RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

KNJIGA 248

RAZREDA HISTORIČKO-FILOLOGIČKOGA
I FILOZOFIČKO-JURIDIČKOGA

111

U ZAGREBU 1933
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

Sadržaj

Strana

Dr. Mirko Deanović: Odrazi talijanske akademije „degli Arcadi" preko Jadrana 1

Milan Rešetar: Jezik Marina Držića 99

Odrazi talijanske akademije „degli Arcadi" preko Jadrana

Napisao

Dr Mirko Deanović

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 27. januara 1933.

UVOD

U XVII vijeku Italija je proživjela opću dekadencu bez ikakva moralnog poleta iz koga se mogao razviti neki viši duševni život. Razdoblje od renesanse i reformacije pa do prosvjećenja bilo je u Italiji tužno »prelazno« doba, koje je ostavilo malo što pozitivno.

To se opće duševno stanje moralo odraziti i u ondašnjoj književnosti. Od eposa *Gerusalemme liberata* do Foscolove i Parinijeve poezije nije bilo ozbiljne i dublje inspiracije kod talijanskih književnika. Osobito se u prvoj polovini XVII vijeka razmahao t. zv. marinizam, koji se obično identificira sa sečentizmom ili barokom u književnosti. Glavni je cilj te struje bio da zapanji i iznenadi:

> È del poeta il fin la maraviglia...
> Chi non sa far stupir vada alla stiglia

kaže sam začetnik te »škole« Giambattista Marino. A kao sredstvo služila joj je pretjerana virtuoznost u izrazu i kićenost, te je u tome prelazila svaku mjeru i dovodila do apsurda. Književnost je bila kao nekakva »društvena igra« za razonodu onih većinom praznih duša. Takova je poezija odgovarala ukusu degeneriranog društva koje nije ispunjavao nikakav viši ideal, ni kulturni, ni etički, ni politički.

Tek se u posljednjim decenijama XVII vijeka počeo javljati preokret u kulturnom i moralnom životu Italije. Tada se i u književnosti neki pisci odvajaju od opće mode skrajnog baroka. I što se više približavao kraj vijeka, bilo je sve više književnika koji nisu osjećali i pisali sečentistički, kao što je bilo i sve više svijesti vlastite dekadence u intelektualnim krugovima. U filozofiji se opaža tada novi duh Descartesa koji će zamijeniti dotadašnji Aristotelov skolastički sistem; javlja se interes za prošlost i sastavljaju se prve povijesti talijanske književnosti i umjetnosti (G. M. Crescimbeni, G. Gimma, Baldinucci); počinju izlaziti prvi književni listovi koji upućuju čitače na nove knjige i metode, pa se tako razvija smisao za solidnu široku erudiciju (L. A. Muratori). Osjeća se potreba obnove ukusa, i lozinka će te periode biti »il buon gusto«, koji pojam nastoje definirati u posebnim djelima;[1] taj »buon gusto« naime tražio se tada ne samo u književnosti nego i u nauci i erudiciji, u filozofiji i povijesti, kao i uopće u načinu života.[2]

U takovim prilikama shvatljivo je da su se združili sumišljenici, prijatelji knjige, koji su zazirali od poplave sečentizma i to u svrhu da se nečega pothvate za obnovu izrođenog književnog ukusa i ugroženog ugleda talijanske kulture.

Među brojnim akademijama koje su u XVII vijeku nicale po svoj Italiji, a donekle i u ostaloj Evropi, bilo je i takovih koje su imale ozbiljnije namjere. Najvažnije su bile one što su težile za obnovom nauke i jezika, kao *Crusca* i *Cimento* u Firenzi, *Lincei* u Rimu, *Académie française* u Parizu, *Royal Society* u Londonu i dr. U to doba, kada su se prijatelji nauke i književnosti rado udruživali, bilo je lako da se i neprijatelji sečentizma nađu na okupu u sličnoj ustanovi.

Švedska kraljica Kristina (1626—1689), kćerka velikog Gustava Adolfa, pošto abdicira i pređe na katoličku vjeru, preseli se 1655 god. sasvim u Rim, gdje je igrala interesantnu ulogu u intelektualnim krugovima. Kao prijateljica poezije i nauke ona okupi u svom dvorcu ugledne rimske književnike, te se god. 1674 iz tih sastanaka razvije kod nje osobita *Accademia di camera.* Tu su se uz kardinala Francesca Albanija, kasnijeg papu, pa učenjake

[1] Isusovac C. Ettorri autor je prve knjige protiv sečentizma u Italiji: Il buon gusto, 1696, a zatim L. A. Muratori, Riflessioni sul buon gusto, 1703. — G. Toffanin, L'eredità del Rinascimento in Arcadia. Bologna 1923, 70.

[2] B. Croce, Storia dell' età barocca. Bari 1929, 214.

i književnike, kao što su Alessadro Guidi, G. M. Crescimbeni, Francesco Redi, Errico Noris i više drugih istaknutih ličnosti, nahodila i dva Dubrovčanina: kasniji kardinal Nikola Radulović (* 1626)[3] i Stijepo Gradi (1613—1683), upravitelj vatikanske biblioteke.[4] Pola godine nakon kraljičine smrti, 5 oktobra 1690, zaključe njeni znanci da će osnovati novu akademiju s osobitim velikim zadaćama. Tako je došlo do osnivanja akademije *degli Arcadi* (Arcadia), koja će kao začetnik i pretstavnik novog književnog smjera uzvitlati mnogo prašine i biti povod velikom oduševljenju, a i napadajima i ismjehivanju, sve do dana današnjega. Zbog toga je *Arcadia* postala jedna od najpoznatijih i najvažnijih talijanskih akademija.

Od četrnaest osnivača najvažniji su bili njen prvi *custode generale* (pretsjednik) abate Giovanni Mario Crescimbeni (1663—1728), koji je vodio tu ustanovu neprekidno sve do svoje smrti, pa učenjak i književnik Vincenzo Gravina (1664—1718) i onda vrlo omiljeli pjesnik Giovanni Battista Zappi (1667—1719), koga ćemo naći i među članovima dubrovačke akademije *Ispraznih (degli Oziosi)*. Osnivači te akademije postavili su sebi za glavni cilj obnoviti književni ukus koji je sečentizam iskvario. Sam Crescimbeni ovako precizira njihove nakane: »per maggiormente coltivare lo studio delle scienze e risvegliare in buona parte d' Italia il buon gusto nelle lettere umane ed in particolare nella poesia volgare, alquanto addormentato . . .«[5]

Barokni je ukus i u književnosti bio razvio osobito nadutost u stilu sa preobiljem praznih »pjesničkih ukrasa«, smjelih poređenja, igrom riječima i figurama, nekim »metaforičkim akrobatizmom«. Članovi su talijanske Arkadije zbog reakcije protiv te književne osobine težili upravo za obratnim. Njihov je ideal bila što veća i skrajna jednostavnost u sadržaju i u obliku poezije. Pa gdje će naći prostiji predmet negoli u životu, duši i ukusu pastirâ, gdje pri-

[3] G. M. Crescimbeni, Dell' istoria della volgar poesia. IV. Venezia MDCCXXX, 235. (Citiram i kasnije uvijek to izdanje.) S. Dolci, Fasti litterario-ragusini. Venetiis MDCCLXVII, 49—50. F. M. Appendini, Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei. II. Ragusa MDCCCIII, 95—96. S. Gliubich, Dizionario biografico degli nomini illustri della Dalmazia. Vienna 1856, 263—264. I. Carini, L' Arcadia. I. Roma 1891, 9—11, 166, 214.

[4] Pisma opata S. Gradića. Monumenta spec. hist. Slav. merid. XXXVII. Zagreb 1915, uvod Đ. Körblera, 14.

[5] G. M. Crescimbeni, La bellezza della volgar poesia. Roma MDCC, 217.

kladniji izvor takovoj poeziji negoli u djevičanskoj i idiličnoj prirodi? Te kao što je nekoć Teokrit u sličnoj eri dekadence crpao inspiraciju u životu na polju i kao što se Vergil u svojim bukolikama pretvorio bio u pastira, tako su i oni htjeli slijediti njihov primjer. Zato su za svoje društvo odabrali ime onog idealnog pastirskog kraja na Peloponesu, Arkadija, koju su opjevali mnogi stari pjesnici, a u Italiji je popularizirao osobito dva vijeka ranije pastirski roman *Arcadia* Jacopa Sannazzara. Tim se novim »arkadskim pastirima« morao osobito sviđati onaj idilični svijet u kojem je Sannazzaro, prikazajući sebe kao zaljubljenog pastira Sincero, proživio divnih iluzija i tražio utjehe i smirenja. Zato su se oni u svojoj mašti vrlo rado pretvarali u proste pastire, te su uzimali njihova grčka imena i nastojali u svojoj poeziji približiti se njihovu načinu života i prirodi. Pa su se stoga i sastajali obično u parkovima na brežuljcima Rima, u svom *Bosco Parrasio,* i tu svakog četvrtka čitali i kritizirali svoje sastavke u stihovima i u prozi, pjesničke i naučne, na latinskom, talijanskom a gdjekad i na grčkom jeziku. Tako su oni zamišljali obnovljenu blaženu »Arkadiju«. Ta je dakle pastirska »mascherata poetica« — kako je nazivlje V. Gravina[6] — sastavljena od učenih ljudi profinjenog ukusa, morala biti simbol njihove težnje za što jednostavnijom poezijom.

Šest godina nakon osnutka akademije *degli Arcadi* sastavi V. Gravina njena pravila, »Leges Arcadum«, u dvanaest paragrafa. »Elle sono state fatte — kaže Crescimbeni — a misura delle dodici tavole degli antichi romani e con la lingua di quelle, per dar loro maggior maestà e venerazione.«[7] U njima samo sedmo i osmo pravilo određuje književni pravac:

VII Mala carmina et famosa, obscoena, superstitiosa, impiave scripta ne pronuntiantur.

VIII In coetu et rebus arcadicis pastoritius mos perpetuo, in carminibus autem et orationibus quantum res fere adhibetor.[8]

Kaonoti ustanova koja je htjela da njena književna djelatnost postane uzor svima, Arkadija je morala paziti na vrijednost sastavaka koje je pružala javnosti. Zato kaže F. Guidi u pjesmi što je ispjevao kad su proglasili ta pravila:

---

[6] V. Gravina, Della ragion poetica (1708). Lanciano 1921, 28.
[7] G. M. Crescimbeni, La bellezza itd. cit. 219.
[8] Ibid. 223.

Or voi recate il freno,
O sante leggi, alle nascenti voglie
E gli Arcadi pastor per man prendete.[9]

Pastirska je alegorija dakle bila obavezna samo u nekim društvenim formalnostima, u demokratskom izjednačenju svih članova pod pastirskim vidom, dok su se mogli recitirati stihovi te držati govori i rasprave također i o predmetima koji nisu imali tog obilježja. Kasnije Arkadija nije nikada izrijekom odredila idejâ koje je htjela ostvariti; voljela je naime utjecati primjerima negoli teoretskim programima. Kako su ti Arkađani posmatrali poeziju vidimo najbolje iz samih njihovih djela, a usto su tri ponajbolja njihova pretstavnika, — Crescimbeni, Muratori i Gravina, — objasnili u raspravama kako oni zamišljaju savršenu poeziju.[10]

Odmah poslije svog osnutka Arkadija je okupila ondašnje najučenije i najuglednije pisce i pjesnike. Među njima je bilo i starijih pjesnika koji u svojim mlađim godinama nisu zazirali od svemoćne mode baroka, ali su sada nastojali prilagoditi se zahtjevima te nove struje. I ti su književnici prelaznog doba važni za nas, jer su, kako ćemo vidjeti, i njihove ranije i kasnije pjesme poznavali i imitirali tadašnji dubrovačko-dalmatinski pisci. Prvi članovi Arkadije bili su učeni pisci koji su se ujedno bavili i poezijom, kao na pr. Girolamo Gigli (kasnije također član dubrovačke akademije Ispraznih), Lodovico Sergardi (1660—1726), Alessandro Guidi (1650—1712), Benedetto Menzini (1646—1704), Vincenzo Filicaia (1642—1707), Carlo Maria Maggi (1630—99), Francesco Lemene (1634—1704), Francesco Redi (1626—98), Anton Maria Salvini (1653—1729) i mnogi drugi. Među tim prvim Arkađanima bili su na pr. i Apostolo Zeno (1668—1750) i Filippo Acciaiuoli (1637—1700), kojih je melodrame na početku XVIII vijeka u Dubrovniku prevodio Antun Gleđević.[11] To su većinom bili književnici na glasu te su podigli vrlo visoko ugled Arkadije. U taj su

[9] I. Carini, o. c. 219.

[10] G. M. Crescimbeni, La bellezza della volgar poesia. Roma 1700. L. A. Muratori, Della perfetta poesia. Modena 1706. V. Gravina, Della ragion poetica. Roma 1708.

[11] G. M. Crescimbeni, Notizie istoriche degli Arcadi morti. I. Roma 1720, 357—361. Dell' istoria della volgar poesia, cit. I. 274. I. Carini, o. c., 477. M. Deanović, Die Übersetzungen des A. Gleđević. Archiv f. slav. Philol. XXXVI. 1916, 381 i d. La fortuna di A. Zeno all' oltre l' Adriatico. Atti dell' Accademia degli Arcadi. VII—VIII. 1932, 1—47. J. Dayre, L' original italien du »Belizarijo« de Gleđević. Revue des études slaves XI, 1931, 61—63.

skup ušli rano i nekoji Dalmatinci, kao na pr. učeni Splićanin Ivan Patrizio (1635—1708)[12] i znameniti učenjak u medicini Dubrovčanin Đuro Baglivi (1669—1707) i njegov brat Jako.[13]

Članovi su dakle te akademije bili ne samo pjesnici nego i učeni ljudi koji su se bavili raznim naukama. Odatle i važnost te ustanove za razvoj i obnovu duševnog života u Italiji.

Prvi su uspjesi Arkadije u Rimu privukli na nju pažnju književnika i u drugim gradovima Italije, te su se i oni željeli pridružiti tome pokretu. Da što jače poveže svoje izvanjske članove i da olakoti pristup novima, akademija ustanovi neku vrstu svojih podružnica u raznim mjestima po svemu Apeninskom poluotoku i dade im ime kolonija, *Colonie arcadiche*. Na kraju vijeka bilo je već devet takovih podružnica, među kojima i one *degli Animosi* u Mlecima i *dei Fisiocritici* u Sijeni, u kojima je također bilo Dalmatinaca. U prvom deceniju XVIII vijeka osnovali su još trinaest novih takovih kolonija, od kojih je jedna bila u Ljubljani, a u drugom deceniju uz petnaest novih imala je biti i dubrovačka akademija *Ispraznih*.[14] Tako se širio taj pokret, pa je do kraja XVIII vijeka bilo 116 takovih podružnica rimske matice, koje su bile rasijane i preko granica Apeninskog poluotoka, čak i preko Atlantskog oceana.[15] Od 1786 postojala je kolonija talijanske Arkadije u Marseille, dok je još 1774 god. Carlo Goldoni, i sam Arkađanin, imao da sastavi u Parizu takovo udruženje; osim toga matica je za strane zemlje osnivala i t. zv. *campagne arcadiche*, kao one *Germaniche* i *Provenzali* u koje su se okupljali strani članovi.[16] U Portugalu su pak, gdje je nekoć i sam kralj Ivan V bio član i dobrotvor rimske Arkadije, osnovali 1756 god. u Lizabonu akademiju *Arcadia Ulyssiponense* sasvim po uzoru talijanske, te je donekle oživjela književnu djelatnost u jednakom duhu: protiv sečentizma a za pročišćenje književnog jezika i podizanje književnosti ugledanjem na klasične uzore.[17] I u provincijalnim su se gra-

[12] Ušao je u Arkadiju 1691 god. G. M. Crescimbeni, Notizie istoriche itd. cit. II. 146—152. S. Gliubich, o. c. 240—241. I. Carini, o. c. 312—313.

[13] G. M. Crescimbeni, Notizie istoriche... cit. III. 1721, 276—280, 378. S. Gliubich, o. c. 13—14. I. Carini, o. c. 46, 143—149.

[14] G. M. Crescimbeni, Dell' istoria... cit. VI. 284—294.

[15] G. M. Crescimbeni, Prose degli Arcadi. III. Roma 1718, »Il catalogo degli Arcadi« passim. M. Maylender, Storia delle accademie d' Italia. I. Bologna 1926, 281—291.

[16] M. Maylender, o. c. I. 266, 269; III. 44—45.

[17] C. Michaëlis de Vasconcellos und Th. Braga, Geschichte der portugiesischen Literatur, G. Gröber, Grundriss der roman. Philol. II. Bd. 2. Abt. Strassburg 1897, 144, 359—64, 366—67.

dovima Portugala također razvila arkadska udruženja s istim ciljevima. Arkadija je tako omiljela u Portugalu da su odatle taj pokret prenijeli čak i u Ameriku, gdje su od god. 1777 do 1779 osnovali u Rio de Janeiro akademiju *Arcadia ultramarina* a u San Domingu arkadsku koloniju *Academia antilliana*.[18] Glas je rimske Arkadije dopirao na sjever sve do Švedske, gdje je i sam kralj bio njen član, pa i do Britanije, a bilo je tih »pastira« i kod svih slavenskih naroda, osobito kod Poljaka.[19]

Ta velika rasprostranjenost Arkadije nije urodila gotovo nikakvim dobrim plodom, budući da je bila više izvanjske prirode. Ona je naprosto ugađala ondašnjoj modi te su u nju morale ući imalo istaknute ličnosti, a među njima i strani pisci svjetskog glasa kao na pr. Newton, Montesquieu, Voltaire, Goethe, pa u najnovije doba Wilson i mnogi drugi.[20] Ta vojska od hiljada i hiljada Arkađana razasutih po Italiji i svijetu nije nikada bila dovoljno homogena.

Budući da nikakav pokret ne može obnoviti književnosti koja se sastoji od djela potpuno individualne inspiracije, plodovi se talijanske Arkadije ne mogu tražiti u nekoj uistinu novoj poeziji što bi ona bila stvorila. To književno udruženje pretstavlja reakciju protiv sečentizma, tj. reakciju kritike ili književne škole, dok poezija nije nikada reakcija, nego naprotiv pozitivno stvaranje, ona nije kritika, nego fantazija, nije škola, nego individualnost.[21] Nikakvim se pravilima ne da stvoriti prava umjetnost bez iskrenog ličnog nadahnuća, pa zato Arkadija kao cjelina nije mogla obnoviti književnosti. Ona je morala zastraniti, te je iz jedne krajnosti prešla na drugu, iz virtuoznosti i manire baroka upala je u drugu isto tako namještenu i traženu maniru, u dotjeranu gracioznu jednostavnost i sitničavost, u onu »candida semplicità vestita alla pastorale«.[22]

---

[18] Ibid. 364—65. M. Maylender, o. c. I. 216—17.

[19] V. cit. Il catalogo degli Arcadi kao i one potpunije u rukopisu još i danas sačuvane u arhivu akademije degli Arcadi u Rimu.

[20] Rimska je matica Arkadije životarila cio XIX vijek, dok je nisu 1925 god. oživili i obnovili ozbiljni naučni radnici na polju povijesti književnosti, na kojem polju ona otada pokazuje novu aktivnost i izdaje naučne publikacije Atti dell' Accademia degli Arcadi.

[21] B. Croce, o. c. 243.

[22] P. J. Martelli u svom govoru »Intorno allo stato presente degli Arcadi« održanu 1710 g. u rimskoj Arkadiji. G. M. Crescimbeni, Prose degli Arcadi. II. Roma 1718, 165.

Zbog toga se Arkadija može posmatrati kao kulturna pojava, koja je težila k ozdravljenju ondašnjih književnih prilika i koja je osobito preko svojih brojnih podružnica pružala književnicima prigodu da rade, natječu se i dotjeravaju, pa da tako pokrenu intelektualni život u svojim sjedištima.

Obilna je književna djelatnost talijanske Arkadije. Sama je rimska matica izdala 13 knjiga talijanskih i tri latinskih pjesama svojih članova, pa tri knjige njihovih sastavaka u prozi.[23] Osim toga izdavale su i njene kolonije svoje zbirke, a još više pojedini književnici njeni članovi. Sva ta književna produkcija ima nekih zajedničkih crta koje joj daju osobito obilježje.

Arkadija je bila najplodnija u t. zv. lirskoj poeziji, pa su se u toj književnoj vrsti najbolje istakle osobine te struje, ali ćemo nekoje od tih karakteristika naći također i u drugim djelima njenih članova, u Metastasijevim melodramama jednako kao i u propovijedima, u molitvenicima kao i u versificiranim naučnim rasprama Arkađana.

Glavni je cilj arkadskih pjesnika bio da se što više približe klasicima i zato su težili da što bolje imitiraju svoje uzore u grčkoj i latinskoj kao i u starijoj talijanskoj književnosti. Najomiljelija im je bila pastirsko-idilska poezija, premda su gajili i ostale vrste lirike. U drugoj je periodi Arkadije na pr. anakreontski karakter njene poezije interesantan i u kulturnom pogledu zbog toga što se približio ondašnjim epikurejskim običajima i životu, frivolnim, raskošnim, galantnim i bez kakvih jačih čuvstava.[24] Ondašnji je sentimentalizam sa svojom prikrivenom seksualnosti, sklon muzikalnosti i mlohavosti, našao vjeran izraz u onim laganim i vješto ishitrenim kantatama, kanconetama i melodramama. Premda je jedan od osnivača Arkadije, Giuseppe Paolucci, izdao 1718 Pindarova djela, ipak su se tadašnji pjesnici više ugledali u njegova imitatora Gabriella Chiabreru iz XVI vijeka, slično kao što su voljeli petrarkistu Angela di Costanza negoli samog Petrarku.

Ipak ima neka razlika između starije pastirske poezije i te nove Arkađana. Idilične slike činkvenčentista prožete su na pr.

[23] G. M. Crescimbeni izdao je u Rimu od 1716 do 1722 prvih deset knjiga Rime degli Arcadi, 1721 prvu knjigu Arcadum carmina i 1718 tri knjige Prose degli Arcadi. Nakon toga su od prve zbirke izašle također u Rimu od 1747 do 1780 dalje četiri knjige, a od druge zbirke 1756 i 1768 dvije posljednje knjige.

[24] A. K. Salza, La lirica. Milano s. a. 20—21.

nekim poganskim, primitivnim sensualizmom koji je u skladu sa životom u divnoj prirodi, ondašnjem izvoru pravog uživanja. Kod Arkađana je naprotiv tu spontanost zamijenila rafiniranost; njihove su *canzonette* razuzdane, pastiri i pastirice nisu u poganskoj nagosti renesanse nego su djelomično prekriveni koprenama. Iskrenost je i prostodušnost nakon protivreformacije zamijenilo licumjerstvo i namještena pikanterija.[25] Ležerna arkadska canzonetta i sonet postaju pravi izraz osjećaja ondašnjeg društva, koje je tražilo galantne grijehe i provodilo život u praznom i bezbrižnom uživanju.[26] Pastirska je alegorija za Arkađane sama forma, oni nisu osjećali ljepote tog sunčanog i prostog života u slobodnoj prirodi niti onoliko koliko činkvečentisti.

Kako se akademija *Arcadia* osnovala i razvijala u sjeni Vatikana, pod trajnom zaštitom papa (»pastore massimo«) i kardinala, a pod utjecajem onda svemoćnih isusovaca, shvatljivo je da je gajila i pobožnu poeziju. Uz pobožne Arkađani su često pjevali i prigodne pjesme, osobito u pohvalu uglednih ličnosti i mecenâ. Ti su prigodni stihovi u onoj eri općeg ulagivanja imali gotovo uvijek poneku praktičnu svrhu, pa su već i stoga daleko od poezije. — Takove su većinom i njihove pjesme u vezi sa savremenim političkim događajima, jer se ni u njima ne odrazuju dublji osjećaji ili pjesnička maštanja, a pisane su obično sa praktičnom svrhom da proslave kakvog junaka ili ratne pobjede, najviše u odbrani kršćanstva od Turaka. Gotovo svi ti stihovi imaju obilježje prigodnih i »historičkih« pjesama, koje mogu imati neku kulturnu, religioznu ili političku, ali ne književnu vrijednost. — I brojne pjesme o raznim naučnim problemima također su plod same erudicije i virtuoznosti u pravljenju latinskih stihova, a nikako individualne pjesničke inspiracije. To je bio zgodan način da se članovi tog učenog i galantnog milieu-a iskažu u retorički dotjeranom izlaganju svoje velike erudicije.

Ta je pojava u kulturnom, društvenom i književnom životu Italije našla brzo odjeka i s ove strane Jadrana. A kako je Arkadija u svom daljem razvoju potpuno odgovarala i ugađala ukusu ondašnje galantne i kozmopolitske aristokracije i književnika, mogu se tragovi njena utjecaja naći i u drugim našim krajevima, u Hrvatskoj i Slavoniji kao i u Sloveniji.

[25] Ibid. 35.
[26] Ibid. 88.

Bezbrižnom su društvu XVII vijeka omiljele književne akademije kao ustanove koje su mu pružale prigodu za sastajanje i za raznovrsne zabave; tu su se najbolje mogli isticati ambiciozni pisci, stihotvorci, eruditi, mecene, duhoviti causeuri. Kad se pak na koncu pojavila i ta osobita »pastirska« akademija, koja je doživjela veliki uspjeh i stekla osobiti ugled u književnim krugovima, lako je shvatljivo da je pomalo postala moda, te je mogla naći lijep odziv u kulturnom ambijentu na našem primorju, koji je onda bio vrlo sličan onome u Italiji. Zato se odmah nakon osnutka Arkadije u Rimu, još na prijelazu iz XVII u XVIII vijek, udružuju prijatelji knjige i u dalmatinskim i istarskim gradovima, pa, slijedeći njen primjer, osnivaju književne akademije koje su postale najvažnija kulturna udruženja u njihovoj prošlosti.

Regbi da su poslije rimske Arkadije najprije u Dubrovniku osnovali *Akademiju učenih ispraznih (degli Oziosi Eruditi)*, negdje između 1690 i 1695 god. Ona je, kako ćemo vidjeti, po vremenu bila prvo naše kulturno društvo sa ozbiljnim ciljevima, te je po svom sastavu, djelovanju i nakanama za nekoliko decenija pretstavnik kulturnog stanja tadašnjeg Dubrovnika. U isto doba, godine 1694, pokreću u Zadru osamnaestorica ljubitelja knjige novu akademiju *degli Incaloriti*, pošto je 1678 bila zamrla pređašnja *Accademia cinica*, osnovana 1664 godine.[27] U pravilima *degli Incaloriti* ne ističe se kakav osobiti književni cilj, ali se, po sačuvanim njihovim sastavcima, kao i po nakanama njihovim da ožive književnu djelatnost, vidi da su oni dobili poticaj od prvih uspjeha Arkadije. Imali su tako ozbiljnih namjera da su na svoj račun dobavili slagare iz Mletaka koji će im, kako sami kažu, »stampare le latine, illiriche et italiane composizioni«.[28] I oni su dakle tada htjeli oživiti knjigu na tri jezika, jednako kao i Isprazni u Dubrovniku. Među njima je bio i hrvatski književnik Ivan Tanzlinger-Zanotti (1651—1712), koji se zanimao za obnovu hrvatske knjige i jezika.[29] Uz Tanzlingera bilo je u tom

[27] G. Ferrari Cupilli, Scritti storici e letterari. I. Zara 1889, 3—9. M. Maylender, o. c. II. 17 i III. 186—89.

[28] M. Maylender, o. c. III. 188.

[29] Premda mu je otac bio Nijemac, Tanzlinger se osjećao Hrvatom te je osobitu pažnju obratio narodnom jeziku. U predgovoru svog prijevoda Eneide Vergilija knjiga prva (Mleci 1688, str. 9) kaže: »Ne marim svitovnu pohvalu radi čistoće besida, jer koliko gradova u ovoj krajini jest, svaki svojim zakonom osobito govori, tako da svi Hrvati jesmo, a jedan drugomu svaku besidu ne razumimo i svak svoj jezik procinjuje i hvali.« Osim pjesama spre-

skupu i njegovih sumišljenika, pa se zanimanje *Incalorita* nije ograničilo na samu latinsku i talijansku knjigu. To je također karakteristična pojava kulturne simbioze slavenskog i romanskog elementa u dalmatinskim gradovima pri kraju XVII vijeka.

Desetak godina poslije rimske Arkadije osniva se u Splitu *Akademija slovinska* sa osobitom zadaćom da gaji narodnu knjigu i jezik. Za čim je težila kaže Ivan Petar Marchi (1658—1733),[30] njen pretsjednik god. 1704, u svom prijevodu francuskog molitvenika isusovca Boursa *Misli karstianske za ſuaki dan od miſeza* (Venetia 1704, 6—8):

»Ne nahodim dàſe moxè boglie uſgoyiti, i lipglie ureſciti ovi yezik s' iſvarſnimi nacini od besidenya, niti vechie pruditi duſcam Virnikov, i Nevirnikov, nego s' prineſſenyem od dobrih, i duhovnih Kgnigh iz inih yezikov ù ovi naſc slovinski.

Nà tù plemenitu ſvarhu ſaſtavilaſe yeſt ù ovomu naſcemu gradu (ù koyemu nayiſvarſnie slovinske beſide iſgovarayuſe) Akademia Illyrica, ilitivam slovinska; ova pò nacinu mladyahnoga ſtablà, ako bude zalivana s' pricignenim znoyem od gliudih umichnih, i pomgnivih, podatichie nà ſvoye vrime miriſno, i ugodno vochie od Kriposti.«

Pa dodaje još da će biti srećan ako to njegovo »mlohavo dillo ... bude sluxiti kako za oſtan vaſſoy uſviſenoy i naucenoy pameti zà podati nà ſvitlo Kgnighe vechie uſorite, i prudne«.

O ciljevima te akademije govori također i splitski arcibiskup Stjepan Cupilli u svom izvještaju god. 1713.: »Utilitatem quoque et splendorem illyrico sermoni nonnihil ex sua puritate italici sermonis admixtione ac usu in dies omittenti, ac in civitatibus pene absolescenti, Academia Illyrica nuper instituta donabit.«[31]

Marchi je učio na univerzitetu u Padovi, te je i kasnije često boravio u Italiji (u Rimu, Mlecima, Napulju), gdje je imao uglednih znanaca; bio je učen čovjek, sabrao je veliku knjižnicu i prevodio je također na talijanski s francuskog i španjolskog.[32] On je dakle

mao je »dvadeset i pet lit hrvatskoj slovinskoj mladosti« svoj talijansko-ilirski-latinski rječnik, koji se sačuvao u rukopisu. — S. Urlić, I. Tanzlinger-Zanotti i njegove pjesme. Građa V. 1907, 41, 51.

[30] A. Kuzmanić, Braća Ante, Frane, Petar Ercegovac; Ivan Petar Marchi ... U Zadru 1871, 20.

[31] D. Farlati, Illyricum sacrum. III. Venetiis MDCCLXV, 548.

[32] Iz francuskog je preveo djelo La politica de' conquistatori, Venezia 1708. — A. Kuzmanić, o. c. 19. — D. S. Karaman, Prva hrvatska akademija i gospodarsko društvo u Spljetu. Spljet 1899, 13. — Iz španjolskog je preveo djelo Lorenza Graciano Il politico don Fernando il Cattolico, Venezia 1703. — E. Mele, Opere del Gracián e d' altri spagnuoli ... Giornale storico della letteratura italiana LXXXII, 1923, 80—81 n. 7.

znao za novi pokret Arkadije, pa je valjda potaknut njegovim prvim uspjesima skupa sa drugim prijateljima hrvatske knjige u Splitu naumio osnovati tu ustanovu, sve i ako njeni ciljevi nisu bili potpuno identični onima talijanske akademije. To je bilo upravo doba kada se ponovo budio u dalmatinskim gradovima interes za narodni jezik i knjigu; tražili su naime način kako da ih obnove i dotjeraju. Tadašnji je splitski arcibiskup Stjepan Cosmi na pr. nagovarao Ardelija Della Bellu da sastavi i pomogao mu je da izda (1728) poznati njegov rječnik, a Cosmijev nasljednik Cupilli nastojao je podići štampariju u Splitu »per imprimere i libri in lingua illirica per benefizio di queste provincie e di tanti altri popoli, che parlano o intendono questo linguaggio«.[33]

Između raznih pokušaja da ožive intelektualnu djelatnost Splićani su preduzeli i osnivanje akademije, pošto su vidjeli kako je u Italiji Arkadija uspjela okupiti ponajbolje sile i stvoriti tako grupe pisaca koji će — kako se mislilo — skupno lakše doći do željene obnove u književnosti. U toj je splitskoj akademiji bio sigurno i Jerolim Kavanjin (1641—1714), koji je također težio za sličnim ciljevima kao i njegov šurjak I. P. Marchi; zato je valjda Kavanjin, onda najugledniji i najstariji splitski književnik, i sastavio dva akademska govora da ih izreče upravo u tom krugu.[34] Splićani su mogli pratiti razvoj Arkadije i preko spomenutog svog mještanina Ivana Patrizija, koji je, kako smo vidjeli, bio jedan od prvih njenih članova u Rimu.

Između te tri savremene akademije u Dubrovniku, Zadru i Splitu postojala je neka srodnost u nastojanju da podignu književnu djelatnost i dotjeraju književni jezik. Zato je i shvatljivo da su nekoji njihovi članovi bili međusobno u vezi.[35]

Pod istim utjecajem Arkadije, osobito njene aktivne kolonije *degli Animosi* u Mlecima, niču tada i u nekim istarskim gradovima književne akademije, koje su osnivali gotovo sami Talijani. Treba i njih spomenuti da bude što potpuniji ovaj pregled odraza Arkadije s ove strane Jadrana. Na početku XVIII vijeka oživjela

[33] D. Farlati, l. c.

[34] D. S. Karaman, o. c. 17. J. Kavanjin, Poviest vanđelska . . ., Stari pisci hrvatski XXII, Zagreb 1913. Predgovor J. Aranze, VIII.

[35] Na pr. dubrovačku akademiju slavi Splićanin Ivan Dražić, a splitsku Zadranin Tanzlinger, koji je pomogao rasprodati Marchijevu knjižicu, što je bila prvi plod tog njihova udruženja. — G. Ferrari-Cupilli, o. c. 7. D. S. Karaman, o. c. 19—20.

je u Kopru *Accademia dei Risorti*, koja je bila osnovana već 1646 godine. Njeni tadašnji članovi, od kojih su nekoji bili »arkadski pastiri«, pristaju uz pokret Arkadije protiv sečentizma, ugledaju se u klasične i starije pisce, bave se domaćom povijesti, počinju primati u svoje redove također i lica koja ne pripadaju plemstvu.[36] Na djelovanje je te akademije sigurno utjecao i Apostolo Zeno, pretsjednik arkadske kolonije u Mlecima i jedan od ondašnjih najistaknutijih književnika među Arkađanima, koji je bio u osobitim ličnim vezama sa Koprom.[37] Godine 1739 odvoji se od akademije *dei Risorti* nekoliko članova i osnuje novu *degli Operosi*, pa je onda počelo živo natjecanje među njima sve dok se god. 1767 nisu ponovo svi ujedinili.[38] Slično kao u Kopru proradila je 1706 i u Piranu stara akademija *dei Virtuosi* pod novim imenom *degli Intricati*, koja će se pak 1777 pretvoriti u *Accademia agraria*.[39] Sa koparskom se akademijom htjela natjecati ona *degli Intraprendenti* u Rovinju još od sredine XVII vijeka, ali je poznata njena djelatnost tek od 1763 godine, kada je izradila svoja nova pravila i ovako odredila svoj glavni cilj: »l' oggetto principale d' istituire questa Accademia fu quello d' incamminare la giorentù coll' esempio dei più provetti e dei più esperti all' esercizio delle lettere.«[40]

Poslije duljeg zastoja zbog političkih i ratnih neprilika pri kraju se XVII vijeka kod Slovenaca ponovo budi duševni život i oni tada pokreću razne kulturne akcije. Između tih je najvažnija ljubljanska *Academia Operosorum*, osnovana tri godine nakon rimske Arkadije (1693),[41] u isto doba dakle kad i one u pomenutim primorskim gradovima. Sastavili su je po uzoru takovih talijanskih udruženja, koja su mnogi Slovenci upoznali osobito za vrijeme svojih nauka u Italiji, a također i kao članovi tih ustanova.[42] Iz te

[36] M. Maylender, o. c. V. 1930, 20—21. — I tadanji je koparski biskup Anton Maria Borromeo bio član rimske Arkadije. G. M. Crescimbeni, Le vite degli Arcadi illustri. III. Roma 1714, 75, 77.

[37] F. Negri, La vita di A. Zeno. Venezia 1816, 28, 39, 56, 270, 318, 441.

[38] M. Maylender, o. c. IV. 124—125 i V. 21—22.

[39] Ibid. III, 346. B. Ziliotto, Storia letteraria di Trieste e dell' Istria. Trieste 1924, 58.

[40] M. Maylender, o. c. III, 326—36.

[41] V. Steska, Academia operosorum. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko X, 1900, 41. F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva I. Ljubljana MCMXXIX, 107, 116.

[42] Valjda zato i spominju tu akademiju talijanski historici kao na pr.: M. J. Jarkii Specimen Historiae Academiarum eruditarum Italiae. Lipsiae 1725,

su se akademije, koja je htjela pokrenuti književnu i naučnu djelatnost među Slovencima, razvile pak i druge sa raznim zadaćama, pa je tako 1709 god. nastala i tamošnja arkadska kolonija *Accademia Emonia*,[43] osnovana od dvanaestorice ne baš istaknutih književnika.[44] Poticaj da se sastavi ta akademija dao je Aleksandar S. Dolničar (1685—1708) dok je još učio u Rimu. Tu se on u uglednom društvu istakne u latinskom govorništvu, te ga zato, premda je bio još vrlo mlad i stranac, prime u Arkadiju, u kojoj je aktivno sudjelovao. I ona mu tako omili da je uz pomoć svoga oca osnovao u Ljubljani njenu koloniju, koje pak ni vidio nije, budući da je umro u Napulju (6. X. 1708) pet mjeseca prije njena formalnog osnutka.[45] Njegov je dakle otac Janez Gregor Dolničar von Thalberg (1655—1719) ostvario tu namisao. I on je učio u Italiji, gdje je bio član raznih akademija, u Bologni, Forlì, Folignu, Mlecima, a među ljubljanskim se *Operosima* isticao kao najplodniji pisac na području domaće povijesti.[46] Vicecustode (pretsjednik) te arkadske akademije bio je barun F. G. Bilichgraz, ljubljanski kanonik.[47] Kako ćemo vidjeti kasnije, rezultat tog pokušaja nije imao osobite važnosti, ali je ipak interesantan kao odjek Arkadije i dalje od obala Jadrana još u prvom deceniju XVIII vijeka.

u indeksu na kraju. F. S. Quadrio, Della storia e della ragione d' ogni poesia I. Bologna 1739, 74. A Zanon, Della utilità ... delle accademie VIII, Udine 1771, 204. M. Maylender, o. c. IV, 125—35.

[43] Interesantno je da je fiorentinski pjesnik Vincenzo Filicaia (1642—1707), koji je onda bio jedan od najomiljelijih pjesnika, uzeo za svoje arkadsko ime »Polibo Emonio«. G. M. Crescimbeni, Prose degli Arcadi III. cit., »Il catalogo degli Arcadi«, str. CVIII. — O toj akademiji v. G. M. Crescimbeni, Dell' istoria ... cit. VI, 251, 289, 430 i njegov cit. »Catalogo« str. X—CXVII passim, i popis kolonija Arkadije, ibid. str. CLXX—CLXXI, G. Gimma, Idea della storia dell' Italia letterata II, Napoli 1723, 474. F. S. Quadrio, l. c. A. Zanon, l. c. M. Maylender, o. c. II, 276—77.

[44] Baron Fran Gottfried Bilichgraz, kanonik; Jurij Kestner, doktor medicine; Fran Pesemel, doktor prava; Janez August pl. Widerkar; Janez Gregor Dolničar (Thalnitscher) pl. Thalberg, sudac, i sin njegov Aleksandar Sigizmund; Franc Bernard Fischer, kanonik; baron Jurij Adam Grimbschitz; Sigizmund Gabriel pl. Lukančič; Dr. Janez Sigizmund Pogačnik; Fran Sigizmund Utschun, doktor prava; Anton Vermotti, doktor prava. — O posljednjoj osmorici, koji su bili članovi također i akademije Operosorum, vidi osim u cit. djelima Crescimbenija i Maylendera još i: V. Steska, o. c. 146—48, 151—52, 159, 162, 170. I. Cankar, Slovenski bijografski leksikon. II. Ljubljana 1926, 180, 261. F. Kidrič, o. c. 107. A. S. Dolničar ostavio je nekoliko nedovršenih djela na latinskom jeziku, od kojih je posmrtno izašlo arkadsko Encomium vitae agrestis. Venetiis 1713.

[45] V. njegovu biografiju kod Crescimbenija, koji mu pokazuje osobitu simpatiju. Notizie istor. degli Arcadi morti III. cit. 89.

[46] V. Steska, o. c. 50.

[47] M. G. Morei, Memorie istoriche dell' adunanza degli Arcadi. Roma 1761, 198.

Premda je dubrovačka akademija Ispraznih sasvim zamrla negdje u trećem deceniju XVIII vijeka, ipak su se i kasnije tamošnji književnici sastajali i udruživali u sličnom cilju. Tako na pr. znamo da se između tridesetih i četrdesetih godina toga vijeka u dvorcu Marina Sorkočevića, člana nekadašnje akademije Ispraznih, okupljalo kolo prijatelja knjige, među kojima su bili i Tomo Bassegli, Sabo Zamagna, Antun Sorkočević (također bivši Isprazni), Frano Ranjina i Bratis.[48] Baš se u tom društvu najprije počeo isticati svojim latinskim stihovima mladi Beno Stay, koji će kasnije postati i u Italiji jedan od najboljih latinskih pjesnika XVIII vijeka.

Iz godine 1728—29 sačuvala se je u rukopisu zbirka talijanskih anegdota i šala u prozi pod natpisom *La serva migliore del Sfuggilozio* nekog »Cristoforo Angeli Raguseo tra gli Arcadi Luciariza«.[49] Na taj se je način neki Dubrovčanin htio našaliti onim čudnovatim imenima koja su dobijali članovi akademije degli Arcadi; samo djelo naime nema nikakve veze s tom akademijom.

I u drugoj polovini XVIII vijeka znamo da su se u Dubrovniku okupljali književnici, i to kod Miha Antuna Sorkočevića († 1796), koji je učio u Bologni i boravio često u Italiji, te je bio i član rimske Arkadije.[50] On je sa prijateljima u svojoj kući osnovao neku akademiju u kojoj su oni čitali svoje stihove i sastavke u prozi.[51] I abate Alberto Fortis pohodio je tu akademiju za vrijeme svog boravka u Dubrovniku. Među njenim je članovima bio još jedan član rimske Arkadije, Dubrovčanin Luko Stulli, liječnik.[52]

U Zadru je godine 1752 oživjela ona akademija *degli Incaloriti* pod novim imenom *dei Ravvivati*, koja je potrajala oko dvadeset godina i pokazala veću aktivnost negoli pređašnje.[53] Poznato nam je 28 njenih članova, gotovo samih Talijana, od kojih su nekoji

[48] B. Truhelka, Prvi uspjeh Bena Staya. Književnik I. 1928, 323.

[49] F B br. 293 (314 i 315), I—III. (Tako ću bilježiti rukopise Franjevačke Biblioteke u Dubrovniku. Hoću da i na ovom mjestu izrazim svoju zahvalnost ocu U. Taliji i ocu T. Velniću, koji su mi stavili na raspolaganje blago knjižnice toga manastira.)

[50] Il Catalogo de' Pastori Arcadi, t. IV. 1743—66. Rukopis u arhivu akademije degli Arcadi u Rimu.

[51] Biografia degli italiani illustri ... pubblicata per cura di E. de Tipaldo. I. Venezia MDCCCXXXIV, 416—17, u biografiji Miha A. Sorgo, koju je sastavio Vlaho Stulli.

[52] Il Catalogo ... cit.

[53] G. Ferrari Cupilli, o. c. 6. M. Meylender, o. c. IV. 376—79.

bili također »arkadski pastiri«. I u toj se skupini osjećao utjecaj Arkadije, kako se vidi iz sačuvanih sastavaka njenih članova.[54]

I na Hvar je dopro utjecaj Arkadije, i to preko učenog Zadranina Gian Domenico Stratico († 1799), koji je najprije bio profesor u Pisi i Sijeni, te je postao član Arkadije. Kasnije je bio imenovan za biskupa u Novigradu u Istri, a na kraju (od 1784) za biskupa u Hvaru, gdje je u sjemeništu dao organizovati neke akademije, koje su od 1790 godine bile potpuno u arkadskom duhu.[55]

Interes za Arkadiju nije prestao ni u posljednjoj četvrti XVIII vijeka, kada su se na sjeveroistočnoj granici Apeninskog poluotoka osnovale posljednje dvije njene »kolonije«. Književnik Giuseppe de Coletti iz Rima, član tamošnje Arkadije od 1760 godine, nastanio se u Gorici, gdje se nađe u krugu učenih ljudi i udruživši tu nekoje Talijane i Nijemce osnuje 1780 akademiju *degli Arcadi Romano-Sonziaci* 36 godina nakon sličnog pokušaja Sigismunda Attemsa sa akademijom *dei Filomeleti*.[56] Pretsjednik je bio Guidobaldo Cobenzl, a tajnik spomenuti Coletti. Ta je ustanova razvila izvjesnu aktivnost osobito kasnije, kada je uz kulturno zahvatila i ekonomsko polje, te je tako malo pomalo izgubila svoj prvotni tip književne arkadske kolonije, a približila se novom, praktičnom obliku akademije kakove su se pri kraju XVIII vijeka u eri racionalizma počele razvijati i u nekojim dalmatinskim i istarskim gradovima (na pr. u Zadru, Splitu, Trogiru, Kopru, Piranu). U toj su goričkoj Arkadiji članovi čitali svoje radove sastavljene na talijanskom i njemačkom jeziku pa na friulanskom dijalektu, tako da ona nije bila u vezi sa slovenačkom književnosti.[57]

[54] Dva rukopisa iz 1753 i 1755 u F B br. 273, i jedna štampana knjižica iz 1757. M. Meylender, l. c.

[55] S. Gliubich, Dizionario biografico itd., Vienna 1856, 292—93. G. Novak, Hvar, Beograd 1924, 143. U Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu postoji rukopis (R 3392) pod natpisom Arcadia del 1794, u kojem je ispisan cio program tih priredbi. Osim toga prof. G. Novak zadužio me je stavivši mi na raspoloženje rukopisni tekst poziva na takove akademije iz god. 1787. Po tim se dvjema spisima vidi da je upravo Arkađanin Stratico dao inicijativu za te arkadske akademije, koje su se općenito sviđale. U spomenutom tekstu iz 1794 kaže se: »Il quarto anno oramai volge, che in Arcadica maniera vi abbiamo trattenuti con comune diletto. Perchè dunque abbandonar questa con rischio di adottare un altro modo, che potrebbe forse piacervi meno.«

[56] M. Maylender, o. c. II. 434; V. 220—24. C. De Franceschi, L' Arcadia Romano-Sonziaca. Archeografo triestino XLIII, 1929—30, 95—225 passim. G. Pitacco, Il conte St. d' Attems e l' accademia dei Filomeleti. Miscellanea Hortis II. Trieste 1910, 759—72.

[57] F. Kidrič, o. c. II. 1931, 249—50.

Pošto se spomenuti Coletti 1782 preselio u Trst, gdje je osnovao štampariju, udruži i tu, dvije godine kasnije, nekoliko kulturnih ljudi raznih narodnosti u podružnicu one goričke akademije, kao *Subcolonia Arcadica di Trieste.*[58] I ona se bavila i kulturnim i ekonomskim pitanjima, te je 1793 zasnovala javnu knjižnicu *Publica biblioteca Arcadica Triestina,* koja je pak kasnije postala općinskom.[59] Znamo da je bilo i Slovenaca među članovima te arkadske kolonije.[60] Te posljednje dvije podružnice rimske matice privukle su u svoje kolo također i nekoje članove istarskih akademija, koje su na taj način došle u direktni dodir sa Arkadijom.

U Dubrovniku čak i na početku XIX vijeka nalazimo još jedan odjek arkadskog pokreta. Kada je već izumirala stara književnost i četiri godine prije gubitka političke nezavisnosti, neki Dubrovčani na prijelazu u novo doba (god. 1802) osnivaju novu arkadsku akademiju. Karakteristično je da je ta po vremenu uopće posljednja arkadska akademija bila osnovana baš u konservativnom Dubrovniku, dok je ta književna struja bila već nesavremena i u samoj Italiji, a pogotovu kod nas, gdje je u to isto doba zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac sabirao narodno blago, a Vuk ga Karadžić počeo izdavati.[61] Tada je naime Antun Kaznačić (1784—1874), učenik dubrovačke klasicističke kolegije, gdje su onda poučavala oba brata Appendini,[62] u svojoj 18-ti godini života osnovao skupa sa 14 drugova akademiju koju su prozvali *L' Arcadia Parteno-Epidauritana degl' Intrepidi,* ili na latinskom *Intrepidi Arcades.*[63] Sačuvala su se njena pravila (Costituzioni) kao i imena članova, koji čini se da se nisu istakli ni u čemu, jer su sve sama

[58] Među tim arkadskim pastirima bio je i kasniji arcibiskup ljubljanski Tršćanin Michele de Brigido. A i tadašnji je tršćanski biskup (od 1796) Ignazio Gaetano de Buset, Kranjac, bio član rimske Arkadije. C. De Franceschi, o. c. 137, 139, 158.

[59] A. Tamaro, Storia di Trieste. II. Roma 1924, 220, 590.

[60] Tako je na pr. i crkveni pisac i filolog Jurij Japelj (1744—1807) bio među njima, a on je ujedno bio jedan od pokretača i tajnik obnovljene akademije Operosorum u Ljubljani (1781). V. Steska, o. c. 90—94. I. Cankar, o. c. III. 1928, 382—85. C. De Franceschi, o. c. 139.

[61] Đ. Šurmin, Hrvatski preporod I. Zagreb 1903, 43—49. Љ. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића. Београд 1924, 49—54.

[62] Pjesme razlike A. Kaznačića. Dubrovnik 1879. Predgovor R. Virića, V.

[63] Spise te ustanove, koje ću izdati na drugom mjestu, stavio mi je dobrohotno na raspoloženje njihov današnji vlasnik Dr. Baldo Gradi, pa mu na tome i ovdje zahvaljujem.

nepoznata lica. Ta se pravila sastoje od 12 glava kao i *Leges Arcadum*, a članovi su dobili akademička većinom grčka imena poput onih Arkađana. Pretsjednik se tog udruženja zvao *custode* kao i u arkadskim akademijama. Prve je godine bio pretsjednik Niko N. L. Pozza *(Filanto Smarrito)*, a tajnik Antun Kaznačić *(Titiro Blandienti)*. Morali su barem 12 puta na godinu priređivati akademije, na kojima su iznosili svoje sastavke u stihovima ili u prozi na latinskom, talijanskom ili srpskohrvatskom jeziku. Ta su tri jezika dakle bila ravnopravna sve do kraja dubrovačke književnosti. Akademija je imala također svoj grb i pečat.[64] Ne znamo ništa potanje o njenim književnim težnjama i djelatnosti, koje su jamačno bile u duhu Arkadije.

Pošto je 1802 bilo osnovano to društvo, A. Kaznačić još iste godine napusti Dubrovnik i ode nastaviti nauke u Genovu. Tu ga je na sveučilištu poučavao također i profesor Faustin Gagliuffi, Dubrovčanin, latinista i ugledni član rimske Arkadije, pa je shvatljivo da je Kaznačić u tom ambijentu ostao i dalje vjeran svojim prvim nazorima o književnosti. Zato je i on ušao u rimsku akademiju, što mu je valjda omogućio spomenuti njegov sugrađanin i profesor.[65] On ni u Genovi ne zaboravlja svog domaćeg udruženja i šalje drugovima svoje nove pjesme na latinskom jeziku. Nije poznato da se ta dubrovačka *Arcadia* održala u životu i nakon povratka njena osnivača u domovinu 1805 godine, ali čini se da nije bila plodna, pogotovu zbog svoje nesavremenosti. Sam je Kaznačić nekoliko godina kasnije bio jedan među prvim dubrovačkim književnicima koji su prišli ilirskom pokretu, te je tako u svojoj osobi povezao staru dubrovačku sa našom novom književnosti.[66]

Za to su prelazno doba karakteristična još i dva dubrovačka latinista. Prvi je Đuro Ferić Gvozdenica (1739—1820), koji je učio u Loretu. On pjeva u klasicističkom duhu i prevodi na latinski sonete Pietra Melastasia, najboljeg pjesnika Arkadije, a

[64] М. Решетар, Дубровачка нумизматика. Београд 1924–25. I, 566; II, 332.

[65] Il Catalogo de' Pastori Arcadi. V; rukopis u arhivu akademije degli Arcadi u Rimu, gdje se i danas nalazi Gagliuffijev potrait kao i nekojih drugih Dubrovčana.

[66] Pjesme razlike. cit. XI—XIV. M. Šrepel, Vrazova pjesma. Građa I. 1897, 244—49, 270—77. Đ. Šurmin, o. c. II. 282. B. Drechsler, S. Vraz. Zagreb 1909, 93.

ujedno prevodi na latinski također i naše narodne pjesme.[67] Drugi je dominikanac Anđeo Maslač (1772—1838), član rimske Arkadije, koji je nakon latinskih i talijanskih pjesama počeo pjevati i u materinskom jeziku pod utjecajem narodne pjesme.[68] Osim toga u isto doba franjevac Inocenc Čulić (1780—1852), veliki prijatelj dubrovačke književnosti, sastavlja rukopisnu zbirku pjesama većinom arkadskih korifeja.[69]

Talijanska je *Arcadia* dakle od svog postanja pa sve do kraja stare dubrovačke književnosti vršila na nju izvjesni utjecaj koji ima svoju kulturno-historičku važnost.

Kako je poznato, u kozmopolitskom se XVIII vijeku davala osobita prednost jeziku klasika ne samo u naukama nego i u književnosti. Tada je latinski jezik omogućivao lakši saobraćaj između kulturnih ljudi raznih naroda, te je bio jezik evropske kulture. To je baš vijek u kojem je nakon humanizma i renesanse latinski jezik imao najviše sreće. Kako je Arkadija u opreci sa neobuzdanim barokom težila da se što više približi »savršenim« starim uzorima, te je zato isticala klasični ukus, duh i stil, shvatljivo je da su mnogi njeni članovi vrlo rado pisali i pjevali na tom jeziku.[70]

Prvu je knjigu latinskih *Arcadum carmina* izdao u Rimu 1721 G. M. Crescimbeni, druga je knjiga izašla 1756 i treća 1768 godine. Ta je orijentacija Arkadije dakle odgovarala i duhu vremena, te joj je zato produljila život u drugoj polovini vijeka sve do romantike. Među tadašnjim latinistima u Italiji istakli su se baš nekoji Dubrovčani, koji su se već u domaćoj isusovačkoj kolegiji bili izvježbali u pravljenju klasičnih stihova. Neke od njih smatraju čak za najbolje latinske pjesnike XVIII stoljeća. Nakon braće Bara i Rudža Boškovića, pa Bena Staya i Rajmunda Kunića

[67] F B br. 276 (273), l. 60—61. Đ. Ferić nije mogao sarađivati u Danici ilirskoj 1836, jer je umro 1820. Đ. Grubor, Ferić u Gajevoj »Danici«. Nastavni Vjesnik XVII. 1909, 722, 748—49. B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti. I. Zagreb 1913, 316—17.

[68] A. Giurgevich, Cenni biografico-letterarii... della Congregazione ragusina di S. Domenico. Spalato 1867, 28—32. B. Bogišić, Dva neizdana pisma A. Fortisa. Srđ IV 1905, 439. B. Vodnik, o. c. 326.

[69] F B br. 405 (334). Tu su pjesme ovih Arkađana: G. M. Crescimbeni, V. Filicaia, G. B. Zappi, G. Pizzi, A. Somai, C. I. Frugoni, V. Monti. — Godine Čulićeva rođenja i smrti zahvaljujem o. A. Zaninoviću, koji ih je našao u Schematismo della Diocesi di Ragusa 1842, 20, i u knjizi mrtvih u gradskom župskom uredu u Dubrovniku, V, 26.

[70] G. Toffanin, L' eredità del Rinascimento in Arcadia. Bologna 1923, 82, 105, 125, 145, 180.

u prvoj polovini toga vijeka, ističu se u drugoj polovini Bernardo Zamagna, Đuro Ferić, Džono Resti, Marko Faustin Gagliuffi, koji su svi (osim Bara Boškovića i Ferića) bili članovi rimske Arkadije.[71] Za nas je interesantna njihova književna djelatnost ne samo zbog toga što su oni potekli iz Dubrovnika i što su tu počeli pjevati, te su prodičili svoju domovinu, nego i zato što su iz Italije podržavali veze sa rodnim krajem pa su tako svojim primjerom utjecali na razvoj kulturnih prilika u našim stranama. Po obilnoj korespondenciji Rudža Boškovića vidi se najbolje s kakvim su zanimanjem Dubrovčani također izdaleka pratili prilike u domovini, te kako su nastojali djelovati na njih svojim auktoritetom preko pisama i književnih djela, preko rodbine i prijatelja. Tako su dakle i Dubrovčani, Arkađani nastanjeni u Italiji, podizali i preko Jadrana ugled te književne struje. Biće valjda i to jedan od razloga da su toliki Dubrovčani bili članovi rimske akademije, ma da nisu živjeli u Italiji, dok ih je iz drugih gradova na primorju bilo razmjerno manje. Osim onih što smo dosad spomenuli možemo navesti još i ove latiniste iz druge polovine XVIII i početka XIX vijeka: Andro Frana Altesti, Rafo Andrović, Ivo Bosdari, Antun i Tomo Chersa, Mato Nika Sorgo, Miho Antuna Sorgo, Džanluka Volanti, Rafo Radelja, Benigno Albertini biskup.[72] I prema tome se počevši od braće Baglivi u toj talijanskoj akademiji izredalo mnogo Dubrovčana od njena postanja pa sve do sredine XIX vijeka. Naprotiv iz ostale Dalmacije, osim spomenutog Patrizija, danas znamo samo za ove Arkađane u XIX stoljeću: iz Splita opat Josip Trellio i Petar Manger, iz Makarske opat Agostin Antun Grubišić, sa Hvara kanonik Juraj Scarpa, iz Zadra osim spomenutog Stratica još tri doktora, Ferdinando Pelligrini, Josip Pasquali i Antun Danielli, pa dva opata Dominik Balio i Jakob Allinoni.[73]

U Dubrovniku su s osobitim interesom pratili rad i publikacije Arkadije, te su čitali i pravili izvatke iz rimskog časopisa *Giornale Arcadico* (1819—1856),[74] u kojem su se konservativni

[71] Catalogo de' Pastori Arcadi. cit.
[72] Ibid. vol. IV i V.
[73] Ibid.
[74] V. što se od svih tih publikacija i ispisa sačuvalo do danas na pr. u F B pod br. 889, 2719, 2779, 2806—08, 2810, 2813, 2858, 2865, 3005, 3018.

talijanski književnici zalagali za klasicistički smjer a protiv romanticizma. Taj ih je list osobito zanimao i zbog toga što se s pohvalom osvrtao na savremene pjesnike Arkađane iz Dubrovnika, od kojih su nekoji i sarađivali u njemu.[75] Tako su na pr. i tri Dubrovčanina (L. Stulli i braća Chersa) oplakali u stihovima, skupa sa svojim talijanskim drugovima, smrt abata Godarda, tadašnjeg *custode generale* Arkadije.[76]

Kako smo vidjeli, talijanska je *Arcadia* u svojoj težnji da obnovi duh renesanse i da se što više približi klasičnim književnim uzorima bila sasvim u skladu sa ondašnjom modom pseudoklasicizma u cijeloj kulturnoj Evropi. To je razlog zbog koga je ona mogla lakše naći odjeka i u krajevima u kojima se obično nije osjećao jači utjecaj talijanske književnosti, kao što je na pr. bila tadašnja Hrvatska. Osim toga u Evropi se osobito u XVIII vijeku opaža interes za talijanski jezik, književnost i muziku (melodrama), pa je i to donekle podiglo i raznijelo slavu Arkadije i u inozemstvu.

Poznato je da i u Hrvatskoj u XVII a još više u XVIII stoljeću nalazimo mnoge tragove talijanske kulture. Tada se na pr. u mnogim hrvatskim a i slovenačkim aristokratskim krugovima također govorilo i talijanskim jezikom.[77] To je onda bio običaj po svoj Evropi, u Engleskoj kao i u Francuskoj i Austriji.[78] Tako se na pr. u Beču, počevši od carskog dvora, talijanski elemenat osjećao u cijelom duševnom životu; talijanski književnici, teatar i muzika bili su trajno u modi; osnivale su se talijanske akademije, te su i sami carevi bili njihovi aktivni članovi i pravili stihove na tom jeziku. Taj je progresivni priliv talijanske kulture u austrijske zemlje bio dakako olakoćen pridolaskom uvijek novih talijanskih krajeva u sklop Monarhije, a jednako i ženidbama između talijanske i austrijske aristokracije.[79] I nekoji su hrvatski i slovenački

[75] Due elegie latine di Antonio Chersa. Articolo del Giornale Arcadico, t. XLI. Roma 1829.

[76] Poesie in morte del Custode generale d' Arcadia Sig. Abate Godard. Roma 1825.

[77] B. Drechsler, Prilozi za povijest hrvatske književnosti. Građa 7. 1912, III.

[78] B. Croce, L' elemento italiano nella società europea del Settecento; u knjizi Uomini e cose della vecchia Italia. II. Bari 1927, 5—6.

[79] M. Landau, Die italienische Literatur am österreichischen Hofe. Wien 1879, 11—12, 15, 31—32. U. Di Bin, Leopoldo I imperatore e la sua corte nella letteratura italiana. Bollettino del Circolo accademico italiano di Vienna. XXVIII. Trieste 1910, 1—70 passim.

aristokrati tada učili i ženili se u Italiji. Tako je na pr. Frano Krsto Frankopan višeput boravio u Italiji, tu se oženio, te je prevodio i sam pjevao talijanske pjesme, a regbi da je namjeravao ustanoviti i neku talijansku akademiju.[80] Nikola i Petar Zrinski učili su u Rimu, te se, kako je također poznato, Nikola u svojoj *Adriai Tengernek Syrenaia* ugledao u Tassovu *Gerusalemme liberata*, a Petar izdaje svoj hrvatski prijevod toga djela u Mlecima (1660).[81] Spomenuću još jednog hrvatskog književnika, Pavla Rittera Vitezovića, koji je u svojoj mladosti neko vrijeme proboravio u Rimu, i koji se pišući svoju *Kroniku* služio također djelima talijanskih povjesničara.[82] Kako je odavna bio običaj da mladi hrvatski plemići nastave svoje nauke u Italiji, više no igdje drugdje u inozemstvu,[83] tako su se mnogi sinovi naše aristokracije odgajali u talijanskim kolegijama i tu se spremali za dalje nauke na sveučilištu. U plemićkom je *Collegio Tolomei* u Sijeni učilo na pr. od 1712 do 1770 petnaest mladih aristokrata iz Ljubljane, od 1788 do 1789 tri hrvatska plemića (grofovi Sermage) uz mnoge druge iz Dubrovnika i ostalih naših primorskih gradova.[84] I u rimskom *Collegio Clementino* znamo da su bili odgojeni nekoji Hrvati, a tu su profesori bili većinom članovi Arkadije, te su god. 1695 osnovali arkadsku podružnicu (Reppresentanza) i na njenim su priredbama recitirali ugledni Arkađani.[85] U hrvatskoj kolegiji u Bologni proboravilo je kroz 230 godina njena opstanka (od 1553 pa do 1781) nekoliko stotina mladih Hrvata, većinom plemića, koji su učili na tamošnjem sveučilištu. Taj je zavod povezivao sa talijanskom kulturom ljude koji su u javnom životu Hrvatske igrali najvažnije uloge, a jednako ćemo odmah vidjeti kako su i najviši crkveni dostojanstvenici u Hrvatskoj također učili u Italiji.[86]

[80] F. K. Frankopan, Vrtić. Zagreb 1871, IX. S. Ježić, Život i rad F. K. Frankopana. Zagreb 1921, 14, 33, 41, 44—53.

[81] Ch. Šegvić i F. Rosić, Neoteta baština. U spomenici Posljednji Zrinski i Frankopani. Zagreb 1907, 196—200.

[82] Vj. Klaić, Život i djela P. Rittera Vitezovića. Zagreb 1914, 16—17, 112.

[83] J. Matasović, Iz galantnog stoljeća. I. Zagreb 1921, 180, 183.

[84] Elenco dei Convittori u arhivu tog »Collegio Tolomei« u Sijeni.

[85] O. M. Paltrinieri, Elogio del nobile Collegio Clementino. Roma MDCCXCV, 28, 63, 119.

[86] A. Cuvaj, Građa za povijest školstva u Hrvatskoj i Slavoniji.[2] I. Zagreb 1910, 215. Vj. Klaić, P. Zondinus... Vjesnik hrv.-slav.-dalm. arkiva XIV. 1912, 186, 211, 213. Đ. Körbler, Hrvatski prosvjetni zavod u Bologni. Jutarnji list, XVI, br. 5457 od 16. IV. 1927. M. Vanino, Povijest nastave u

Osim toga utjecaj je talijanske kulture dopirao u hrvatske aristokratske krugove također i preko Austrije. Tako na pr. grof Adam Oršić kaže za Varaždin, ondašnje važno kulturno središte građanske Hrvatske: »Um das Jahr 1770 fing der verdebliche ... Luxus sich in Croatien zu verbreiten, ... besonders in Warasdin. Die Excellenzen, Magnifici und die Frauen liessen theuere Moden von Wien kommen, es wurden ordentliche steife Gesellschaften gehalten, kurz um, Warasdin war klein Wien.«[87] U tom je ambijentu u Varaždinu živjela i hrvatska pjesnikinja grofica Katarina Patačić, koja je 1781 sastavila ukusnu zbirku lirskih pjesama, u kojima se opaža utjecaj talijanske književnosti, a nekoje su i prevedene iz talijanskoga.[88] Na natpisnom je listu tih njenih *Pjesama horvatskih* nacrtana uz tamburu i sviralu također i frula, kakova je bila upravo ona u simboličkom grbu rimske Arkadije, a tako ćemo i u samim pjesmama naći elemenata arkadske poezije. Zato ona i posvećuje tu svoju zbirku upravo latinskom pjesniku Adamu Patačiću (1717—1784), tadašnjem biskupu u Kaloči, koji je učio u rimskom *Collegium Germanico-Hungaricum* i postao član Arkadije (1739), a zatim do 1759 bio kanonik u Zagrebu.[89] Kako je baš Arkadija osokolila žene u Italiji da pišu i ponovo ih uvela u književnost, valjda je ta nova uloga žene potakla i Patačićku da pjeva i sakupi svoje pjesme u onu ukusnu zbirku. Znamo da su učila u Italiji još dva ugledna člana te porodice: Đuro Patačić († 1716), kanonik zagrebački, u Bologni,[90] i Gavro Patačić (1699—1745), kaločki arcibiskup, Adamov stric i prethodnik u istom zavodu kao i on u Rimu.[91] U takovim je prilikama sasvim shvatljivo da *Pastor Arcade* Antonio Hoffmann pjeva tada u

---

isusovačkoj akademiji u Zagrebu. Zagreb 1930, 41. Bilo je i svećenika koji su učili u tom bolonjskom zavodu, kao na pr. historik Adam B. Krčelić (1715—78), dok mu je brat Ignjat učio u kolegiji sv. Apolinara u Rimu. M. Mesić, O Krčeliću ... Rad 32. 1875, 10—17.

[87] I. K(ukuljević) S(akcinski), Zapisci barona B. Patačića i grofa A. Oršića. Arkiv za povjesnicu jugoslavensku X, 1869, 276—77.

[88] B. Drechsler, Prilozi ... cit. 111, 116, 123, 125—27. Pesme Horvatſzke, rukopis u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, R 4087.

[89] St. Katona, Historia metropolitanae Colocensis Ecclesiae, II. Colocae MDCCC, 347—93. Dok je bio u Rimu, kaže Katona: »ob elegantia metra, quae horis subcesiuis facilique vena funderat, iam tunc inter Arcades anno 1739 cooptatus, et Sirasius Acrotophorius appellatus«.

[90] V. Klaić, o. c. 213.

[91] A. Steinhuber, Geschichte des Collegium Germanicum-Hungaricum in Rom. II. Freiburg i. B. 1895, 351.

Zagrebu u čast nekih odličnika prigodne pjesme i na talijanskom jeziku, koje se također i štampavaju u samom Zagrebu.[92]

Osim aristokracije i mnogi su se hrvatski svećenici pučkog podrijetla odgajali u Italiji, popovi u raznim zavodima, a redovnici u svojim manastirima, pa su zato i oni bili pod utjecajem talijanske kulture i u XVIII stoljeću jamačno svi dobro poznavali i novu književnu struju Arkadije. Većinom su učili baš u Rimu, središtu toga pokreta. U vječnom su gradu, da spomenemo samo par primjera, Hrvati učili na sveučilištu,[93] u *Collegium Romanum* i u *Germanicum-Hungaricum*, u raznim manastirima franjevaca, isusovaca i dominikanaca. Povrativši se u domovinu ti su svećenici dolazili na visoke položaje i utjecali na svoju okolinu. Tako na pr. u rimskom zavodu *Germanicum-Hungaricum* znamo da je u XVIII vijeku učilo 116 Hrvata, od kojih su šestorica postali biskupi, 32 kanonici, i mnogi profesori i župnici u Hrvatskoj.[94] Pa i nekoji su crkveni dostojanstvenici u tim sjevernim našim krajevima bili stranci izučeni u Italiji, kao što su i na našem jugu bili većinom Talijani, među kojima je bilo i članova rimske Arkadije. Od nastavnika u Hrvatskoj koji su se školovali u Italiji spomenućemo na pr. Frana Sebastijanovića (1741—99), profesora na zagrebačkoj akademiji, koji je učio u Bologni i pjevao u duhu Arkadije, te je postao i njen član.[95] Jamačno je i kajkavski književnik Matija Jandrić (oko 1776 do 1828), župnik u Cirkveni, znao talijanski kada je mogao preraditi Goldonijevu komediju *Il vero amico (Ljubomirović ili Prijatel pravi* 1794),[96] a

---

[92] Componimenti poetici nella installazione alla suprema dignità di bano del Regno di Croatia di Sua Eccellenza Fr. Eszterhazy itd. Dedicati a Sua Eccellenza il Sigr. Giuseppe Gallyuff, vescovo di Zagabria itd. Zagabria 1783; pa od istog Rime per il giorno di nome della Sigra Contessa Giulliana Szecheny. Zagabria 1784. Sveučilišna knjižnica u Zagrebu. P. 20820.

[93] Registri delli scolari dell' università della Sapienza, rukopis u »R. Archivio di stato« u Rimu.

[94] A. Steinhuber, o. c. I. 349—55. A. Cuvaj, o. c. 210—11.

[95] Catalogo de' Pastori Arcadi, cit. Sebastijanović je 1780 jednim Epicedionom oplakao smrt carice Marije Terezije, pa ga je poslao akademiji degli Arcadi u Rim, koja ga je na to izabrala za svog člana. Koliko je on držao do te časti vidi se i po tome što je od tada uz svoje ime uvijek dodavao naslov arkadskog akademika. F. Sebastianovich, Poemata. Budae MDCCCV, III—V, VII—X, 69—86 i passim. — I u Bologni je od 1698 postojala Colonia Arcadica Accademia Renia, u kojoj su se u XVIII vijeku okupljali istaknuti književnici. M. Maylender, o. c. IV. 427—28.

[96] P. J. Safařik, Geschichte der südslavischen Literatur. II. Prag 1865, 300, 330. Đ. Šurmin, Vienac XXVI, 1894, 771. N. Andrić, Izvori starih kajkavskih drama. Rad 146, 1901, 67—68.

regbi da je i Tito Brezovečki (?) morao poznavati Goldonija prije no što je izradio svog *Diogeneša.*[97]

Poznato je da su u zavodu sv. Jeronima u Rimu proboravili neko vrijeme mnogi hrvatski svećenici i da je u XVIII vijeku taj zavod imao i svoje sjemenište za đake iz svih naših krajeva.[98] Osim toga bio je u Loretu, kod Jakina, stari *Collegium Illyricum,* u kojem su isusovci odgojili mnogo svećenika ne samo iz našega primorja nego također iz zaleđa.[99]

Kazali smo da su se i hrvatski redovnici često školovali u Italiji. Tu je na pr. učilo nekoliko nastavnika u isusovačkim zavodima Hrvatske i Slavonije, a kako je u XVIII vijeku bilo pet takovih zavoda u spomenutim zemljama, to su i njihovi đaci mogli osjetiti utjecaj talijanske kulture, pogotovu od onih nastavnika koji su bili rođeni Talijani.[100] Osim toga u tom je stoljeću proputovalo nekoliko stotina hrvatskih isusovaca iz jedne kolegije u drugu, tako da su i oni iz primorja, školovani gotovo svi u Italiji, dolazili u naše sjeverne krajeve, kao i obratno.[101] Zato je shvatljivo da ćemo i u stihovima najboljeg slavonskog književnika XVIII vijeka, isusovca Antuna Kanižlića, naći zajedničkih crta sa poezijom talijanske Arkadije.

Poput isusovca i drugi su redovi iz hrvatskih zemalja slali svoje mlađe članove na nauke na Apeninski poluotok. Mnogi su naši franjevci učili u Italiji, ne samo oni iz primorja nego također iz Hrvatske i Slavonije, pa Bosne i Hercegovine.[102] Među onima što su se istakli kao književnici bio je na pr. i Požežanin Josip Pavišević (1734—1803), koji je učio u Rimu i ispjevao dvije zbirke latinskih pjesama sa mnogo tragova arkadskog klasicističkog

[97] I. Esih, »Diogeneš«. Obzor, br. od 7. VIII. 1931.

[98] L. Jelić, L' istituto croato a Roma. Zara 1902, 60.

[99] M. Murko, Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven. Prag 1927, 30—31.

[100] F. Fancev, Isusovci i slavonska knjiga XVIII stoljeća. Jugoslavenska Njiva VI, 1922, 181, 192. Idem, Iz daleke prošlosti hrvatskih gimnazija. Nastavni Vjesnik XL, 1931, 1—9, 203—09 passim. M. Vanino, o. c. III, 7.

[101] A. Cuvaj, o. c. 349—50. F. Fancev, Isusovci... cit. 183, 188, 193, 367—69, 373—75. — Tako je na pr. isusovac, kasniji zagrebački kanonik Kazimir Bedeković (1726—82) prevodio s talijanskoga na latinski. B. Vodnik, o. c. 361.

[102] St. Zlatović, Franovci države presvet. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji. Zagreb 1888, 166. A. Cuvaj, o. c. 234—37, 241, 257, 283—4, 313—4, 337, 397. J. Jelenić, Kultura i bosanski franjevci. I. Sarajevo 1912, 214—24; II. 1915, 380—81.

duha.[103] Tako će jednako i u zbirci stihova *Fructus auctumnales* (1794) Paviševićeva učenika Matije Petra Katančića biti tragova utjecaja Arkadije. Taj je vrlo učeni franjevac poznavao i talijanski jezik, te se zbog osobite sklonosti prema klasicizmu najviše u svojim *Pastirskim razgovorima* približio ondašnjoj arkadskoj maniri.[104] A kako je Katančić živio u ono t. zv. prelazno doba, osjetio je i utjecaj novih strujanja, pa je poput svoga savremenika Đura Ferića u Dubrovniku, nezavisno i prije od njega, htio preraditi na klasicistički arkadski način naše narodne pjesme. Tako je on pastirski svijet klasika prenio u Slavoniji i pretvorio ga u neku novu Arkadiju, gdje se na pr. slavonski volari, kozari i oružnici nalaze zajedno sa klasičnim nimfama, satirima i bogovima, te se svi skupa hvataju u kolo.[105] Ferić je naprotiv u svojim preradama narodnih pjesama zamijenio naša imena i stil latinskim, dok je zadržao sam sadržaj i dao mu klasični oblik.[106] Prema tome u ta dva primjera imamo dva razna načina asimilacije klasicističkog duha na našem sjeveru i na jugu.

I nekoji članovi kulturnog reda hrvatskih pavlina bili su u direktnim vezama sa Italijom.[107] U njihovim su se zavodima u Hrvatskoj sve do ukinuća reda (1786) odgajali ne samo klerici nego i svjetovnjaci, pa su oni i na taj način mogli utjecati na kulturni razvoj ondašnjeg hrvatskog društva. U znamentom je njihovu zavodu u Lepoglavi poučavao na pr. učeni profesor i književnik Ivan Krištolovec iz Varaždina († 1730), koji je više puta boravio u Rimu i tu štampao jedno svoje djelo regbi na talijanskom jeziku.[108]

[103] Fragmenta poetica. Essekini. MDCCXCIII i Carmina. 1794. Sveučilišna knjižnica u Zagrebu P 20652.

[104] V. Dukat, Jedno pismo Katančićevo. Građa VII. 1912, 106—07. — Valjda će se i u Katančićevoj raspravi De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus, cum Rosalaide Kanixlichii emendata naći također veza sa poetikom talijanske Arkadije, ali ja nisam još mogao doći do toga rukopisa. Вукова преписка I. Београд 1907, 722. B. Vodnik, o. c. 354.

[105] V. Katančićeva tri Razgovora pastirska i Popivke narodne u zbirci Fructus auctumnales, Zagrabiae MDCCXCIV, 40—78. F. Maixner, »Pastirski razgovori« u Katančićevim »Fructus auct.«. Rad 65. 1883, 71—73, 86—88.

[106] G. Ferrich, Ad clariss. virum Joan. Muller Epistola. Ragusii MDCCXCVIII, 17—58 passim. I. Kasumović, O latinskom prijevodu nekijeh naših narodnijeh pjesama. Školski Vjesnik, Sarajevo 1900, 81 i d. Đ. Grubor, o. c. 741.

[107] Na pr. književnik Gašpar Malečić iz Varaždina (1646—1702), koji je učio u zavodu sv. Apolinara u Rimu i bio jedan od najzaslužnijih hrvatskih pavlina. I. Tkalčić, O stanju više nastave u Hrvatskoj... Rad 93, 1888, 97—99.

[108] N. Benger, Annalium eremi-coenobiticorum ordinis fratrum... S. Pauli. v. II. Posonii MDCCXLIII, 297, 322, 401 i passim. S. Ljubić, o. c. II.

Utjecaj se talijanske kulture u Hrvatskoj, osobito XVIII vijeka, osjećao u cijelom društvenom životu i bio je malo manji od onoga njemačke kulture, koji je dolazio iz Austrije. To vidimo na pr. i po tadanjem namještaju kuća hrvatskih aristokrata i po velikom broju najraznoličnijih talijanskih knjiga u njihovim knjižnicama, jednako kao i u onim manastirskim.[109] Stoga se u takom kulturnom ambijentu mogla sviđati i ondašnja arkadska poezija, koja je krasila društveni život naše aristokracije i intelektualne elite, te je upotpunjavala njihov odgoj stečen u klasicističkim školama.

I DIO

»Akademija Ispraznih« — prvi odjek Arkadije u Dubrovniku

A. Djelovanje i ciljevi akademije

Prva perioda

Ne znamo kada se u Dubrovniku rodila misao ni u čijoj glavi da se i u XVII vijeku osnuje književna akademija. Već su 1642 god. bili sastavili takovo udruženje u arcibiskupovoj palači, ali je dubrovački senat s nepoznatih razloga zabranio njegovo djelovanje, pa zato ono nije ostavilo traga za sobom.[110] Danas je poznat samo jedan jedini takav pokušaj s kraja vijeka, koji je barem od česti i uspio, a to je *Akademija Ispraznih.*

Ta se ustanova u latinskim i talijanskim spisima nazivlje *Academia Otiosorum Eruditorum* ili *Accademia degli Oziosi Eruditi.*[111] Njeno ime na narodnom jeziku nalazimo samo dvaput

521. P. J. Safařik, o. c. II. 281—2, 366, 368. I. Tkalčić, o. c. 99—102. A. Cuvaj, o. c. 296, 299.

[109] J. Matasović, Zagrebački kućni namještaj polovinom XVIII stoljeća. Narodna starina IV. 1925, 11—13. — U tim je privatnim knjižnicama, kako ćemo vidjeti, bilo svakojakih talijanskih knjiga, među kojima ne samo pobožnih i moralnih nego i mnogo književnih i naučnih, počevši od inkunabula pa dalje. U nekima je pak iza latinskih razmjerno bilo najviše talijanskih knjiga, dakle više negoli hrvatskih, njemačkih i francuskih. Od svih su talijanskih književnih djela najbrojnija dramatska, i to upravo ona najboljeg arkadskog pjesnika Pietra Metastasia (1698—1782), dok naprotiv nisu tako brojne komedije Carla Goldonija.

[110] M. Rešetar, Dva priloga o I. Đurđeviću. Прилози X. 1930, 63.

[111] Čini se da su Dubrovčani u tom nazivu slijedili primjer napuljske akademije degli Oziosi, koja je od 1611 pa do kraja vijeka bila među poznatijim talijanskim akademijama. Bio joj je neko vrijeme pretsjednik čak G. B. Marino, a među njenim se je članovima izredalo i drugih glasovitih

zabilježeno u savremenim rukopisima, i to uz potpis Frana Lalića 1699 god., koji se tu nazivlje »Akademik Isprazni«, i u pjesmi *Trstenko* Petra Kanavelovića iz god. 1703, gdje se spominju ti »Mudro-Isprazni«, što tačno odgovara nazivu »Oziosi Eruditi«.[112] Zato joj nije potrebno davati drugog imena i nazivati je »Akademija Dangubnih«, s tim više što se potpuno poklapa značenje riječi otiosus i isprazni, a u istom je vijeku već postojala i jedna dubrovačka kazališna družina *Ispraznih*.[113]

Ne znamo ni pravo doba kada je osnovana ta akademija. Prvi je spominje Vice Petrović u pismu kojim posvećuje svoju pjesmu ispjevanu u čast Vlađa Buće, kada se on na čelu dubrovačkih delegata poslatih u Carigrad povratio u domovinu, pošto je kod Porte povoljno riješio pitanje dugova i danka. Buća je bio tada lijepo dočekan, te ga je i akademija Ispraznih svečano pozdravila. U toj je prigodi Petrović recitirao spomenutu pjesmu, kako on sam kaže: »admodum adolescens cecini recitavitque in hac nostra Academia.«[114] Tada je Petrović imao 18 godina,[115] a kako je on rođen

---

književnika. U Dubrovniku su jamačno znali za tu ustanovu i po njenim publikacijama. I dok su napuljski Oziosi imali u svom grbu orla, »simbolo della speculazione scientifica«, kako sami kažu, dubrovački Isprazni uzimlju za svoju oznaku sovu u tom istom smislu. C. Minieri Riccio, Cenno storico delle accademie fiorite nella città di Napoli. Archivio storico per le provincie napoletane V. 1880, 148—57, M. Rigillo, L' Accademia degli Oziosi i t. d. Studii in onore di F. Torraca. Napoli 1922, 421—32. M. Maylender, o. c. IV, 183—90; tu autor spominje (str. 193—94) također i dubrovačku akademiju degli Oziosi. — Jednako su tako i za ime akademije »od Šturaka« Dubrovčani mogli naći taj alegorički naziv na pr. u natpisu djela La Grillaja (Napoli 1668) Angelica Aprosia, gdje su sabrani razni »grilli«, t. j. duhoviti i šaljivi govori. A. Neri, Giornale stor. della lett. ital. XII. 1888, 227—32.

[112] F B br. 365, l. 1. i br. 192 (28), l. 379. — Đuro Matijašević, također član te akademije, nazivlje je u pjesmi 1707 god. »Književnozborni skup pastira«, ali to je valjda njegov »pjesnički« naziv. F B br. 192 (28), l. 465. — U sakupljanju građe za povijest te akademije pomogao mi je savjetom prof. dr. P. Kolendić, pa mu i ovdje srdačno zahvaljujem.

[113] Cf. rječnike: J. Mikalje s. v. isprazan, A. Della Belle s. v. ozioso, J. Stullija, Lexicon s. v. ociosus, Riječoslože s. v. isprazan, Vocobolario s. v. ozioso, pa Rječnik Jugoslav. akademije s. v. dangubiti i isprazan. Iz toga se pregleda može izvesti zaključak da je na koncu XVII vijeka izraz »isprazan« bio više upotrebljavan u smislu »ozioso« negoli onda nova složenica »danguban«. — Na rukopisu Palmotićeve Atalante, što ga je sam autor ispravio, piše: »Atalante, muzika koju učiniše družina Isprazni«, i talijanski: »questa musica pastorale recitorno i Compagni d' Isprazni«. (M. Rešetar, Stari dubrov. teatar. Narodna Starina I. 1922, 101.) A ime te iste družine Appendini pak (II, 288) prevodi: »Compagnia degli Oziosi«. — Tačan je prijevod »Akademija Dokonih« (D. Prohaska, Rad 178. 1909, 186), ali je suvišan.

[114] Đ. Körbler, V. Petrović. Rad 186. 1911, 263.

[115] Petrović kaže sam u jednoj napomeni toj pjesmi: »Decimum octavum aetatis annum agebat, dum haec scriberet«. Đ. Körbler, o. c. 264, n. 3.

1677, to je dakle moglo biti negdje u 1695 ili 1696 godini, što uostalom potvrđuje također i činjenica da se Vlaho Buća uistinu povratio u Dubrovnik upravo te godine.[116] I Serafin Cerva u Petrovićevoj biografiji primjećuje spominjući tu njegovu pjesmu: »Hoc in Otiosorum academia recitavit admodum adolescens, ubi haec primum a diuturno veluti sopore excitata fuit circa annum MDCXCVI laudatusque senator obita filiciter legatione in patriam reversus est.«[117] U istoj prigodi ispjeva i Petar Kanavelović pjesmu *Dubrovnik sloboden od harača na blagdan sv. Vlasi,*[118] a Đuro Matijašević smatra da bi i Injacijo Đurđević morao također proslaviti taj događaj, te mu na 3 XI 1695 piše iz Dubrovnika na Šipan: »Tu mi Georgi, si quid pro dimissis nobis a Turcarum Imp[er]atore tributis, composueris, communices rogo mecum, mirabar adhuc tuam Poësim silere prȩsertim cum scias q[ua]nto cum plausu excepta fuere carmina Petri Canavellini.«[119]

Nema sumnje dakle da je akademija postojala 1696 godine, ali je ona bila osnovana prije toga, kako se vidi po onim Cervinim riječima »a diuturno veluti sopore excitata fuit«, što znači da se ona tada probudila iz dotadašnjeg gotovo mrtvila ili sna.[120] Dubrovčani su mogli podavati i vrlo veliku važnost tome Bućinom uspjehu, ali ipak nisu jamačno zbog te prigode osnovali n o v u akademiju. Nećemo dakle pogriješiti ako uzmemo da je to udruženje osnovano negdje na početku posljednjeg decenija XVII vijeka, par godina nakon rimske Arkadije.

Druga perioda
od 1699 do 1710

Kako je i dalje bilo malo zanimanja za akademiju, ona je čini se ponovo zamrla, jer ne nalazimo vijesti o njoj sve do god. 1699, kada se ona obratila Senatu ovim interesantnim pismom:

[116] Consilium Rogatorum od 22 VI 1696, l. 189 v. Engel-Stojanović, Povjest Dubrovačke republike. Dubrovnik 1903, 113. A. Benussi, Slika u počast V. Buća. Glasnik Dubrov. učenog društva I. 1929, 176.

[117] Đ. Körbler, o. c. 195.

[118] Rukopisi Jugoslav. akademije Ia 95 i I b 21, l. 51v—53r, te u F B 346 (74), l. 843.

[119] Lettere di Giorgio Mattei. vol. II. l. 37. U F B sačuvale su se četiri knjige Matijaševićeve korespondencije, br. 423—25 (205—07) i 373 (208), koje ću dalje citirati kraticom Mat.

[120] Cfr. drukčije mišljenje M. Rešetar, Прилози cit. 62—63. Isti je izraz upotrebio i I. Đurđević kada se radilo o ponovnom oživljenju te ustanove, on naime 17 II 1700 piše iz Rima Đuru Matijaševiću u Dubrovnik: »Narrant Academiam isthic recentissime excitatam acriter celebrari...« Mat. II. l. 49.

Ill^mi et Ecc^mi Sig^ri

Tra le pri[nci]pali massime, che i gloriosi Progenitori dell' EE. VV. hanno hauuto p[er] conseruare in stato felice la Rep[ubbli]ca, è stata quella di promouere, che i Nobili, et i Cittadini hauessero il modo d' auanzarsi nella virtù, ch' è base fondamentale della perpetuità d' un ben regolato Gouerno Aristocratico; et à quest' oggetto soleano à pub[blich]e spese condurre d' Italia soggetti eminenti in ogni sorte di scienze; e conseruandosi negli animi dell' EE. VV. massima si neccessaria siamo sicuri, che con pieno pub[blic]o gradim[en]to è riceuuta la rinouat[io]ne dell' Academia degl' Oziosi Eruditi, e che dalla loro somma benignità sarà contribuito detto il patrocinio alla di lei continuaz[io]ne. Onde humilm[en]te supplichiamo l' imparegiabil bontà dell' EE. VV. compiacersi concederci il luoco à Sponza, che possiamo fare i recitam[en]ti, non trouandone altro più comodo atteso accrescim[en]to degl' Academici. Questa gratia confidiamo, che tanto più uolontieri ci sarà compartita dall' Ecc[ellen]ze loro, quanto nel detto luoco è stata sempre coltiuata la virtù, e non hanno altro scuopo li nostri pensieri, che q[ue]llo di rendersi abili à seruire la Patria, e l' EE. V[ost]re quas Deus &c.[12]

Senat je u svojoj sjednici od 3 aprila 1699 odlučio, sa 17 glasova protiv 3 glasa, da se zadovolji ta molba, i tako je akademija ponovo oživjela (la rinouatione). Tada je dakle ona dobila dosta novih članova i udobne prostorije, te se je mogla bolje razviti. Osim te besplatne prostorije regbi da od države nije imala nikakve druge materijalne potpore. Te se iste godine 1699 zbilja nešto i radilo u tom društvu. Tako na pr. spomenuti Frano Lalić posvećuje svoju pjesmu *Bestužanstvo* iz 1699 godine Bernardinu Liberalu Ricciardi, drugu u akademiji, te mu kaže: »Kako bih dostojan sa tobom prikazati i braniti u Akademiji tuge svjetovne«, tako je sada potrebno da ti prikažem ove stihove, jer neću »da ih pustim pod sramno zaboravljenje«. Zatim u »Prigovorenju« navodi ove tri teze, koje je upravo tim svojim stihovima morao skupa sa Ricciardijem braniti pred ostalim akademicima:

---

[12] Cons. Rogat. 3. IV. 1699, vol. 136, l. 87 r i v. Na žalost u tom zapisniku Senata nije prepisano ime potpisivača te molbe, pa ne znamo ko je onda bio njen pretsjednik. — Taj dopis, kao i sve ostale latinske i talijanske citate prenosim u njihovoj izvornoj ortografiji da se vidi kako su pisali taj jezik stari Dubrovčani; u uglatim zagradama upotpunjujem kratice.

1. Causa mali tanti femina sola fuit.
2. ... quid non mortalia pectora cogis,
   Auri sacra fames.[122]
3. Humano discordia sanguine gaudet.[123]

Ta je obnova akademije obradovala i dubrovačke književnike u inozemstvu. I. Đurđević je na pr. s velikim interesom pratio njeno djelovanje, i pošto je saznao da je ponovo proradila, ovako piše iz Rima prijatelju Matijaševiću u Dubrovnik (oko 17 II. 1700): »Narrant Academiam isthic recentissimè excitatam acriter celebrari, utimam diu et feliciter musisque annuentibus procedat; certe mihi, ut cum maximè iucundussimum accidit, cum audierim otio, et desidię, solemni istius urbis malo, prospectum esse.« (Mat. II. 49.) Još ga moli da mu često javlja »si et quid agant nostri Academici«. Jamačno je i sam Đurđević bio već tada član akademije, kad se toliko za nju zanimao. Jednako je i Matijašević bio također među Ispraznim, jer zašto bi Đurđević tražio informacije u nekoga što nije u tom društvu. Osim toga, kako ćemo vidjeti, i po nekim se drugim činjenicama može uzeti da su Matijaševića primili u akademiju još prije kraja XVII vijeka.

U toj su drugoj periodi ušli u akademiju sigurno i nekoji drugi pisci, koje ćemo tek kasnije naći spomenute u vezi s njom. Tako je na pr. jedan od najzaslužnijih članova Ivo Natali Aletin bio u tom skupu svakako već prvih godina XVIII vijeka, jer mu je tada bila povjerena važna saradnja oko akademijina rječnika, kako ćemo vidjeti kasnije. I Aletinov stariji drug u tajništvu republike, Frano Vitušić, bio je već tada među njima, jer je rođen 1661, pa su ga primili svakako prije no što je navršio 50 godina. A tako je i učeni vlastelin Vlađo Lukše Gučetić, rođen 1679, postao akademik Isprazni jamačno prije svoje tridesete godine, jednako kao i njegov rođak Luko Rafa Gučetić (* 1682). To isto vrijedi i za druge plemiće, na pr. i za Džona Resti (* 1671), koji je ušao u taj krug dok je bio još mlad i pjevao pjesme. Znamo da se Džankarlo De Angeli družio u akademiji sa mladim Petrovićem, a to je svakako moralo biti još u XVII vijeku. (Append. II. 149—51.)

God. 1702 nalazimo prvi a i posljednji put na okupu štampano nekoliko pjesama raznih akademika ispred teksta *Ćućenja*

[122] Poznati stih iz Eneide III, 56.

[123] Pjesni g. F. J. Lalića. F B br. 365, l. 1; br. 192 (28), l. 309—401. Rukopis Jugosl. akademije I br. 42.

bogoljubnih Bara Bettere. To je dakle bila prva i jedina manifestacija u štampi toga kruga stihotvoraca. Trinaestorica je Betterinih drugova ispjevalo petnaest konvencionalnih pjesama njemu u čast, i on ih je po ondašnjem običaju dao štampati pred svojim stihovima. Tako saznajemo ko je sve tada sudjelovao u akademiji, jer je očito da su svi oni njegovi štovatelji bili Isprazni, a to nam još potvrđuje i njihov mlađi savremenik Serafin Cerva.[124] Tu su dakle osim Petrovića, Lalića i Riccardija, koje već znamo, također još i ovi akademici na okupu: 1. Injacijo Gradi, 2. Stijepo Klašić, 3. Antun Righi, 4. Luco Pucić, 5. Jako Natali, 6. Rafo Joza Gučetić, 7. Niko Marija Antica i još dva anonimna. Uistinu dosta raznolična skupina, kako ćemo vidjeti, ali ipak homogena barem u svojoj neizrazitosti i konvencionalnosti, izuzevši samo par izuzetaka.

Osim dosad spomenutih bilo je u akademiji tada još i starijih i vrlo uglednih Dubrovčana. Među tima je na pr. Saro Bunić, jedan od ondašnjih najuglednijih plemića, koji je 1700 imao već 68 godna života. Pa tako i Petar Kanavelović, koji je rođen 1637 na Korčuli, ali je često boravio u Dubrovniku. Uz tu dvojicu najstarijih među akademicima možemo pribrojiti još i ove mlađe: 1. Iva Bunića, sina spomenutog Sara, 2. Pera Fr. Sorkočevića, 3. Lorenca Dž. Sorkočevića († 1706), i 4. Iva R. Gučetića († 1704); to su sve ugledna vlastela, koja su tada pri kraju stoljeća imala oko 40 godina, a u akademiju su primali obično vrlo mlade ljude, pogotovu ako su bili plemići.

Bilo je tada dakako i drugih članova, koji su nam nepoznati, te je prema tome u toj drugoj periodi na prijelazu u XVIII vijek bilo preko dvadeset akademika Ispraznih vrlo raznolične vrijednosti.

Ima znakova da su radili nešto i u 1702 godini. Tada je naime Bettera, kako smo vidjeli, izdao u Mlecima *Ćućenja*, i iste godine ispjevao pjesmu *U pohvalu jezika slovinskoga. Per l' Accademia degl' Oziosi Eruditi* (F B br. 405 (334), l. 461—62). Tu on uznosi Dubrovnik, gdje se u slobodi njeguju slovinski jezik i knjiga te pozivlje drugove da ih i oni proslave.

---

[124] Govoreći o Betterinim Ćućenjima kaže: »Piaculares Psalmos Illyrico carmine concinentem summis laudibus vario carminum genere celebrarunt omnes fere Academiae Ragusinae Sodales, quae in eiusdem operis Propylaeo typis impressae leguntur.« S. Cerva, Bibliotheca Ragusina. I. 1740, 139. (Citiram uvijek iz autografa u dominikanskoj biblioteci u Dubrovniku.)

Zatim ponovo za dulje vremena ništa ne znamo o akademiji. Godine 1704 održali su tu žalobni spomen svome drugu Ivu R. Gučetiću, na kojoj mu je prigodi V. Petrović održao latinski govor u počast. (*Rad* 186, 248.) A tri godine nakon toga oplakali su Isprazni skupno također jedan gubitak, mladog Lorenca Dž. Sorkočevića, i tada je u akademiji Đ. Matijašević recitirao svoju pjesmu *Nadgrobnica Lovorka pastijera* (FB 254 i 192). Čini se da je I. Đurđević između 1706 i 1712 god. ispjevao epigram *In quodam poetico simposio Otiosorum Ragusij auctor proposuit linguam salitam*,[125] te i po tome vidimo da su se dubrovački akademici, po svojoj prirodi nakloni k šali i satiri, sastajali ne samo u žalobnim i ozbiljnim prigodama nego također i za veselu razonodu.

U to je doba naša akademija imala ipak i ozbiljnijih namjera. Kao Bettera tako su se i drugi Isprazni zanimali za književni jezik te su ga nastojali dotjerati i obogatiti kako bi se mogla obnoviti književna djelatnost. U tu svrhu su zaključili da će najprije izraditi rječnik latinsko-talijansko-hrvatski, a zatim i gramatiku. Ta je njihova odluka bila zaista vrlo pametna, ali je na žalost nisu izvršili. Oni su tu tešku zadaću povjerili trojici svojih drugova: Ivu S. Buniću, Đuru Matijaševiću i Ivu Natališću Aletinu (Cerva, II, 122, 266, 284). S. Cerva kaže da je to bilo »hujus initio saeculi«, te da je oko toga rječnika radio Matijašević prije svog odlaska iz domovine 1709 godine. Nepoznat je plod toga njihova nastojanja, ali su se sačuvali razni spisi Đ. Matijaševića, po kojima se vidi kako je on savjesno sakupljao gradivo za taj rječnik. Tako saznajemo za *terminus post quem non* toga rada, a pošto je to pripremanje trajalo više godina, to je dakle rječnik Ispraznih bio uistinu zasnovan prvih godina XVIII vijeka.[126]

Iza toga nema vijesti o radu akademije sve do početka 1711 godine.

---

[125] Djela I. Gorǵi. Priredio M. Rešetar. Stari pisci hrvatski XXV, 1926, LIX, XC, CLI. (Zbirku St. pis. hrv. bilježiću od sada ovako SPH).

[126] Imamo još jednu potvrdu da su Isprazni upravo tada nastojali oko rječnika, i to u Matijaševićevim riječima pisanim prije 1709 god., gdje on izrijekom spominje kako su počeli sastavljati rječnik »opera che ricerca molti anni per il suo compimento«. П. Поповић, Из писма И. Ђорђића попу Рафу Милићу. Наставник XII. 1901, 29. Idem, Дубровачка биографија. Годишњица Н. Чупића XXII. 1903, 227 н. 1.

Treća perioda

nakon reforme 1711

Najbolje je poznata treća, predzadnja perioda te ustanove, koja je *čini se* bila najplodnija i najvažnija.

Godine 1711 ponovo je oživjela djelatnost dubrovačkih akademika, koji su tada »con gran applauso« primili u svoj krug više novih članova, među kojima se spominju: Lodovico Moreno, talijanski benediktinac, Marin N. Sorkočević, Stijepo Rusić (Rosa), Jozo Findella i neki drugi svećenici. (Mat. I. 22—24.) Tada su često držali sastanke, te su na glavnoj skupštini zaključili izmijeniti i popuniti stara pravila akademije prema stečenom iskustvu, kako bi se omogućio procvat toga kulturnog udruženja. Podavali su, kao obično, previše važnosti toj formalnosti, jer dakako ni najbolja pravila nisu mogla ukloniti njihove sterilnosti, i pojedinačke i skupne. Tu je zadaću skupština povjerila ovoj šestorici akademika: L. Morenu, kanoniku Jeru Buniću, Ivu S. Buniću, Peru Sorkočeviću, Vladu Gučetiću i Ivu Nataliću Aletinu, koji su u malo dana sastavili »i capitoli«, te su onda ponovo sazvali skupštinu, »dieta generale, in cui a pelo si sono ventilate sino le parole e non senza dispute e assensi pro e contra.« Cio su jedan dan raspravljali samo o tome. Osobito je bila interesantna debata o jeziku na kojem će akademici moći govoriti i recitirati na sastancima. Evo što Aletin 8. VII. 1711 javlja Matijaševiću par mjeseci nakon te skupštine: »... fu il bello che coll' occasione d' un Capitolo in cui s' ordinava, che soltanto nei tre Idiomi, cioè Latino, Slavo ed Italiano si potevano fare le Introduzioni, i Discorsi, le Orazioni, i Panegirici ecc., si venne a contender à quale dei tre Idiomi si doveva dare la precedenza. Il Sigr Giugno Resti lo premette p[er] il Slavo, et ebbe un buon partito di seguito, mà posta alle balle la decisione prevalse con pochi voti il Latino, à solo riguardo perchè questa Patria è anche figlia benemerita di Roma, trono della Latina Eloquenza, e già dal suo Nascere sin a questo giorno serva in tutti i Consigli e Tribunali l' uso di scriver i decreti e le terminazioni in Latino ecc. Volle il P. Moreno dir qualche cosa à favor dell' Italiano, mà fù interotto coll' opposizione, che una Lingua Bastarda non deve sognare la competenza con una Lingua Madre, che occupa mezzo Mondo, che domina ora coll' Imperio Moscovitico, che sostenta l' Imperio Occidentale, che nella Chiesa

Romana và di passo colla Greca e Latina, e che nelle sue perfezioni non cede à qualunque più fiorito linguaggio. In somma non fu il P[ad]re ne meno sentito, non che posto alle balle il suo parere, ma scritto subito nemine contradicente come sopra cioè Latino Slavo et Italiano.«[127] Kako se vidi dakle, klasicistički je duh Arkadije prevladavao u tom skupu, koji je ipak davao prednost narodnom jeziku pred talijanskim. Interesantna je argumentacija kojom su pobijali Morenov prijedlog, jer se u njoj očituje panslavistička orijentacija.

Na toj su istoj skupštini Isprazni zaključili zadržati samo ime *Oziosi*, bez atributa *Eruditi*, budući da im je igra stihovima bila milija od nauke. Tada su htjeli zamijeniti i grb akademije, te preko Aletina mole svoga otsutnog druga Matijaševića da im on iz Rima pošalje kakav nacrt grba, koji bi odgovarao tome nazivu, jer oni poznaju njegov »buon gusto«.

Ne znamo da li su u toj prigodi vijećali i o drugim pitanjima. Čini se da upravo najvažnijem pitanju nisu posvećivali osobite pažnje, jer nema spomena da su raspravljali o glavnom cilju akademije ni o načinu kako da se dođe do njega. Kao da su ih najviše zanimale same formalnosti.

I pošto su sve to sredili, nastavili su se i dalje sastajati, te su nešto radili i držali javne priredbe. Jer godinu dana kasnije (4. IV. 1712) Aletin javlja Matijaševiću: »Sto in aspettazione del Vostro oracolo per la nostra Accademia nel punto scrittovi dell' Impresa. Sin ora andiamo bene, e pare che la rinnovazione delle leggi hà rinvigorito gli spiriti degli Accademici. Si fanno ordinata[men]te tutte l' Accademie col convento dei forastieri, e che reccitano e che ascoltano. L' ultima s' è fatta Venerdì Santo di sera in contrasegno della passione di Nostro Sig[nore]. Fece il discorso Sig. D[on] Lechich, e provò che l' Orto di Getsemani fù à Christo Paradiso di delizie.« (Mat. I. 26.) Tada su dakle priređivali i pobožne večeri, a ne samo pokladne zabave, što je i shvatljivo kada je među njima bilo toliko svećenika. To je bilo doba kada je akademija bila za mnoge velika atrakcija, te su se otimali za njeno članstvo. Po novim je pravilima bilo otežčano primanje novih akademika, za koje su morale biti dvije trećine glasova, a ipak su, uza sve to mnogi nastojali da ih začlane.

[127] Mat. I. 23. Naveo sam cio taj passus stoga što je ta rasprava bila drukčije prikazana. А. Вучетић, Академија „Дангубијех". Срђ V. 1906, 684—85.

*

Godine 1702 bio je pretsjednik (»principe«) akademije kanonik Frano Jero Bunić. To je prvi njen pretsjednik za koga saznajemo. Već se i po izboru toga lica za prvog akademika vidi duh kojim je tada bila prožeta cijela ustanova. Znamo da je tada bio tajnik akademije Mato Krešić. I te su godine primali novih članova; među njima i spomenutog popa Frana Lekića, koji je odmah održao propovijed na priredbi akademije.

Ponovo su raspravljali koji jezik mora imati prednost u akademiji, budući da većina nije bila zadovoljna sa prošlogodišnjim zaključkom. Aletin o tome ovako izvješćuje Matijaševića (4. IV. 1712): »In una nuova disputa la Lingua Slava ha ottenuto precedenza sopra la Latina non senza però impegni di conseguenze sia ad attentare di sciogliere il congresso per non far uscir la terminazione, che si prevedevano, mà i neutralisti han ritenuto gli animi à dovere. Da una parte i Capifazionari sono stati il Patre Moreno e Sigr. Pietro Sorgo, e dall' altra Sig. Gingno Resti e Sigr. Vladislao Luca di Gozze; si è conteso più che pel principato, et il P. Moreno ha provato il pertinace dei geni liberi.« (Mat. I. 27—28.) Karakteristična je ta jaka opozicija protiv latinskog i talijanskog jezika sa strane Dubrovčana jednako kao i ona talijanskog benediktinca protiv srpskohrvatskog jezika.

Ta je obnova akademije vrlo obradovala njena najvećeg prijatelja Matijaševića, te on iz Rima žali što ne može sudjelovati aktivno u radu, pa zato pismeno odgovara na Aletinova pitanja, priopćuje mu svoje mišljenje i daje savjete u pismu od 2. VII. 1712: »... colla mia qualesi sia immaginativa mi rivolgo a que' virtuosi Congressi della nostra Accademia, ove tra belle erudite gare specialmente sopra la competenza delle tre lingue non avran potuto se non spiccare li rari talenti dei loro sostenitori, e a dirvi con tutta candidezza, il vedermi privo di si belle congiunture di approfittarmi di tante e tante erudite cognizioni concernenti specialmente il linguaggio Illirico da me, quanto Voi sapete, amato, mi rende oltre modo penosa la lontananza della Patria... L' aggregazione di soggetti Letterati alla nostra Accademia, la riforma di alquante leggi antiche colla surrogazione di nuovi statuti più ponderati e adatti ai di lei vantaggi e conservazione, tutto cospira alla vera immortalità non meno dell' Accademia, che di chi la compone. L' aver ritenuto il solo nome degli Oziosi egli è parso di quella prudenza, che grazie al Cielo, sempre più risplende in cotesta virtuosissima Assemblea,

ed è non meno manifesto contrasegno del buon gusto dei moderni, che forse forse non avean in tutte le lor cose avuto gli antichi. L' istesso si deve intendere circa la mutazione dell' Impresa . . .« (Mat. I. 29—30.) Matijašević je dakle iz Rima odobrio zaključak većine akademika o prednosti narodnog jezika, te se i on, pošto je proživio par godina u središtu Arkadije, slaže sa pojednostavljenjem naziva te ustanove. Taj »buon gusto« bilo je glavno geslo Arkađana, koji su htjeli moderirati gracijom i jednostavnošću raspojasani i fantastični sečentizam. U tom je smislu Matijašević pohvalio moderne pisce suprotstavljajući ih starim, koji su voljeli pompoznost i naduvenost. U istom pismu on predlaže ovaj novi grb: »Questa si è la Sfera celeste col suo Zodiaco, col motto: Quamlibet in partem. Il corpo non è ignobile dinotante la sublimità degli ingegni Accademici, che in qualunque passo si volgano con le loro varie erudite composizioni non possono non giovare altrui, quale appunto il Cielo co' suoi benefici influssi di continuo rende giovamento alla parte del mondo inferiore . . .« (Mat. I. 30.) Osim toga Matijašević predlaže da svaki akademik izabere svoj posebni grb, i to tako da budu u vezi sa onim akademije, te da svaki prikazuje po koju zvijezdu ili zviježđe.

Ne znamo da li su Isprazni prihvatili i proveli ijedan od ta dva Matijaševićeva prijedloga; danas je poznat samo jedan oblik akademijina grba, kako ćemo kasnije vidjeti. Dotadašnji njen grb spominje Petrović u epigramu koji je iste godine 1712 ispjevao u povodu smrti akademika Iva S. Bunića. Jedna versija tog epigrama ima ovaj dugi natpis: *Ad . . . Joannem Bona Seraphini filium, Academicum Ragusinum et custodem, ut vocant, perpetuum tabulariorum sub persona Daphnidis.* Alluditur ad campum, quem pro insigni suo habet dicta Academia. (FB br. 601, V.) U samom epigramu pretstavlja pokojnog druga alegorički kao pastira Dafnisa, koji je »tutela et cultor agelli« i koji uspješno nastoji oko njegova procvata »Ut florum in plenum gens crescat odora vigorem« te na kraju kaže:

Unde per innumeras, quas alluit Adria, gentes
Nomen nunc magnum noster agellus habet.

Prema tome regbi da je prvi grb akademije prikazivao simbolički nekakvo polje ili arkadski udešen vrt, ukrašen cvijećem. I ta je mala cvjetna njiva došla na glas u cijelom našem primorju. Petrović također i u drugoj versiji tog epigrama prikazuje akademiju kao

polje i tu spominje još i njeno geslo (»lemma«): »Major post otia virtus«. (Ibid.)

Od svih sastanaka akademije najviše se spominju prigodne priredbe i svečanosti. Tako su na pr. oplakali gubitak druga Iva S. Bunića, te mu je tada Petrović održao posmrtni govor i recitirao spomenuti epigram. Bilo je dakako i drugih priredaba, kao što je na primjer ona o kojoj govori F. Lalić, ali nam se o njima sačuvalo manje vijesti valjda upravo stoga što nisu bile u vezi sa kakvim historičkim događajem. Jer su oni prigodni sastavci imali ne samo književnu nego još više povjesnu vrijednost za ondašnje ljubitelje domaće prošlosti, i zato su ih sačuvali u većem broju negoli sve ostale.

Kako su vijesti o akademiji koje sam dosad naveo crpene gotovo sve iz privatnih spisa, shvatljivo je da su one većinom povoljne za nju. Ali da slika bude što potpunija i tačnija treba naći i iznijeti na vidjelo i sjene, kojih ima dakako uvijek, a kojima je često teže ući u trag. I zato, ono što nam obično ne otkrivaju drugi spomenici i spisi nalazimo u službenim aktima republike, gdje je tačno i bezobzirno registriran cio život ondašnjeg društva. Tako ćemo na pr. u suhoparnim i stvarnim zapisnicima raznih dubrovačkih Vijeća naći nekoje podatke koji su karakteristični osobito za negativnu stranu akademije Ispraznih.

Obnovljena je akademija imala i svoje drugo lice, kaonoti skup ljudi sa svim njihovim vrlinama i manama. Zato je njena dvorana počela služiti ne samo kulturnim, književnim i moralnim svrhama, nego također i hazardnim igrama, zabranjenim od vlasti. To je neko iznio pred Senat, i on u svojoj sjednici od 18. XI. 1712 donosi dva zaključka kojima se htjelo to zapriječiti. Za ovaj je prvi zaključak glasovalo 14 protiv 11 senatora: »Prima pars est de prohibendo ludum alearum in Sponza et de sinendo, quod soli Academici utantur illo loco.« (*Cons. Rogat.* vol. 144, l. 97 r.) A kako im se činilo da ta odluka nije dovoljna, oni izdaju zatim sa svim glasovima, osim četvorice, još jedan zaključak da budu sigurniji o izvršenju onoga prvoga. Ta druga odluka glasi: »Prima pars est de terminando quod clauis Sponzae debeat stare in Notaria, et q[uo]d Secretarius non debeat illam dare alijs nisi Principi Academiae quando debebit facere academiam uel eorum Congressus, aut creationem officiorum.« (Ibid.) Akademici su dakle u dvoranu ustupljenu im od države uvodili i nečlanove da s njima igraju, što

nije bilo poćudno vlasti koja je budno pazila čak i na to što se radi u tom društvu donekle pod njenim pokroviteljstvom. Senat nije htio da se akademija izrodi i da se njena prostorija pretvori u prostu igračnicu. Povod su toj zabrani bili jamačno kakvi neugodni incidenti. Premda je i tada među članovima Senata bilo također i akademika, on je ipak donio gornje zaključke, budući da je bilo nemoguće opravdati postupak nekojih igrača među Ispraznim. Kako je tada tajnik republike bio Ivo Natalić Aletin, također jedan od Ispraznih, to je ključem spomenute dvorane i dalje raspolagao jedan akademik, koji je ujedno bio i odgovorni državni funkcionar. Interesantan je taj odnos između državne vlasti i te kulturne ustanove, kada je Senat posredovao da spasi akademiju i da sačuva njen ugled.

To se dakle dogodilo već par mjeseca nakon reformiranja akademije, dok se očekivalo da će ona moći uspješnije djelovati. Kako su se zbog toga ražalostili njeni prijatelji vidimo iz ovih Aletinovih riječi u pismu Matijaševiću od 9. VII. 1713: »Quando credeva stabilita la perpetuità di quest' Accademia, ecco che piango la sua distruzione. Chi lo direbbe, che dopo vinti per sentenza di un Senato tutti i più potenti avversarii, s' avesse di nostra elezione a rinunziare all' impegno di fare sussistere l' Accademia, ed anche alla gloria d' una tanto celebre vittoria.« (Mat. I. 49.) Aletin drži da je jedan od glavnih uzroka tom raspadu akademije smrt Iva S. Bunića, koji se mnogo za nju zauzimao. Sada bi mu trebalo naći nasljednika, pa Aletin zato moli Matijaševića da se obrati svome velikom prijatelju Vladu L. Gučetiću »che facci far almeno un recitamento per non lasciarla totalmente perire nel di lui principato«. Taj je Gučetić, koji je tada imao 34 godine, bio dakle 1713 pretsjednik akademije, i to je po redu drugi za koga znamo. Ne može se kazati koji su razlozi doveli do tog njegova izbora, ni koji je pravac on mogao dati radu te ustanove. Svu su nadu polagali još u samog Matijaševića, ako se on uskoro povrati u domovinu, jer su držali da jedino on »darà qualche buon riparo al precipizio«. Upravo je tada Aletin dobavio drugu knjigu govorâ koje je abate Anton Maria Salvini, član Arkadije, održao u akademiji *degli Apatisti* u Firenci,[128] pa ga je to još više rastužilo misleći kako bi se

[128] A. M. Salvini, Discorsi Accademici sopra alcuni dubbii proposti nell' Accademia degli Apatisti. Parte seconda. Firenze 1712. — O Salviniju kao članu Arkadije v. I. Carini, o. c., 106—19.

lijepo i dubrovački akademici mogli iskazati kad bi samo htjeli, te postati eventualno *Colonia degli Apatisti*, budući da su im slični ciljevi. *Apatisti* su tada redovno raspravljali o učenim, obično beznačajnim pitanjima (dubbii), koja su u ondašnjoj eri erudicije toliko zanimala učene akademike i publiku željnu »lakog znanja«; zato su na pr. tri knjige Salvinijevih govora štampali više puta.[129] Prema tome je dakle i Aletin želio da Isprazni slijede taj njihov primjer, te da se u tom pravcu razvije djelatnost dubrovačke akademije.

Kako je akademicima ipak smetalo ono ograničenje slobode u raspolaganju prostorijom, oni su godinu dana kasnije ponovo iznijeli to pitanje pred Senat, koji je sa 20 pozitivnih i 8 negativnih glasova 5. XII. 1713 opozvao onaj svoj zaključak od 13. XI. 1712 »circa prohibitionem ludi in Sponza et circa clauem d[ict]ae Sponzae detinendam in Notaria«. No pošto akademija valjda nije mnogo upotrebljavala te dvorane, na istoj sjednici Senat zaključi sa svim glasovima osim četiri da se ta prostorija ustupi »ut dicitur a tratenim[en]to d[e]lla Nobiltà cum hoc quod semp[er] quando Accademici uellent facere Accademiam, debeat eisdem dari locus in praedicta sede ad faciendam d[ictam] Accademiam«. (*Cons. Rogat.* vol. 145, l. 2 v—3 r.) Od tada je dakle akademijina prostorija služila više za sastajalište i zabavu vlastele negoli za rad književnika, koja ih je ustanova regbi sve to manje privlačila. Voljeli su igračnicu od akademije, te su uspjeli dobiti i službeni dopust da se mogu nesmetano i dalje kockati u tom lokalu koji im je državna vlast ustupila. Akademija nije više bila mjesto za zabavu; trebali su drukčije razonode bez pretenzija, učenog aplomba i teške ozbiljnosti. Bilo bi interesantno znati da li su ti plemići pripadali staroj ili mladoj generaciji, jer je karakteristična ta raznoličnost u pogledima i ukusu među Ispraznima. Hazardne su igre onda, u vijeku avanturijera, bile osobito u običaju, a pogotovu u Mlecima,[130] odakle su Dubrovčani preuzimali svijesno i nesvijesno gotovo sve običaje javnog i privatnog života. Zato je shvatljivo da je ta novost u društvenom životu mogla potisnuti i gotovo uništiti onu književnu ustanovu u kojoj je ipak prevlađivao još stari duh.

[129] E. Benvenuti, A. Coltellini e l' Accademia degli Apatisti. Pistoia 1910, 269—80. M. Maylender, o. c. I. 219—26.

[130] P. Molmenti, La storia di Venezia nella vita privata[4], III. Bergamo 1926, 383—84.

Bilo je među akademicima nekojih koji su zbog toga bili vrlo nezadovoljni, te se jedan od njih, Aletin, tuži Matijaševiću i neće više ni da mu spominje akademije koju su igrači (»bettoliste«) uništili. (Mat. I. 66, 290.) Toliko su očekivali od te ustanove i mislili su da će ona biti na diku domovine u kulturnom svijetu, dok se je naprotiv ona pretvorila u prostu igračnicu. Kada se na početku 1713 godine povratio u Dubrovnik Ignjacijo Đurđević, mnogi su se prijatelji akademije ponadali da će je on oživiti (SPH. XXV, LVIII—LIX); ali to ni njemu nije uspjelo, jer nije mogao potaknuti na skupni rad taj lijeni a donekle i nesposobni krug udobne i razmažene gospode. I na koncu akademija nije upotrebljavala ni to svoje pravo na prostorije, jer se nije sastajala ni davala priredbe, te Aletin bolna srca javlja prijatelju u Rim 21. VII. 1714: »Non passò dopo la celebre vittoria un anno, che in un nuovo attacco restò socombente. E la stanza della Sponza fù data in custodia à Michel Pozza se bene con clausola da quando unquam . . .« (Mat. I. 90.) Na te vijesti ovako reagira Matijašević 26. IX. 1714: »Dunque la nostra Accademia, ch' era il più bel ornamento della Patria, con strana metamorfosi si vede convertita in ridotto di Giuocatori, e a sì alto affronto taceranno le Invettive? non si metteranno le Declamazioni? non fulmineranno le Filippiche?« (Mat. I. 94.) Pa zatim nastavlja ogorčen i pita kako će se ta sramota moći opravdati pred kulturnim svijetom, koji će nas po tome držati nesposobnim za kulturni život.

Interesantno je Aletinovo mišljenje o uzrocima toga neuspjeha njihova pothvata: »Nessuno è causa del nostro mal, che noi stessi. L' infingardaggine, la pigrizia, l' ozio commun nostro patrimonio, la poltroneria, e poi una svogliatezza tale sino a non venir nell' ultima Accademia che cinque delli Accademici compresi il Principe e gli Assessori, hanno dovuto produr infallibilmente simil effetto.« (Mat. I. 100; 17. XI. 1714.) Aletin u afektu potencira mane svojih sugrađana i izražava se u stilu invektive i filipike, kako mu je sam Matijašević sugerirao. On dakle drži da su akademiju upropastili »nehaj, lijesnost, apatija i tradicionalna dubrovačka tromost i nepokretnost«. Na posljednjem sastanku nije bilo više od pet članova, dok je naprotiv dvorana obično uvijek puna svijeta koji se inače zabavlja, pa to još više ogorčuje tog gorljivog akademika: »O come adesso la stranza è ben frequentata! e se bene ci è risservato nella medesima per decreto dell' Ecc. Senato il diritto della precedenza

ad ogni nostro piacere si per recitamenti, si per congressi accademici, pure non vi è ne meno uno, che ne voglia di far cosa minima.« (Ibid.)

Za tu su ustanovu znali i izvan Dubrovnika, u Dalmaciji i Italiji, gdje je također imala svojih članova među uglednim talijanskim književnicima, pa su joj stoga njeni prijatelji davali još veću važnost. Tako je na pr. splitski kanonik Ivan Dražić bio u vezi s Ispraznim i slavio ih svojim stihovima. (Mat. I. 90.)

Četvrta perioda

od posljednjeg oživljenja 1718 pa do kraja

Kako se moglo vidjeti iz dosadašnjeg izlaganja, akademija nije nikada ustrajala u radu, te su je neprestano morali oživljavati na razne načine, uvijek u povodu kakove prigodne priredbe, a gotovo nikada zbog ozbiljnijih književnih ciljeva. I prema tome regbi da nije ni bilo jačih razloga njenu opstanku. Da ih je uistinu bilo, ne bi interes za akademiju bio onako časomičan i ne bi kronički brzo popuštao. Teško je tome tačno odrediti pravi uzrok, jer ih je valjda bilo više. Među akademicima je bilo i vrlo sposobnih ljudi, koji su bili kadri iz nje napraviti ozbiljnu kulturnu ustanovu, pa će zato Aletin biti ipak od česti pogodio u svojoj osudi. Osim toga Isprazni nisu imali nikakva mecene, što je također utjecalo na njihovu apatiju.

I kao što je do sada tako će i dalje samo životariti, od prigode do prigode, uvijek na izvanjski poticaj.

Nakon neuspjeha 1714 ne spominje se ta akademija za pune četiri godine.[131] Srećom je opet nadošao jedan povod da se akademici probude iz mrtvila; i to ponovo izvanjski poticaj, ovaj put čudnim slučajem čak iz Italije. Među talijanskim književnicima koji su općili sa Dubrovčanima i koji su znali za njihovu akademiju bio je i Girolamo Gigli, jedan od prvih članova rimske Arkadije. Kako je on bio vrlo nemiran duh i borben, upravo je tada morao da izdrži napadaje sa svih strana zbog svoga bezobzirnog temperamenta i prevrtljivosti. Zato je Gigli tražio prijateljskih izjava u

[131] Aletin 25. XI. 1718 piše Matijaševiću u Rim: »Dopo la gran lite con i Bettoliste (t. j. s onim igračima 1714), ammutolì la n(ost)ra Accademia, ne da quella uolta in oggi, che sono tanti anni, mai dette minimo segno di uita, il che la faceua credere a t(ut)ti estinta, et a me spezzato il legame e uincolo della cara Unione.« (Mat. I. 290.)

svoju korist gdje god je mogao, pa mu, saznavši za Isprazne, pade na um da se i na njih obrati i da zatraži od njih javno priznanje. Taj je poziv uglednog talijanskog pisca dakako polaskao ambiciji naših zaboravljenih akademika, i to je bilo dovoljno da se oni nakon toliko godina ponovo okupe i počnu nešto skupno raditi. Taj je Giglijev poziv oživio Isprazne jednako kao i brojne talijanske akademije na koje se on također bio obratio. S kakovim su veseljem dočekali to njeno oživljenje i s koliko nade nekoji njeni vjerni prijatelji, kaže nam sa zanosom isti Aletin izvješćujući o tome (25. XI. 1718) još uvijek otsutnog Matijaševića: »Ma che scherzi della Divina Beneficenza! ... ora deuo cercare concetti p[er] esprimerui il giubilo, e pasare seco voi officij di congratulazione p[er] la reuiuiscenza della med[esim]a (t. j. akademije). Il Sigr. Girolamo Gigli, chiaro nelle Rep[ubbli]che Letterarie si propose la soddisfazione di auere dalla stessa una lettera in comendazione della da lui pubblicata Opera di S. Catterina di Siena ecc. per unirla all' altre conseguite dalle più rinomate Accademie d'Italia ... T[ut]ti li fecimo un gran abbraccio, e mostrando che questo era appunto la strada di far ripigliar il fiato all' Epidaurica Clio se non spirata p[er] certo angonizzante. Dieronsi subito passi oportuni, e si trouò in generale buona disposizione.« (Mat. I. 292—3.) Zato su se akademici odmah sastali na skupštinu, ali ne više u Sponci, nego u kući Luka Sorkočevića, i to sa glavnom, a valjda i jedinom, zadaćom da se zadovolji Giglijeva želja. U tu su svrhu morali izabrati pretsjednika i upravu. Za pretsjednika je izabran Injacijo Đurđević, za prisjednike kanonik Frano Jero Bunić i Miho L. Sorkočević, a za cenzore Lodovico Moreno i Vice Petrović, a za tajnika Marin N. Sorkočević. To je prva potpuna uprava akademije za koju znamo i po kojoj barem donekle možemo suditi o tadašnjem karakteru cijelog udruženja. Među spomenutim licima, osim Đurđevića i Petrovića, nije bilo pjesnika, te je u toj periodi krug Ispraznih morao imati više učeno negoli književno obilježje. Pošto su zaključili pisati Gigliju i primiti ga za svog člana, povjerili su na istom sastanku tu zadaću Vladu L. Sorkočeviću, koji će svoj koncept predložiti na odobrenje budućoj sjednici. Osim toga raspravljali su dugo koju će dvoranu izabrati za sastanke, ili onu u Sponci, koja, kaže Aletin, »t[ut]ta uia continua essere profanata ab aleis et tesseris«, ili pak onu u Dvoru, gdje je akademija naj-

prije počela raditi. Aletin želi da se ne povrate u Sponcu, jer se zbog lošeg iskustva s tim prostorijama bojao da bi se akademija ponovo mogla izroditi u puku igračnicu. Naprotiv je u ozbiljnijem ambijentu kneževa dvora i sjedišta cijele državne vlasti ta ustanova bila sigurnija i pod jačom kontrolom. I doista je Aletin imao pravo, jer su akademici odabrali Sponcu i, kako ćemo vidjeti, malo vremena nakon toga nisu se više brinuli za ikakav skupni rad.

Ipak se na toj skupštini akademici nisu ograničili na same formalnosti, da naime izaberu upravu i odluče o Giglijevoj želji i o prostoriji. Imali su čini se barem nakanu da ožive tu zakržljalu ustanovu, jer su zaključili da će još jednom početi priređivati akademije. Odmah su odredili kada će biti prva priredba, i to je moralo biti čak do pet mjeseca, na svetkovinu zaštitnice akademije, na sv. Katarinu (30. IV.), kada će održati panegirik kanonik Bunić. (Mat. I. 295.) Tako smo saznali i za zaštitnicu Ispraznih, ali nam je nepoznat razlog zašto su izabrali upravo tu sveticu. Jamačno je ona bila i prije njihova pokroviteljica, i sada su odlučili da proslave baš njezinu svečanost zbog toga što je svetičin sugrađanin i obožavatelj Gigli bio izdavač njenih djela i pobornik njena jezika (nazivao je u stilu Arkadije »la mia mammina«).

Još su o nečemu snovali u toj prigodi kad im se časomično obnovilo oduševljenje. Evo kako to opisuje Aletin u nešto kasnijem post scriptumu navedenog pisma: »Si suegliano i spiriti colla ricerca fattaci dal Sigr. Gigli, e si medita di qualche ricorso all' A c c a d e m i a d e g l i A r c a d i p[er] l' Agregazione in una delle sue Colonie. S' intende esserui certo obligo di mandare le composizioni, ò altro. Di grazia prendeteuene opportune notizie di quanto bisogna, ma senza che alcuno possa accorgersi dell' intenzione et à risposta fauoritemi si del rileuato come del v[ost]ro sentim[en]to con q[ue]ll' impegno che ui corre d' Accademico, anzi da Pater Patriae, p[er]chè mi sia di lume e gouerno se deuesi entrar in tal negozio.« (Mat. I. 296.) Dubrovački su akademici dakle tada vrlo dobro znali kakav ugled uživa Arkadija i koliko bi oni dobili u tom pogledu kada bi postali njena »kolonija«. Uvijek je ambicija dubrovačkih pisaca bila vrlo velika, čak i prevelika, što je donekle i shvatljivo, budući da su živjeli u malom ambijentu. Tako su valjda došli na tu misao prije stoga što su od te veze očekivali da će se proslaviti negoli zbog književnih motiva, koji su doista bili srodni među velikom Arkadijom i sitnom

dubrovačkom akademijom. Karakteristična je opreznost i taktičnost dubrovačkog državnog sekretara, koji želi potpunu diskreciju da ne bi nehotice pokvario izvršenje namisli. To nije bilo mišljenje samog Aletina, jer su tada nekoji članovi akademije Ispraznih htjeli, i oni lično, ući u ono veliko stado arkadskih pastira; znamo na pr. kako je oko toga nastojao spomenuti stihotvorac Frano Lalić. (Mat. IV. 377; 18. III. 1719.)

Kao što su zbog pisma Gigliju morali izabrati upravu tako su također trebali tada i grb i pečat, budući da ih stari nisu više zadovoljavali. Autor je novog grba bio sam pretsjednik Injacijo Đurđević. Na njemu je bila simbolička slika sove i natpis: *Otiosorum Ragusii* sa geslom *Pergrata Minerva[e].*[132] Tako je Đurđević htio prikazati ciljeve udruženja pomoću sove, tog simbola mudrosti, koja je bila miljenica Minerve božice mudrosti i umjetnosti. Uz književni htio je dakle dati i učeni pravac tome »književnozbornom skupu pastira«. Zato se valjda svim akademicima nije svidio, te su dugo polemizirali; osobito se protivio pjesnik V. Petrović. (Mat. I. 297.) Tada su vijećali i o drugim formalnostima, i to uvijek u kući Luka Sorkočevića, čija su dva sina Antun i Miho bili također akademici. Tako su na pr. zaključili da svaki akademik mora imati svoj osobiti grb i akademičko ime poput Arkadana. Osim toga imenovali su nekoliko novih članova, »una scelta de' migliori ingegni«, kako kaže Aletin, ali im ne znamo imena. (Ibid.) Tajnik je akademije bio tada Dominko Bianchi, koji je uz Đurđevića potpisao spomenuto pismo upućeno Gigliju.

Odaziv je Ispraznih obradovao Giglija, koji nije ni očekivao da će ga oni imenovati svojim članom. Štampao je i pismo dubrovačke akademije uz ona talijanskih na kraju svoga rječnika, kako ćemo vidjeti kasnije. Zato im on iz harnosti predloži da prime u svoju akademiju još šesnaestoricu uglednih talijanskih književnika, koji su bili članovi rimske Arkadije. (Mat. I. 312; 29. VII. 1719.) Popis njihovih imena na žalost se izgubio, te ne znamo koji su sve Arkađani bili i u ličnim vezama sa Ispraznim. Dubrovčani su iz poznate svoje opreznosti ipak željeli da svaki od njih pojedi-

[132] Mat. I. 297; 11. II. 1719. Poznato mi je da se sačuvao samo jedan otisak tog grba Ispraznih, i to na jednom primjerku pisma koje su upravili Gigliju. Mat. II. 151; 3. XI. 1718. Pred par godina vidio sam taj otisak, ali ga sada više nema na mjestu. Kako mi je prof. P. Kolendić priopćio, on ima kopiju toga otiska. V. opis M. Решетар, Дубровачка нумизматика I. Београд 1924, 566; II. (1925), 322, br. 3498.

načno izjavi želju da ga prime, što su pak oni i učinili, te su ih zatim sve začlanili. A kako im svi ti književnici nisu bili dovoljno poznati, tražili su ujedno i informacije o njihovu životu i djelima. (Mat. I. 161, 335; II. pis. 1. IX. 1719.)

Od sve te šesnaestorice spomenut je po imenu samo Giambattista Zappi, jedan od najomiljelijih arkadskih pjesnika, koji je umro par mjeseca nakon toga. Čini se da su i ostali bili nastanjeni u Rimu, središtu Arkadije, budući da ih je poznavao Matijašević, koji je tu stalno boravio od 1710 godine. Đurđević mu piše o tim Talijanima i kaže za njih da su »personaggi noti[ssi]mi a Roma«, te dodaje: »Son notate anche qui oltre mare l' erudite Opere di molti di loro, ma non tutte, nè di tutti.« (Mat. II. pis. 11. XII. 1719.) Bili su dakle ugledni autori »di opere erudite«, do čega je tada Đurđević više držao negoli do poezije. Te bi ličnosti trebalo tražiti među Giglijevim prijateljima u Rimu, ali to je vrlo teško, budući da je nemirni Gigli imao veliki broj prijatelja kao i neprijatelja. Valjda su među tima bila i ova dvojica, satirik Lodovico Sergardi (nazvan Settano), veliki prijatelj i sugrađanin Giglijev, i erudit Giusto Fontanini, obojica članovi rimske Arkadije, za koje se Aletin osobito zanimao i tražio zasebno informacije od Matijaševića, kako ćemo vidjeti.

Ta je obnova akademije Ispraznih, po Aletinu mišljenju, bila povod da se onda osnovalo u Dubrovniku više sličnih udruženja. Tada su naime sastavili jednu osobitu akademiju, »particolare«, za razliku od one Ispraznih koju nazivlje »pubblica«; ona se sastajala u istoj palači Luka Sorkočevića svakog četvrtka, baš u isti dan kad i Arkadija, te radi na ovaj način: »Si propone un punto o Istorico, o Legale, o circa qualche nobil Erudizione. Si sentono i due discorsi premeditati, e poi ogni uno ha luogo di dirne a braccia il suo parere, indi si conclude e definisce la proposta. E poi si suole passare dal Tauolino alla tauola fattasi imbandire in altra p[er]ò casa a spese degli Associati ... e si fà che Apollo e Minerua si dian la mano colle deità del Tinello. Questi Sig[no]ri si ita la fanno da douero, e possono veram[en]te dirsi della *Tavola Rotonda d' Artù*. Non sono p[er]ò che pochi, ma de' Principali.« (Mat. I. 298; 11. II. 1719.) Ne znamo ni članove te malobrojne i bezimene akademije, ni razloge njena osnutka uz onu Ispraznih, koja je već postojala i u kojoj su jamačno bili svi ti ponajbolji umovi. Čini se da se bavila samo učenim raspravama kao uvod u vesele zabave i ukusne večere nekolicine prijatelja.

Onda se radilo o osnivanju još jedne »Accademia Priuata sopra la Lingua Illirica«. (Ibid.) Među njenim članovima isticao se na prvom mjestu Injacio Đurđević. Aletin ipak skeptički gleda na uspjeh tog novog pokušaja, jer kaže: »Temo che l' assenza d' esso Sig. Giorgi, il quale di rado si fà veder qui in città, e la mancanza d' una stanza approposito, non faccino arrenare nel suo esordio quest' altra, p[er] altro necessari[ssim]a radunanza.« (Ibid.) Da je sada Matijašević u Dubrovniku, Aletin misli da bi on uspio ukloniti sve teškoće. — Kako vidimo tadašnja akademija Ispraznih nije htjela ili nije mogla da preuzme na se brigu oko narodnog jezika, kao što je to bila učinila pred jedno petnaestak godina. I prilike su se i ljudi bili donekle promijenili, pa je zato nekolicina Ispraznih odlučila osnovati novu akademiju samo u tu svrhu. A koja je onda zadaća preostajala Ispraznim?

Niti spomenuta tri neuspjela pokušaja nisu bila dovoljna, te se među nesložnim dubrovačkim književnicima osniva tada još jedna akademija. Nazvali su je *Akademija od šturaka* i *Accademia degli Inuidiati*, a pretsjednik joj je bio loš pisac Frano Ghetaldi i prvi prisjednici dramatičar Antun Gleđević i Contisti. (Ibid. 299.) To udruženje spominje samo Aletin, koji ga ne prikazuje ozbiljno, tako da ne znamo zapravo njegovih ciljeva. Jamačno su se tu okupili neprijatelji Ispraznih. Vodili su ih dakako lični, a ne kakovi važniji književni razlozi pri njihovu zasebnu grupiranju. Nije ni jedna ni druga grupa u svojim književnim nazorima bila dovoljno homogena u sebi, pa se zato ne može u tome tražiti razlog njihovu razdvajanju. Ako su ti »Šturci« radili samo na narodnom i talijanskom jeziku a isključili latinski, kako kaže Aletin, vjerojatno je da su to oni učinili zbog toga što su slabije poznavali taj jezik, a ne zbog nekakve antiklasične orijentacije.[183]

Pošto je Aletin opisao prijatelju sve te pothvate u domovini, na koncu dodaje: »in uerità noi siamo in un Arcadia« kao što je ona u Rimu. Time je htio kazati kako i u Dubrovniku niču akademije poput arkadskih kolonija po Italiji. I on je to s ponosom istaknuo, jer smo vidjeli kako je cijenio arkadski pokret.

Preko Dubrovčana nastanjenih u Rimu, preko Giglija i spomenutih njegovih prijatelja, pa preko isusovaca koji su nekoć

[183] Zato držim da nije tačno što o tim »Šturcima« kaže D. Prohaska, Rad 178. 1909, 187—88. Svakako su pojedini članovi akademije Ispraznih mnogo bliži Arkadiji negoli ona tri poznata nam člana Šturaka.

učiteljovali u dubrovačkoj kolegiji, mala je akademija Ispraznih stekla dosta dobar glas u književnim krugovima Rima. Zato je Matijašević bio uvjeren da će je Arkadija imenovati svojom »kolonijom«, budući da je odgovarala uvjetima;[134] i on je u tu svrhu tražio dodir sa G. M. Crescimbenijem, tada svemoćnim diktatorom u rimskoj akademiji. (Mat. I. 312, 354.) Ali do ostvarenja te zamisli nije došlo zbog raznih teškoća. Tako je na pr. i sam Đurđević, onda pretsjednik Ispraznih, bio protivan da oni budu zavisni o rimskoj centrali. Karakteristično je za motive opredjeljavanja dubrovačkih književnika razlog zbog koga se Đurđević tome protivio, a jednako je tako taj Đurđevićev postupak karakterističan zą netrpeljivi i ambiozni njegov temperamenat. Jer evo kako Aletin objašnjuje Matijaševiću Đurđevićevo držanje u tom pitanju: »Ho parlato in fine seriamente collo stesso Abbate Giorgi circa il negozio della *Colonia Epidauritense*, e m' ha contradetto del tutto. Il fondamento però della sua disenzienza sta nel solo non pararli. È galante per certo il suo genio: credo non si farebbe scrupolo impugnare una verità conosciuta, se d' altri, e non de lui suggerita. Conuiene non ostante pazientare, sia che nasca qualche congiuntura, oue possa apparire esserne egli il Promotore di questa facenda.« (Mat. I. 339; 20. XI. 1719.) Đurđević je dakle, po Aletinu mišljenju, otklonio afilijaciju Arkadiji samo stoga što nije baš on to prvi predložio. A vjerojatno je da je tako uistinu i bilo, jer zašto bi taj arkadski pjesnik i erudit otklanjao i formalno približenje najuglednijoj akademiji u Rimu i Italiji? S tim više što je baš on nastojao da dubrovačka akademija bude što poznatija u Italiji, te na pr. moli Matijaševića, par mjeseca nakon onog razgovora sa Aletinom, da ga izvijesti o talijanskim književnicima koje su Isprazni primili na Giglijev prijedlog, s kojima želi doći u dodir i štampati korespondenciju između njih i dubrovačke akademije, te mu na koncu kaže da on sve to treba: »a oggetto che per tale strada diuenghi il nome degli Oziosi di Ragusa noto, riputato non più qual oltramarina Accademia, ma come dimestica alla sempremai, quanto colle armi sole, quanto coll' armi e lettere, quanto colle sole lettere gloriosa e dominante Italia.« (Mat. II. 168; 11. XII. 1719.) Bilo mu je dakle u to isto doba stalo da akademiju što tješnje veže

[134] G. M. Crescimbeni je odredio način osnivanja tih »kolonija« u svom pismu All' Illmo... Sigismondo Leopoldo conte di Colloniz Canonico della Chiesa di Strigonia (1699), koje je štampao u svom djelu La bellezza della volgar poesia. Roma MDCC, 217—26.

uz Italiju i tako joj podigne ugled, a ipak se usprotivio Aletinovu prijedlogu, po kome bi je bio približio tadašnjem velikom pokretu Arkadije. Postupao je svojeglavo i u toj prigodi.

Napokon je Gigli sastavio zatražene informacije o onoj šesnaestorici književnika, i Matijašević ih je 12. VIII. 1720 poslao Đurđeviću. (Mat. II. 169.) Gigli se čak bio ponovo tako zagrijao za dubrovačke drugove, te im je i tada predložio da prime u akademiju još nekoliko talijanskih pisaca. Ne znamo ni njihovih imena ni koliko ih je bilo. I Gigliju se kao i ostalim Talijanima sviđala nakana Ispraznih da štampaju dopise između pretsjedništva akademije i pojedinih članova u Italiji skupa sa povijesti te ustanove. (Mat. I. 385.)

Tada je i Matijašević predložio Đurđeviću da začlane još jednog Talijana, i to njegova ličnog prijatelja Prospera Mandosija zbog njegove »applaudita instancabile erudizione« osobito na povjesnom polju. Prilaže mu također i popis Mandosijevih djela, da može bolje prosuditi je li zgodno da ga prime. Osim toga Matijašević mu preporučuje novog dubrovačkog arcibiskupa Rajmunda Gallanija, koji je bio Dubrovčanin i koji »forse p[e]r molti e molti degni rispetti... sarebbe a proposito, che tra gli Aggregati et Aggregandi nelle presenti circostanze occupasse il primo posto«, jer se on nada »che di molto, come mi dà à credere potrà e vorrà contribuire alla plausibile condotta dell' impresa letteraria facita«. (Mat. II. 170.)

Znamo da je onda boravio u Italiji još jedan Dubrovčanin član akademije Ispraznih, koji se i u tuđini još zanimao za tu domaću ustanovu. To je Miho L. Sorkočević, sin onog Luka, u čijoj su se kući sastajali Isprazni, i koji je zatim ušao u benediktinski manastir u Ravenni. On preko Matijaševića predlaže da začlane još nekoje književnike iz Italije osim onih koje im je Gigli preporučio. (Mat. I. 171.)

Nepoznat je rezultat svih tih prijedloga, budući da tada akademija ponovo nije pokazivala življe aktivnosti. Đurđević se više nije za to zanimao, pogotovu otkad nije bio pretsjednik. A njegov je nasljednik Lodovico Moreno bio još manje revan na tom položaju; nije čak ni sazvao godišnje skupštine da se izabere nova uprava akademije. (Mat. I. 380; 16. XI. 1720.) Da barem nekako potakne na rad svoje drugove i probudi im ambiciju,

Matijašević šalje Aletinu *Notizie istoriche degli Arcadi morti*,[135] te mu ovako preporučuje to djelo: »Vi confesso la mia ghiottoneria ... lo diuorai in poche sere con tal gusto, quale voi prouerete ... parendoui che la di lui lettura possa dar qualche impulso a' nostri Conaccademici, accioche proseguiscano con feruore i letterarij esercizij, comunicatelo a chi giudicherete a proposito.« (Mat. I. 383; 20. XII. 1720.) U istu svrhu javlja Matijašević kako će ono pismo koje su Isprazni uputili Gigliju on sada štampati skupa sa sličnim pismima mnogih akademija iz Italije. (Mat. I. 387.)

Pošto je Aletin primio *Notizie istoriche degli Arcadi morti*, odmah ih je pročitao s velikim zanimanjem, te ih je, slijedeći kao uvijek Matijaševićev savjet, dao Franu M. N. Sorkočeviću koji čitajući to djelo »lo gode di tal maniera che non sa saziarsi«. A netom ga on dočita »deue passare per molte mani, perchè chiunque senta nominarlo subbito si pone in voglia di auerlo«. (Mat. I. 397; 16. VII. 1721.) Tu imamo još jedan primjer kako su Dubrovčani koji su živjeli daleko od domovine ipak utjecali na kulturni život svog rodnog grada. I baš je u tome jedan od mnogih razloga velikog kulturnog procvata Dubrovnika. — Shvatljivo je da su se Ispraznim sviđale te pohvalne biografije ponajboljih Arkađana, sastavljene od samih njihovih drugova, jer su one za naše akademike bile, poput Plutarhovih, idealne biografije njihovih uzora. Osim toga oni su tu nalazili i životopise nekojih svojih sugrađana i drugih Dalmatinaca, koji su se proslavili u Italiji, kao na pr. Đuro Baglivi, Ivo Patrizio i dr.[136]

Injacijo Đurđević bio je najjači književni talenat i najučeniji među Ispraznim, te je on, da je htio, mogao spasti tu ustanovu. Ali nešto zbog svoje egocentrične ćudi, a nešto i zbog indolencije i nesposobnosti drugova, izgubi i on svaku volju da vodi akademiju. Tako se desinteresirao da nije čak ni pokazao drugima one Giglijeve informacije o talijanskim književnicima. Evo kako on sam opravdava Matijaševiću to svoje držanje prema akademiji: »Hò riceuuto

[135] To je bila prva knjiga biografija članova Arkadije, koju je te iste godine 1720 izdao u Rimu G. M. Crescimbeni. Matijašević zatim pošalje Aletinu i ostale dvije, netom su one izašle godinu dana kasnije. Mat. I. 417.

[136] Notizie istoriche degli Arcadi morti. cit. II. 146—52; III. 276—80. Interesantno je što Patrizijev biograf biskup G. M. Perrimezzi kaže tu o materinskom jeziku toga Splićanina, koji se istaknuo »con somma e profonda perizia delle lingue, Illirica nativa, Italiana ed Arabica, oltre all' Ebraica e alla Greca ...« — Čak je tu i Crescimbenijeva biografija jednog Slovenca, Aleksandra S. Dolničara, osnivača ljubljanske arkadske kolonije. Ibid. III. 89.

il Catalogo de' Letterati, di cui già per ordine della nostra Accademia ui scrissi: Letterati che la illustreriano a maggior segno: ma temo che non sia stata inutile e la premura mia, e la uostra fatica: e che tutt' il merito della belli[ssi]ma idea [da im uprave pisma i zatim ih štampaju skupa sa njihovim odgovorima] non resti appresso noi due; auuengache ui è noto il genio nazionale (parlo a riserua de' buoni) nimico delle belle imprese, e solito a soffogar i proprij parti nel nascere. Qui domina la lingua Francese, e chi anche superficialm[ent]e la sà è il primo uomo del mondo, sicchè stima un fico i primi Eruditi dell' Europa. In breue, l' Accademia nostra è piena di grilli, ed io mi son esentato per uiuer in pace. Hò la mia Accademiuccia nel Monasterio . . .« (Mat. II. 174; 15. IV. 1721.) Đurđeviću, koji je tada imao 46 godina i koji je uživao veliki ugled, a usto se još bavio projektima vrlo opsežnih djela, nije bilo lako složiti se sa mlađim Ispraznim, koji valjda nisu bili izgrađeni po onom tradicionalnom kalupu kao on. Njemu je bilo dakako teško mijenjati već ustaljeni pravac i u onoj dobi prihvatiti nešto novo. Osim toga je jamačno osjetio kako ga zbog toga razni akademici ne cijene kao što je on mislio da zaslužuje. Volio se povući negoli igrati sporednu ulogu na osvitu novih strujanja koja su pomalo prodirala iz Francuske. I mnogi su se dakle od najmlađih članova Ispraznih orijentirali prema Francuskoj, što je onda bilo u modi također i u Italiji, a protiv čega su se i tamo bunili konservativci. Taj utjecaj francuske civilizacije i književnosti skupa sa francuskim društvenim običajima i modom nisu dolazi do Dubrovnika samo direktno, nego još više indirektno preko Italije, osobito preko Mletaka, koje su Dubrovčani čak i u tome nasljedovali.[137] A to je bilo baš doba kad su u Dubrovniku prevodili Molièrove i Corneillove drame, te su se ukrštavali književni utjecaji baroka, Arkadije i galomanije.

[137] V. što kaže o tadanjem čitanju i prevođenju francuskih knjiga u Italiji, pa o običajima i modi G. Maugain, Étude sur l'évolution intellectuelle de l'Italie de 1657 à 1750. Paris 1909, 355—60. — G. Pirro, Italie et France au XVIII-e siècle. Études Italiennes X—XI. 1929, 6, 15—18. — Tuže se tada i Đurđevićevi prijatelji i stari Arkađani: G. Fontanini (1706) zbog poplave francuskih knjiga u talijanskim knjižarama i Apostolo Zeno zbog tadašnje lektire, o kojoj 1700 piše ovako: »È passato il tempo, che questa (Venezia) decideva dell' opere de' letterati; è mancato collo studio il desiderio de' buoni libri, e non si legge comunemente, che o certi libricciuoli Francesi, trattenimento dei sfaccendati, o certe meditazioni spirituali, delizie degl' ipocriti«. A. Zeno, Lettere² I. Venezia MDCCLXXXV, 102.

Čini se da je iza L. Morena 1722 godine bio pretsjednik Vlađo L. Gučetić, kome su sredinom 1721 povjerili da sastavi odgovor akademije na pisma talijanskih književnika. Ali ni on nije našao vremena za tu ustanovu, te je pustio da prođe više od godine dana a da ni tog odgovora nije napisao. Zato Aletin javlja Matijaševiću 15. VIII. 1722: »Ho parlato a lungo col nostro Sigr. Vlad[isla]o Gozze per cauar le consapute lettere d' Inuito; e mi ha dato tutta la sua Plenipotenza Principesca. Vedrò se potrò far niente con i nostri et nomine et re Eminentissimi Sigri Oziosi, anzi Oziosissimi ... Temo però che niente in fine farò: pure tutta via voglio scapricciare.« (Mat. I. 425—26.)

Također je i Vice Petrović bio tada vrlo nezadovoljan zbog neaktivnosti akademika, te se ovako tuži Matijaševiću 29. I. 1922, pošto je dočuo da će se on napokon povratiti u domovinu: »La prego che non corra (do Dubrovnika), ma voli; et allora sì che sperarei che l' anima fuggitiva della nostra Accademia restarebbe fermata dalla sua sola presenza e forzarebbe a ravvivar questo corpo infelice, che ora sta per abbandonare.« (Mat. II. 322.) I on se dakle tužio, što je bilo najlakše, ali ne znamo je li išta sam preduzeo da spase akademiju, premda je to mogao zbog ugleda koji je uživao slično kao i Đurđević.

Te je iste godine dubrovačka akademija smrću G. Giglija izgubila svog velikog prijatelja, koga su odmah nekoji Isprazni željeli nadomjestiti kojim drugim uglednim Talijanom. Tražili su ga u Rimu preko Matijaševića, kome Aletin piše: »desiderarei prouederci costì d' un nuouo Mecenate: intendo autoreuole Letterato, che almeno ci conosca. Ho fatto capire ai Principali queste massime, e tutti mi dicono in plurale facciamo, ma nessuno in singorale, io faccio.« (Mat. I. 426.) I Matijašević misli da bi trebalo izabrati drugog Talijana, te predlaže da se ponudi članstvo G. M. Crescimbeniju. (Mat. I. 436.) Po tome je jasno u kojem je pravcu on želio da se razvija akademija pod protektoratom tog prvog stupa Arkadije, kad nije mogla da postane njenom pravom kolonijom.

U takovim prilikama nije se moglo išta ozbiljno raditi u tom heterogenom skupu. Još su se jedino mogli zajedno poveseliti. Tako znamo na pr. da su mlađi akademici o pokladima 1723 godine priredili sastanak sa šaljivim programom: »un recitamento sopra il problema: losa maggiormente gradisca Bacco, o L' allegria del Car-

neuale, o Il tumulto delle vendemie.« (Mat. 444; 16. II. 1723.) Dva su šaljiva govora o tom predmetu držali Marin M. Sorkočević i Antun L. Sorkočević, dok je tadašnji pretsjednik akademije Džore Božd ar iznio metamorfozu vina u marsalu. Osim toga tada su se producirali i mnogi drugi akademici, kao na pr. abate Zamagna koji je recitirao elegiju *Baccanalia,* a Vlađo Menčetić jednu *Nadgrobnicu* nekome koji je umro stoga što je popio previše vode. Sudjelovali su toj veseloj raspravi u stihovima još i ovi već poznati nam članovi: kanonik Bunić, opat Marin N. Sorkočević, Džankarlo De Angeli, Frano Lekić, sve sami svećenici, pa Luko R. Gučetić i drugi, među kojima i Ivo Natalić Aletin jednim svojim epigramom na materinskom jeziku. Zato na koncu svog izvještaja o toj priredba Aletin pita prijatelja: »Considerate jesmo li najbolje proslavili Poklade, e ditemi se il nostro Campo è bene adattato all' umor del Paese, che lo lascia riposar di quando in quando, ut pinguescat!« (Ibid.) Ali ni to veselo veče nisu proveli u potpunom skladu, budući da je jedan od najmlađih, neki Paoli, recitirao ne baš pristojne stihove, zbog kojih je došlo do male nezgode. Stari su formalno prigovorili, ali su ipak svi skupa bili tako zadovoljni da su zaključili uskoro se ponovo sastati, imenovati još novih članova i izmijeniti neka pravila.

Ako sudimo tadašnje stanje akademije po ono trinaest njenih članova koji se spominju da su sudjelovali u toj pokladnoj priredbi, možemo kazati da je ona tada bila obnovljena mnogim mladim ljudima. Pa i sam pretsjednik Boždar nije imao tada više od 33 godine. Zato je ona u toj fazi imala, čini se, još samo jednu svrhu: da omogući članovima laku zabavu, te su stoga htjeli primiti još nekoliko mlađih ljudi i izmijeniti pravila u spomenutom smislu. — Slične su priredbe omiljele bile i Arkadiji (t. zv. stravizzo), te je Criscimbeni u IX knjizi *Rime degli Arcadi* (1717) izdao više pjesama, koje su je recitirali na tim večerima.

Ali nijedan se od tih prijedloga nije ostvario, jer je akademija ponovo zamrla, i ovaj put tako da se više neće ni probuditi. Tek je dvije godine kasnije spominje Matijašević pitajući 24. IX. 1725 Aletina što je od nje, na što mu on ovako odgovara: »Dorme sonno profondo la nostra Accademia, e Dio sa se mai mai più sia per suegliarsi.« (Mat. I. 522, 533.) I zbilja nije pogriješio. To je posljednja vijest koju imamo o postojanju te stare ustanove.

Ona je i tada još uživala neki ugled izvan Dubrovnika, pa zato splitski kanonik Ivan Dražić šalje Aletinu svoj prijevod »l' Innodia Ecclesiastica in versi illirici ... per farla riveder dall' Accademia mediante un' espressa Deputazione, et correggerla bramando avesse l' approvazione per poterla stampare.« (Mat. I. 500; 25. IV. 1725.) Za Dražića je dakle ona bila mjerodavna u jezičnom pogledu, i on je držao da njen imprimatur mnogo cijene i drugi.

Kako se nije sačuvala korespondencija između Matijaševića i Aletina iza 1725, ne znamo da li su još koji put i nakon toga pokušavali oživiti akademiju. I poslije tri godine, sama četiri mjeseca pred svoju smrt, spominje je još jednom njen valjda najveći prijatelj Matijašević. On je naime tada naumio štampati neke svoje mladenačke stihove, te 7. VIII. 1728 piše Aletinu da će »dar alla stampa il Poemetto temporibus illis da me recitato nella nostra Accademia e intitolato *Scortegatio lupi*«, a to najviše stoga što kaže: »mi uado lusingando che sì fatto mostruoso parto potrà per breve tempo ... recare alcun onesto diuertimento ... e forse a qualche altro, saltim de' nostri Sigri Coaccademici darà impulso perchè dia alla luce componimenti di sostanza«. Neće izdati taj spijev pod svojim imenom, nego pod pseudonimom: »Minimo degli Accademici Oziosi Eruditi di Ragusa, sopranominato l' Ingordo.« (Mat. I. 563—64.) To je bila neka šaljiva makaronska pjesma kojom je želio potaknuti drugove da i oni pjevaju. Svakako, sudeći po tim Matijaševićevim riječima, čini se da akademija nije bila sasvim prestala postojati, jer bi inače i drugove i sebe bio nazvao bivši akademici.

Isprazne spominje zatim Serafin Cerva u prvoj knjizi svoje *Bibliotheca Ragusina*, koju je datirao 1740, te kaže: Otiosorum Academia, quae superioribus annis florebat Ragusij« (l. 122 autografa). A i sam akademik Vice Petrović žali 1743 god. neslavni konac tog udruženja u govoru koji je održao u povodu smrti Iva Natalića Aletina, u kojem reče: »Academiam nostram inuido nescio quo fato, fato certe detestabili jam olim amisimus, auditores, hoc est amisit haec Ciuitas, quod praecipuo sibi ornamento fuit et gloriae. Non ex Italia, sed ex loco potius nostro« potječe onaj zlokobni satelit boga Baka koji je uništio.[138] I to je posljednji glas o toj akademiji koji je preko jednog njezina člana dopro do nas.

[138] Oratio in funere Joannis Natali itd. autograf u FB br. 1126, svez. XXVII.

Iz tog pregleda povijesti akademije Ispraznih vidi se da je ona postojala najmanje tri četiri decenija u razdoblju između 1690 i 1730 god. Toliko nije jamačno proživjela ni jedna druga ni u Dubrovniku ni uopće kod nas sve do sredine XIX vijeka. U toj se, kod nas osamljenoj pojavi, ispoljila kulturna inicijativa i moć tradicije u maloj republici, koja je slijedeći ustopice mentalitet i ukus svojih prekomorskih susjeda htjela stvoriti nešto svoga i na kulturnom polju. Kroz to se razdoblje izredalo u toj akademiji mnogo članova, više no u drugim sličnim pokušajima kod nas. Znamo danas preko 40 tih akademika, kojih je bilo i više. Oni zato nisu bili homogeni. Bilo ih je iz reda aristokracije i demokracije, pripadali su raznim generacijama i svakakvim zanimanjima, a jednako su tako bile raznolične i njihove intelektualne sposobnosti, njihova kultura i ukus. Stoga je bilo teško da se složi u uspješnom radu ta skupina ljudi raznih interesa i ciljeva, sastavljena od vlastele i građana, od svećenika i trgovaca, od Talijana i Dubrovčana, od sijedih staraca i razuzdanih mladića, pa od propovjednika, pravnika, erudita i pjesnika. Pa ipak ta je heterogena grupa ljudi bila neka kulturna elita, u kojoj su i kvantitativno i kvalitativno imala — kao i u rimskoj Arkadiji — premoć dva konservativna elementa: vlastela i svećenstvo. Od poznatih nam akademika 24 su bili plemići a 14 svećenici. Od pet pretsjednika akademije, za koje znamo, četvorica su pripadala redu vlastele, dok je peti bio talijanski benediktinac Moreno; a od to pet pretsjednika trojica su bila svećenici.

Zbog te disharmonije među članovima akademije shvatljivo je da ona nije mogla imati izgrađen i jedinstven smjer koji bi sve zadovoljio. I upravo je zbog tog svoga organskog nedostatka ona tako često i periodički zamirala, te je rijetko kada ozbiljno i ustrajno radila.

No mi u toj akademiji vidimo odraz ne samo ondašnjeg književnog nego i društvenog nastojanja u Dubrovniku; cijela je njena književna djelatnost u vezi sa životom toga grada, jednako onako kao što je tadašnja Arkadija sa svojim rastrkanim »kolonijama« vjeran odraz društvenog života u Italiji. Društvena uloga te dubrovačke akademije nije ništa manje važna od književne, jer je tim *ispraznim* akademicima bio glavni cilj da se lijepo zabave — ne samo o pokladima — u krugu ponajboljih intelektualaca u mjestu. Na taj se način razvijala društvenost, urbanizam, uzajamno zbli-

žavanje duševne elite. Tu su nekoji književnici mogli mnogo naučiti, a drugi zadovoljiti svoje lične ambicije ističući se i takmeći se u skupu kulturnih ljudi. Tako su ujedno utjecali uzajamno jedni na druge, tako su se dotjeravali i postavljali na sebe veće zahtjeve, te im je to bila nekakva palestra i poticaj na rad.

Isprazni su višeput išli i dalje u svojim ciljevima. Mnogi su od njih preko svojih ličnih uspjeha na književnom polju, po naslijeđenoj tradiciji, nastojali sačuvati i podići ugled domovine. Tako na pr. Matijašević spominje upravo te motive govoreći o Bernardu Zuzzeri, o kojem kaže: »farà in tutto grand' onore à se, alla Casa, alla Religione e alla Patria«. (Mat. IV. 234; 17. X. 1711.) A već smo vidjeli u raznim navodima iz korespondencije između Aletina i Matijaševića, pa iz onog Petrovićeva govora, kako je Ispraznim lebdio pred očima također interes domovine. Zato su oni nastojali doći u dodir i sa uglednim talijanskim književnicima i sa samom Arkadijom, zato su se bavili i narodnom povijesti i jezikom.

Većina tih dubrovačkih akademika nije bila zaokupljena književnim problemima; mnogi su od njih nastavili raditi po ustaljenoj tradiciji, dok ih je tek nekolicina najdarovitijih pokročila naprijed osjetivši najnovija književna strujanja preko Jadrana. I njihovi su »esercizii nella Letteraria palestra« (Mat. I. 315) u Akademiji imali također cilj da promicanjem kulture proslave svoj narod, kao što je i Arkadija htjela obnoviti nekadanju čistoću talijanskog književnog jezika i slavu talijanske poezije kompromitiranu od sečentizma. Zanimali su se i za pitanja jezika, jer im je on trebao da što bolje razviju domaću književnu djelatnost kako ne bi zaostala.

I to je zanimanje za književni jezik valjda jedno od najinteresantnijih problema kojim znamo da su se bavili Isprazni; to je također posljedica njihovih rodoljubnih osjećaja. Čini se da su imali ozbiljne nakane hoteći ga obogatiti živim narodnim izrazima i odrediti mu pravila. Zato su, kako smo vidjeli, na početku XVIII vijeka povjerili Đuru Matijaševiću, Ivu Nataliću Aletinu i Ivu S. Buniću da sastave najprije »un lessico di tre lingue: latina, volgare e slava«, a zatim da izrade i gramatiku narodnog jezika.[139] Ali se ni

[139] S. Cerva, o. c. II. 122, 266, 284. П. Поповић, Из писма И. Ђорђића попу Раду Милићу. Наставник XII. 1901. 29. P. Mitrović, Četiri nepoznata dubrovačka rječnika. Nastavni Vjesnik XVII. 1909, 524 i d. — Taj se početak rječnika sačuvao, jer ga je, kako mi je privatno priopćio, pred nekoliko godina vidio u FB prof. P. Kolendić.

ta nakana Ispraznih nije ostvarila. Interesantno je da to zanimanje za jezik u Dubrovniku koincidira vremenski sa trećim izdanjem velikog rječnika akademije *della Crusca* (1691) kao i njegove prerade mletačkog Arkađanina Apostola Zena (1705), te sa prvim izdanjem monumentalnog rječnika francuske akademije (1694); a osim toga baš je tada bilo skromnih pojedinačnih pokušaja izrade rječnika u raznim našim krajevima, na pr. u Zadru onaj Ivana Tanzlingera Zanotti,[140] i u sjevernim stranama Vitezovićev.[141]

Koliko su akademici Isprazni radili svoja književna djela pod utjecajem Arkadije, vidjećemo odmah u zasebnim osvrtima na svakoga od njih. Trebalo je odvojiti napose svakog pisca eda budu što jasnije konture njihovih kulturno-historičkih i književnih fizionomija, po kojima ćemo ujedno upoznati unutrašnji karakter cijele akademije i njen dublji odnos prema talijanskoj Arkadiji. Jer se skupno djelovanje akademika u tom udruženju ne može odvojiti od njihova pojedinačnog rada na književnom i uopće kulturnom polju.[142]

---

[140] S. Urlić, I. Tanzlinger Zanotti i t. d. Građa 5. 1907, 51—52.

[141] Ne spominje ga Энциклопедія славянской филологіи И. В. Ягича. I. С.-Петербургъ 1910, 55—56, jer nije bio štampan. V. Klaić, Život i djela P. Rittera Vitezovića. Zagreb 1914, 209—15.

[142] Kako su nekoje talijanske akademije i na početku XVIII vijeka priređivale pretstave, a kako baš tada počinju u Dubrovniku prevoditi Molièrove komedije te se na jednom od tih prijevoda anonimni prevodilac nazvao »potajni i isprazni tomačitelj Dubrovčanin«, moglo bi se pomisliti da je Akademija Ispraznih bila u vezi i sa pojavom francuske komedije u dubrovačkom teatru. Ali ta akademija nije pokazala nikakva interesa za teatar ni dramsko pjesništvo uopće, a osim toga ona je bila već prestala raditi kad se u Dubrovniku Molière mnogo prevodio.

Onaj atribut »isprazni« anonimnog Molièrova prevodioca na natpisnom listu rukopisa Komedije francuske biblioteke dubrovačkog sjemeništa znači naprosto »dokoni«, zapisao ga je malim početnim slovom i uz njega je još i atribut »potajni« također u običnom značenju. — U prijevodu Molièrove komedije »Žene pametne« spominje se neka »akademija od poklada« u kojoj se »rečitava naški«, te je L. Zore (Srđ I. 1902, 485) mislio da se to odnosi na »skup gdje su se pjesnici dangubnici sastajali«. Odatle pak T. Matić (Rad 166, 1906, 128) zaključuje: »Prema tomu bi nas preradba »Žena pametnijeh« upućivala na poznatu academia otiosorum«. Ali sve da se to i odnosi baš na Isprazne, ne može se kazati da je prevodilac aludirao na savremenu akademiju koja je postojala kada je on pisao. Tu »akademija od poklada« znači samo »pokladna priredba«, a ne udruženje. Cfr. Tommaseo-Bellini, Dizionario della lingua italiana. I. Torino 1861, 59—60 s. v. accademia. I dubrovačka je prerada Molièrova Le Misanthrope napisana tek nekoliko godina iza 1720. Tu naime jedno lice kaže: »Činiš se uskrsnuo drugi Pero Contista; samo da je rima, a nije skladna versa vragutoga« (T. Matić, o. c. 98). Taj je Contisti bio član »akademije od Šturaka«, a umro je 25. II. 1720, kako je našao i

B. Akademici

1. *Saro Dž. Bunić Vučićević*

1632—1721

Preko najstarijeg poznatog nam akademika Ispraznog Sara Bunića (Bona), sina velikog pjesnika Dživa, nadovezuje se ta ustanova sa naraštajem pisaca iz prve polovine XVII vijeka. Ne znamo za Bunićeve vrsnike u akademiji, kojih je jamačno bilo više i preko kojih se mogao održati neki kontinuitet u književnoj djelatnosti.

Saro je bio član jedne od najuglednijih vlasteoskih porodica.[143] Odgojili su ga u vrlo pobožnom duhu, te je i svoju mladost proveo tako nedužno kao da se sprema za samostan (»quasi cenobita, non senator futurus«). Družio se i kasnije najviše sa svećenicima.

Savjesno je i predano vršio mnoge službe u državi, te se zalagao za njene interese kao i brat mu Nikolica, koji je u tamnici u Silistriji dao i svoj život za slobodu domovine. Od 1670 do 1721 bio je 28 puta knez republike.[144] Išao je po državnim poslima kao poslanik u inozemstvo, kao na pr. u Mletke 1694. (Mat. IV, 17.)

Bunić se bavio knjigom cio svoj život i lijepo je obogatio staru knjižnicu svoje porodice. Tu je on često radio i najradije čitao pjesnike, uvjeren da je i sam pjesnik. Bio je dosta kulturan i također mecena književnika, pa je zato shvatljivo da su ga Isprazni izabrali za svog protektora i da ga Matijašević nazivlje njenom dikom 1712 (Mat. II, 147) a B. Ricciardi mu posvećuje svoje *Pjesni* (F B br. 360, l. 1).

Kao plod ljubavi prema poeziji i svoje pobožnosti Bunić je ostavio u rukopisu nekoje pjesme, »studiorum suorum monumenta«. Pisao je, što znamo, samo na materinskom jeziku, koji, kaže isti Cerva »et probe calluit et impense coluit«. To su većinom prijevodi i parafraze tuđih pobožnih stihova kao na pr. *Rusa od novoga*

---

ljubazno mi javio kanonik N. Đivanović. — Čini se da su samo Ivo S. Bunić i Pero Bošković dali nekoje prijevode Molièra još za vrijeme dok je postojala akademija Ispraznih, a ostali su poznati nam prevodioci došli tek kasnije: Ivo F. Sorkočević (1706—71), Marin F. Tudišević (1707—88), Jozo Betondić († 1764).

[143] Bio-bibliografske podatke o S. Buniću, kao i o ostalim Ispraznim, crpem većinom iz S. Cerva, Bibliotheca Ragusina. I—IV. 1740—42, autograf u dominikanskoj biblioteci u Dubrovniku. V. još o Buniću: Dolci 56; Šafař. II. 41, 143; Ljubić, II. 409; Поповић 257; Vodnik 246, 308.

[144] Liber speculi za XVII vij. u dubrovačkom arhivu, l. 16—20, VII—X 21—34, 44, 57—65, 89, 116, 185; i u onom za XVIII vij., l. 2—3 v, 4—6.

svijeta iz dominikanskog oficija,[145] pa razne *Pjesni duhovne* i psalmi.[146] Pjesme o sv. Rozi iz Lime preveo je do svoje 39 godine (1671) i to za dominikanske koludrice, koje nisu znale drugog jezika, pa su zato one te za njih obavezne molitve same prepisivale i krasile ih lijepim inicijalima i vinjetama u raznim bojama. Zato je Bunićev prijevod potpuno odgovarao toj praktičnoj potrebi, te se preštampava još i u XIX i XX vijeku.[147] U istu je svrhu on prepijevao i psalme i druge pobožne pjesme, što su također obični religiozni izlivi bez poezije u sečentističkom stilu. Evo kako se na pr. Bunić igra riječima i slikama po ondašnjoj maniri u pjesmi *Šikanje B. D. Marije svomu sinku Jezusu:*

Oči, zvijezde, kê svijetlite
ovo srce zamamljate;
oči lijepe, ako spite
ovo srce razgarate
neka bude sve sprženo
i u pepeo obraćeno.
Ninaj, ninaj, mâ ljubavi,
mili sinko Bože pravi.
— — — — — — — —

Vas si, sinko, ljubav speći,
sinko, vas si plam ognjeni;
kako nećeš ti ražeći
stanac kami pristudeni,
a kamoli ovo sijeno
tvojom pûti pokriveno.
Ninaj, ninaj... itd.
— — — — — — — —

Ti čovjeka sinka ljubiš
dijamanta tvrđi kî je,
i š njim ljubav tvoju ljubiš
— — — — — — — —
Iz prilijepijeh tvojijeh zenica
na tisuću str'jela izlazi...

(FB br. 346 (74), l. XX).

Neke je od tih molitava u stihovima Bunić udesio baš za dubrovačke vjernike spominjući u njima sv. Vlaha i Dubrovnik, te se one kazuju po crkvama (FB br. 254 [8]).

Uživao je ugled kao član odlične porodice i zaslužan građanin, ali ga kao pjesnika nisu mogli cijeniti ni savremenici mu. Kanavelović ga hvali skupa sa njegovim bratom Nikolicom posvećujući

[145] Rkps Jugosl. akademije I br. 80. FB br. 334 (17), l. 1—14 r. i br. 88 (109). Ti su Bunićevi stihovi izdani među Đurđevićevim, premda je i sam izdavač M. Rešetar sumnjao da su njegovi. SPH XXIV, 1917, XX—XXI, 360—66. V. sada P. Kolendić, Da li je S. Bunić pjevao o sv. Rozi? Прилози X. 1930, 257—59.

[146] FB br. 254 (8); 346 (74), l. XX; 88 (109).

[147] S. Skurla, Svibanj. Dubrovnik 1876, 241—2, 249—50. A. Soljan, Treći red s. o. Dominika. Senj 1904, 166—7, 169—71.

im svoju *Muku Isukrstovu* (1678) i tu ističe kako: »vi liru udarajući slatkijem pjesnima, slatkoskladni pjevoci, sve ove slovinskoga i latina jezika razveseliste pokrajine« (FB br. 346 (74), l. 806); ali to je Kanavelović kazao jamačno stoga što mu je bio prijatelj i što je cijenio druge njegove vrline zbog kojih mu i posvećuje to djelo.

Sudeći po tim sačuvanim pjesmama i po Cervinim riječima o onima što ih ne poznajemo, može se zaključiti da S. Bunić nije bio samostalan pjesnik, nego samo prevodilac pobožnih pjesama. On dakle ide u red loših religioznih stihotvoraca iz sredine XVII vijeka i ne pokazuje nikakovih crta arkadske struje, koja ga je zatekla već u odmakloj dobi od preko 60 godina.

2. *Petar Kanavelović*

1637—1719

Plemić korčulanski Petar Kanavelović (Canavelli) već je u svojim mladim godinama došao u dodir sa dubrovačkim književnicima i do kraja je svog života bio uvijek u uskim vezama s njima.[148] A i pisao je dubrovačkim književnim jezikom, te se ubraja među pisce male republike.

Pošto je prvu mladost proveo u rodnom gradu,[149] često je polazio u Dubrovnik, gdje je proboravio više vremena i tu se ženio dva puta (1681 i 1706), pa je tako došao u svojtu sa mnogim dubrovačkim porodicama i stekao dosta prijatelja. S kojim je interesom pratio prilike u Dubrovniku vidi se i po njegovim književnim djelima. Već je 1678 cijenio i poznavao Sara Dž. Bunića i brata mu Nikolicu, kojima, kako smo vidjeli, posvećuje svoju *Muku Isukrstovu.*

Tako su bile uske njegove veze sa dubrovačkim književnicima, da su ga oni primili u svoju akademiju, u kojoj je on iza Sara Bunića bio njen najstariji poznati nam član. I njegova su djela cijenili i prikazivali u Dubrovniku. Družina *Nedobitnijeh* na pr. igrala je 1688 njegov prijevod Guarinijeve pastorale *Vjeran pastijer,* koji je prijevod on posvetio Senatu dubrovačkom.[150] Voljeli

[148] O P. Kanaveloviću v. Append. II. 250; Šafař. II. 37, 131, 167; Gliubich 71—2; Ljubić II. 406—7; V. Vuletić Vukasović, Il testamento di P. Canavelli. Spalato 1892; Поповић 255—57, 260, 267, 297—9, 301, 304, 327; Vodnik 263, 265—6. Spominje ga i J. Kavanjin, cfr. F. Fancev, Građa XI. 1932, 215.

[149] Š. Urlić, Crtice iz dalmatinskog školstva. I. Zadar 1919, 13.

[150] Đ. Körbler, P. Kanavelića »Sv. Ivan trogirski«. Nastavni Vjesnik XXVIII. 1919, 374.

su dakle njegov prijevod više od onog Dubrovčanina Frana Lukarevića. A kad se star dijelio od Dubrovnika, drug mu je u akademiji Ispraznih Bernardin Ricciardi ispjevao pohvalnu pjesmu na rastanku (FB br. 360). Živeći zatim na Korčuli on ne prekida svojih veza sa tim drugovima, s kojima se često dopisuje i ostaje im do kraja vjeran prijatelj.

Kanavelović se kroz cio svoj dugi vijek bavio poezijom; pjevao je od rane mladosti pa gotovo sve do kraja života i ostavio je više djela raznolične vrijednosti i karaktera.[151] Na prvi dio njegove književne djelatnosti talijanska Arkadija nije mogla utjecati naprosto stoga što je taj pokret nastao tek 1690, kada je Kanavelović bio već ispjevao veliki broj svojih pjesama. Zato nas ovdje zanimaju najviše ona djela koja je on dao u posljednjoj periodi svoje djelatnosti, tj. u dobi između pedesete i osamdesete godine. Ne treba da se ovdje osvrćemo na komedije koje se u posljednje vrijeme pripisuju Kanaveloviću[152] i koje su možda i starije od Arkadije, a to stoga što akademija Ispraznih, jednako kao ni rimska *Arcadia*, nije imala veza sa komedijom ni sa teatrom uopće. Te ustanove zato nisu nikako utjecale na razvoj dramske umjetnosti.

Za ove pjesme znamo sigurno da ih je Kanavelović ispjevao iza 1690 godine: svoje najveće djelo epos *Sv. Ivan biskup trogirski*[153] i nekoje kraće pjesme, među kojima datirane: 1) *Dubrovnik slobođen od harača*, na blagdan sv. Vlasi 1695. Pjesan;[154] 2) *Trstenko pastijer u veselju pomamjen.* Pjesan. 1703;[155] 3) *Stojka pokojna.* Pjesan. 1708.[156] Njegova ljubavna lirika, od česti sačuvana u rukopisima, potječe jamačno iz prve periode njegova književnog rada, te je prema tome starija od Arkadije.

I prije no što je Arkadija obnovila modu pastirske forme u poeziji Kanavelović je osjećao osobitu naklonost prema pastorali. On oko 1688 dovrši prijevod u stihovima velike Guarinijeve drame

[151] V. sada popise Kanavelovićevih djela: F. Fancev, Dvije dubrovačke pučanske družine iz kraja 17 stolj. Nastavni Vjesnik XXXIX. 1931, 127—8, 141—2 i Građa za bibliografiju P. Kanavelovića. Građa XI. 1952, 216—21.

[152] V. o tome pitanju dva citirana članka prof. F. Fanceva i radnje koje su tu navedene.

[153] I. Scherzer, Nastavni Vjesnik IV. 1896, 276 i d. Đ. Körbler, Nast. Vjesn. XXVIII. 1919, 372—412 i XXX. 1922, 434—41.

[154] Rkpsi u Jugosl. akademiji I. br. 21, l. 51 r — 53 v. i u FB br. 346 (74), l. 843—4.

[155] FB br. 42 i br. 192 (28), l. 355—97, koji posljednji, kaže F. Fancev, o. c. 221, da se sada izgubio, dok je pred par godina bio još na mjestu odakle sam ga prepisao.

[156] Rkps u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici R 3875.

Pastor fido, koja je, kako je poznato, uz Tassova *Amintu* najbolja pastirska igra, tako da je u XVII i XVIII vijeku imala veliku sreću čak i preko granica Italije. U Dubrovniku je Frano Lukarević dao uopće prvi prijevod tog Guarinijeva djela, čak i prije no što je original bio štampan, jednako kao što je i Dominko Zlatarić također prvi prepjevao još neizdanog *Amintu*.[157] Karakteristična je kod dubrovačkih književnika ta osobita simpatija za pastoralu, i to ne samo u XVI nego i u XVII vijeku, kada su Kanavelović i Dživo Šiška Gundulić (1678—1721) ponovo preveli obje te pastirske igre, koje su u novim preradbama prikazivale dubrovačke glumačke družine.[158] Nakon brojnih imitacija talijanske pastorale kroz dva stoljeća, pri kraju se XVII vijeka Dubrovčani još jednom povraćaju na prve uzore pastirskih drama. Sviđao im se taj genre i u drami jednako kao i u lirici. Zato je ta tradicionalna sklonost na prijelazu iz XVII u XVIII vijek mogla u dubrovačkom ambijentu pogodovati razvoju arkadske pastirske poezije.

Jednako se i talijanskim Arkađanima sviđao taj način pjevanja i u drami, jer je bio u skladu sa njihovim pastirskim idealom. Oni su uživali u tom maskiranom svijetu, koji su preudešavali prema svom rafiniranom i frivolnom ukusu, tako da su pastirska lica na pozornici sličila mnogo ondašnjim otmenim gledaocima. I sam prvi vođa Arkadije G. M. Crescimbeni visoko je cijenio Guarinijevu pastoralu, a jednako tako i A. Zeno, vođa Arkađana u Mlecima.[159] Tada je na pr. ugledni član rimske Arkadije Giusto Fontanini izradio cijelu knjigu u obranu *Aminte*,[160] a *Pastor fida* su čak preudesili u operu i uglazbili ga.[161] Prema tome vidimo kako

---

[157] Da Lukarević nije preveo posljednju redakciju drame Pastor fido kako je bila štampana, nastojaću dokazati na drugom mjestu. SPH X, 1878, X—XI, 1—3. V. Rossi, B. Guarini ed il »Pastor fido«. Torino 1886, 179—223, 237, 314. T. Tasso, Opere minori. ed. A. Solerti. III. Bologna 1895, XCV—VI. M. Rešetar, Zlatarić's Übersetzung des »Aminta«. Archiv f. slav. Phil. XXIV. 1902, 214.

[158] Znamo da je na pr. Guarinijev Pastor fido u Kanavelovićevu prijevodu prikazivala družina Nedobitni 1688 g. (F. Fancev, Nast. Vjesn. XXXIX. 156 i Građa XI. 221), a Tassova Amintu u Gundulićevu prepjevu pod natpisom »Radmio« družina Smeteni 1700 g. FB br. 347 (74), l. 379—420.

[159] G. M. Crescimbeni, Dell' istoria della volg. poesia II. cit. 478—82. Prvo je izdanje te druge knjige izašlo u Rimu 1710. Malo godina nakon Kanavelovićeva prijevoda izdaje A. Zeno svoju pohvalnu Vita di G. B. Guarini u Galleria della Minerva I. Venezia 1696, 78—85.

[160] L' Aminta di T. Tasso difeso e illustrato. Roma 1706.

[161] L. Allacci, Drammaturgia.[2] Venezia 1755, col. 605. T. Wiel, I teatri musicali veneziani. Venezia 1897, 61—62, 132. O. G. Th. Sonneck, Catalogue of opera librettos. I. Washington 1914, 853.

se Kanavelovićev književni ukus u tome slagao sa onim prvih Arkadana, te je zbog toga i on mogao vrlo lako prionuti uz tu novu struju. A da Arkadija nije oživila tog interesa za pastoralu, valjda ni savremenik mu Gundulić ne bi bio ponovo prepjevao *Aminte* ni dao tu posljednju dubrovačku pastirsku dramu.

Kanavelović je i u svojim starim godinama ponovo čitao omiljelu dramu *Pastor fido*, a valjda je znao također i napamet neke njene dijelove. I on 30 godina pošto je dovršio svoj prijevod *Vjernog pastijera* i pošto je bio prevalio sedamdesetu, crpe inspiraciju u jednom pasusu tog istog djela za pjesmu *Stojka pokojna*. Tu je Kanavelović slobodno prepjevao motiv iz petog prizora drugog čina te drame i od njega učinio idilsku arkadsku kanconetu. Na tom se primjeru jasno vide razlike između one tradicionalne pastirske poezije i njena novog oblika i duha, jer se tako mogu uporediti stari i novi način pjevanja jednog istog pastirskog motiva. Zbog toga se ovdje iznose uporedo tekst toga pasusa iz originala i dva njegova prijevoda i prerada u Kanavelovićevoj arkadskoj pjesmici, dosad neizdanoj.

Guarini: Il pastor fido

1590

Atto II, scena V, v. 27—55

Felice pastorella
cui cinge a pena il fianco
povera sì, ma schietta
e candida gonnella,
ricca sol di se stessa
e de le grazie di natura adorna;
che 'n dolce povertade
nè povertà conosce nè i disagi
de le ricchezze sente;
ma tutto quel possede,
per cui desio d'aver non la tormenta,
nuda sì, ma contenta!
Co' doni di natura
i doni di natura anco nudrìca;
col latte il latte avviva;
e col dolce de l'api
condisce il mèl de le natie dolcezze.
Quel fonte ond' ella beve,
quel solo anco la bagna e la consiglia;
paga lei, pago il mondo.
Per lei di nembi il ciel s'oscura indarno
e di grandine s'arma,
chè la sua povertà nulla paventa:
nuda sì, ma contenta.
Sola una dolce e d'ogn' affanno sgombra
cura le verdi erbette
la greggia a lei commessa...

(Ed. G. Brognoligo. Bari 1914, 66—7)

Lukarević: Vjerni pastijer

1592

At II, scena IV, stih. 23—42

Blažena sred gore pastirska mlados taj,
kû misli ne more zalihe na svijet saj,
neg' slatko uživa meu stadom jur svojim
i život pokriva priprostim ruhom k'm,
bogata samo tom
ugodnom l'jepotom
za milos i ljubav
koju joj dala jes s početka svoja narav,
kû ona prije reda
ne grubi napravom, ni se ind'je ogleda,
neg' naći gdi bude,
što misli nje žude,
sred rosne travice
tih jezer gdi godi od bistre vodice.
Nju nijedna prika stvar
ne straši nikadar,
uboštvo er bljude
svake ju na svijet saj nesreće prihude,
pase nje po gori
stada jur zelencu...

(SPH, X. 1878, 52—53)

Kanavelović: Vjeran pastijer

1688

At II, scena IV, stih. 45—88

Ah čestita Pastjerica,
koja uboga, ali bijela
bez naprave haljinica
naprava je svâ vesela.
Kâ bogata sobom jesi,
i naravnom tvom lijeposti,
paček koju milo resi
majka narav svom milosti,
U uboštvu veselomu
kâ uboštva ne moš znati,
niti u znanju poznaš tvomu
što rijet hoće: blago imati.
Imat veće er ne žudiš
bogata si tijem pod nebi,
ni o blagu misao trudiš,
gola, ali mirna u sebi.
S naravnijem priveseljem
dari dare lijepe uživaš,
zašto od mlijeka rukam bijelijem
mlijeko od stada ožimljivaš.
Drobnijeh čelâ slasti ugodnom
mêd načinjaš tvoje ćudi,
i onom slastim i tvom rodnom
umješenu svak te žudi.
Vrelo isto s koga piješ
tvoje uzmnaža sve pokoje,
jer u njemu lice miješ
i on tebi zrcalo je.
Kad ti izgineš, neka izgine
svijet vaskolik, tebi je ništa,
ne straše te noćne tmine,
ni dni bjegući, ni godišta.
Zamani se za te krije
nebo oblacim i maglami,
zaman za te zemlju bije
grädom, munjam i strijelami.
Tvoje uboštvo straha ne ima
ni od zemlje, ni od nebi,
ti uživaš nad inima
gola, ali mirna u sebi.
Samo u srcu stoji tvomu
pomnja jedna, nu bez muke:
paseć polju po svakomu
stado tebi dano u ruke.

(Rkps zagreb. Sveuč. knjižn. R 3120, l. 59v—60r

Kanavelović: Stojka pokojna

1708

Jutros sjela
Stojna bijela
bješe vesela
Kon jezera
gdje jučera
ovce dotjera
Na cvjetice
vrh travice
gdje Pastjerice
Tance vode,
k' kijem ishode
vile iz vode.
I združene
razbluđene
pjesni ljuvene
Začinjaju
i uživaju
u slatkom raju.
Ona mlada
buduć tada
svratila stada
Kitne grane
gdje ih brane
zrak' od sunčane
Uze drag svoj
mir i pokoj
hvalit ovakoj:
»Ubogoga
bitja moga
sreća je mnoga
Kâ nadhita
sva od svita
blaga čestita,
Jer se u njima
mir neima
ni pokoj prima,
A u momu
ubogomu
bitju ovomu
Sveđ se uživa
rados živa
i mir pribiva.

U ovoj vodi
kâ ishodi
iz vrela odi
Ruke umivam,
pitje primam,
zrcalo imam.
Na ovomu
zelenomu
dubu plodnomu
Meni hrana
raste izbrana
s nebesa dana.
Sviona nije,
zlatna nije,
srebrna nije
Moja odjeća,
gdje inijem sreća
stoji najvcća,
Jer njima krije
najvrlije
ćudi od zmije.
Ruho moje
priprosto je,
ali bijelo je,
Jer ga bijeli
zrak veseli,
kî sunce dijeli,
I ima sliku
svukoliku,
za moju diku,
Srca moga
pravednoga
pričistoga.
U ovoj sjeni
i zeleni
vas je svijet meni,
A u Dubravi
ovoj pravi
pokoj boravi.
Moje od zgara
grăd ne udara
njive, ni hara.

Ni dvore mê
munje gore,
ni trešnje ore,
Jer uboga
ne imam toga
blaga nijednoga.
Ove ovčice,
mê družice,
site travice,
Sva zabava
i sva slava
meni su prava.
Jasna zora
meni od zgara
blag dan otvara.
Tihe rose
na mê kose
biser donose.
U prolitje
rano cvitje
za me procvitje,
Kijem zlaćene
zaruđene
resim pramene.
A u ljuvezni
drage pjesni
slavic uresni
Meni poje
i sve moje
druži pokoje.
Ognjevito
vruće lito
meni je čestito,
Jer vesele
drobne pčele
slasti mi dijele.
Jesen draga,
plodna i blaga
mene pomaga,
Jer mê u ruke
s vječne odluke
dava jabuke.

A studeni
mraz ledeni
ne udi meni,
Jer na brijeme
razgrije me
plamim vrućijeme
Oganj koji
blizu stoji
dubje kî goji.«

Ne htje veće
dugo odveće
brojiti sreće,
Kojijeh sita
svej čestita
provodi lita,
Neg zabavu
za svoju pravu
nasloni glavu

Vrh travice
na cvjetice
slušat slavice,
Na kijeh glase
ušika se
s stadom uza se,
Vuka od plahe
zlobne od dlake
ne imajuć strahe.

(Rkps zagreb. Sveuč. knjižn. R 3895)

Nakon detaljne poredbe tih tekstova vidi se kako je Lukarević u svom prijevodu oštetio poeziju originala, jer nije imao protančana ukusa ni pjesničkog talenta da vjerno prenese sve ljepote izvora; on je također ispuštao neke pojedinosti koje upravo oživljuju tu sliku skromne mlade pastirice, zadovoljne svojim idiličkim životom. Vijek kasnije, Kanavelović daje dosta vjeran prijevod, premda ga on proširuje da lakše zadovolji metričke zahtjeve osmeračke kvartine. Napokon je Kanavelović taj motiv odvojio te ga zgodno uokvirio sa par crta postavivši ga u divan paezaž oživljen kolom i pjesmom. On je tu samo od česti upotrebio Guarinijev tekst i prepjevao ga sasvim slobodno u novoj intonaciji. Postavlja naime s vrlo mnogo gracije Stojku uz njeno stado i jezero, u hlad gdje pastirice kolo vode »na cvjetice vrh travice« i pjevaju ljubavne pjesme uživajući u tom »slatkom raju«. I pošto je dražesno otkrila svoju dušu i nahvalila se svog naivnog načina života, Stojka sva blažena i »sita sreće« nasloni glavu na cvjetnu travu, te je ušika slavujev pijev i ona mirno usnu ne bojeći se vuka »zlobne od dlake«. Kanavelović nije samo dodani uvod i završetak ispjevao prema arkadskom ukusu, nego je jednako tako prepjevao i one Guarinijeve stihove dajući im neku lakoću, još veću prirodnost i jednostavnost, koja potpuno odgovara mentalitetu pastirice. Taj utisak upotpunjuju i glatki kratki četverci te pjesme, koja zato i po svom metričkom obliku kao i po vedroj intonaciji potpuno odgovara sličnim arkadskim kanconetama, kakove su se vrlo rado i pjevale uz pratnju glazbe kroz cio arkadski XVIII vijek (na pr. P. Rolli, P. Metastasio i dr.). Stojka naime spominje same činjenice koje su izvor njene sreće, i to čini sasvim prosto, gotovo naivno, kaonoti nedužna mlada pastirica zadovoljna svojim skromnim stanjem. Kanavelović je svoju Stojku još više približio prirodi onom

jednostavnošću koja je ujedno i dražesna, premda nije izvještačena. Ne fale ni Arkađanima omiljeli diminutivi, koji su karakterističan izraz njihove efeminirane gracioznosti. Naprotiv, u toj pjesmi nema sečentističkih pretjeranosti i nadutosti kao u mlađim Kanavelovićevim stihovima. Prema tome je očito kako njegova *Stojka* odgovara savremenom arkadskom ukusu, pa čak i estetskim teoretičarima Arkadije. Jer evo koje zahtjeve postavlja za pastirsku poeziju na pr. L. A. Muratori par godina prije no što je Kanavelović ispjevao tu pjesmu: »... non è permesso a' pastori quell' acuto favellare e quell' artifizio scoperto... Volendosi custodire il verisimile, egli è proprio de' più purgati poeti l' usare in tai casi il solo artifizio ascoso e lo stil maturo. E ciò fanno essi col considerare ed espor senza pompa di concetti l' invidiabile tranquillità e semplicità de' pastori, quelle operazioni più dilettevoli e vaghe che possono occorrere fra sì fatte persone, que' sentimenti, quelle riflessioni più naturali, pellegrine e leggiadre che probabilmente caderebbono loro in pensiero. Oltre a ciò, con fissa attenzione si figurano l' innocenza, gli affetti diversi o lieti o tristi, ed ogni altra qualità della vita pastorale; e quali nascerebbono verisimilmente in cuor de' pastori e delle ninfe i pensieri, tali dal poeta si rappresentano... Quell' esprimere vivamente il costume e la semplicità pastorale, è un incanto alla nostra immaginazione... Il parlar dei pastori ordinariamente dee essere per fatti, per cose particolari, sensibili, non per universali e astratti.«[162] A slične savjete daje pjesnicima i drugi uvaženi estetik Arkadije V. Gravina, kada predbacuje upravo Guarniju što njegovi pastiri nisu pravi pastiri, nego građani prerušeni u seljake; zato Gravina ističe da se treba povratiti na onu klasičnu jednostavnost i prirodnost »che sono i colori del vero e il sugo della vera eloquenza«.[163]

Još u jednoj poznijoj Kanavelovićevoj pjesmi možemo naći jasnih tragova savremenog arkadskog duha, i to u njegovu *Trstenku pastijeru,* koji je on ispjevao pet godina prije *Stojke pokojne* (1703). Tu pjesnik prikazuje sebe kao starog pastira pod imenom Trstenko, kako je htio prevesti svoje prezime Canavelli (talijanski canna znači trstika); tako će godinu dana kasnije i Đuro

[162] Della perfetta poesia italiana. II. Milano MDCCCXXI, 331—35. Prvo je izdanje izašlo u Modeni 1706.

[163] Della ragion poetica (1708) i Della tragedia (1715) u njegovim Opere italiane. Napoli MDCCLVII, 64, 81—84.

*

Matijašević u pjesmi nazvati Lorenca Sorkočevića imenom Lovorko (Laurentius) iz pastirske poezije. Isprazni su nastavili prevoditi talijanska imena, osobito »pastirska« i tražili su im što zgodnije ekvivalente; dakle se ni u XVIII vijeku ne prekida ta stara tradicija u dubrovačkoj pastorali.[164] — Pošto je Trstenko »pjesni zapustio«, povukao se u samotnu pustu »spilu« i tu je razmišljao o svojim prošlim danima i o savremenom besciljnom pokolju među narodima koji bjesni po svoj Evropi. I dok je on bio zaokupljen tim tužnim mislima, dođe k njemu njegova mila božica Klio, koja ga tješi i pozivlje da ponovo propjeva, jer se eto draga mu Dubrava obnovila i »sva gizdava novijem cvijećem nakitila«. Klio mu kaže i to kako u toj njegovoj Dubravi sada

Na čas od slobode
s pastijerima lijepe vile
začinjaju i izvode
slatke tance mile.

Mudro isprazni glasoviti
svi pod vijencim od lovora
slave od zlata vijek čestiti
— — — — — — — —

I ti imaš među njima
mjesto, zato u ljuvezni
i ti pjesnim veselima
vesele im združi pjesni.

I Klio je uspjela nagovoriti Trstenka da napusti tugu, i ona mu kaže novu sreću Dubrovnika, koju on počinje tada ponovo opijevati i slaviti. Pa onda

...uz kladenac bistre vode
pod platana kitna grane,
često rati gdje izvode
Vile od gora tance izbrane,
Sjede s Kliom svôm zajedno

i zače ovako pjevati uz pratnju »zlatne lire«:

Zlatne pčele, kê leteći
po cvjeticu med vidate,
i razbludno žamoreći
u slasti istoj trud imate,

U Dubravi koju kiti
svako bilje, svako cvijetje
slađi ćete med kupiti,
vječno je u njoj primaljetje.

[164] V. o tome P. Skok, Imena pastira u dubrovačkoj pastorali. Прилози II. 1922, 139—44.

Pokojno se i bez truda
u njoj medna slas nahodi,
čemera u njoj nije huda,
gorki pelin i ne plodi.

I sred inijeh ako strana
crud, piću ištuć, nahodite,
obilno u njoj daždi s grana,
zato u nju doletite.

Zatim nastavlja hvaliti tu Dubravu, koja »nadhodi« u ljepoti čak i ona

lijepa polja i livade,
u kijeh Rudžer njegda uživa,
kad mu Alčina srce ukrade,

kao i ona,

gdje Rinaldo zatravljeni
rob Armide lijepe osta.

I pošto je Trstenko uporedio sudbinu Dubrovnika sa Jobovom sudbinom i pošto je potanko opjevao njegov novi procvat na svim poljima, ovako završuje pjesmu:

Klanjam ti se iz daleče,
O Dubravo srećna dosti,

na što će mu Klio na kraju:

O Trstenko, dosti dosti,
za otkriti tvê radosti
dosta si se istrudio.

Da nije Arkadija ponovo donijela u modu pastirsku alegoriju u poeziji, ne bi valjda Kanavelović u tom obliku bio ispjevao gornju pjesmu. Njegov je osobiti ljubimac među talijanskim pjesnicima bio Fulvio Testi (1593—1646), čije je pjesme on i prevodio;[165] ali se Kanavelović u svom *Trstenku* nije poveo za njim ni za drugim pjesnicima XVII vijeka, koji su također mnogo pjevali o savremenim političkim događajima, jer oni pri tom nisu uzimali pastirski vid. Tako je na pr. ta Kanavelovićeva pjesma dosta slična Testijevoj

[165] Kanavelović je preveo Testijevu pjesmu Che non si trova quiete altrove, che in Cielo pod natpisom Nije pokoja, neg na nebu. Rkpsi Jugosl. akademije I. br. 21, l. 55 r — 57 v i FB br. 346 (74), l. 292—93. Poesie liriche di F. Testi. Venetia 1693, 284—86.

Al Sigr. D. Ascanio Pio di Savoia,[166] u kojoj pjeva o tadašnjim ratnim zgodama, ali joj pri tom ne daje pastirskog oblika. Utjecaj arkadskog ukusa možemo opaziti ne samo u tom izvanjskom vidu pjesme *Trstenko* nego i u njenu stilu bez sečentističkih osobina, kojih je osobina naprotiv mnogo u Kanavelovićevim ranijim stihovima. A kako je Kanavelović ispjevao tu pjesmu u svojoj 66 godini i pošto je već dao na hiljade stihova u duhu senčeta, to je onda utjecaj nove arkadske struje morao biti dovoljno jak, kada ga je naveo da ipak napusti svoj dotadanji način pjevanja.

Interesantno je kako je Kanavelović u *Trstenku* govoreći o »Dubravi« u njoj promiješao skupa naše »vile od gora«, njegovu »vilu i diklicu« Klio, »mudropojku« Melpomenu i njena »vjernog pastijera« Trstenka i prijatelja mu Dragoja; složio je dakle ujedno naše pastire sa mitološkim božicama slično kao što će to učiniti također i Đuro Ferić i Antun Kanižlić.

Svoje lirske ljubavne pjesmice Kanavelović jamačno nije ispjevao u posljednja dva decenija svog dugog života, kada je tek mogao osjetiti utjecaj Arkadije. I među tim njegovim mlađim stihovima nekoliko ih je pastirske inspiracije. Tako na pr. u pjesmi *Zelenko*[167] pjesnik se sâm pod tim imenom tuži na svoju »vilu tvrđu od mramora i mrazniju vele od leda« videći kako se priroda u proljeće obnavlja u svojoj krasoti i kako budi svačije veselje; on je naprotiv »nesrećni ljubavnik« duboko žalostan, te ga »težak poraz ljuti hara, kolje i davi«. Cijela je ta pjesma ispjevana u samim konvencionalnim izrazima i klišejima o kontrastu između lijepe sreće u prirodi za proljeća i sa druge strane nesreće u duši nezadovoljnog ljubavnika. Svoju osobitu naklonost prema prirodi i pastirskoj alegoriji Kanavelović je pokazao na pr. i u oduljoj pjesmi *Ljubav promijenjena u omrazu,* u kojoj je prepjevao pjesmu Girolama Preti (1580—1626),[168] gdje su opjevane utjehe što život u prirodi pruža tužnom zaljubljeniku. Kanavelović tu parafrazira original na dugo i široko i sa dosta ukusa prenosi stihove o ljepotama prirode. I kod drugih je sečentističkih pjesnika on uzimao baš takove motive u vezi sa prirodom, koji su se pak i Arkađanima

[166] Poesie liriche, cit. 203—6.
[167] Rkpsi Jugosl. akademije I. br. 21, l. 25 r—25 v; I. br. 109; I. br. 137.
[168] Rkps Jugosl. akad. I. br. 21, l. 27 r — 35 r. Poesie di G. Preti, 1626, 80—85. (Egzemplar zagrebačke Sveučilišne knjižnice bez natpisnog lista.)

osobito sviđali. Tako je na pr. u pjesmi *Zaman se povrati premaljetje*, koja je pogrešno uvrštena među djela Marina Buresića,[169] prepjevao šestu strofu idile *I sospiri di Ergasto* G. B. Marina, koju je cijelu idilu bio već preveo Vlađo Minčetić (1600—1666).[170] Karakteristično je za Kanavelovićev ukus da je on izabrao upravo i samo tu strofu u kojoj je Marino na svoj poznati način opjevao onaj prastari motiv ljubavne lirike, te da je u svome prijevodu nastojao vjerno prenijeti sve osobine Marinova stila.

U Kanavelovićevoj ljubavnoj lirici ima više tragova Marinove poezije. Na pr. u njegovoj pjesmi *Boj od celova*, koja se također krivo pripisuje M. Buresiću, nalazimo motive uzete iz omiljelih Marinovićevih pjesama o poljupcima, od kojih su nekoje bile čak i uglazbljene i odmah prevedene na francuski, pa joj zato ne treba tražiti izvor u Katulovim stihovima.[171]

Kanavelović je dakle, kao i savremeni prvi Arkađani, u svojoj mladosti slijedio Marina, Pretija i dr. sečentiste, a pošto se pojavila nova arkadska struja u književnosti, on joj se u starosti barem donekle nastojao približiti.

I mnoge su njegove *Začinke* plod mladih mu dana, i u njima odiše mladenački osjećaj i ljubav prema krasnoj prirodi. Kako se i tu ugleda u marinističke pjesnike talijanske vidimo iz vedre »začinke« *Zahvala vile Zorislave*, gdje je prepjevao isti motiv kao i G. Preti u pjesmi *L' aurora*, u kojoj se ljepota pastirice uspoređuje sa krasotom zore.[172] U četvrtoj strofi te dražesne pjesme kaže Preti:

[169] SPH, XI. 1880, 241. Buresić nije mogao prepjevati te Marinove stihove naprosto stoga što je on umro prije 1562 godine, dakle prije no što se Marino rodio (1569). Sada i F. Fancev, Građa XI. 1932, 218 n. 12, ističe da nema dokaza da su to Buresićevi stihovi. Uostalom, isti je priređivač Buresićevih djela, S. Žepić, slično uvrstio i među pjesme Oracija Mažibradića nekoje koje nisu njegove, kao na pr. jedanaest pjesama Dživa Bunića Vučićevića. Cfr. Ф. Кулишић, Ц. Буниħ Вучиħевиħ. Дубровник 1911, 101—111.

[170] P. Kolendić, Minčetićeva Zorka. Smotra dalmatinska 1908, br. 62—63. — Ako se uporede Marinovi stihovi i oba njihova prijevoda, vidi se da te prerade nisu ni u kakvoj uzajamnoj vezi. G. B. Marino, Poesie varie. Bari 1913, 112. F. Kurelac, Runje i pahuljice. Zagreb 1866—68, 31.

[171] Rkps Jugosl. akadem. I. br. 21, l. 37 r. G. B. Marino, o. c. 21—29. SPH, XI. 1880, 240—1. I. Kasumović, Utjecaj grčkih i latinskih pjesnika na dubrovačku liričku poeziju. Rad 201, 1914, 226. — R. Balsamo Crivelli u predgovoru svog izdanja Le più belle pagine di G. B. Marino (Milano 1925, V) kaže o njegovoj Canzone dei baci: »se è vero fu tradotta persino in ischiavone«, ali ne spominje odakle mu ta vijest. O tim uglazbljenim pjesmama i prijevodima v. F. Picco, Il Cavalier Marino. Roma 1927, 9, 31.

[172] Rkps Jugosl. akadem. I. br. 21, l. 61 r—62 v. G. Preti, Poesie cit. 78—79.

Odi l'aure mormorando
salutar l' alba novella,
ma di Filli susurrando
paion dir: l'alba è men bella,
e gli augelli a mille a mille:
ceda l'alba e viva Fille.
Filli mia, vinto ti cede
dell' aurora il nuovo albore.

A Kanavelović slično u spomenutoj začinci:

Zora lijepa i rumena
svijem ljepotam nakitjena
— — — — —
neumrlom tvom svjetlosti
nosiš krunu od ljeposti,
paček vedrijeh po sred strana
drugo sunce jesi zvana.
— — — — —
I kad sine tvoj zrak bijeli
svaki duh se razveseli:
lis na dubu, cvijet na travi,
zvijer u polju i dubravi.
Ti si, ti si zoro izbrana
provodnica bijela dana.

Doista, inspiraciju za tu pjesmu Kanavelović nije morao dobiti baš iz navedenih Pretijevih stihova, jer je u poeziji dosta čest taj motiv poređenja i natjecanja u ljepoti. Tako, da spomenemo samo par primjera, pjeva Gabriello Chiabrera u kanconi *La sua donna più bella dell' aurora*,[173] a u Tassovom *Aminti* Silvia, dok se kupala gola na samotnom otočiću, ogleda se u bistroj vodi

... in atto che parea
vagheggiar sè medesma e 'nsieme insieme
chieder consiglio a l' acque in qual maniera
dispor dovesse in su la fronte i crini,
e sovra i crini il velo, e sovra 'l velo
i fior che tenea in grembo; e spesso spesso
or prendeva un ligusto or una rosa,
e l' accostava al bel candido collo,
a le guance vermiglie, e de' colori
fea paragone; e poi, sì come lieta
de la vittoria, lampeggiava un riso
che parea che dicesse: — Io pur vi vinco (II, 2)

[173] G. Chiabrera, Opere. II. Venezia MDCCCV, 63—64.

U toj istoj Kanavelovićevoj pjesmi Zorislava se pita:

Ah je li ko da mi kaže,
ali je ljepša u istoči
zora, ali moje oči?
Zrak kijem se ona uznosi
je li ljepši mojijeh kosi?
Je li od lica nje vedroga
rusa od lica ljepša moga?
Jesu li usti nje rumene
rumenije neg' li u mene?
Je li u prsijeh nje bijelima
lijer kô je u mojima?
I nje ures u inomu
je li uresu sličan momu?

Sve su to sličnosti i reminiscencije motiva, sama građa zapravo, koju Kanavelović upotrebljava i obrađuje prema ukusu svoga doba i koju on prekaljuje u svojoj pjesničkoj viziji.

Kanavelović je dakle od svoje mladosti pa do starosti pokazivao osobitu naklonost pastirskoj poeziji, i zato neki »pastijer Krilko« u nadgrobnici koju mu je ispjevao ovako hvali njegovu poeziju:

Lira koja A r k a d i j u
i V i r n o g a nje P a s t i j e r a
prini u našu Dalmaciju
gdje mu žive čas i vjera.[174]

U najopsežnijem Kanavelovićevu djelu *Sv. Ivan biskup trogirski,* na kojem je radio upravo u posljednjim decenijama svoga života, nećemo naći utjecaja Arkadije, budući da ono pripada književnom rodu koji joj je bio daleko.[175]

---

[174] Rkps Jugosl. akadem. I. br. 40; sada je štampana cijela ta pjesma F. Fancev, Građa XI. 1932, 213—14.

[175] P. Kanavelić, Sv. Ivan bisk. trogirski. Osijek 1858. Niti u romantičnim epizodama nema traga arkadskog utjecaja, koji bi se mogao valjda naći i u kasnijim autorovim ispravcima teksta, ako je u njima ublažio ili odstranio neke sečentizme. To će se moći lakše ustanoviti pošto dobijemo kritičko izdanje toga djela. — O vremenu kada je Kanavelović pjevao taj epos v. I. Scherzer, Nastav. Vjesnik IV. 1896, 276 i d. Đ. Körbler, ibid. XXVIII. 1919, 405—12 i XXX. 1922, 434—40.

3. *Baro Bettera*

oko 1645—1712

Najstarijoj generaciji Ispraznih pripada i Baro Bettera.

Otac mu je Petar bio iz Bergama, trgovac kožama, i na početku XVII vijeka preseli se u Beograd, odakle pak prijeđe u Dubrovnik i tu se oženi.[176] I Petrovi su se sinovi bavili trgovinom, pa tako i naš Baro, koji se u dokolici zanimao i za knjigu, te je pjevao pjesme i čak izdavao svoja djela, što je bila velika rijetkost među dubrovačkim književnicima. Istaknuo se i kao vrijedan građanin, te je postao osobito zaslužan za obnovu svog rodnog grada nakon strašne trešnje 1667. Oženio se 1673 god. kćerkom dubrovačkog trgovca Agostinija. Jedna mu je kći, Marija, udata za Krista F. Dimitri, bila književnik, a druga mu se kći Pavle vjenčala za Nika B. Boškovića, iz koga braka potječu četiri markantne ličnosti ondašnjeg Dubrovnika: Baro, Pero, Rudže i Anica.

Kako je Bettera počeo pjevati u svojim mladim godinama, on je jamačno ispjevao mnogo pjesama još prije osnutka akademije Ispraznih, jer je tada bio već u svojim pedesetim godinama.[177] Od njegovih sačuvanih djela najveći je dio datiran između 1699 i 1705 god. Čini se da je pjevao samo na narodnom jeziku,[178] premda sin doseljenog Talijana, dok naprotiv članovi starih dubrovačkih porodica, i pučkih i vlasteoskih, pišu obično i latinske i talijanske stihove. Ne znamo zašto i Baro nije slijedio tu tradiciju. Valjda je to njegova lična crta ili posljedica nepotpuna školovanja. Bilo bi zanimljivo znati kojim je jezikom on govorio sa svojim ocem, dok je s majkom govorio dakako u njenom dubrovačkom dijalektu. Biće i to još jedan od bezbroja primjera brze i plodne asimilacije

[176] O B. Betteri v.: Genealogia delli Citadini Ragusei. Rkps Zbora popovskoga u Dubrovniku, l. 50v. Cerva I. 139—40. Dolci 6—7. Append. II. 238—39. Šafař. II. 39, 168, 252. Gliubich 30. Ljubić II. 412. Поповић 297, 300, 434—43. Vodnik 302. Đ. Körbler, »Oronta di Cipro« J. Pretija u prijevodu B. Bettere. Građa IX. 1920, 125—46.

[177] V. pjesmu Vrhu velike trešnje grada Dubrovnika 1667, koja je iste godine štampana u Jakinu i počinje ovako:

Jur vesele pjesni moje
prednji način promijenite
i kroz gorke nepokoje
sad hud poraz naričite.

On je dakle prije te godine pjevao vesele pjesme. (Citiram iz autografa u FB br. 405 (334), l. 422—27, jer nisam mogao konsultirati spomenutog izdanja.)

[178] Poznat mi je samo jedan njegov sonet na talijanskom FB br. 405 (334), l. 409.

koju je u svojoj sredini provodio onaj naš mali ali žilavi kulturni ambijenat. Ponašali su mu čak i prezime, a on sam se zanosi za svoj materinski jezik te pjeva i pjesmu *U pohvalu jezika slovinskoga.*[179]

Poznata su ova poznija Betterina djela osim pjesme *Vrhu velike trešnje* (iz 1667 god.):

1. *Oronta iz Čipra.* Spjevanje složeno i prineseno iz talijana u jezik slovinski (1699).
2. *Razmišljanja sv. Augustina* prinesena iz latinskoga u jezik slovinski i u pjesni složena. 1701 (FB br. 76).
3. *Ćućenja bogoljubna vrhu sedam pjesni od pokore Davidove,* s veće druzijeh tomačenja i razmišljanja duhovnijeh. U Mlecijem 1702.
4. *Bogoljubne ljubežnivosti jedne duše prema Bogu u pjesni složeno.* 1705 (BF br. 347 (75), l. 1—195).
5. Zbirka pjesama, većinom prijevoda. (Autograf u FB 405 (334), l. 371—76.)

Kako se vidi već iz samih natpisa, Bettera je volio prevoditi nego izvorno pjevati. I on to čini u istu svrhu kao i njegov drug vlastelin Savo Bunić; njima je bilo više do religioznog negoli do estetskog, književnog uspjeha. Obojica su bili dobri i pobožni ljudi, ali nikakvi pjesnici, čak i slabi stihotvorci.

Budući da ne poznajemo mlađe Betterine lirike, ovdje nas od njegovih sačuvanih djela u prvom redu zanima zbirka raznih kraćih pjesama i prijevoda u stihovima, koju je zbirku sam autor sastavio negdje na početku XVIII vijeka. Tu je on sabrao i nekoje pjesme koje je ispjevao poslije 1700 god. te ih je pomiješao sa ranijima. Koliko je vremena i ljubavi posvećivao knjizi i u odmakloj dobi vidimo također po tome što je prepisao cio Gundulićev *Osman,* koji 2 VI 1702 preko barskog metropolite Vicka Zmajevića šalje na dar svome sugrađaninu i prijatelju Rajmundu Gallaniju, kasnijem arcibiskupu dubrovačkom.[180]

U toj su zbirci prijevodi kratkih lirskih pjesama, većinom soneta raznog karaktera, i to od ovih autora: G. B. Marino, G.

[179] Ibid. l. 461. — U pohvalnim pjesmama pred tekstom njegova spijeva Ćućenja bogoljubna, Mleci 1702, XV, XVIII, dva ga pjesnika nazivlju Beterić.

[180] Betterino pismo u cit. autografu, l. 468, koje je pismo također preradio u stihovima. To nije onaj rkps »Zmajićeve redakcije«, Jugoslav. akademija I c 69. SPH, IX², 1919, LV.

Preti, Ciro di Pers, Antonio Abbati, G. B. Pichi. Uz najistaknutijeg sečentistu Betteri su se sviđali najviše njegovi sljedbenici Preti i Pers, koji su, jednako kao i njihov uzor, ugađali ekstravagantnom ukusu tog vijeka. Kaonoti pobožan čovjek i strogi moralista Bettera je odabrao samo one njihove pjesme koje su odgovarale toj orijentaciji. Preveo je najviše Marinovih pjesama, pet soneta i deset madrigala, koje je probrao među njegovim najmoralnijim pjesmama, dok su naprotiv nekoji drugi Isprazni, kao na pr. Kanavelović i Đurđević, voljeli Marinovu seksualnu erotiku. Marino je i u Dubrovniku bio kroz cio taj vijek gotovo najomiljeliji pjesnik,[181] a sviđao se još i mnogim drugim Ispraznim, na pr. Niku M. Antici i Stijepu Rusiću, koji ga također prevode, kako ćemo vidjeti. Od Marinovih pjesama koje je Bettera preveo većina ih je ispjevana u onoj njegovoj tipičnoj maniri, i on je vjerno prenio sve one sečentističke nastranosti. Betterin je dakle ukus, barem u njegovim mlađim danima, bio očito marinistički, kada su mu se sviđale upravo te osobine originalâ. Evo jednog primjera da se vidi kakove je pjesme i na koji način prevodio.

G. B. Marino:

A Girolamo Preti

Venni al giardin d' Amor, non d' altro adorno
che d' erbe di speranze e di desiri,
di fronde di cordogli e di martiri,
il cui fiore, il cui frutto è danno e scorno.
Ha d' affanno e di pena il muro intorno,
e vi scherzan per entro in mille giri
acque di pianto ed aure di sospiri;
inganno e crudeltà vi fan soggiorno.
N' è custode l' Orgoglio, e n' è cultrice
la Gelosia, che con mortal tormento
spianta il mio ben da l' ultima radice.
Qui, Preti, insanie a seminare intento,
a l' ombra d' un pensier poco felice,
zappo l' onda, aro il sasso e mieto il vento.

(Poesie varie, cit. 307)

[181] Na početku XVII vijeka Stijepo Đurđević (Giorgi) prepjevao je nekoje Marinove sonete (P. Kolendić, Прилози VI. 1926, 281—83). Iza Vlađa Minčetića († 1666), koga smo već spomenuli, Dživo Š. Gundulić (1678—1721) ponovo je parafrazirao Marinovu idilu I sospici di Ergasto (Suze i tužbe Radmilove. Rkps FB br. 346 (74), l. 168—81. Поповић 338). Šiško Dž. Gundulić (1633—82) prevodi Marinov prolog La notte (Dž. Š. Gundulić, Sunčanica. Dubrovnik 1840, 7—10. Поповић 326).

B. Bettera:

(bez natpisa)

U perivoj od ljubavi
dođoh, koji ures ima
od ufanja samo u travi
i požudnijem u mislima.
Posred listja nemir gdi je,
gorke muke, teške smeće,
čije cvjetic, voće čije
šteta je prava, sramna odveće.
Od bolesti i od truda
mir okolo sebe ima,
gdi se igraju odasvuda
vode od plača s uzdasima.

Tu nemilos huda i prika,
i privara tu stan ima,
žive oholas od stražnika,
a neredba nadasvjema.
Sumnja je, ljubav kû porađa,
koja s vaja smrtna i sile
izazivje skute, izvađa
moje dobro s krajne žile.
Ovdi, Preti, ja nesvijesti
sijem poman, sveđ bez mira,
i pod sjenom male česti
jedne misli i ozira.

Težim vodu u bistrini,
orem tvrdi kam u sebi,
i bjegućoj u brzini
plahi vjetar žnjem pod nebi.

(FB 405 (334), l. 375)

Karakterističan je za Betteru ne samo taj izbor Marinovih pjesama nego također i to što prevodi Pretija, koji je imitirao Marina u formi i načinu izražavanja, ali ne u predmetima i duhu njegove poezije. Preti je na pr. u svojim stihovima spiritualizirao ljubav na platonski način, dok znamo kakova je raspuštena i seksualna Marinova erotika.[182] Zato je Bettera toliko zavolio upravo Pretijevu poeziju, više negoli i onu samog učitelja. U tome se Bettera slagao sa autorom *Osmana*, koji je bio slično orijentiran, pa se stoga i njemu sviđao taj isti moralni marinista, čije je tri pjesme prepjevao u svom *Ljubavniku sramežljivu* oko pola vijeka prije tih Betterinih prijevoda (SPH, IX², 1919, XIX). I među Pretijevim je pjesmama Bettera odabrao pet koje su ispjevane potpuno u sečentističkoj maniri; nema u njima čak ni one Marinove fantazije i virtuoznosti, nego je puka igra riječima, koja se Betteri sviđala, pa je zato vjerno prenosi u svojim stihovima. On na pr. prevodi i Pretijev odgovor na citirani Marinov sonet, u kojem Preti završava svih 14 stihova istim riječima kao i onaj što mu je Marino upravio; i Bettera jednako tako uživa u toj neozbiljnoj igri te i on također prevodi taj Pretijev sonet »sa istijem riječima istijem od rima«.[183] Valjda se

[182] L. Patanè Finocchiaro, Appunti su G. Preti itd. Milano 1898, 30—32.
[183] G. B. Marino, Poesie varie cit. 308. FB 405 (334), l. 375.

stoga i mnogim talijanskim Arkađanima sviđala Pretijeva poezija, pa su mu zato opraštali nastranosti, kao na pr. L. A. Muratori, koji ga hvali kao najboljeg pjesnika među marinistima te je među primjere pjesništva uvrstio i njegova dva soneta. A značajno je i to za Betterin ukus da on prevodi baš jedan od ta dva Pretijeva soneta koja su se i Muratoriju najviše sviđala.[184]

Osim tih lirskih pjesama G. Pretija Bettera je, kako smo vidjeli, do 1699 god. prepjevao i njegovu odulju pjesničku pripovijest *Oronta di Cipro,* u kojoj je dirljivo opisana jedna herojska gesta. Dok su naime Turci prevozili svoj plijen sa Cipra u Carigrad, zarobljena lijepa djevica Oronta, iz straha za svoju nevinost i iz čežnje za osvetom protiv neprijatelja, zapali sve to tursko brodovlje, pri čemu pogine i ona sama. U Pretijevoj je *Oronti* mnogo manje sečentizama negoli u drugim njegovim pjesmama, pa je Bettera u svojoj zrelijoj dobi pod utjecajem nove arkadske struje preveo upravo tu njegovu pjesmu. Samo je pri kraju strofa Preti višeput pokazao svoju naklonost pretjeranim aforizmima, antitezama i sličnim »pjesničkim ukrasima« sečenta, koji su se i Betteri sviđali, te ih zato nije moderirao ni ispustio. I u ovoj Pretijevoj pjesmi pobjeđuje nebeska nad zemaljskom ljubavi, jer Oronta žrtvuje svoj život da spasi nevinost:

Ah, ceda amor dell' onestade al zelo,
spenga il foco d' Amor foco del cielo.

što Bettera ovako prevodi:

Časnu oziru da podstavi
ljubav dike svoga uresa,
i oganj zgašen od ljubavi
bude s ognja od nebesa.

Treći talijanski pjesnik koji znamo da se je Betteri sviđao i da ga je također prevodio, bio je Friulanac Ciro di Pers (1599—

[184] Sonet Rovine di Roma. L. A. Muratori, Della perfetta poesia cit. I. 42, IV. 98, 263. G. M. Crescimbeni (Dell' istoria della volgar poesia cit. II. 488—89) osuđuje kod Pretija »un soverchio uso di traslati, arguzie ed altre simili faccende«, ali mu ipak priznaje »il suo elevato e perspicacissimo ingegno«. — A. Baillet, Jugement des Savants. Amsterdam 1725, daje ovaj sud o Pretiju: »Cet auteur tient encore aujourd' hui son rang parmi les bons poètes d' Italie. Le Bumaldi temoigne qu'il est un de plus connus et de plus fréquentés d'entre les modernes; que tout le monde a été curieux de le lire; qu'on l'a traduit en diverses langues et qu'on l'a imprimé en diverses villes de l'Europe«. L. Patanè Finocchiaro, o. c. 29.

1663), prijatelj G. Pretija i F. Testija.[185] Kao ni spomenuta mu dva starija prijatelja, ni Pers nije baš potpuno pripadao Marinovoj »školi«.[186] I on je poprimio afektiranost njenog stila, ali se zbog svoga petrarkistički platonskog shvaćanja ljubavi odvajao od nje, te je usto pokazao i izvjesnu spontanost u crtanju ličnih doživljaja, osjećaja i refleksija, osobito u vezi sa savremenim prilikama.[187] Od osam Persovih soneta koje je Bettera preveo sedam ih je uzeo iz grupe njegovih »Sonetti morali«, a samo jedan iz one »Sonetti amorosi«, koji sonet ima opet moralnu pointu.[188] Betteri se osobito sviđala onda omiljela poredba između ljudskog života i sata, pa je preveo tri Persova soneta u kojima je on opjevao taj otrcani motiv: 1. *Paragona la vita all' orologio da polvere*, 2. *Orologio da polvere* i 3. *Orologio solare in un Crocifisso*. Od Persovih soneta koje Bettera prevodi samo ih je par ispjevano u sečentističkom stilu *(Orologio solare, Il mal di pietra, Terremoto)*, te je prema tome on volio njegove manje izvještačene stihove, koji su se mogli svidjeti još i Arkađanima. Jer i Crescimbeni i Muratori priznaju da se Pers svojom spontanošću odvaja od savremenih mu pjesnika i hvale nekoje njegove pjesme.[189] Teško je kazati je li Bettera pod utjecajem Arkadije zavolio tog pobožnog pjesnika i petrarkističkog lirika ili je pak još prije njene pojave on u njemu našao srodnu dušu.

Četvrti se talijanski pjesnik koga Bettera prevodi, Antonio Abati († 1667) isticao oko sredine XVII vijeka osobito svojim šaljivim pjesmama, dok je i on u ozbiljnim pjesmama slijedio opći sečentistički ukus.[190] Bettera je prepjevao samo jednu i to bezna-

[185] D. Pancini, C. di Pers. Udine 1883, 34, 54—55. B. Guyon, C. di Pers e la sua poesia. Udine 1897, 36—38.

[186] A. Belloni, Il Seicento.[2] Milano 1929, 141—42.

[187] B. Croce, Saggi sulla lett. ital. del Seicento.[2] Bari 1924, 357, 359. Idem, Storia dell' età barocca cit. 327—28, 419—21. — I sam Pers osuđuje »questo stile gonfio e sentenzioso« savremenih književnika, te kaže: »non mi piace per esser troppo bello ... Io non ho mai fatto professione di poeta, e nel comporre i miei versi non mi ho proposto altro fine che il mio gusto«. D. Pancini, o. c. 34, 125.

[188] Ciro di Pers, Poesie. Firenze 1666, 36, 92, 94, 97, 99, 106. FB br. 405 (334), I. 382—94.

[189] »... per molte delle sue rime si veggono sparsi non pochi semi della buona scuola«. G. M. Crescimbeni, Dell' istoria ... cit. II. 501. L. A. Muratori, o. c. II. 345—46.

[190] F. S. Quadrio, Della storia e della ragione i t. d. cit. II. 308—09, 547. Biografia universale I. Venezia MDCCCXXII, 27. A. Belloni, o. c. 322—324.

čajnu njegovu pjesmu *Descrizione di pesca d' amo.* (Autograf cit. l. 395.)

Kako smo vidjeli dakle, svi su ti talijanski pjesnici živjeli mnogo prije no što se pojavio pokret Arkadije. No ipak, u izboru njihovih pjesama, a poneki put i u načinu prevođenja, Bettera pokazuje izvjesnu sklonost prema jednostavnosti, koja bi se mogla dovesti u vezu sa sličnom težnjom Arkađana.

Ni u izvornim Betterinim pjesmama nećemo naći više tragova arkadskog utjecaja, ma da su gotovo sve iz poznijeg vremena. To su većinom prigodne pjesme i sve stihovi bez poezije. Betterina fantazija nije imala poleta, pa valjda zato i nezavisno od Arkadije u tim njegovim pjesmama ne nalazimo sečentističke kićenosti, smjelih slika i drugih osobina marinističke poezije.

U kulturno-historičkom pogledu zanimljiva je Betterina pjesma *U pohvalu jezika slovinskoga.* Per l' Accademia degli Oziosi Eruditi (1702), koju je ispjevao i na talijanskom jeziku u obliku soneta, i u kojoj kaže i ovo:

Slovinski se jezik ima
osobito prem slaviti
u pohvalah nada svima
poglavitijeh kî na sviti.
— — — — — —
Sred govora svoga ima
slasti svoje neizrečne
i čistoću u riječima
od općene kâ je scijene.
Kî ne samo posred ove
slavan glasi Države se,
nu po većem dijelu slove
svijeta svega i stere se.

Dubrovnik je nad inima
dobrosrećno mjesto odi,
gdi sjedište pravo ima
i jezicim svijem gospodi.
Ali er ova u vremena
od spjevalac s mala ozira
slava svoga od imena
ne uzmnaža se i ne šira,
Vi u kojijeh osobite
sja kriposti, slava mnoga,
mnoge slave objavite
od jezika slavna svoga.

I zavidna da u slobodi
dubrovačke sred dubrave
raste slavni dub i plodi
od kriposti izgled prave.

Bettera se dakle žalio što su onda književnici zapuštali svoj materinski jezik, dok su pisali na drugim jezicima, pa se zato obraća svojim drugovima u akademiji da oni porade kako bi srpskohrvatski jezik u književnosti ponovo dobio svoju nekadašnju cijenu i kako bi na taj način oživjela domaća književnost. To su bile težnje potpuno u skladu sa glavnim ciljem akademije Ispraznih.

Nisu ispjevana u sečentističkoj maniri ni ostala Betterina djela, koja su sva pobožna i jamačno sve sami prijevodi i parafraze tuđih stihova. U svojim *Ćućenjima bogoljubnim* (1702) biće prepjevao nečiju talijansku parafrazu sedam Davidovih psalama »pokornijeh«, kakovih je bilo vrlo mnogo kroz cio XVII vijek.[191] Te su pjesme omiljele i mnogim dubrovačkim književnicima prije Bettere, pa on u tome slijedi donekle i tradiciju; njegov drug u akademiji I. Đurđević također je u isto doba prevodio te psalme, kako ćemo vidjeti.[192] Zašto Bettera nije dao sečentistički oblik tim svojim stihovima? Valjda ni sam uzor koga se držao nije bio ispjevan u tom stilu, koji ni I. Đurđević nije smatrao podesnim za ozbiljnu Davidovu poeziju (SPH, XXV, 24), a ne može se isključiti mogućnost da je to učinio i pod utjecajem Arkadije.

To se isto može kazati i za njegove prijevode *Razlikijeh tomačenja i razmišljanja duhovnijeh* (1702), kao i za posljednje i najdulje mu djelo *Bogoljubne ljubežnivosti* (1705; oko 4500 osmeraca). I ti su posljednji stihovi jamačno prevedeni, jer nije vjerojatno da je dotadašnji stihotvorac-prevodilac tek pri kraju svoga života počeo potpuno samostalno pjevati. To su sve »duhovna razmišljanja« i hladne refleksije pobožnog starca u oporim stihovima bez ikakva poleta i poezije.

4. *Niko Marija Antica*

* 1648

Da je Niko M. Antica bio prije 1702 god. među Ispraznim, može se zaključiti po tome što je i njegova pjesma skupa sa onima ostalih akademika pred tekstom Betterinih *Ćućenja* (str. XXII).

Otac mu je Džanluka bio rodom iz Lastova i učio je pravo u Rimu te je postao »jurisconsulto«, a zatim tajnik republike u Dubrovniku, gdje se i oženio.[193] Ne znamo koje je škole izučio

[191] A. Belloni, o. c. 172—73.

[192] Znamo da su te psalme prevodili već M. Vetranović, N. Dimitrović, Dž. F. Gundulić i St. Đurđević. Da je Bettera poznavao Gundulićev prijevod, vidi se i po tomu što je »Slava Ocu« na kraju svakog »Ćućenja« vrlo slično onome Gundulićevu na koncu svakog psalma; posljednji je stih čak identičan: »Sad i vazda i u vik vika«. SPH, IX², 1919, 198 i d. Ćućenja bogoljubna cit. 20 i dalje.

[193] O N. Antici v. samo Genealogia cit. l. 42 r. Dan njegova rođenja (7. XII. 1648) našao je kanonik Niko Đivanović u knjigama rođenijeh dubrovačkog Župskog ureda, te mi je dobrohotno priopćio; godinu smrti njegove nije mogao naći. Na 20. III. 1711 spomenut je kao kum kršteni.

njegov sin Niko, koji je živio u Dubrovniku i tu se oženio. Njegova se nećakinja Kate vjenčala za P. Kanavelovića, pa su tako Isprazni bili međusobno povezani i rodbinskim vezama. Antica je 1711 god. bio još živ, te je prema tome mogao i tada sarađivati u akademiji.

Od Antičinih djela poznata je samo spomenuta pjesmica u pohvalu Betteri, koja je sasvim beznačajna, i još samo početak njegova prepjeva najpopularnijeg Marinova spijeva *Strage degli innocenti* pod natpisom *Porazenje pravednijeh mladjenaca.*[194] Ne znamo da li je preveo cijelo djelo niti kada je na tome radio. Svakako je to jedan dokaz više koliko se Marinova poezija sviđala većini Ispraznih. Antica je prevodio upravo to Marinovo djelo, koje je sam autor najviše cijenio, čak više negoli i svoj najveći spijev *Adone*, pa i u tom je izboru on pokazao kako se slaže sa ukusom svoga uzora.[195] Taj bi njegov prijevod bio po vremenu prvi od brojnih prijevoda toga spijeva na razne jezike, i prema tome nov primjer kako su mnoga djela talijanske književnosti nalazila odjek na istočnim obalama Jadrana prije no u ikojoj drugoj zemlji.

5. *Injacijo Gradić*

1655—1728

Injacijo Gradić jedini je isusovac za koga znamo da je bio među Ispraznima, jer I. Đurđević nije sudjelovao u radu akademije dok je bio u tom redu u Italiji, jednako kao ni J. Findella, koji se postavši isusovac u Italiji nije više ni vratio u domovinu. I Gradić pripada najstarijoj generaciji u tom krugu književnika.[196]

Kada je navršio 18-u godinu života, kaonoti vlastelin, uđe u Veliko vijeće, a zatim ga izaberu za kneza na Mljetu. Kako je bio vrlo pobožan, svojevoljno napušta svjetovnjački život i postaje

[194] P. Kolendić, »Strage degli innocenti« u Antičinu prijevodu. Прилози VII. 1927, 196—99. O velikoj popularnosti toga djela u Italiji i izvan njenih granica v. G. B. Marino, Poesie varie cit. 408. A. Borzelli, Storia della vita e delle opere di G. B. Marino. Napoli (1927), 293—96.

[195] Zašto je Marino cijenio to svoje djelo iznad svih drugih i zašto je ono popularno sve do dana današnjega v. B. Croce, La Critica XXX. 1932, 148—56.

[196] O I. Gradiću v. najopširniju biografiju kod G. Bassich, Elogia Rhacusinorum Jesuitarum. Rhacusae MDCCLXXXVIII, l. 132—36 mog rukopisa; pa Dolci 30; Append. II. 308; Šafař. II. 18, 124; Ljubić II. 417, 455; A. de Backer et C. Sommervogel, Bibliotèque de la Compagnie de Jésus. III. col. 1656; Поповић 330, 348, 352 - 55, 567; Vodnik 256, 304. Д. Павловић, Ђ. Башић, Београд 1931, 39, 91, 92, 95.

svećenik, kanonik. U svom asketskom zanosu nije bio ni tim zadovoljan, te na koncu stupa u isusovački red, zamijeni krsno ime Mato sa novim Injacijo, i prije 1683 god. ode u Rim, gdje ga ljubazno primi rođak mu Stijepo Gradić, kustos Vatikanske knjižnice. Tu je u isusovačkoj kolegiji morao kao »novic«, pripravnik, provesti učeći t. zv. tyrocinium, kao što će par decenija kasnije još jedan mladi dubrovački vlastelin i književnik, Injacijo Đurđević, s kojim će se pak naći skupa u akademiji Ispraznih. Pošto je Gradić dovršio taj dvogodišnji novicijat, poučavao je gramatiku u talijanskim isusovačkim zavodima; najprije je počeo u Ascoli Piceno, u Markama, gdje će kasnije i Đurđević biti nastavnik. Tako je proboravio nekoliko godina kao nastavnik u kolegijama reda po raznim mjestima Italije, a zatim ga pošalju u Dubrovnik, gdje im je u zavodu nedostajalo svećenika. U domovini je preuzeo dužnost propovjednika i vodio ustanovu t. zv. »dobre smrti« osnovanu po uzoru sličnih udruženja u Italiji, osim drugih svećeničkih obaveza. Propovijedao je u isusovačkoj crkvi, ali Bašić kaže da nije imao uspjeha, budući da u njega nije bilo sugestivnih govorničkih sposobnosti, nije gestikulirao ni davao shodan oblik svojim propovijedima, tako da tadašnji rektor kolegije Ardelio Della Bella (1696) nije bio potpuno zadovoljan s njime.[197] Zatim su Gradića pozvali u Italiju, ali se naskoro ponovo povrati u rodni grad, gdje je proživio trajno bolježljiv sve do svoje smrti 1728 godine. Kako je i u toj posljednjoj periodi života držao do svoje propovjedničke vještine, vidi se po ovim riječima u pismu upravljenu 11. IX. 1720 prijatelju Đuru Matijaševiću u Rim: »Ho fatto un panegirico di S. Catarina da Siena ... Le monache sono rimaste ſapágnjene.« (Mat. II. 345.) Propovijedao je, dakako, na materinskom jeziku.

Poznati su nam samo ovi Gradićevi stihovi, osim proze, na koju ćemo se kasnije osvrnuti:

1) *Raskoše božanstvenoga perivoja,* spjevane po neimenovanu i od Mata Gradića prisvijetloj Gospodi ... Franu, Dživu i Maroju Gradićim poklonjene. (FB br. 398 (155), l. 399—495.)
2) *Pjevanje Gospodinu Baru Beteriću* (1702).[198]

[197] Catalogo de' Rettori gesuiti nel Collegio di Ragusa. Rkps u dubrovačkom arhivu, XXI. br. 99. V. i G. L. Camelli, Breve ragguglio della vita del P. A. Della Bella. Modena 1888, 12.

[198] Pred Ćućenjima B. Bettere, str. XV, štampano anonimno: »Potajni sluga i prijatelj«, ali u Dolciju i u rkpsu Jugosl. akadem. I. br. 48, l. 69. označen je Gradić kao autor te pjesme.

3) *Plam sjeverski*, to jes *Pjevanje u hvalu Moškovskoga Veličanstva* (1710).[199]

Gradićev biograf Bašić kaže da je on njegovao na osobiti način »ilirske« muze još prije no što se je zaredio (1680). Među njegova najmlađa poznata nam djela mogu se ubrojiti *Raskoše*, budući da tu na natpisnom listu nazivlje sebe još krsnim imenom Mato. To je opsežno djelo (preko 1200 stihova) parafraza nečijeg pobožnog spijeva o Isusovu životu, u kojem se u lirskom obliku iznosi građa iz evanđelja. U Italiji je bilo bezbroj sličnih pjesama, koje su zapravo pobožno štivo bez poezije. Takove su se pjesme sviđale mnogim Dubrovčanima, koji su ih stoga često i prepijevali. Tako je na pr. oko pola vijeka prije Gradića Džono Palmotić parafrazirao spijev *Christias* (1535) Girolama Vide, u kojem je obrađen isti predmet kao i u *Raskošama*.

Gradić je u književnosti poznat najviše kao autor pjesme Petru Velikome: *Plam sjeverski*. Interesantno je da je taj dubrovački vlastelin, a zatim isusovački nastavnik u Italiji, vrativši se u domovinu ponovo propjevao na svom materinskom jeziku i to baš u hvalu velikoga pravoslavnoga cara. A upravo se je u to doba dubrovački Senat usudio oprijeti zahtjevu istog cara da se podigne prva pravoslavna crkva u Dubrovniku, dok je naprotiv u svojoj dalekovidnosti i dalje kroz cio XVIII vijek potpomagao i moralno i materijalno pravoslavne u Turskoj, pa i same monahe na Hilandaru.[200] Gradića je dakako, kao i mnoge savremene Arkađane u Italiji, inspirirao zanos za tim najmoćnijim neprijateljem Turčina, od koga je tada Evropa očekivala spas kršćanstva, te on sa tog višeg političko-vjerskog stajališta slavi cara:

Puk je teb: naš zapiso
inokupno vas ti družbu,
jezik, pjesan, pamet, miso,
srce, ljubav, vjeru i službu.
— — — — — — —
Nestorova živi lita
sveđ dobitnik, nigda vaju,
čin tva djela pričestita
da dotuže turskom zmaju.
Nevjernike pali i sjeci,
koji mrze pravu istinu,
čin da krvi svoje u rijeci
zaduže se i poginu.
— — — — — — —

[199] FB br. 15, l. 73—101 i br. 134 (40), l. 121—35. В. Макушевъ, Матеріялы для исторіи дипломатическихъ сношеній Россіи съ Рагузской Республикой. Москва 1865, 74—89. Dubrovnik. Zabavnik za 1867. Spljet 1886, 173—80.

[200] D. Farlati-J. Coleti, Illyricum sacrum. VI. Venetiis MDCCC, 132—33, 276—77. В. Макушевъ, o. c. 6, 9, 11, 71—72. P. Cvjetković, Dubrovnik i Petar Veliki. Bulićev Zbornik, Zagreb-Split 1924, 595—603.

Pravovjernu čas obrani
i nju iz ropstva oslobodi,
nek se većma rasprostrani
i krepostim tvom rasplodi.
Živi srećan, čestit, slavan,
o Moškovski vedri Care,
Bog je udijelit tebi spravan
vjekovječne časti i dare.
Nek na svijetu i u raju
slavno budeš stolovati,
i blaženi ko sivaju
s njima pored budeš sjati.

Ortodoksni dakle dubrovački isusovac u svojoj pjesmi obećava čak i raj pravoslavnom caru zbog njegovih zasluga za kršćanstvo. Znamo kako se ta velika i duga borba s osobitom strepnjom pratila u Dubrovniku, jer je o njenom ispatku zavisila i politička i ekonomska i kulturna sudbina male katoličke republike. Zato su i ti Gradićevi stihovi imali gotovo samo praktični cilj, te ih on upućuje Savi Vladislaviću, koji je bio u službi Petrovoj u našim stranama.[201] U popratnom pismu pred samom pjesmom iznosi Gradić Vladislavoviću njenu genezu i moli ga da je dostavi caru, kako bi mogla imati i realnog uspjeha djelujući na nj.[202] Sama pjesma pak nema književne vrijednosti, ispjevana je prozaički, donekle pod utjecajem Dž. F. Gundulića. Gradić nije imao dovoljno fantazije da je ispjeva u sečentističkom stilu. To je obična prigodna pjesma sa praktičnim ciljem. Vjerojatno je da je originalna, premda se Gradić mogao ugledati u brojne talijanske arkadske pjesnike, koji su tada slavili borce sa Turcima, pa i samog Petra Velikoga.[203] Tako su i drugi akademici Isprazni — a da i ne spominjem ranije dubrovačke književnike — pjevali o savremenim političkim događajima; na pr. P. Kanavelović, I. Đurđević, V. Petrović i S. Rusić slave pobjede Ivana Sobjeskog, Eugena Savojskog i također istog Petra Velikoga. Pa i u drugim su našim krajevima u tom vijeku književnici slavili tog ruskog cara, kao na pr. Splićanin Jerolim Kavanjin i osječki franjevac Aleksandar Tominković.[204]

[201] Taj je Vladislavić preveo na ruski Orbinijevo djelo Il regno degli Slavi. П. А. Лавров, Дубровницкая поэма о Петрѣ Великом. Sveslavenski Zbornik. Zagreb 1930, 24.

[202] Evo jedan passus iz tog interesantnog pisma, koje je dosad ostalo neizdano: »Najpokonjijeh naših ljeta i godišta u Dubrovnik, u rodni moj grad, veseo glas djelâ slavnijeh Cara Moškovskoga hrlo doteče iz sjevera, i doleće glas, koji moje netom priđe na čuvenje, odlučih koliko vrijedna bila bi pamet moja djela takoga i tolikoga Veličanstva svakoj državi slovinskoj pjevanjem navijestiti. Što bivši kô bolje umjeh ispunio, ne osta mi srce zamireno mneći da izvrsnu skladnos moja ta Pjesan ne će viku dohititi, ako je premilostivo oko istoga Veličanstva ne pogleda...« FB br. 134 (40), l. 121-22.

[203] Na pr. Filippi Peppe, autor poema Pietro il Grande, koga nisam mogao dobaviti. G. Natali, Il Settecento. I. Milano 1929, 559.

[204] П. А. Лавров, o. c. 26, 37—38. SPH, XXII. 1913, 258—62. T. Matić, J. Kavanjin o prilikama svojega doba. Bulićev Zbornik cit. 614—16. P. Kolendić, Прилози IX. 1929, 195.

Gradić je tu emfatičnu i odulju pjesmu od 460 stihova ispjevao 20 godina nakon osnutka akademije Arkadije, u doba dakle kada je već počeo jenjavati zanos za sečentističkim pretjeranostima u pjesničkom izražavanju, pa je valjda, osim spomenutog, i to jedan od razloga što ona nije barokna. Biće se i zbog toga svog prostijeg oblika sviđala također i Dubrovčanima koji su živjeli u sijelu Arkadije, te je 10 godina kasnije Gradić šalje u Rim prijatelju Đuru Matijaševiću, koji mu je pak ovako hvali: »Il di Lei Poemetto Zarriano (tj. *Plam sjeverski*), di cui la sua gentilezza m' ha voluto favorire, e che presente[men]te sta dal nostro P. Boscovich, è stato letto da me con tanto gusto, quanto non glielo posso spiegare. Ben si vede, che s' ella di professo si fosse applicata alla poesia illirica, averebbe occupata la nicchia tra li primarj poeti nazionali. Ma a dirgliela liberam[en]te ha V. R. peccato contro quel Nolite projicere margaritas ante ecc. Una Popjevkigna sarebbe stata forse più gradita da chi adhuc ructat glandes, necdum degustavit epulas exquisitiores di sì fatte composizioni, nelle quali l' invenzione e le favole fanno la parte più riguardevole e plausibile.« (Mat. II. 344; 20 V 1720.) Stari erudit Matijašević hvali ozbiljni sadržaj Gradićeve pjesme, dok ostalim savremenim dubrovačkim pjesnicima predbacuje ležernost; valjda mu njihova ljubavna lirika nije imala nikakve praktične svrhe.

Još manju književnu vrijednost od Gradićevih stihova imaju njegovi sastavci u prozi, koji su sve same prerade ili prijevodi tuđih djela. To su pobožni tekstovi, koje je on htio pružiti u narodnom jeziku dušama koje nisu znale drugog jezika, kako se vidi i po izboru djela i po načinu kako ih prevodi. On nastoji olakotiti to pobožno štivo neukim vjernicima prerađujući ga u što jednostavnijem i običnijem jeziku i stilu; dovoljno je uporediti na pr. njegov prijevod *Muke Gospodina našega Isukrsta sv. Anselma* sa originalom.[205]

Interesantno je kako je Gradić savjesno radio na svojim prijevodima i kako je nastojao da mu jezik bude što bolji. To vidimo na pr. iz pisma Matijaševiću u kojem mu priopćuje kako se ipak odlučio, u svojoj 60-oj godini, prevesti s talijanskog veliko djelo *Život prisvete Bogorodice* mistične španjolske opatice Marija

[205] J. P. Migne, Patrologia latina v. CLVIII. Paris 1864, 675 i d. »S. Anselmi Sermo de passione Domini«. — Gradićeva djela u prozi sačuvana su u rukopisu FB br. 398 (155).

od Agrede (španjolski je original izašao prvi put 1670): »... mi sono posto ad una impresa superiore alle mie debolezze... Ed o quanto m' aiutarebbe la di Lei presenza, che più volte l' ho sospirata. Prima di metter mano alla traduzione dell' opera... havevo scelto ciò che mi pareva più difficile per esser tradotto, per prova se mi potrà riuscir il resto... per ciò fare presi a notare Vida, Osman e Jeghjupka, con metter sul tavolino il Calepino, Lexicon theologicum, Slovnik, Breviario Slavonico, Missale Illirico, Liturgia Serviana e cosi a stento mi riuscì di tradurre il detto... e lo diedi alla correzione del Sigr. Alletti, che avendolo tenuto un pezzetto, me lo restituì senza correggerlo, non so se per ravvisarlo pieno di spropisiti nella lingua, o pure esser cosa degna di somma lode ed applauso come egli mi disse... Ben vero col mede[si]mo Sigr. conferisco nelle difficoltà della lingua che mi occorrono, perchè quanto più vado avanti, tanto più scopro degl' abusi che questa nostra lingua ha contratto dal comercio della lingua italiana. L' impegnarsi a scriver slavo con tutta proprietà di frasi e parole slave, con chiarezza possibile a stile solevato, non sono cose da spicciarsi così presto.« Zato i Matijašević šalje ulomak svog prijevoda i moli ga za reviziju i ispravke, te i sam priznaje »che nell' opera s' incontrano termini straordinari che negl' autori non si trovano, perchè questi non anno scritto di tali matterie. Hoc unum est toltone il Gondola e Andrea Orese[206] nella sua Zingara [Jeđupka], ed in altri versi in forma d' epigrammi non vi scorgo pulizia, ne intera grammatica negli altri.« (Mat. II. 336—37; 12 IV 1720.) Kako vidimo, Gradić je nastojao da dotjera svoj jezik kao i drugi Isprazni, te su se oni u tom nastojanju uzajamno i potpomagali. Tu on kaže i kojim se pomagalima pri tome služio i koje je dubrovačke pisce držao za svoj uzor. A shvatljivo je da mu je moralo biti teško prevoditi tu bujnu mističnu prozu i naći ekvivalente za sve talijanske izraze, kakovi su upravo nedostajali u dubrovačkom književnom jeziku.[207]

[206] Interesantno je da su zlatara Čubranovića zvali tim nadimkom u mletačkom dijalektu orese < aurifex, a ne u toskanskom kojim su govorili i pisali. Biće razni mletački zlatari donijeli sa sobom u Dubrovnik i taj naziv svog zanimanja. W. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch[3]. Heidelberg 1930, 63, br. 795.

[207] Gradić je jamačno to djelo prevodio s talijanskog prijevoda, jer španjolskog jezika nije znao, a nije vjerojatno da se služio latinskim prijevodom, koji je izašao u Anversi godinu dana prije no što je on počeo prevoditi. To isto možemo kazati i za francuski prijevod tog djela (1695). Mogao je upotrebiti koje od mnogih talijanskih izdanja. I njegov biograf Đ. Bašić kaže

Nije imao ni talijansko-hrvatskog rječnika, budući da je ondašnji jedini Micaglin bio obratno hrvatsko-talijanski rječnik, dok u poliglotskom Calepinovu nije mogao naći izraze koji su mu trebali. Isprazni dakle nisu nastojali obogatiti književni jezik samo elementima iz živoga narodnog govora, nego također i izrazima iz starinskih i klasičnih knjiga, pa čak iz pravoslavnih crkvenih tekstova. Gradić je osjetio kako se književni jezik pod utjecajem stranog talijanskog iskvario, opazio je naime da pisci griješe protiv duha jezika povodeći se za talijanskim. I on je želio to ispraviti, ali nije bio dorastao toj teškoj zadaći. Dok neki Isprazni smatraju korisnim za napredak domaćeg književnog jezika što bolje poznavanje talijanskoga, dotle drugi vide loše posljedice njegova dodira sa tim neslavenskim jezikom. Značajno je to nastojanje dubrovačkog vlastelina i isusovca, koji je dugo proživio u Italiji, osobito stoga što — kako se čini — za nj jezik nije bio samo sredstvo katoličke propagande, kao za druge isusovce koji su se onda bavili našom knjigom i jezikom. On je imao ambiciju da na materinski jezik prevede i taj teški tekst, pa je zato ta njegova težnja ne samo religioznog nego također rodoljubnog i literarnog karaktera.

Prema tome se dakle u Gradićevoj književnoj djelatnosti ne opaža jačeg utjecaja Arkadije, premda ju je on za svog duljeg boravka u Italiji mogao upoznati bolje od drugih akademika Ispraznih.

6. *Lodovico Moreno*

1653—1731

Moreno je prvi Talijan koga susrećemo među Ispraznim, a bilo ih je jamačno i više, za koje ne znamo.

Rodom je iz Mantove i ušavši u benediktinski red već se je u mladosti istaknuo kao vrstan učenik u kolegiji tih redovnika u Modeni.[208] Zatim je poučavao u manastirima u Parmi i Riminiju. Bio je vrlo dobar propovjednik. Bavio se i knjigom, te je sarađivao

da je prevodio s talijanskoga. Kako je baš onda bila omiljela ta knjiga vidi se i po brojnim njenim izdanjima: od 1670 do 1730 izašlo ih je četrdeset i to na raznim jezicima. Cfr. Mistica città di Dio... vita della Vergine Madre di Dio — Suor Maria di Gesù d' Agreda. Versione di G. Ceresato. Torino 1881, 13—183 passim. To je pedeseto talijansko izdanje. A i u posljednje se doba još izdaje: Congregatio de propaganda fide štampala je 1900 u Rimu ponovo francuski prijevod.

[208] O L. Morenu v. M. Armellini, Bibliotheca Benedictino Casinensis itd. I. Fulginei MDCCXXXV, 68—69, 76—89.

u *Giornale de' Letterati* (1686—96), što je bila učena enciklopedična revija. On je dakle sabrao mnogo znanja prije no što će prijeći na istočne obale Jadrana. Ostavio je više filozofskih rasprava i propovijedi u rukopisima.

Ne znamo kada je Moreno došao u Dubrovnik, gdje su pri kraju XVII vijeka bila tri benediktinska samostana, ali gotovo prazna. Godine 1695 na pr. bilo je ukupno samo osam benediktinaca u sva tri samostana, a i oni su stanovali ponajviše u svjetovnjačkim kućama.[209] Tako je, regbi, i učeni Moreno živeći u gradu mogao poučavati razne mladiće dubrovačke, među kojima i književnika Iva Franaticu Sorkočevića. (Append. II. 247.) U Dubrovniku je brzo stekao ugled, te ga je Senat 1709 izabrao sa naslovom »Theologus Reipublicae« za svoga stručnjaka u crkvenim pitanjima. (Cons. Rogat. 142, l. 134 v.) Baš su njega izabrali, jer je on kao redovnik bio nezavisan od dubrovačkog arcibiskupa, a pripadao je lokrumskoj opatiji, koja je zavisila direktno od matice u Monte Cassino, dovoljno udaljene od Venezije i njene politike. I prije Morena Senat je tu delikatnu zadaću povjeravao redovnicima (njegov je prethodnik bio Dubrovčanin. Ibid. 134, l. 38 r), koji su mu trebali u čestim sporovima sa arcibiskupom. Tako je na pr. Moreno 1710 god. dao posvjedočenje o potpunoj ispravnosti Dum Đura Matijaševića, koji je bio u sporu s ondašnjim crkvenim poglavicom u Dubrovniku. (Mat. II. 385.) Zato je shvatljivo da se Moreno morao sukobiti s biskupom kad nije mogao stati na njegovu stranu, pa mu je stoga on 1717 zabranio propovijedati u stolnoj crkvi i tužio ga »al Tribunale di S. Offizio«, te mu ni intervencija Senata nije pomogla. (Mat. II. 264.)

Premda se Moreno nije bavio poezijom, Isprazni su ga 1711 primili u svoj krug zbog njegove učenosti. (Mat. I. 22.) On je poučavajući mlade plemiće toliko utjecao na njih, da se spominje čak i njegova »škola«, s kojom je zajedno ušao u Akademiju (Ibid.). Tu se, kako smo vidjeli, energično zalagao za prvenstvo talijanskog jezika i više je puta bio na čelu grupe koja je bez uspjeha zastupala to mišljenje. (Mat. I, 23, 27—28.) U obnovljenoj je akademiji Moreno 1718 god. izabran za člana uprave skupa sa V. Petrovićem. (Mat. I. 294, 297.) On je kaonoti rođeni Talijan među Ispraznim jamačno najbolje poznavao talijanski jezik, pa mu zato akademija

[209] Libri diversorum 1693—97, l. 90—91, arcibisk. arhiva u Dubrovniku. K. Vojnović, Crkva i država u dubrovačkoj republici. Rad 119, 1894, 122.

povjerava zadaću da skupa sa Ivom Natalićem Aletinom sastavi pismo koje je ona morala uputiti Girolamu Gigli. (Ibid. 297.) Iza I. Đurdevića bio je Moreno 1719 god. pretsjednik akademije i htio je tada oživiti i podići joj ugled također u Italiji. U tu je svrhu namjeravao sabrati pjesme koje se recitiraju u akademiji, pa ih poslati Gigliju, da na taj način dodu u uži dodir sa književnicima preko mora. (Mat. I. 340.) Isprazni dakako nisu posvećivali mnogo pažnje materinskom jeziku dok im je na čelu bio on »che naturalmente non può avere sentimento favorevole per un idioma qual non conosce«. (Ibid. 339.) Bio je uopće vrlo nemaran pretsjednik, kako smo već vidjeli.

Išao je propovijedati i u okolicu dubrovačku; Dum Đuro Grizić iz Stona hvali njegove propovijedi koje je tu držao 1724 god. (Mat. II. 356.) Jamačno je tada već bio dobro naučio srpskohrvatski, jer u Stonu nije imao kome govoriti na talijanskom jeziku, kao u dubrovačkoj katedrali, gdje je propovijedao godinu dana kasnije, 1725, i za to dobio nagradu od države u iznosu od 80 dukata. (Cons. Rogat. 152, l. 113 v.) Kao vrsna govornika izabrali su ga da 1726 održi posmrtno slovo knezu republike Vlađu Buću (Mat. I. 536), a regbi da je imao i diplomatskih vrlina, te je uživao toliko povjerenja kod Senata da mu je 1728 god. povjerio neku misiju u Napulju. (Cons. Rogat. 154, l. 40 r v, 54 v.)

Prema tome vidimo da je Moreno, premda stranac, svojim sposobnostima stekao u Dubrovniku tolik ugled te je mogao utjecati i na njegov kulturni razvoj. Ne znamo koliko je koristio akademiji Ispraznih, ali je svakako interesantna njegova uloga u tom skupu književnika, i to zbog toga što je stavio na kušnju njihov osjećaj prema narodnom jeziku i što ih je prisilio da se opredijele i obrazlože svoje stajalište. To je bilo važno pitanje upravo u ono doba, na početku XVIII vijeka latinistâ.

Nepoznat nam je odnos Morena prema pokretu Arkadije, koji je on poznavao jamačno još prije svog dolaska u Dubrovnik. No kako se on nije bavio poezijom, vjerojatno je da mu nije posvećivao osobite pažnje.

7. *Stijepo Klašić*
1659—1733

Porodica Klašića potječe iz Stona, odakle se nekoji njeni članovi XVI vijeka preseliše u Dubrovnik, a zatim zbog trgovine u

Beograd.[210] Pradjed se Stijepa Klašića povratio iz Beograda vrlo bogat, i ta je porodica postala ubrzo tako ugledna u Dubrovniku, da je Stijepov otac 1667 bio uz drugu devetoricu pučana primljen u red vlastele dubrovačke.

Stijepo je Klašić bio lijepo školovan u dubrovačkoj kolegiji, gdje mu je uz ostale bio učiteljem isusovac Giambattista Tolomei, od 1678 do 1681, koji je kasnije postao kardinal.[211] Iza svog oca on je prvi od te porodice ušao u Veliko vijeće 1682 god. Kaonoti član bogate trgovačke kuće i Stijepo se bavio trgovinom.[212] Ženio se dvaput, i oba puta dakako sa vladikama. Imao je više djece, od koje mu je sin Niko bio advokat (Mat. III. 195), a Mato kanonik i književnik.[213] Kada je Tolomei postao kardinal, novi je vlastelin Klašić, ponosan što je njegov učenik, zamolio svog prijatelja Đura Matijaševića da mu da u Rimu napraviti Tolomejev portret. I Matijašević ga je naručio kod nekog »najboljeg« slikara u Rimu, pa mu ga je poslao u Dubrovnik. (Mat. IV. 247—48; 1712.) Klašić je i kasnije podržavao veze sa Tolomejem i slao mu darove uz pompozne latinske posvete. (Ibid. 294.)

Ništa ne znamo o književnoj djelatnost Stijepa Klašića. Sačuvale su se samo dvije njegove prigodne pjesme u pohvalu Bara Bettere, i to talijanski sonet pred njegovom *Oronta iz Čipra* (1699) i hrvatska pjesma pred njegovim *Ćućenjima* (1702).[214] Sudeći po

[210] Obično je u spomenicima zabilježeno to ime u obliku Clascich (Genealogia . . ., Speculum, Test. notar., Liber mort. itd.), Matijašević pak piše redovno Cliasci kako nalazimo jednom i u Cons. Rogat. 147, l. 178v. — O S. Klašiću v. Liber Speculi ab a. MDC l. 398. Genealogia cit. l. 44r. i Breve ragguaglio della vita del Sigr. D. Matteo Cliasci. Rukopis iz XVIII stolj. u FB br. 976. — Zahvaljujući ljubaznosti kanonika N. Đivanovića našao sam u knjigama rođenih i umrlih Župskog ureda u Dubrovniku neke biografske podatke za S. Klašića kao i za još nekoje Isprazne. U Liber mort. 1729—68, l. 74, kaže se da je on umro 29. XII. 1733 u dobi od 74 god. V. i njegovu oporuku Testam. Notariae 76, l. 91r—92r.

[211] Catalogo dei maestri cit. Mat. III. 24.

[212] Na pr. 1717 god. braća Stijepo i Niko Klašići mole Vijeće da im usprkos zabrani dopusti potajno izvesti iz Hercegovine preko Slanoga u Apuliju 47 konja, koje su oni kupili u tu svrhu. Senat rješava da ih mogu »caute et noctis tempore extrahi e casali de Crusciza praeuia solutione Dohanae, et cum assistentia famuli eiusdem Dohanae«. Cons. Rogat. 147, 178v—79r.

[213] U cit. anonimnoj njegovoj biografiji, FB br. 976, spominje se da je ostavio »Dizionario Illirico da se composto, e la traduzione in lingua illirica del Cristiano istruito del P. Segneri da se fatta al Collegio di Ragusa«. V. i Gliubich 86; Ljubić II. 462.

[214] Str. XVI—XVII. Klašićev talijanski sonet preštampao je Đ. Körbler, Građa IX. 1920, 127—28.

tome, on je bio član akademije Ispraznih već u njenoj prvoj periodi. Obje Klašićeve pjesme samo su konvencionalne hiperbolističke pohvale u sečentističkom stilu.[215]

8. *Girolamo Gigli*

1660—1722

Poznata su nam osim Morena još tri akademika Isprazna rodom iz Italije, od kojih je G. Bargagli proživio neko vrijeme u Dubrovniku, dok druga dvojica, G. Gigli i G. B. Zappi, nisu nikada prelazili preko Jadrana. Premda Gigli nije boravio u Dubrovniku, već smo vidjeli kako je utjecao na djelovanje dubrovačkih akademika.

Taj je talijanski književnik zbog svoga nemirnog i buntovnog duha proživio vrlo buran život.[216] Odgojen je u rodnoj Sijeni kod isusovaca, a bio je uvijek lakouman i pustopašan. Oženio se u svojoj petnaestoj godini, te je postao otac dvanaestero djece. Postaje najprije nastavnikom u *Collegio Tolomei* u Sijeni, u kojem su se tada školovali i nekoji mladi plemići dubrovački, među kojima Vlađo i Luco Gučetići, akademici Isprazni,[217] a zatim je bio profesor »toskanskog jezika« na sveučilištu u istom rodnom mjestu. Zbog svojih bezobzirnih napadaja na moćne konservativne krugove, osobito na isusovce, uskoro izgubi katedru i steče brojne neprijatelje. Zato 1708 god. seli u Rim, gdje je morao zarađivati kruh kao odgojitelj u aristokratskim rimskim kućama.

U Rimu se Gigli brzo snašao i ušao u krug naznatnijih književnika i crkvenih dostojanstvenika, a već su ga prije bili primili u akademiju *degli Arcadi*.[218] Sprijateljio se i sa učenim kardinalom G. B. Tolomei, velikim prijateljem Dubrovčana.

---

[215] Ipak je taj Klašićev talijanski sonet preveo čak u XIX vijeku neumorni prepisivač i loš stihotvorac Marko Marinović (1792—1871). SPH, IX[2]. 1919, LVI—LVII. Piesni slovinske i razlika tomačenja po M. Marinoviću. 1833. Rkps u FB br. 374.

[216] Podatke o G. Gigli, kojima ne navodim izvora, crpim iz monografija: L. De Angelis, Biografia degli scrittori sanesi. I. Siena 1824, 33. T. Favilli, G. Gigli. Rocca S. Casciano 1907. U. Frittelli, G. Gigli. Bullettino Senese di storia patria XXIX. 1922, 235—78. M. Provasi, La Colonia Arcade Senese. Bullettino cit. XXX, 1923, 3 i dr.

[217] L. Petracchi Costantini, L' Accademia degli Intronati di Siena itd. Siena 1928, 77. Serie dei Sigri Convittori, popis svih đaka zavoda koji sam konsultirao u tamošnjem arhivu.

[218] I Carini, o. c. 119—28. Po redu primanja bio je 237-i član rimske Arkadije. Il Catalogo de' Pastori Arcadi. I. Rkps u arhivu te akademije.

Vrlo je raznolična i obilna Giglijeva književna djelatnost: on je asketski i satirički pjesnik, komediograf, autor melodrama, oratorija i farsa, pa usto još i filolog, historik, erudit, — upravo poligraf i jedan od ondašnjih najpoznatijih talijanskih književnika. U doba kada su se tražile samo lake zabave u literarnim salonima i akademijama, kada nije bilo jačih pjesnika, shvatljivo je da je duhoviti i aktivni Gigli mogao doći do osobite književne reputacije. Najprije se istaknuo kao satirički pjesnik i komediograf u svom rodnom gradu, gdje je bio najaktivniji član i tajnik tamošnje akademije *degli Intronati,* u koju je 1696 god. bio primljen i Dubrovčanin Luco Pucić, akademik Isprazni.[219]

U Rimu je nastavio izdavati djela sv. Katarine iz Sijene, kojima je htio dokazati kako je sijenski govor ispravniji od fiorentinskog. Zbog toga je došao u sukob sa drugim kampanilizmom, koji je onda pretstavljala fiorentinska akademija *della Crusca.* Gigli je ušao zatim u otvorenu borbu protiv jezičnog ekskluzivizma te ustanove i tražio je da ona unese u svoj veliki rječnik nekoje sijenske idiotizme iz djela spomenute svetice. Pošto na to Crusca nije mogla pristati, Gigli je tada sastavio osobiti rječnik *Vocabolario Cateriniano,* u kojem iznosi izraze i oblike iz njenih spisa. On je bio svijestan da se upustio u neravnu borbu, jer je Crusca uživala onda veliki ugled i moć. Zato je nastojao naći sumišljenika u brojnim mjestima Italije. Želio je naime dobiti što više izjava priznanja da se djela sv. Katarine unesu među t. zv. »testi di lingua«. U tu se svrhu obratio tada gotovo svim talijanskim akademijama. I ti bezbrojni akademici, »navikli na mirni drijemež iz godine u godinu«, kao da su se prenuli na Giglijev poziv, te gotovo svi odgovaraju pozitivno i primaju ga u svoje redove, i ne sluteći dakako njegov sukob sa Cruscom.[220]

Pošto je počeo štampavati svoj opsežni *Vocabolario Cateriniano,* u kome je sve žešće napadao Cruscu, a izrugivao se i cijeloj Firenci, nadvojvoda Cosimo III intervenira kod pape da obustavi njegovo dalje izlaženje. Tada je Gigli bio izagnan iz Rima i Firence, izbačen iz Crusche, a njegov rječnik zabranjen i javno spaljen na lomači, sve to kroz dva mjeseca 1717 godine. On tada ide u progonstvo, zapravo na selo u divne dvorce papinih

[219] Catalogo degli Accademici Intronati. Rkps u Biblioteca Comunale u Sijeni. Cod. cart. ms Y I. 7, l. 35.

[220] M. Vanni, G. Gigli nei suoi scritti polemici e satirici. Firenze 1888, 57—58.

nećaka Albani kod Viterba, odakle je bio prisiljen moliti oprost svima, da se uzmogne povratiti u Rim. Tu je potišten, ali ne skršen, ponovo nastavio potajno izdavati i razašiljati pojedine arke rječnika, a istodobno traži nove sumišljenike i nove izjave, jer su mu se mnogi bili iznevjerili vidjevši na što ih je naveo. U potrazi za tim izjavama, koje je htio štampati uz sami rječnik, Gigli je tada pomislio i na dubrovačku akademiju, pa se 1718 god. obraća i njima, kako smo već vidjeli. Za nju je mogao saznati po kojem od mnogih Dubrovčana koji su živjeli u Italiji, te je preko nekog Padre Martinija u Rimu izrazio želju da mu i Isprazni izdadu priznanje. Martini, koji je valjda bio isusovac, piše tada svome znancu Injaciju Gradiću u Dubrovnik i šalje mu »i punti da toccarsi nella lettera, come pure le copie di due d' esse lettere in tal merito scritteli [naime Gigliju], una da' Sigri Arcadi e l' altra dall' Accademia Padovana &c. p[er]che servissero di formulario«. (Mat. I. 293.) I kao što je taj Giglijev apel oživio razne manje akademije u Italiji podražujući njihovu ambiciju, tako su se jednako i Isprazni u toj prigodi prenuli iz mrtvila. Ivo Natalić Aletin ovako karakterizira raspoloženje među dubrovačkim akademicima: »smeli su se ždralovi« na tu vijest, a on sam dodaje: »Želio bih ne ispastit iz volje g[ospara] Lijera [= Gigli], pokli ima toliko dobro srce za nas«. (Mat. I. 71.)

Isprazni su se rado odazvali tome Giglijevu pozivu. Njihovo je pismo sastavio Vlađo L. Gučetić, i bilo je jednoglasno zaključeno da se Gigli izabere za člana akademije. (Mat. II. 161, 319.) To se njihovo pismo ne razlikuje mnogo od ona dva što im je Gigli bio poslao da im posluže kao uzor; potpisali su ga 3. XI. 1718 Injacijo Đurđević kao tadašnji pretsjednik i Dominko Bianchi kao tajnik. (Mat. I. 297; II. 270, 281.) Gigli je bio zadovoljan, i dao ga je pak štampati skupa sa 55 drugih pisama talijanskih akademija na kraju svog *Vocabolario Cateriniano*.[221] Tako su dakle i Isprazni nehote bili uvučeni u tu borbu za talijanski književni jezik protiv fiorentinskog ekskluzivizma Crusche.

[221] Vocolaborio Cateriniano, Manilla s. a., 471—72. Drugim izdanjima tog rječnika nisu dodana ta pisma. — Original dopisa Ispraznih sačuvao se u kodeksu G. Gigli, Raccolta di lettere originali delle principali Accademie d' Italia, l. 265—66, u Biblioteci Casanatense u Rimu, gdje ih je sam Gigli ostavio u pohranu. Tekst tog originala nije identičan sa štampanim, ni sa prijepisom u Matijaševićevoj korespondenciji (Mat. II. 151—53), ali su te razlike bez važnosti. Na originalu je I. Đurđević pri potpisivanju izmijenio svojom rukom na nekoliko mjesta arhaičku ortografiju, a i Gigli je također učinio neke manje izmjene.

I Matijašević se u Rimu sprijateljio sa Giglijem, koji preko njega predlaže Ispraznim da prime u svoju akademiju još šesnaest Arkađana. Matijašević šalje u Dubrovnik akademicima Giglijeva djela i priopćuje im njegove upute. Zato se Dubrovčani oduševljavaju za tog svoga prijatelja. Preko istog je Matijaševića Gigli pratio rad naše akademije; on mu je na pr. davao latinske stihove Injacija Đurđevića, koji su mu se sviđali. Kada je to saznao Đurđević, on se u jednome pismu Matijaševiću ovako izražava o Gigliju: »... gli dica ch' io non finisco di ammirare, ma con ammirazione che non mi toglie l' intimo godimento, il suo Vocabolario ... col quale há cosí soauem[en]te debellata la Tirannide della Crusca; che non più dee correr il uolgato Prouerbio: Lingua Fiorentina in bocca Sanese con grazia Pistoiese, ma deue stimarsi qual irrefragabil Canone letterario, esser e la proprietá, e la grazia, e l' espressione del Toscano Idioma in sola bocca Sanese. Se disprezzerá questo mio giudizio come di persona straniera, gli dica che la Crusca s' autorizza anche co' Menagj[222]: et nos quoque manum ferule subduximus, e per dieci anni parte in Toscana, parte in Roma procurammo, se non di poter far noi autoritá, almeno di poter discernere chi con fondamento la possa fare.« (Mat. II. 167—68; 11. XII. 1719.) Zatim hvali mnogo njegov *Vocabolario* i moli ga da mu pošalje na njegov trošak jedan egzemplar netom izađe. I Đurđević je dakle lično pristajao uz Giglijevo stajalište u pitanju talijanskog književnog jezika.

Tako se Gigli oduševio za te svoje prekomorske pristaše, te im predlaže ponovo da prime u svoju akademiju još nekoje talijanske književnike i da sastave njenu povijest i štampaju je. (Mat. I. 384.) I sam se Matijašević čudi odakle toliki interes kod njega za Isprazne. Kako je Gigli držao da je dubrovačka republika liberalnija, kaže Matijašević »più volte mi ha detto, da se in Ragusa fosse la stamp[er]ia esso di volo si porterebbe quivi p[er] istampar alcune delle sue op[er]e.« (Ibid.) On je osobito cijenio kulturu Dubrovčana te se ovako pohvalno izražava čak i o talijanskoj gramatici jednoga od njih: »Ha più grammatiche omai la nostra volgar favella, che non ha genti (stetti per dire), che la parli. Grammatiche toscane han fatti i toscani, grammatiche toscane i veneti, i forlani, i lombardi, i marchigiani, i romagnoli: che più? i

[222] Egidio Menagio, † 1692, istaknuo se u proučavanju povijesti talijanskoga jezika. F. S. Quadrio, o. c. II. 330—31. C. Trabalza, Storia della grammatica italiana. Milano 1908, 348 n. 2.

siciliani medesimi, i r a g u s e i; e questi con tal politezza, che a noi, i quali in Toscana siam nati, fanno vergogna, come il P. R o g a c c i ne da a vedere.«[223] To je uistinu rijetko priznanje jednog Toskanca.

Nas ovdje osobito zanima odnos između Giglija i Arkadije, da vidimo je li preko njega taj novi pokret mogao jače utjecati na dubrovačke književnike. Gigli nije ni u krugu akademika Arkadije bio miran, te je i tu doživio nezgoda i sukoba. On je iz početka aktivno sudjelovao u radu te akademije, gdje je recitirao i svoje stihove ispjevane prema njenom ukusu.[224] Godine 1717 izdala mu je i rimska Arkadija izjavu u prilog njegovu književnom radu, koju je izjavu kao uzor on poslao Ispraznim, kako smo vidjeli. Ali ti su se odnosi promijenili pošto se on povratio iz »izgnanstva« u Rim. Bilo mu je tada, nakon formalnog pokajanja, sve oprošteno. I kako nije mogao dugo svladavati svoj temperamenat, počeo je ponovo napadati uz ostale i samu Arkadiju, svoju zaštitnicu. Izruguje se čak i svemoćnom njenom custode generale Crescimbeniju, njegovu ogromnom nosu (naso madornale), podmitljivosti i drugim osobinama. Zato ga isključe iz akademije s motivacijom da je »un pastore così ai compagni dissimile«. Ali pošto je prošla godina dana, južnjački se bijes stiša i Gigli se ponovo lijepo izražava o Arkadiji u posveti svojih *Regole per la toscana favella*, te malo zatim, na samom času smrti požali svoje napadaje na nju želeći da umre izmiren s tim društvom »besmrtnika«. I nakon njegove smrti Crescimbeni veledušno predlaže da se Giglijevo ime ponovo unese u popis akademika.

Teško je tačnije utvrditi koliko su Giglijeva pjesnička djela utjecala na stvaranje Ispraznih, pogotovu u duhu Arkadije, u kojoj je on bio više formalno, dok je po svom mentalitetu bio daleko od tog konservativnog žarišta. Njegove su stihove često recitirali u

[223] G. Gigli, Regole per la toscana favella itd. Roma 1721. U predgovoru. I zbilja ta je Rogaccijeva gramatika naišla onda na opće priznanje, tako da su mnogi Talijani i za dugo vremena učili gramatiku svog materinskog jezika po toj knjizi jednoga Dubrovčanina, kao što su na pr. i dva vijeka prije toga učili iz prve talijanske gramatike koju je dao također Dalmatinac G. F. Fortunio. Od 1711 pa do 1765 Rogaccijeva je gramatika doživjela šest izdanja. C. Trabalza, o. c. 300—17. V. Vivaldi, Storia delle controversie linguistiche in Italia. I. Catanzaro 1925, 197.

[224] Na pr. svoju Balzana poetica Gigli recitira u Arkadijinom Bosco Parrasio 1712 god. G. Gigli, Lezioni di lingua toscana... e varie poesie. Venezia MDCCXXXVI, 192—208. A recitirao je i u sijenskoj arkadskoj »koloniji«.

Collegio Tolomei i u akademiji degli Intronati u Sijeni, pa su ih mogli čuti i oni mladi Dubrovčani, kasniji članovi naše akademije, koji su se tu školovali. Ali ni kod kojeg Ispraznog nismo našli tragova Giglijevih pjesničkih djela.

Prema tome Gigli je utjecao na dubrovačku akademiju samo svojim poticajima i nastojanjem da je oživi. Podigao joj je ugled u talijanskim književnim krugovima. Osim toga probudio je kod nekojih akademika interes za jezična pitanja; on je posvećivao osobitu pažnju živom narodnom govoru, a u tome su ga također slijedili i Isprazni.[225]

Gigli je jedan od ondašnjih najboljih imitatora i prerađivača Molièrovih komedija,[226] te je u tome prednjačio savremenim dubrovačkim prevodiocima tih istih komedija. Ali ta djelatnost čini se da nije bila ni u kakvoj vezi s akademijom Ispraznih. Đurđević je u svojim mladim godinama započeo dramu *Judita*, dok je i Gigli u isto doba ispjevao »dramma sacro« *La Guiditta* (1693).[227] Nema dodirnih tačaka između ta dva djela, jer je Đurđevićevo zamišljeno kao pobožna tragedija po uzoru Palmotićevih drama, a Giglijevo je kratko prikazanje poput ondašnjih oratorija. No ipak je za književni ukus obojice autora donekle karakterističan taj izbor istog predmeta.

Da su Giglijeve pjesme čitali u Dubrovniku, vidimo po tome što su ih prevodili, kao na pr. Luko D. Bunić (1708—78), arkadski stihotvorac, koji je preveo jedan njegov sonet,[228] Đuro Ferić Gvozdenica (1739—1820) također njegov sonet *Per la passione di Cristo* (F B br. 273).

---

[225] Gigli na pr. nagovara razne talijanske akademije da sabiraju dobre riječi i izraze iz živih govora u njihovim krajevima, te im obećaje da će ih on skupno izdati. U. Frittelli o. c. 262. On je bio jedan od prvih talijanskih književnika koji je zagovarao učenje živog narodnog govora. N. Tommaseo, Studii critici II. Venezia 1843, 422.

[226] P. Toldo, L' oeuvre de Molière et sa fortune en Italie. Turin 1910, 303—25 i passim.

[227] Giglijeva je La Giuditta izdana prvi put u Sijeni 1693, pa zatim u Mlecima 1700 i 1706. Ja sam je konsultirao u izdanju Poesie drammatiche del Sigr. G. Gigli. Venezia MDCC, 365—82. SPH, XXIV, 222—35; XXV, str. LXXV, LXXXIII.

[228] Đ. Körbler, Pjesme L. D. de Bona. Građa IX. 1920, 162. G. Gigli, Regole itd. cit. 294. FB br. 140 (72).

9. *Frano Vitušić*

1661—1735

Vitušići su bili plemićka porodica u Baru, odakle je oko sredine XVI vijeka Nikola Vitušić pobjegao pred Turcima, sklonio se u Dubrovnik i tu ušao u red građana. To je bio pradjed Frana, akademika Ispraznog.[229]

Kao sin bogata trgovca Frano je Vitušić bio izučen u dubrovačkoj kolegiji, gdje mu je uz druge bio nastavnik i Giambattista Tolomei, kao i drugu mu S. Klašiću. (Mat. III. 24.) Ušao je u državnu službu i bio dugo vremena vice-sekretar republike uz tajnika Aletina.[230] I on se dopisivao sa svojim bivšim profesorom Tolomei i pošto je postao kardinal. (Ibid.) Cijenio ga je i Đuro Matijašević.[231] Njegova se kćerka udala za Frana Lalića, koji je također bio među Ispraznima.

Nije poznata ikakva Vitušićeva književna djelatnost, ali se ipak može ubrojiti među članove akademije zbog toga što je Injacijo Gradić donio njemu i Aletinu ono Martinijevo pismo iz Rima u kome priopćuje Giglijevu želju. (Mat. I. 294.)

---

[229] U latinskim i talijanskim spisima pišu to prezime u obliku Vitussa, ali u jednom rukopisu iz XVIII vij. ima i oblik Vitušić. Zagrebačka Sveučilišna knjižnica R 3119, l. 374. — O F. S. Vitušiću v. samo cit. Genealogia, l. 30r. Testam. Notariae ab a. 1731, l. 107v—111r. Liber baptis. 1658—63, l. 129v. Liber mort. 1729—78, l. 50v.

[230] Na 9. XII. 1700 određuje mu Senat platu od 60 dukata godišnje i nazivlje ga »Scriba Suprasalinariae«. Cons. Rogat. 137, l. 26. Na 18. XI. 1710 postaje »Coadiutor in Notaria« (Ibid. 143, l. 9v), na 26. XI. 1714 zamjenik državnog blagajnika, koji je onda bio njegov zet Frano Lalić (Ibid. 145, l. 172r), na 19. XII. 1721 i 22. XI. 1715 dobija osobite nagrade (Ibid. 150, l. 128v; 152, l. 166r).

[231] V. što o njemu kaže u svojoj Informazione 1714. M. Deanović, Đ. Matijašević o prilikama u Dubrovniku. Građa XI. 1932, 155.

Jezik Marina Držića

Napisao redovni pravi član

Milan Rešetar

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 23. juna 1932.

Ja sam još godine 1891 (u Jagićevu *Archiv*-u XIII, 380/81) pokazao da su dubrovački pjesnici XVI. vijeka u svojim pjesmama štošta pisali što sami nisu govorili, jer u ńihovim prozom napisanim predgovorima i posvetama nema nikako, ili gotovo nikako, nekih jezičnih osobina što ih nalazimo u ńihovim pjesmama a nema ih ni u dubrovačkim proznim djelima istoga vremena. Tom sam prilikom i ustvrdio da ni jedno dubrovačko djelo XVI. vijeka ne prikazuje tako vjerno pravi tadašńi dubrovački govor koliko prozne šaļive komedije Marina Držića (*o. c.* 371); pa to se lako razumije da se pravi govor nekoga mjesta nema tražiti u djelima sastavļenim u stihovima, jer su to svakako književni proizvodi što se zato i pišu u književnom jeziku, dok prozna djela — pobožne knige, kojim se mogu pridružiti i prije spomenuti predgovori i posvete, — prikazuju gotovo sasvim čisti narodni govor, jer sve to što je prozom pisano nema pretenzije da je književni posao. Nema pak sumńe da i među djelima u stihovima i onima u prozi najčišći ćemo narodni govor naći u komedijama gdje govore ļudi iz istoga mjesta i iz istoga vremena, pa bismo ga zaludu tražili u D-ćevoj tragediji *Hekubi*, koja je i predmetom i mjestom i vremenom tako daleko od Dubrovnika; ali će ga s istoga razloga više biti u D-ćevim građanskim, dakle čisto dubrovačkim komedijama u prozi negoli u ńegovim pastoralama u prozi i u dramama u stihovima, ili u Naļeškovićevim pastoralama i komedijama koje su sve u stihovima.

*

To je razlog s kojega sam od svih starijih dubrovačkih književnika izabrao najprije D-ća da proučim njegov jezik; on je naime jedini Dubrovčanin XVI. vijeka, koji je pisao i u stihovima i u prozi, jer prozne predgovore i posvete nekih pjesnika (Lukarevića, Ranine i Zlatarića) ne možemo brojiti u književne proizvode već samo u jezične spomenike, pa nam tako D. jedini daje priliku da konstatujemo i isporedimo kako su dubrovački građani, pa zato i sam D., u to doba g o v o r i l i a kako je D. kao književnik p i s a o. Nego ja ću taj svoj posao svesti u dosta uske granice: načelno neću ići dalje od te konstatacije i od toga ispoređivańa, dakle neću gledati kako su pisali i (ukoliko se to može znati) govorili drugi dubrovački književnici prije D-ća, za njegova vremena i poslije njega, jer bi inače trebalo sve to ponavljati, još u širim granicama, kad se bude proučavao jezik kojega drugog dubrovačkog pisca. Samo se za neke glavnije stvari obazirem na benediktinca Dum Bazilija Gradića, koji je godine 1567 (koje je D. umro) izdao dvije pobožne knjižice; Gradić je naime vršnak D-ćev (već prije g. 1530 bio je svećenik), prozaista a ne pjesnik, bio sâm dubrovački vlastelin i pisao svoje pobožne knige (kojih je štampańe on sam nadgledao) za kaluđerice dubrovačke vladike, — za ń se dakle može vjerovati da piše pravim dubrovačkim govorom D-ćeva vremena. Osim toga ja ovdje uzimljem kao „jezik" samo čisto gramatičke pojave; ne uzimljem dakle ni grafiku i ortografiju, ni metriku a ni rječnik, — ne uzimljem ono prvo već stoga što nemamo ni jedne štampane ili rukopisne knige za koju bi se moglo reći da pretstavlja tačno i potpuno D-ćev način pisańa; metrika pak stoji sasvim za sebe te s jezikom nema nikakva posla — ona je uvijek umjetna stvar. Rječnik naprotiv ide dabome u okvir „jezika", ali budući da je on baš kod D-ća vrlo važan i raznolik, naročito zbog mnogih tuđinaka, biće dobro tu stranu njegova jezika ostaviti za drugi put, a ovdje ću samo istaći ukoliko se i kako se o b l i k tih tuđinaka mijeńa u D-ća, odnosno u dubrovačkom dijalektu koji je te D-ćeve tuđinke ponajviše zadržao do današńega dana.

I. Izvori

1. — D-ćeva su djela po drugi put zajedno štampana u drugom izdańu VII. knige *Starih pisaca hrvatskih;* to od mene priređeno izdańe razlikuje se od prvoga najviše time što u ń nisu ušla oba „prikazańa" *Od poroda Jezusova* i *Posvetilište* a naprotiv uzeta je

među D-ćeva djela tragedija *Hekuba.*[1] Ta su nam djela sačuvana — osim nekih mlađih rukopisa koji su za D-ćev jezik vrlo slabi svjedoci — u ovim izvorima: 1. *Pjesni ļuvene* i *Tirena* u izdanu B od g. 1607 i u izdanu C od g. 1630, koje se sa B potpuno slaže; 2. *Venere* i *Stanac* opet u B i C (ali za *Stanca* samo do inkluzivno stiha 112), pa u rukopisu A iz sredine XVI. vijeka; 3. *Hekuba* u tri rukopisa: Be iz kraja XVI. vijeka, O iz XVII.^{oga} i Du iz kraja XVII.^{oga}; 4. drame (pastorale i komedije) u prozi samo u rukopisu A.[2] Najpouzdaniji je izvor B, jer je u ńemu po svoj prilici preštampano prvo izdańe od g. 1551 što ga je, sva je prilika, priredio sam pjesnik, ali ipak ne može se nikako reći da je u ńemu bez promjene sačuvan originalni tekst D-ćev; naprotiv, očevidno je da je neko, bar u nekim sitnijim stvarima, mijeńao D-ćev tekst. Najčešće biva da B, protiv sroka ili protiv metra, ima ikavski oblik gdje bi trebalo da bude jekavski, ili obratno; tako je *svih* × *bieh* Ļ 20, 16;[3] *rieke* × *uvike* Ļ 26, 134; *slipa (sliepa* A) × *liepa* V 46; *koriepim*

[1] Dodajem ovdje još nekoliko ispravaka u tekstu moga izdańa; prvi broj kaže stranu a drugi kaže stih ili redak, i to sa „g." redak odozgo a sa „d." redak odozdo: pred znakom > stoji kako je naštampano a za ńim kako treba da bude: XVI, 14 d. sam > nam; LXXXII, 6 g. i > nj; 8, pj. 6, 3 Ne > Ńe; [i] kosi > [od] kosi; 17, pj. 22, 7 kôj > koj; 17, 1 d. mû] mu FK > mu]; 20, 1 d. *stih.* 949 do 984 > *stih.* 259 do 362; 36, 4 nami [tako BCA] > vami; 55, 207 smieha [tako BCA] > smiha: 80, 396 mene > meni; 90, 684 sam > sam' [?]; 94, 810 smierat [tako BC] > smirat; 102, 1066 ovaj [tako BC] > ovoj [?]; 120, 1569 čovječe [tako BC] > čoviče; 129, 17 d. tužna > tužna; 136, 13 d. toje > to je; 158, 9 g. izgubile [tako A] > izgubila [?]; 172, 13 g. gospođa [tako A] > gospoja; 173, 20 g. remidijo > remedijo; 181, 9 d. da Krise > da krij se [?]; 187, 3 d. kojim i biješe > kojimi biješe; 211, 8 d. nemam > ne imam; 224, 7 g. s povoļe [tako A] > s pô voļe [?]; 233, 4 d. poslje[d]ńe > posļeńe; 243, 13 g. veļu svjet: > veļu: svjet —; 251, 4 d. kû > ku; 256, 18 d. netneiam > ne takam; 260, 4 g. nismo [tako A] > ni smo [?]; 296, 2 g. trijeba > trjeba; 308, 15 d. po četiri vanđelje > po četiri vanđeli[st]e; 311, 7 g. ped > pod; 317, 1 g. n Rim > u Rim; 326, 6 g. jo > jo'; 340, 11 d. nećete > neće te: 359, 6 d. Hjedbude > Htjedbude; 383, 11 g. gospoja [tako A] > gospo, ja; 391, 12 d. *ehe* > *che;* 393, 12 d. hođi > hodi: 397, 12 g. uljezozmo > uljezosmo; 404, 12 g. Ovo > Ovo; 459, 92 rieke [tako rukopisi] > rike; 460, 128 ovo > ovoj; 463, 206 tuzí > tuzi: 481, 764 onda [tako rukopisi] > oda [?]; 482, 781 za > sa; 505, 1451 iue > ine; 512, 1674 krunu [tako rukopisi] > kruna [?]; 526, 2037 za > sa; 529, 2109 djeca [tako rukopisi] > dica; 532, 2232 svieti [tako rukopis] > sviti; 545, 2527 varkom 'e > varkom [me] 'e; 552, 2728 brjeme [tako rukopisi] > brime.

[2] Potańe o tim izvorima v. u mojemu uvodu k izdańu, i to za B str. XVIII i d., za C str. XXIII i d., za A str. VII i d., za Be, O i Du str. XXXIII i d.

[3] Za pojedine sastavke uzimļem ove skraćenice: PI za posvetu pred *Pjesnima ļuvenim,* Ļ za *Pjesni ļuvene,* V za *Veneru,* S za *Stanca,* PII za posvetu pred *Tirenom,* T za *Tirenu,* H za *Hekubu,* K za komedije i pastorale iz A, KM za Matijaševićeve izvode iz komedija koje su u A propale (v. u izdańu str. XVII i d.). — Znak × znači da se riječ što je pred ńim nalazi u sroku, a dosta često se za ńim i navodi riječ s kojom se prva sriče; kad pak pred kojom riječi stoji +, to znači da se ona u D-ća nalazi u raznim svojim oblicima koji se napose ne spominu: napokon zvjezdica * upućuje na riječ koja se nalazi u didaskaliji (u prozi) pred odnosnim stihom ili za ńim.

× *slipim* T 1377, u koja 4 primjera D. je sigurno na oba mjesta imao u sroku isti izgovor (jekavski ili ikavski), dakle n. pr. *svih* × *bih* ili *svieh* + *bieh,* pa je B okrenuo *bih* na *bieh,* ili možda *svieh* na *svih.* Sasvim je pak sigurno što je mijeńao B u ovim primjerima: *čovječe* × *nesviesniče* Ļ 23, 7. T 1569; *vridnih* Ļ 26, 43 protiv metra koji ište trosložni oblik *vridnijeh* a isto tako ište, u sroku s tim, u st. 44 *inijeh* mjesto *inih; vrime* V 18 protiv metra koji traži trosložno *vrijeme* u sroku sa *kijeme; smieha* × *tiha* S 207;[1] *vridna* × *naredna* T 874; *nesrićo* × *smećo* T 949; *srećom* × *batićom* T 1206. A ima još nekoliko metričkih pogrešaka što idu na račun izdavača B: dvosložno *cvitje* Ļ 25, 18 mjesto trosložnoga *cvitjice* koje treba da se sriče sa *diklice; na svitu* (mjesto *na sviti)* × *živiti* T 1651; *ovo* × *moj* V 317; *slušajte* × *zapoviedate* S 317; *ńim* (protiv metra mjesto *ńimi)* S 120; *er* (protiv metra mjesto *ere)* V 19; *sja'u* × *raju* T 1296; *‚grieie'* (za *grije)* × *pije* V 7, × *prije* T 1186 (tačno *grije* ima V 125), a možda i koji od primjerâ gdje je u B bez potrebe elidirano intervokalno *j* (v. str. 103 pod br. 5), kao što je bez potrebe elidirano i u *što 'e* T 872. 1144. 1233. Kad se dakle na podosta mjestâ sigurno vidi da je izdavač B nešto mijeńao u D-ćevu tekstu, sva je prilika da je on to još više činio ondje gdje nam metrika ne pomaže da konstatujemo taku promjenu; možda je taj izdavač bio Maroe Vodopija od koga se je u rukopisu sačuvala posveta *Tirene* kardinalu Silvestru Aldobrandinu od 20. aprila 1607 (VII, 66),[2] dakle od iste godine kada je štampano B. Pa i za C, premda inače sasvim slijepo ponavļa tekst izdańa B (zadržava čak i ńegove štamparske pogreške!), vidi se da mu je morao kumovati neko što je bio vješt našemu jeziku, jer u V 121 mjesto *graćcke,* kako je u B, ima *graćske,* u T 497 mjesto *što 'e* (prvi put), — kako B ima bez potrebe budući da su to d v a sloga a ne j e d a n, — C ima *što je,* a u T 546 štamparska pogreška ‚Paļliru' u B ispravļena je u C na *Pastiru.* Dabome, za nas bi bilo najvažnije da znamo kako je postalo prvo izdańe od g. 1551, od kojega se nažalost nije sačuvao ni jedan egzemplar: je li sam D, ili ko drugi pisao rukopis po kojemu je priređeno to izdańe? a ko je nadzirao štampańe — D. ili opet ko drugi? Da izdańe nije priređeno bez D-ćeva sudjelovańa, mislim da se prilično

[1] Za *Stanca* od stiha 113 do kraja primjeri se uzimļu iz C, jer B toga nema, pa je sve to u ńemu kasnije rukom dopuńeno.

[2] Sa „VII" upućujem uvijek na drugo izdańe D-ćevih djela u VII. knjizi *Starih pisaca hrvatskih.*

jasno vidi iz ńegovih posveta: „... ni mogući pismom svim [prijateļima] zadovoļno učinit kako stampom" (PI 3); „... budući od mnozih moļen da komediju *Tirenu* dam na svitlos" PII 66; „odlučio sam rečenu komediju stavit prid tvoje svitlo lice" PII 67; ali s druge strane imamo ozbiļnu vijest da su *Tirenu* štampali drugovi Vlaha Držića koji su je pretstavļali na ńegovu piru (VII, XCI, napom. 5), po čemu bi se moglo misliti da oni nisu možda samo dali potrebne novce za štampańe nego da su pomagali i pri izdavańu.

2. — Da je u B, bar u sitnicama, donekle ispravļan D-ćev tekst, može se naslućivati i po tome što u V i S, koje su nam obje drame sačuvane i u B i u A, ima podosta razlikâ što po svoj prilici ne idu baš sve na račun rukopisa A, jer u gore spomenutim mjestima iz te dvije drame, gdje B ima neku metričku pogrešku, A ima tačnu lekciju, osim što i on u S 207 ima *smieha* × *tiha*. Ostale ovake razlike među B i A u V i S mogu se na ovaj način grupirati: 1) mjesto ikavskog oblika u B (uzevši amo i fleksivne završetke) A ima jekavski oblik: *nidan pinez — nijedan pjenez* V 44 (i tako je uvijek na prvome mjestu kako je u B a na drugome kako je u A); *lipotom — ljepotom* V 196; *riči* × *liči — riječi* × *liječi* 205/6; *pastir — pastijer* 213; *čim — čijem* 287; *strilama — strjelama* 323; *sliđaše — sliježđaše* 324; *vidismo — vidjesmo* 326; *tvojim — tvojijem* S 90; *liti — ljeti* 162. 163; *gdi — gdje* 169; *vik — vijeku* 182; *lipo — lijepo* 257; *kim — kijem* 264; *slavnim — slavnijem* 266; *ktili — htjeli* 280, čak *beside — besjede* × *ide* V 250; *prolivat — prolijevat* >[1] *prolivat* × *uživat* V 265; *promienit — promienit* sa *e* nad retkom V 309; 2) mjesto nekih ekavskih oblika A ima jekavske: *sreća — srjeća* V 161; *srećom — srjećom* S 104; *sreći — srjeći* 169; *vrećinom — vrjećinom* V 342; *venčac — vijenac* V 69. S 156; 3) B ima redovno *gospoja* a A *gospođa*, pa zato je i *gospoje — gospođe* V 292. 294. S 289; 4) kod glagola *htjeti* A ima više puta *ht-* gdje je u B *kt-*: *ktje — htje* V 171. S 70; *ktio — htio* V 341; *ktjela — htjela* S 282; *ktjele - htjele* 289; *kt'jaše — ht'jaše* 134, pa i *usktjedbude - ustjedbude* (bez *h)* 226; 5) kada dva sloga kojih su vokali odijeļeni glasom *j* D-ću vrijede kao jedan metrički slog, onda on redovno elidira to *j;* ali A ga više puta piše gdje se tako ruši to D-ćevo pravilo, a gdje B pravilno elidira *j: 'e — je* V 30.

[1] Ovaj znak znači da je u rukopisu najprije napisano kako je pred tim znakom, pa da je to ispravļeno onako kako je za ńim.

220. 259. S 21. 253; *mo'e — moje* V 70. 72. S 88; *ko'e — koje* S 252; naprotiv izlišna je elizija u B: *'e — je* V 32. S 62. 282; *mo'e — moje* V 188. S 294; *svo'e — svoje* V 329; *za'edno — zajedno* S 224; 6) dosta često na kraju riječi ili sloga B ima završno *j* gdje ga A nema, i obratno, dakle s jedne strane *toj — moj* > *to* V 71. *to* 152. S 251; *toj* × *takoj — to* × *tako* S 251/2; *mojojzi — mojo'zi* S 208; čak *ovoj — ovo* (protiv sroka) V 290. 297; *ovakoj — ovako* (protiv sroka) S 286; *u ovoj — u ovo'* S 105; *'oj — 'o'* S. 136. 174. 254; *slušaj — sluša'* S 214; naprotiv *to — toj* S 308; *čuva' — čuvaj* V 88; *da' — daj* S 308; čak *čuva' se — čuvaj se* (protiv sroka) S 38; *krsma'te — krsmajte* (protiv sroka) S 230; 7) izmjenjuju se razni oblici iste riječi ili slične riječi: *ki — koji* V 9; *ńešto — nješto* 27; *putem — putom* 83; *ļubeni — ļubļeni* 86; *ličca — lica* 89; *ju — je* 157; *Gove — Jove* 187; *željenje — žeļenje* 189; *kraļevstvo — kraļestvo* 211. 222. 309; *zaniekao — zaniekô* S 19; *riet — reć* (protiv sroka sa *sviet)* 36; *ner... može neg... more* 110; *drugojzi — a drugoj* 123; *kaž' — kaži* (protiv metra koji traži jednosložnu riječ) 150; *došô — došao* 290; *doli — dolu* 292; *u ovomem — u ovome* 314; v. još V 8. 9. 61. 333. S 89. 120. 159. 179. 181. 182. 222. 250. 259; 8) izmjenjuju se sasvim drukčije riječi: *jučer — sinoć* V 19; *vitezu — junaku* 48; *sunce — mjesec* 97; *ružici — travici* 154; *čujemo — vidimo* 165; *od ļubavi svoga Adona — u ļubavi Adonovi* V 167*; *bedru — pâs* S 29; *idoše dlake — i kose dalek* 130; *ļûbi — vila* 155; *Miona — moja* 171; *ho'mo — poď mo* 212; *ļuvene — gizdave* 261; *voh — jaoh* 336.

3. — B nije dabome moglo biti složeno po A a još mańe A biti prepisan po B, ali A nije mogao biti prepisan ni po prvome izdańu od g. 1551, ako je tačno moje tumačeńe godine „1550" što je na čelu *Dunda Maroja* (v. VII, XIV—XV). U neposrednoj vezi dakle A i B po svoj prilici nisu, pa je zato bilo dobro da se (u § 2) vidi kako ta dva izvora stoje jedan prema drugome u pogledu teksta što ga oba imaju. Kad se pregledaju razlike u tome ńihovom zajedničkom tekstu, izlazi da je B u nekim stvarima na starijemu stanovištu od A — ima više putâ ikavske oblike a A jekavske, pa redovno *gospoja* a A *gospoďa*, onda po jedanput *ki, putem, ļubeni, ličca, ju, željenje, ner* a triput *kraļevstvo*, gdje A piše *koji, putom, ļubļeni, lica, je, žeļenje, neg, kraļestvo;* ali s druge strane i A je katkada na starijemu stanovištu, jer više putâ za praslav. kratko *rě* ma *rje* mjesto *re* a kod glagola *htjeti* više putâ *ht-* mjesto *kt-*, pa

po jedanput *nješto, može* i *dolu* mjesto *ńešto, more* i *doli* u B. Nego ti osamļeni slučajevi ne znače baš mnogo, tako da je u jezičnome pogledu najglavnija razlika među B i A što prvi ima nešto više ikavskih oblika i redovno *gospoja* a drugi nešto više jekavskih oblika i *gospođa,* a to su dvije jezične osobine u kojih pogledu B se drži više književnoga jezika a A više narodnoga govora. Naprotiv, kad A više putâ piše bez sumńe starije *rje* a B mlađe *re,* mislim da se to ne može drukčije tumačiti nego tako da je tu izdavač B zamijenio *rje,* koje se u početku XVII. vijeka nije više govorilo, izgovorom *re* svojega vremena. Nego opet treba priznati da je A jače mijeńao D-ćev tekst negoli je to činio B, a to nam jasno pokazuju ona mjesta gdje je A najprije napisao neku drugu riječ koju je pak ispravio, po čemu se vidi da on nije baš vrlo pažļiv prepisivač: *bugari* (u B) — *govori* (protiv sroka) > *bugari* (u A) V 17; *odkle — odkud* > *odkle* 29; *bračе — brate* (protiv sroka) > *bračе* 91; *drûzi — luzi* > *druzi* 266; *stravi — smrvi* > *stravi* 343; *nas — vaš* > *nas* 346; *velje toj — veliko* (protiv sroka) > *velje toj* S 147. Ta su u A ispravļana mjesta važna i zato što se odatle vidi da je A uvijek svoju pogrešku ispravļao onako kako je u B, da je dakle i u ńegovoj matici bilo onako kako je u B, — drugim riječima, da se, bar u tim prilikama, A bio isprva odalečio od D-ćeva teksta što ga je B zadržao nepromijeńena. Zato, gdje se i inače B i A ne slažu, možemo misliti, — ako nema ničega što govori protiv toga, — da je veća prilika da je, bar u većini slučajeva, originalni tekst boļe sačuvan u B negoli u A, odakle bi slijedilo da je za *Veneru* i *Stanca* rukopis A, prema izdańu B, izvor tek drugoga reda. Nego ipak ne smijemo smetnuti s uma što sâm D. govori u P II za *Tirenu,* da su naime mnogi prepisivali tu komediju i da su joj sve više kvarili tekst (v. VII, 66/67), pa je lako moguće da B i A potječu od dva taka prepisa u kojima je u d e t a ļ u tekst D-ćev bio donekle već izmijeńen; jer, ako sâm D. nije dao u štampariju svoj autograf nego nečiji prepis, on sigurno nije pazio na svaku sitnicu. Naprotiv, gdje se u B ponavļaju neki isti stihovi, tu promjenâ gotovo nema nikakvih: Ļ 14, 7—14 isto je što T 267—274, a Ļ 23 isto što T 1563—1576, pa je tu jedina razlika što je u Ļ 14, 13 *ktje'* a u T 273 *ktij,* u Ļ 23, 7 *sliepi* a u T 1569 *slipi;* ponavļaju se i stihovi V 64—69 u S 151—156, pa i tu jedina je razlika što V 65 glasi *nosim dom kako spuž na sebi gdi sam gos,* a u S 152, boļim redom riječî, *na sebi kako spuž nosim dom gdi sam gos.*

Što se tiče ispravnosti teksta, B i A su prilično jednaki. Već smo (u § 2) vidjeli da oba imaju više puta oblikâ koji se protive tačnomu sroku i metru, ali time nije kvaren smisao. Naprotiv nagrđuju često tekst štamparske pogreške u B a prepisivačke u A, nego i jedne i druge takove su vrste da se u izdanju s pomoću rukopisa, i obratno, mogu lako gotovo sve poispravljati.

4. — Za moje izdanje *Hekube* ja sam upotrijebio rukopise Be, O i Du (v. VII, XXXII i d.), jer od nekih mlađih prepisa sa O i Du za njen tekst nije moglo biti koristi.[1] Ta tri rukopisa nisu ni u kakvoj neposrednoj vezi među sobom, a najstariji je, i relativno najbolji, rukopis Be, iako u njemu ima mnogo pogrešaka i, što je još gore, svojevoljnih promjena. Razlike su među ta tri rukopisa, i u pogledu jezika i u pogledu teksta, vrlo jake, tako da se ne mogu ovdje iznositi, nego za to upućujem na kritičke napomene u izdanju, a samo napomińem da tekst kakva ga daju O i Du, ili jedan od njih, dosta često bolje odgovara smislu ili talijanskomu originalu negoli kako je u Be; a što se tiče jezika zajednička je crta sva tri rukopisa da odlučno nagińu na tu stranu da ikavske oblike zamjenuju jekavskim. U najmańoj mjeri to čini Be, dosta više O, koji je od Be i dosta mlađi, a najviše Du koji je najmlađi; ali dosta često oba mlađa rukopisa, ili jedan od njih, imaju ikavski oblik gdje Be ima jekavski. Pa, iako se ne može reći da je svaki taki jekavski oblik mlađi od odnosnoga ikavskoga u O ili Du, ipak je sigurno da Be katkada uzimlje jekavski oblik protiv sroka (H 522. 1717. 1873. 1955. 2109. 2381. 2386. 2543. 2660. 2728); par putâ pak, dosjetivši se da jekavski oblik ne pristaje u srok, okrenuo ga je na ikavski (H 406. 568. 1045), a jedanput je to isto učinio i izvan sroka (H 493). Nego, kako ti primjeri dokazuju da je Be D-ćeve ikavske oblike okretao na jekavske, tako ima i drugih iz kojih proizlazi da je on mijeńao i u protivnom smjeru: u H 1989 i 2275 ikavski je oblik protiv sroka a u H 1740 *nî* stoji protiv metra koji ište dvosložni oblik *nije*. I u Be dakle biva što i u B i A —

[1] Nedavno je nađen u Šibeniku, kako mi je javio prof. P. Kolendić, rukopis *Hekube* s natpisom „Izeta od Euripida — Ekuba trajedija Marina Držića Dubrovčanina — Prikazana u Dubrovniku od slavne i vridne družine od Bizarâ nakon poroda Gospodinova godišta · M · D · L · IX na XXX miseca ġenara". Rukopis je pisan od čakavca koji je u tekst unio mnoge osobine svoga dijalekta, i to, kako Kolendić misli, još XVI. vijeka; ali po fotografiji natpisa (što mi je on poslao) ja bih rekao da nije pisan mnogo prije sredine XVII. vijeka. Ovaj natpis sjajno potvrđuje Kolendićevo dokazivańe da je *Hekuba* D-ćeva, a naprotiv obara Vodnikovo nagađańe da je pisana u Mlecima (v. VII, LXXXVIII). Isti mi je Kolendić pak saopćio da je on ljeti g. 1932 našao u Gradskoj biblioteci u Dubrovniku „dva ili tri relativno novija" prepisa *Hekube*.

zamjeńuju se u sroku ne samo književni ikavski oblici narodnim jekavskim nego, iako ređe, i ovi drugi onima prvima; rukopisi *Hekube* nadalje potvrđuju i to, da mlađi rukopis može katkada imati na istome mjestu stariji oblik, jer i u Be nalazimo više putâ *re* gdje mlađi O i Du imaju starije *rje* (v. § 32).

5. — Za K možemo reći da nam je A jedini izvor, jer se na ńemu osnivaju i KM (Matijaševićevi izvodi, v. VII, XVII) i Matijaševićev prepis *Grižule* (v. VII, XXIX). Prema tome kako stoji tekst dramâ V i S kakav je u A prema ńihovu tekstu kakav je u B, može se čovjek nadati da će se i u K naći ona ista individualna nota što smo je našli u A za V i S; i doista, one glavne osobine kojim A u te dvije drame otstupa od B nalazimo ih i u K: gotovo čisti jekavski izgovor (v. § 22); za praslav. kratko *rě* redovno *rje* (v. § 31); po pravilu *gospođa* sa *đ* (v. § 43), pa i ponajviše *ht-* kod glagola *htjeti* (v. § 48). Ako pak uzmemo u obzir da po svoj prilici razlike kod V i S među B i A idu, bar ponajviše, na račun ovoga drugoga (v. str. 105), nadalje da i u K često se pojedini oblici a i cijele riječi ispravljaju, to jest najprije napišu krivo, a onda isprave, ili zamijene drugom riječi — očevidno onako kako je bilo u matici pisara A, pa se zato može misliti da je taj pisar još češće tako krivo prepisivao ne dostjetivši se ili čak ne mareći da svoju pogrešku ispravi prema matici, jer se nije morao obazirati na metar i srok, — kad se sve to uzme u obzir, onda treba kazati da A za K ne pretstavlja u sitnom detalju, još mańe negoli za V i S, D-ćev jezik, to jest upravo jezik kojim je D. pisao svoje K. Treba dakle reći da jezik u K jest doista uglavnome jezik kojim ih je pisao D., ali u detalju donekle modificiran od prepisivača Dubrovčanina D-ćeva vršńaka, tako da K *in ultima analysi* zadržavaju ipak tip dubrovačkoga govora iz sredine XVI. vijeka, u kojemu se samo još jače akcentuiraju osobine dubrovačkoga narodnoga govora prema onima književnoga (v. § 6—7). Svakako s druge je strane očevidno da pisar A nije išao za tim da iz K izbacuje sve one jezične osobine koje nisu pripadale dubrovačkomu narodnomu govoru toga vremena; on je naprotiv dobrim dijelom u K ostavio — možebit ne u mnogo mańoj mjeri negoli ih je bilo u samoga D-ća — one razne nedubrovačke elemente koje je D., kako ćemo odmah vidjeti, metao u usta Nedubrovčana što govore u K (v. § 10—14). Rukopis A je za K nadalje i zato katkada nepouzdan izvor što je na nekim mjestima teško, a katkada i nemoguće, pametno ispraviti pogrešku, odnosno besmislicu što je A

ostavio u svojemu prepisu. Mnogo se mańe možemo pak pouzdati u KM, za rečenice što se ne nalaze u K, i u Matijaševićev prepis *Grižule;* kako se vidi iz varijantî iz KM, koje su pri dnu strane navedene u prvome izdańu D-ćevih djela, i iz još jačih razlika u ńegovu prepisu *Grižule,* koje se sve navode u drugome izdańu, Matijašević je jako podmlađivao D-ćev jezik a mnogo toga ili nije razumio ili je krivo razumio. Zato ja za ovaj svoj posao upotrebļavam KM samo za onaj dio što nam je sačuvan jedino u KM, dakle za veći dio *Ġuha* i za *Pjerina;* a i iz toga dijela uzimļem samo one oblike za koje se s razlogom može misliti da ih je Matijašević našao u A a da ih nije tek on sam unio u tekst.

II. Jezik u Držića uopće

6. — Ko stoji na stanovištu da su dubrovački pisci, a naročito pjesnici prije Gundulića, štošta p i s a l i što sami nisu g o v o r i l i, — da je dakle već od vremena Šiška Menčetića i Ġore Držića bio neki dubrovački k ń i ž e v n i j e z i k koji se je donekle razlikovao od n a r o d n o g a dubrovačkoga g o v o r a, — taj će *a priori* i za Marina Držića pretpostavļati da će i ńegov jezik biti u temeļu dabome narodan, ali donekle i ńiževan. Može se nadaļe uzeti da će se taj nenarodni ńiževni elemenat tim više isticati čim ńiževniji bude karakter onoga što D. piše. I uistinu možemo D-ćeva djela s toga stanovišta razvrstati u tri grupe: *a)* čisto ozbiļna djela *(Pjesni ļuvene* i tragedija *Hekuba); b)* dijelom ozbiļne a dijelom šaļive pastorale u stihovima *(Venere* i *Tirena)* i u prozi *(Grižula* i *Ġuho); c)* čisto šaļive drame *(Stanac* u stihovima i građanske komedije u prozi); za sebe pak stoje obje ozbiļne p o s v e t e pred *Pjesnima* i pred *Tirenom,* koje se u ńiževna djela ne mogu brojiti, a k ń i m a se mogu pridružiti d i d a s k a l i j e (D), to jest one prozne rečenice u stihovskim dramama (V, S, T i H) što ih sâm autor umeće među stihove, da kaže kako se razvija radńa u drami. Od svih tih stvari najńiževniji je jezik u grupi *a)* a najnarodniji u grupi *c)* i u didaskalijama, a mješovit je u grupi *b)* i donekle u posvetama. U *Veneri,* koja se sastoji od mitološke radńe što se razvija pred očima smiješno začuđenih „Vlaha", ozbiļna mitološka lica govore ńiževnim jezikom — Vlasi narodnim; u *Tireni,* gdje u radńi učestvuju zajednički i mitološka lica i „pastiri" (Vlasi), opet govore ńiževnim jezikom ozbiļna lica (mitološka, a naročito

sama vila Tirena, pa romantički zaļubļeni pastir Ļubmir), dok gotovo svi ostali Vlasi, koji imaju više ili mańe šaļivu ulogu, govore narodnim jezikom. Otprilike je tako i u *Grižuli:* s jedne strane Dijana i ńena družba a s druge smiješni starac Grižula i Vlasi oko ńega. Koliko se pak vidi iz fragmenata *Ćuha*, i tu se kńiževni oblici nalaze ponajviše u onome što govore Kupido, Ljeto, Proljetje i Vodan, dok ih nema u rečenicama što se mogu pripisati ostalim nemitološkim licima. Izlazi dakle da se D. uopće čvrsto drži ovoga pravila: za ozbiļna djela *(Pjesni ļuvene* i *Hekubu),* pa za ozbiļna lica (mitološka i romantička [Ļubmir!]) uzimļe rado donekle i kńiževni jezik, to jest upravo samo donekle neke kńiževne nenarodne oblike, naprotiv za šaļiva lica (za Vlahe u V i T), pa mahom za građanska lica u šaļivim djelima (u S, *Grižuli, Ćuhu* i komedijama) ne uzimļe gotovo nikakvih nenarodnih oblika; samo dakle u tome smislu može se kazati da je D-ćev jezik u prvom slučaju „kńiževan" a u drugome „narodan"; uistinu narodan je amo i tamo, samo što je za ozbiļna djela i ozbiļna lica načičkan nekim nenarodnim kńiževnim oblicima. Čime se pak odlikuje D-ćev „kńiževni" jezik, pokazaće gramatička analiza ńegova jezika koje su rezultati sakupļeni u § 111 i 112.

7. — Nego treba već ovdje kazati da D. ne upotrebļava konzekventno te jezične osobine što su karakteristične za ńegov kńiževni jezik, to jest s jedne strane on ih ne uzimļe r e d o v n o u ozbiļnim djelima i kod ozbiļnih lica nego ih više ili mańe i kod ńih miješa s odnosnim osobinama narodnoga jezika; s druge strane izuzetno ih upotrebļava i ondje gdje inače, kao pravilo, piše čistim narodnim jezikom. Naročito biva da i u šaļivim partijama jezik skreće pomalo na kńiževnu stranu kada je govor, kod inače šaļivih lica, ozbiļniji; tako u *Stancu* nalazimo po koju „kńiževnu" osobinu (po koji neobični ikavski oblik i po koje *-l* na kraju riječi) ne samo kod onih „maskara" što se preobuku kao vile nego i kod onih što su „na vlašku obučeni" pa govore s vilama; a i sam Stanac izbaci po gdjekoji kńiževni oblik kada se obraća vilama ili o ńima misli; smiješni pak zaļubļeni starci Grižula i Arkulin (u istoimenim komedijama) „kńiževnije" se izražavaju kada govore o svojoj ļubavi, naročito kad to čine u stihovima. Nego ta jezična diferencijacija ide kod D-ća i nešto dalje: u svečanom pozdravu „Negromanta" pred *Dundom Marojem,* pa u prolozima pred *Skupom, Dundom Marojem* i *Ćuhom* ima po gdjekoji „kńiževni" oblik, kojim se, naročito u Negromantovu pozdravu, hoće da istakne taj svakako

za publiku važni momenat u drami; a s istoga razloga ima i „književnih" oblika u inače nekniževnim posvetama pred *Pjesnima* i pred *Tirenom,* naročito u ovoj drugoj koja je, gotovo bih rekao, svečano upravljena odličnomu vlastelinu, dok se u prvoj D. ležerno obraća svojim prijateljima (isp. § 108).

Iz svega se dakle vidi kako je D. svoj jezik udešavao prema sadržini komada, prema karakteru lica i prema momentanoj situaciji i duševnoj dispoziciji onoga što govori; ali naročito treba istaći da ima jezičnih osobina što se nalaze samo u stihovima a nikako u prozi, na pr. prevladivańe ikavskoga izgovora i *-l* na kraju riječi, — koje se dakle s potpunim pravom mogu zvati „kniževnim", to jest nenarodnim. Kako sâm D. nije mogao govoriti dvojakim jezikom — jednim što je pretežno ikavski i u kojemu ima *-l* i drugim gotovo čisto jekavskim i u kojemu nema *-l,* to se po mojemu mišljeńu ta dvojakost u D-ćevu jeziku ne može drukčije tumačiti nego tako da je D. na jedan od ta dva načina *govorio* a na drugi *pisao,* a onda nema sumńe da je on govorio onako kako su govorili ńegovi sugrađani i vršńaci — Dubrovčani ńegovih komedija, a ne kako je on sam kitio svoje sentimentalne ljubavne pjesme, ili kako su deklamirali svoje stihove lica *Hekube* ili Venere i ńeno društvo u *Veneri* a Tirena i Ljubmir u *Tireni,* ili kako su govorila mitološka lica u *Grižuli* i u *Ġuhu.*

8. — Taj dubrovački narodni govor, koji se najviše čuje u K, govor je dubrovačkih *građana,* pa je vrlo važno da u D-ća i dubrovačka vlastela (plemići) govore sasvim isto kao ostali građani (pučani). A vlastele ima dosta što govore u K: u *Skupu* „vlastelin" je Zlati Kum (VII, 243), a onda su vlastela i sestra mu Dobra i sin joj Kamilo, i Niko dundo Kamilov, a bez sumńe i Ġivo prijatelj Dobrin i Pjerić prijatelj Kamilov; u *Dundu Maroju* Maro, sin Dunda Maroja, „vlastelin" je (336) i „mlad vlastelin" (344), pa je tada vlastelin i sam Dundo Maroje i Marova vjerenica Pera i ńen „prvi bratučed" Ġivo, a „vlasteličići" su mladići Pijero, Niko i Vlaho (311. 314); u *Pjerinu* je sam Pjerin „vlasteličić" (438), pa opet se o ńemu (ili o ńegovu blizancu) kaže da je „vlastelin" (449); u *Mandi* pak dolaze u Kotor neki „vlasteli dubrovački" (188), ali od ńih jedan govori samo nekoliko riječî naški s jednim Kotoraninom i nešto malo talijanski s kotorskim načelnikom Mlečićem. I prolog u *Skupu* govori nevjestin brat, mladi Stijepo Crijević (v. VII, XCV), a sigurno je i prolog *Ġuha,* koji se je pretstavljao na piru vlastelina Rafa Gučetića, govorio opet vlastelin, jer je *Ġuha* pretstavljala dru-

žina mlade vlastele (v. VII, CX). Nema sumńe da je D. zvao „vlastelinom" u K baš pravoga dubrovačkoga vlastelina, jer je u Dubrovniku to ime imalo uvijek to značeńe od najstarijih vremena, a ima ga još i dandanas. Istina, na jednom mjestu D. otstupa od toga pravila: u *Veneri*, koja se prikazivala na piru pjesnikova drugoga bratučeda Vlaha Držića, za ovoga se kaže da je „vlastelin" i „vlasteoski pravi sin" (V 17—18), pa opet o ńemu „ženi se taj mladić i vodi vladiku roda Sinčičevîć" (V 21—22), premda Držići u to doba odavna nisu više bili vlastela, a Sinčičevići nisu to nigda ni bili, tako da niti je Vlaho Držić bio vlastelin niti ńegova vjerenica vladika. To je sigurno malo sujete sa strane D-ća koji je pamtio negdašńe vlasteostvo svoje kuće, pa kad je Vlaho Držić postao na taj način „vlastelinom", morala je dabome postati „vladikom" i ńegova vjerenica, koja je uistinu bila iz vrlo ugledne i bogate kuće, ali ipak samo građanske. Sasvim je drugo što se o toj istoj vjerenici, u drugom prologu *Tireni*, kaže da „svitli se ńe ličce meu lipim plemkami" (Ļ 26, 71), zatim o vili Tireni da je „djevojka plemka" (T 1181), pa tako isto i o jednoj Vlahińici (T 795), jer u Dubrovniku „plemić" i „plemka" nije isto što „vlastelin" i „vladika" već označuje čovjeka i ženu plemenitih svojstava ili ugledna roda, pa zato D. u pjesmi upravļenoj „Sabu Nikolinovu" Gunduliću zove ga „plemiću!" (Ļ 24, 3); „plemić" može biti, ali ne mora biti i „vlastelin". Kako pak iz samih K sasvim jasno i sasvim sigurno proizlazi da ovi D-ćevi „vlasteli" nisu vlasteli kakva god grada nego baš grada Dubrovnika, to je vrlo važno što oni isto tako govore u K kao prosti građani, a uglavnome i kao seļaci iz bliže i daļe okolice; jer da su dubrovačka vlastela u D-ćevo doba drukčije govorili od prostih građana i seļakâ, to bi D. bez ikakve sumńe bar donekle pokazao čime se je ńihov govor razlikovao od govora prostoga naroda, kako što ćemo odmah vidjeti da je on činio kod onih lica svojih K što nisu bili dubrovački građani. Ako dakle D. za dubrovačku vlastelu svojega vremena ne iznosi nikakvih osobina, znači da takih osobina nije ni bilo, pa je zato sasvim isključeno da bi D-ćev „književni" jezik mogao biti jezik dubrovačke vlastele u prvoj polovici XVI. vijeka. Kako pak u to doba spada svojim posļedńim godinama i Šiško Menčetić († g. 1527), koji piše svoje pjesme otprilike istim jezikom kojim D. piše svoje ozbiļne pjesme, to se i odatle može izvoditi zakļučak da su i vlastela Menčetićeva doba govorili kao vlastela D-ćeva vremena.

9. — Za lica što nisu dubrovački građani D. iznosi ponešto iz ńihova govora čega nema u govoru dubrovačkih građana, premda uglavnome i kod tih lica jezik je isti kao kod Dubrovčana; D., dabome, svojim K nije htio dati nekakvu dijalektološku antologiju nego je samo išao za tim da, po primjeru talijanskih komediografa svojega vremena, pojača komički efekt nekih šaļivih lica iznoseći neke ńihove jezične osobine koje su za dubrovačke građane bile u svagdašńemu govoru neobične, pa zato i smiješne. Nešto tako može se opaziti već kod sluga što su sigurno i u D-ćevo doba bile mahom, kao mahom još i sada, iz okolice, iako se samo za Maziju u *Dundu Maroju* izrijekom kaže da je „primorska haramija" (VII, 367), to jest da je iz dubrovačkoga Primorja (od Stona do Rijeke); Mazija dakle govori *krua* 368, mjesto *kruha*, *tao ti vjere* 368, mjesto *tako* itd., *seta* 367, *setu* 367. 368, mjesto *sveta* itd.; pa *krua* i *tao* može lako biti da je D. „tao" slušao u narodu (za tao isp. u § 56 *nea* za *neka*), dok *seta* biće pogreška u izgovoru jednog Primorca što je u D-ćevo doba bio poznat u Dubrovniku. I Bokčilo, sluga Dunda Maroja, ima neke svoje osobine; i on kaže *kru[h]a* 283, pa *jajerom* (zrakom) 262 (2), zamjeńuje u stranim riječima glas *f* glasom *p*, dakle ne samo *pȁte!* za tal. *fate* (v. § 129) nego i *prustijera (forestiero)* 266, *pastidija (fastidiare)* 283, *pastidije (fastidio)* 283; *munide (moneta)* 318, inače i Bokčilo kaže *munite* 315 kako uvijek u D-ća i u Dubrovniku; *peset hiļada* 315 (inače u D-ća i u Dubrovniku *tisuća*); *bragešice* 365 (inače u D-ća i u Dubrovniku *gaće*). Iz dubrovačke se okolice napose ističu neki Lopuđani (s otoka Lopuda), naime Ĝivulin u *Dundu Maroju*, pa Viculin, ńegova sestra Ančica i ńen vjerenik Marić u *Arkulinu*; Ĝivulin govori: *po sonce žoto* 287 mjesto *po sunce žuto*; *jajera* (kao Bokčilo) 288 (2). 388; *šećńa* 288 mjesto *šetńa*; *konsumi* 287. 289 mjesto *konsùmā*; *komandit, abandonit* 287 mjesto *komàndat, abandònat*; *ja se fermih* 288 mjesto *ja se fermah*; *na čeļadina našega* 288 mjesto *na čeļáde nȁše*; Viculin: *po sonce* 398; *na pjaci* 389 mjesto *nà placi*; *komportit tu vergońu* 401 mjesto *pòdnijeti tȗ srȁmotu*; pa *komportimo* 402 mjesto *podnèsēmo*, a i sami oblici *Ĝivulin* i *Viculin* nisu u gradu obični;[1] naprotiv u govoru Ančice i Marića nema ništa neobična. Budmani[2] kaže da se u *Pjerinu* sreta „hvališa, tobožńi junačina, možebiti Lopuđanin (vidi u *Dundu Maroju*

[1] O. Urban Talija, koji je sam Lopuđanin, javļa mi da od svih tih u gradu neobičnih oblika sad se na Lopudu može čuti samo *pjaca* uz *placa*.

[2] *Rad* 148, 59.

i *Arkulinu)*", i doista u ono malo riječi što ih on pripisuje tomu hvališi ima oblik *baraška* 443 (mjesto *bùraška*) što ga Akad. rječnik ima samo odavle i iz Mikaljina rječnika.

10. — Uz Dubrovčane, iz grada i iz okolice, najviše se u K pomiču najbliži dubrovački susjedi Hercegovci ili, kako ih D. zove, „Vlasi".[1] Oni igraju veliku ulogu u *Veneri, Tireni* i *Grižuli*, pa i u *Stancu* sâm Stanac je Vlah „s rijeke Pive" (S 151), a mladi Dubrovčanin Ćivo „obučen na vlašku" govori za sebe „s Gacka sam trgovac" (S 83); u *Arkulinu* je Vlah Arkulinov sluga Kučivrat, i to pravoslavne vjere, jer se kune „po svetoga Savu" (K 104). U *Dundu Maroju* Hercegovac je Pavo Novobrđanin i njegov sin Grubiša, iako se oni ne zovu Vlasima, jer je Pavo viđenije lice kad je „prijateļ" dubrovačkoga vlastelina Dunda Maroja (K 370), a i on i sin mu pravoslavni su, kad Grubiša upotrebļava oblik *hristjani* K 370,[2] mjesto kojega bi katolik sigurno rekao *krstjani;* napokon i u *Ćuhu* regbi da je bilo Vlahâ. Govor se D-ćevih Vlaha slabo razlikuje od govora Dubrovčana iz okolice (slugâ), jer je i sada razlika među ńima u gramatici dosta slaba, a u XVI. vijeku bila je sigurno još mańa; bez sumńe su se tada u Dubrovniku zapažale u govoru Vlahâ riječi koje u gradu nisu bile obične, na pr. *onomlani* Ļ 26, 87. 141 mjesto *prìkolāni; ohaj!* V 121 mjesto *òstavi; voh!* V 244. 336 mjesto *jȁoh; maje!* V 244. 336 mjesto *mâme! domaća* S 171. 189. 246 mjesto *žèna; haram'je* S 314 mjesto *hajdúci; tata* K 370. 371 mjesto *ćáće* itd.; ali o tome trebaće više kazati kad se bude raspravļao D-ćev rječnik. Među samim Vlasima ističe se svojim govorom Kučivrat u *Arkulinu* (kako između sluga Bokčilo u *Dundu Maroju): ni* on ne voli *f* te ima ne samo *pàte!* K 405 nego i *pratarsci* 393 mjesto *fratarski; pufrant* 405 od tal. *furfante; bogme ju pjersa* 392 mjesto *fjersa* (v. § 129); *spondrala bi se od ļubavi* 392, što će biti od mletačkoga *sfondrar* (tal. *sfondare);* pa kako Kučivrat uzimļe *p* mjesto *f*, tako i čini obratno: *gospara* 407 (2), *gosparu* 417. 420, *na ferikulu* 423, ima čak i *refira'mo se* 407 mjesto *retirajmo se.* Nego to *f* mjesto *p-t* može lako biti da je D. samo za šalu uzeo. Naprotiv uzeto je bez sumńe iz „vlaškoga" govora *dje* 404 mjesto *gdje; sto dukatova* 405 mjesto

[1] Kako su Hercegovci u velikoj većini pravoslavne vjere, tako se dandanas u Dubrovniku zove „vlahom" svaki čovjek pravoslavne vjere, ma iz kojega kraja bio.

[2] Od dubrovačkih pisaca tek je isusovac O. Ivan Matijašević (sinovac našega Dum Đ. Matijaševića) krajem XVIII. vijeka upotrebļavao oblike *hristjanin, hristjanka, hristjanski* koji se ni tada nisu govorili u Dubrovniku, nego je on sigurno time htio da ime *kršćanin* približi grčkomu *χριστός*.

dukata; jede 392 mjesto *ije* (ni danas se u Dubroniku ne govori *jede); kadno* 393 mjesto *kad;* pa i *bersat* 391. 392 mjesto *versat* od tal. *verso* ‚stih'; a što Kučivrat govori i „ŏvo ti Kučivrata, tvoga vernoga sluge" 403, to će prije biti prepisivačka pogreška u A negoli pjesnički ekavski oblik *veran* (v. § 36). A možebit je „Vlah" i sluga Nadihna u *Mandi,* ali ne Hercegovac već Crnogorac, jer bi ńemu najboļe pristajao oblik *jebâ* (sa *-â* mjesto *-ao)* 167, ali inače i on ima same oblike na *-ao;* a može se iz ńegova govora još navesti *nauči me bukvicu* 170, *po ran bože* 167, *po ran boga* 184 (Dubrovčani govore *za rane božije* K 325).

11. — D. je napokon iznosio u svojim K i ļude koji prilično drukčije govore negoli Dubrovčani a i „Vlasi", a to su najbliži susjedi Dubrovnika u primorju, naime Kotorani s juga a Korčulani sa sjevera (za D-ća Korčula je još *Krkar,* pa zato i Korčulanin je *Krkranin* a Korčulanka *Krkranka).* Kotorani su većina licâ u *Mandi,* koja se i zbiva u Kotoru, onda u *Skupu* Pasimaha, sluga Zlatoga Kumo (jer se kune *po svetoga Tripuna* 223 i *santo nostro de Cattaro* 222), pa Kerpeta u *Ġuhu* (kao Kerpe u *Mandi),* jer su ńegovi novci *soldini (deset soldina* 430), a to je kotorski novac a nikako dubrovački, — on je po svoj prilici i *oni Kotorčić mali* 431; ali pravi je zastupnik Kotora Tripe (Tripče, Tripčeta) — prevareni muž u *Mandi,* plašļivi i kilavi junačina u *Dundu Maroju* i *Arkulinu.* U govoru ovih Kotorana najviše upada u oči što imaju, relativno, mnogo više ikavskih oblika negoli Dubrovčani; tako u *Mandi* Tripe: *čovik* 178, *donit* 159, *srića, umrit* 176, *nî* 189, *zvizdo* 193; Krisa: *svitli* 167, *kim* (od *tko)* 193, *njekim* 187; Ġove: *ovjezim* 193; Kerpe: *biži, onjezim* 197; Svojta: *svît* 192; Tripe u *Dundu Maroju: gdi* 283, *človik* 308, a u *Arkulinu: tizim* 397. Ali ima i drugih oblika i riječî što ih Dubrovčani ne upotrebļavaju; tako Tripe: *kurba* 179 (4), *človik* (sa *čl-)* 308, *čast* (sa *-st)* 264, *dvadeset* (mjesto *dvadesti)* 269, *domom* (kod kuće) 308, *Dubrovčići* 397 (4) kao za šalu mjesto *Dubrovčani* (isp. „oni *Kotorčić* mali" 431, što sigurno govori Dubrovčanin); Anisula: *dobar vi dan* 177; Kerpeta: *dobar vi večer* 429; može se spomenuti i veza *budem* s infinitivom za futur u glavnoj rečenici, koja je kod Dubrovčana vanredno rijetka (isp. § 89) — Tripe: *veće ne bude moja žena bit* 178, *ne bude ona veće moja žena bit* 198; Krisa: *veće se ne bude mnom rugat* 193; Ali najčudnije je da Tripe ima i *vazme* 308 (2). 397 (2); *vazet* 398, čak i *ča* 263 (3), pa treba istaknuti da od Kotorana samo Tripe ima *vazeti* i *ča,* i to ne u *Mandi,* gdje su većinom

Kotorani oko ńega, nego u *Dundu Maroju* i u *Arkulinu,* gdje je on sam Kotoranin među Dubrovčanima. Ta je okolnost vrlo važna, jer, da su Kotorani u D-ćevo doba govorili *vazeti* i *ča,* ne bi D. metao u usta te oblike samo Tripi nego, bar po koji put (jer i Tripe govori redovno *uzet* i *što)* i ostalim Kotoranima; pa i to što Tripe tako govori samo izvan Kotora kad je sam, dakle kad se ńegov govor ne može ispoređivati s govorom ostalih Kotorana, meni se čini da pokazuje da je D. i na taj način htio da jadnoga Tripu čini još smješnijim prema Dubrovčanima koji su u *Dundu Maroju* i u *Arkulinu* govorili kao i publika što je u Dubrovniku gledala i slušala te komedije, koja je dakle govorila bez ikakvih *vazeti* i *ča* i ... s vrlo malo neobičnih ikavskih oblika! Jer, ako se je u D-ćevo doba tako govorilo u Dubrovniku, onda je još sigurnije da se je tako govorilo i u Kotoru, koji se nalazi južnije od Dubrovnika, dakle još daļe od čakavsko-ikavske teritorije.

12. — U *Mandi* govori i nekoliko Korčulana: prije svega Korčulanka je sama Mande, nepoštena žena Tripina, jer se kaže da je ńenu bratu „Turčinu" Frančesku otac „Krkranin" (VII, 194), dakle je i ńoj; a Korčulanka je i Mandina sluškińa Kata, za koju se obaznaje da joj je otac Lone de Zauligo,[1] koji „u Krkru ukradom se s njekom sklopi" (196); pa je možda i sam Lone bio Korčulanin, kad je u Korčuli potajno imao kćer, i kad on sam od muškaraca u *Mandi* ima *-l,* kao što i od ženskih tako imaju samo Mande i Kata. Svakako je Korčulanka u *Dundu Maroju* rimska kurtizana Laura, koja je upravo „Mande Krkarka" (273. 275), ali prije negoli u Rimu živjela je u Kotoru, jer se za ńu kaže „ovdi [u Rimu] Laura a u Kotoru Mande" (363), pa je lako moguće da je kurtizana Laura-Mande iz *Dunda Maroja* i Mande, nepoštena žena Tripina iz *Mande,* jedno isto lice.[2] Kod tih Korčulanki nalazimo jače otstupańe od dubrovačkoga govora negoli kod Kotorana, što je sasvim tačno, jer i dandanas korčulanski dijalekt jače otstupa od dubrovačkoga negoli kotorski; Mande dakle govori: *ča* 195 (2);

[1] Uistinu Zauligo (Zaulego] bili su u Dubrovniku u XIV. vijeku vlastela a kasnije pučani (Jireček, *Die Romanen* III, 70); a i *Lone* je dubrovački umańeni oblik za *Leonardus (o. c.* II, 42[1], — možda se je D. htio narugati i Korčulanima, da Dubrovčani dolaze u Korčulu da im grade nezakonitu djecu, kao što se je narugao Kotoranima da Dubrovčani dolaze u Kotor da se zabavļaju s ńihovim ženama („dubrovački vlasteličić" s Mandom).

[2] Ako je to tako, onda *Mande,* za koju inače nemamo nikakvih podataka kada je napisana (v. VII, XCVI), postala je prije *Dunda Maroja:* pa prema tome ona bi bila iz vremena prije g. 1550.

izajde 180; *di* (2), *brimena, rastriznil* (2), *nisam* 174; *živim bogom, rit, usić* 175; *ne vim* 175. 180; *prid svim svitom, trpit* 186; *rastriznil* (2), *sramotil* 174; *zaklal* 174. 175; *zatvoril* 174 (2). 175; *otišal, ostavil, opil, obukal, snil* 180; *pomamil, u zal čas, popil* 186; *dohodil* 189; *priminul* 196; ima i relativno češće infinitiv s potpunim završetkom (isp. § 79): *vidjeti* 174; *vrnuti* 175; *izmrčiti, uhititi, sagriješiti* 190; *veće Mande ne bude radit, ne budem sagriješiti* 190; Kata: *ča* 197 (2); *najdoh, projdem* (2) 181; *gdi, vidil* 196; *dotrčal* 175, *vazela* 166; *vratiti* 175; Laura: *ča* 273. 322. 335. 336, *zač* 332 (2); *najde* 273, *dojdi* 324, *dojde* 336; *s tizim, pripovidam* 273, *donil* 322, *obisit* 323; *umim, rit, živit* 335; *prišal, bil, donil, otišal* 322, *pomamil* 324, *ribaldi* 335 (Dubrovčani: *ribaodi*, v. § 45); *skandâ* 273 (Dubrovčani: *-ao*, v. § 40); *ta čojek* 316 (Dubrovčani: *taj*, v. § 76); *povest ga* 322 (Dubrovčani: *povesti*, v. § 79); *žimi tvoja ļubav kako ih ne budem izgubit!* 382. Rodom je Korčulanin i brat Mandin (u *Mandi)* „Turčin", pa i on ima doista nekoliko neobičnih oblika, ali to samo gdje sam govori u ļubavnom zanosu: *dojde* 183; *svitle, svitla, svitli* (2), *lirom, smih, cvitja, bila* 183 (uz 5 jekavskih oblika); *svitloga, prida me, svitle zvizde, svitla zvizdo* 193 (uz 4 jekavska oblika); *braniti; ne bude inako* 183 mjesto *neće biti* (v. § 89); ima čak i *vil* (vilu), *moje usti, ruse kosi* 183, što inače ne govori niko u D-ćevoj prozi. Ali gdje „Turčin" govori s drugima ,nema ništa (za Dubrovčane) neobična osim *kojim* 184 (mjesto *kojijem);* vidi se dakle da on u ļubavnom zanosu govori pjesničkim jezikom, kao što ćemo vidjeti da čine i Stanac, i Grižula, i Arkulin (v. str. 124 i 127). Teško je izaći na kraj s Lonom u *Mandi;* to jest, ako je Korčulanin, ne treba nam se čuditi što govori *brimena, razumil* 176; *učinil* 182, *slušati* 176, *načiniti* 197, *poći ću* 181 (mjesto *poću*, v. § 88); ali ako je Dubrovčanin, moramo se jako čuditi da je u ńega tako, a naročito da ima *-l,* iako samo dvaput, jer u D-ćevoj prozi nema tako ni cigli put ni jedan Dubrovčanin, a i ni jedan Kotoranin, — nema čak ni Tripe, koji ipak (u *Dundu Maroju* i u *Arkulinu,* ali ne u *Mandi!)* ima i *vazeti* i *ča!* Nego, ma što bio Lone — Dubrovčanin ili Korčulanin, — ta ńegova dva primjera sa *-l* ne dokazuju apsolutno ništa protiv činenice da svi Dubrovčani, vlastela i pučani, žene i muškarci, u D-ćevoj prozi govore stotinama putâ *-o* a ni jedan put *-l* (v. § 45).

13. — Za jezične osobine što ih nalazimo u govoru D-ćevih Korčulana ne može se reći da su sigurno sve tačne; ikavski oblici

jesu, jer se i danas na cijelome otoku govori ikavski; tačno je što se nalazi i *projdem* itd. mjesto *prođem* itd. i *vazeti*, jer se i to sada redovno govori na Korčuli. Ako nije prepisivačka pogreška, i *skandâ* 273 (u govoru Laure) bilo bi dobro, jer je sadašńe pravilo korčulanskoga dijalekta da od *-al* bude *-ā;* mogle bi biti tačne i ostale mańe važne osobine, ali mi je teško vjerovati da se je na Korčuli u prvoj polovini XVI. vijeka govorilo *ča-zač* i *-l*, jer bi se inače *ča-zač* na Korčuli sačuvalo do današńega dana, a ako je oblik *skandâ* tačan, on bi najbolje dokazivao da se je završno *-l* na Korčuli već gubilo u D-ćevo doba, a to je tim vjerovatnije što je gubl̥eńe završnoga *-l* zajednička crta i dijalekta rćanskoga i lastovskoga (što su susjedni korčulanskomu) koja se po svoj prilici nije razvila tek poslije D-ćeva vremena. Ja bih zato rekao da je D. u govor i svojih Korčulana i u govor svojih Kotorana unosio po gdjekoju jezičnu osobinu — naročito *ča-zač* i *-l* kod prvih a *ča* i *vazeti* kod Tripe — što on nije uzimao iz živoga govora odnosnih lica nego iz mrtvoga književnoga jezika kojim je natruńen — bez naročite namjere — i govor ńegovih Dubrovčana. Nego, priznajem, o tome se može i drukčije misliti, ali ima nešto u pogledu čega ne može biti različitog mišl̥eńa: kad u K samo Nedubrovčani mogu imati i *ča-zač*, i *projdem* itd., i ikavskih oblika u povećoj mjeri, i *vazeti*, i *-l*, dok svega toga Dubrovčani nemaju nikako, onda je to sasvim siguran dokaz da svega toga u dubrovačkom dijalektu D-ćeva vremena n i j e bilo, jer kad bi ga bilo, i D-ćevi bi Dubrovčani imali bar nešto toga, makar kao rijedak izuzetak.

14. — Iz drugih naših krajeva, koji su podal̥e od Dubrovnika, u K govore još „Jeđupka" u *Mandi* i „Gulisav Hrvat" u *Dundu Maroju*. Za Jeđupku se ne kaže odakle je — tȁ Ciganka i nema prave postojbine! — ali bi se reklo da je negdje iz sjevernoga Primorja, jer ima ekavski oblik *na moju veru* 173 (koji kod ńe neće biti udešen prema književnome *veran sluga* itd.), pa ikavske *divičice, gdi, umi* 172; *donila, tih* 173; *tvojim* 179, pa *vazmem* 173; *kazati* 172. 179, *činiti* 179; *vršiti, otvoriti* 180; *budem naučiti, budem te sloboditi* 173; *tuka* (tu) 173 (3). 179. Iz sjevernoga je Primorja sigurno Gulisav; on ima nešto više ekavskih oblika: *ovde* 359, *devojka* 359 (3), *devojku* 359 (3). 360, pa *susid, divojkom* 359; *umri, pomriše, divojku, divojke, Mandaline, pinezom, nî, livom, svîta* 360; onda *najdem* 359; *obnajti, obnajdem* 360; *išćem* 360; *oženil, imal, spomenul* 360; *segaj svita* 360; *htjedbude* (u značeńu aorista, v. § 101) 359; *umaha* (odmah) 359. Napokon,

smijeha radi, D. uvodi neka lica što slabo znaju naš jezik, pa govore nekoliko pogrešnih riječi i rečenica; to su u *Dundu Maroju* Rimljanin Kamilo i tri rimska krčmara a u *Arkulinu* „Negromant" Talijanac, dok Negromant što govori svečani pozdrav pred *Dundom Marojem* naš je čovjek koji dobro zna naš jezik, samo što izbaci po koji književni oblik.

15. — U K govori se nešto i talijanski; prije svega govore svojim jezikom Rimljani u *Dundu Maroju*, osim što neki od njih, kako je već kazano, natucaju nešto malo na našemu jeziku s našim ljudima koji ne znaju talijanski, pa to čini i Negromant u *Arkulinu*. Smijeha radi govore vrlo pogrešno talijanski i „Grk" u *Mandi*, „Ugo Tudešak" u *Dundu Maroju* i „Grk Albanez" u *Arkulinu;* i taj pokvareni talijanski jezik Grkâ, Nijemaca i Arbanasâ mogao je D. uzimati iz talijanskih komedija svojega vremena, ali specijalno, kako Nijemci govore talijanski, mogao je možda slušati i od grofa Rogendorfa, s kojim je živio gotovo godinu danâ i s njim putovao u Beč i u Carigrad (VII, LXII—LXIII), ili od kogagod u njegovoj blizini. Za nas je svakako interesantnije što i naši ljudi (D-ćevi „našijenci") govore donekle talijanski — redovno u Rimu s Talijancima —, čak za nevolju sluškinja Petrunjela (zlo!) i sluga Bokčilo (još gore!) —, pa zato u *Mandi* i dubrovački vlastelin s kotorskim načelnikom Mlečićem a donekle i Tripe i Lopuđani s Negromantom u *Arkulinu*. Ali „našijenci" govore nešto talijanski i među sobom — ponajviše kurtizana Laura u *Dundu Maroju*, koja rado sakriva svoje porijeklo, to čini s Marom i s drugim Dubrovčanima, pa i sa svojom sluškinjom Petrunjelom koja je također iz Dubrovnika; ali kad joj na njeno talijansko pitanje „che vol dir che tu se' stata tanto a tornar?" Petrunjela odgovara „Uh, madunna, triste nuve porto!", Laura ne govori dalje talijanski već kaže: „Sjetna, što je? Naški mi govori!" (373).

U svim tim prilikama upotreba talijanskoga jezika je opravdana, ali „našijenci" govore donekle talijanski i među sobom ili kad su sami. Najviše pojedinih talijanskih riječi i kraćih rečenica govore oba smiješna lica Tripe i Arkulin, ovaj drugi čak govori (ili pjeva?) pjesmicu koja se sastoji od dva talijanska stiha i 4 srpskohrvatska (391); ali i ostala ozbiljna lica, pa i sluge, umetnu katkada po koju talijansku riječ, izuzevši ženske koje toga ne čine (osim Laure i Petrunjele u Rimu!), po čemu se vidi da su ženske glave u tome pogledu bile konzervativnije od muškaraca koji su u školi i u svijetu imali prilike da nauče i govore talijanski. Vrlo je karakteristično da

se muškarci, kad se susretaju, rado pozdravļaju talijanski, a nastavļaju naški; tako u *Mandi* Dubrovčanin pozdravļa Kotorane: „Addio, fratelli!" (188); u *Skupu:* „Dundo, bon dì!" (236); „Bon dì, dundo Niko!" 243; u *Dundu Maroju:* „Ben trovato, m[isser], Vi ste našjenac" (262); „O, Vlaho, bevegna!" (297); „Siate li ben venuti! — O, ben trovato, Signor Marino!" (302); „Bevegna" (324); „Maroje, bevegna!" (351). Amo pristaje i to što u *Stancu,* kada se po noći sastanu dvije družine mladih ļudi, s jedne strane jedan kaže „Cumpare, fa motto!" a s druge drugi odgovara „Sta largo!" (S 52—54); i to su jedine talijanske riječi u D-ćevim pjesmama, a nema ih ni u *Grižuli,* a je li ih bilo u *Ǵuhu* i *Pjerinu,* ne može se znati, jer Matijašević ne bi ih sigurno uzimao u svoje izvode. Kad dakle u D-ćevim K Dubrovčani među sobom ili sami govore i po koju riječ ili kraću rečenicu talijanski, a radi se i talijanski pozdravļaju, nema sumńe da je to zbiļa bila obična stvar. To nam potvrđuje i D-ćev vršńak i kńiževni drug Naļešković sa svojim dramama; u prve četiri (I—IV), koje su upravo pastorale, toga uistinu nema, jer vile i pastiri ne znaju talijanskog jezika, kao što ga ne znaju ni mitološka lica, „Vlasi" i pastiri u V, S i T; ali u posļedńe tri (V—VII) ima, relativno, isto toliko talijanskih riječi i rečenica kao u K a i cijelih stihova, naročito u VII.oj kada otac momkov i otac djevojkin govore o vjenčańu svoje djece. A i talijanske pozdrave nalazimo i u Naļeškovića: „Buon dì, Ser Giovanni! — Ser Piero, addio!" (VII. kom., st. 47); „Addio! — Buona notte! (st. 222); „Buon dì! come stai? — Buon dì e buon anno!" (st. 250); „Buon dì, Ser Giovanni! — Brigata, addio!" (st. 300); „Ser Piero, addio! — O Dio te salvi! — Buon dì, Signor mio!" (st. 572).

16. — Za talijanski jezik, kako ga govore u K Talijanci, dosta je kazati da je to uglavnome talijanski kńiževni jezik, dakle toskanski govor a nije, kod Rimļana, rimski dijalekt, ali ima i pojedinih oblika koji dandanas u kńiževnom jeziku nisu obični. Nego za nas to nema daļega interesa, naprotiv treba da vidimo kako „našijenci" govore talijanski, pri čemu ne uzimļem u obzir pogrešni talijanski jezik slugâ. Ono malo što govore ozbiļna lica, na kńiževnom je jeziku, i to potpuno se slaže s čińenicom da su obrazovani Dubrovčani uvijek ńegovali talijanski kńiževni kao kulturni jezik (i ńim i govorili, ukoliko su uopće govorili talijanski), pa zato i u K nalazimo samo malo otstupańa: *magnificenzia* 189, *misser* 264. 272. 297. 301, *li ben venuti* 301, *de* 296. 301. 353. 357 stariji su oblici

(mjesto *magnificenza, messer, i, di)* što su ih upotrebljavali i Toskanci; *ammattiamo* 387 biće samo pisano sa *-ttia-* mjesto *-zzia-* prema izgovoru latinskoga *-tia* (isp. *ammazzar* K 303); ali prije spomenuti pozdrav *bevegna,* skraćeno od *ben vegna,* svakako je iz mletačkoga dijalekta — toskanski bi bilo *ben(e) venga,* — a iz istoga je dijalekta i oblik *lascia far a mi* 337 (govori ga Maro) — toskanski je *a me;* u *Skupu* pak stoji u D „come(n)za terzo atto" K 223 (mjesto tosk. *comincia).* I u Nalješkovića je sve na književnom jeziku, ima i on *Misser* VII, 51 i *de* VII, 328, ali i *O Dio te salvi* VII, 573 s mletačkim *te* mjesto *ti.* Dok dakle ozbiljni Dubrovčani govore književnim talijanskim jezikom, Tripe i Arkulin, koji u K najviše govore talijanski (osim Dubrovčana u Rimu), govore pretežno mletačkim dijalektom. Da to čini Kotoranin Tripe ne smije nas iznenaditi, jer u mletačkoj Dalmaciji (a i Kotor je k njoj spadao) — u koliko se je govorilo talijanski, — bio se je prihvatio i mletački dijalekt, pa je tako ostalo sve do danas. Tim više se moramo čuditi da i Dubrovčanin Arkulin govori pretežno mletački, na pr. *verdezzante prato, sole reluzente, zorno, prinzipio, el tuo* 391; *becco futuo* 395 (2); *in orden* 405; *fogo* 406; *sto becco* 409; *lassami* 412; *gallina bagnada* 416; *vien a zena con mi* 427 itd.; istina, nije kod Arkulina sve čisto mletački, na pr. *cipolla* 390, *dolce* 391 (3), *foco per me* 416, *preda di ribaldi* 422 itd., ali opet to stoji da je u pogledu talijanskoga jezika vrlo velika razlika između Arkulina i ostalih Dubrovčana u D-ća i u Nalješkovića. Otkle je opet to? Da je Arkulin kakav prosti mornar, moglo bi se to donekle razumjeti, jer je mletački dijalekt bio nekako do našega vremena „oficijalni" jezik komande i na našim brodovima, pa bi se moglo u tome tražiti uzrok mletačkomu govoru Arkulinovu, kojemu se može pripisati i to da mornar Givulin kaže *alle curtellade* 288 mjesto *alle cortellate,* — ali Arkulin nije mornar nego prilično obrazovan gospodin kad nema pogrešaka u latinskim rečenicama što ih on kaže. Kako ćemo vidjeti (v. § 116—117), uticaj mletačkoga dijalekta na dubrovački, koji se očituje kod oblika dubrovačkih tuđica, mnogo je jači nego se obično misli; ali opet nije nimalo vjerovatno da su u XVI. vijeku iole obrazovani Dubrovčani govorili talijanski onako kao Arkulin. A onda? a onda nema druge nego reći da je D. i tim neobičnim talijanskim govorom htio načiniti smiješnoga Arkulina još smješnijim.

Napokon zabilježimo da učitelj Krisa u *Mandi,* pa Tripe, a katkada i lukavi sluga Pomet u *Dundu Maroju,* reku i po koju

latinsku riječ — Pomet iskrivļenu —, a „Turčin" u *Mandi* i po koju tursku.

17. — Jezična je dakle slika D-ćevih djela vrlo šarena: ima u ńima „književni" jezik nekih ozbiļnih pjesama *(Pjesni ļuvenih* i *Hekube)* i ozbiļnih lica u drugim pjesmama (u *Veneri* i *Tireni)* i u proznim pastoralama (u *Grižuli* i u *Ǵuhu),* pa dubrovački gradski govor s nešto malo književne primjese u *Stancu,* u prolozima komedijâ i u posvetama *Pjesni ļuvenih* i *Tirene,* a čisti gradski govor u komedijama i u didaskalijama pjesničkih drama. Odvajaju pak od dubrovačkoga gradskoga govora govor ļudi što nisu iz grada — slugâ iz okolice i Lopuđana, „Vlahâ", Kotorana, Korčulana, Jeđupke i Gulisava Hrvata, a osim toga još pogrešni srpskohrvatski jezik nekih lica što naš jezik slabo ili vrlo slabo znaju. K našemu jeziku pridolazi pak književni talijanski jezik Talijanaca i Dubrovčana, mletački dijalekt Tripe i Arkulina, opet pogrešni talijanski jezik nekih „našjenaca" i tuđinaca što mu nisu vješti, te napokon latinske rečenice — ispravne kod Krise i Arkulina, pogrešne kod Pometa, — i nešto turskih rečenica kod „Turčina".

Kad se odvoje te partije na stranim jezicima, ostaje da je za naš jezik kod D-ća osnovom ńegov vlastiti jezik, to jest dubrovački gradski govor ńegova vremena, u koji je on unosio i nešto elemenata drugog izvora, uzimļući s jedne strane u svoj vlastiti jezik štošta čega nije bilo u gradskome govoru, a s druge strane unoseći u govor ļudî što govore u ńegovim dramama, a nisu građani dubrovački, opet štošta što građani dubrovački nisu govorili. Od tih — da ih zovemo jednom riječju — negradskih elemenata D. je sve ono što je uzeo u svoj vlastiti jezik pouzimao, kako ćemo vidjeti (v. § 108—110), iz dubrovačkoga književnoga jezika kako su ga normirali prvi dubrovački pjesnici a kojega su se, s većom ili s manjom konzekvencijom, držali pak i svi pjesnici XVI. vijeka. Ali otkuda je D. uzimao negradske osobine kod licâ što nisu dubrovački građani? Najprije bi trebalo reći da je on sve to uzimao iz živoga narodnoga govora ļudi iz odnosnoga kraja; i tako će bez sumńe za neke osobine i biti, na pr. što Lopuđani govore *sonce* mjesto *sunce,* Vlah *tata* mjesto *ćaća,* Nadihna (Crnogorac?) *jebâ* mjesto *jebao,* Korčulanka Laura *skandâ* mjesto *skandao,* Jeđupka *veru,* Gulisav Hrvat *devojka* i *išćem;* ali to su sve sitne stvari koje se ponajviše nalaze u K samo po jedanput ili po dva puta, pa zato i ne udaraju tako jako u oko. Naprotiv, jako udaraju u oko glavne osobine kotorskoga govora i korčulanskog, koje se ponajviše i često

ponavļaju, a to su *ča — zač, pojdem* itd., jači procenat ikavskih oblika, završno *-l* sačuvano, *vazeti*, jači procenat infinitiva s potpunim nastavkom *-ti* i futurâ građenih prezentom *budem* (mjesto *hoću)*; pa eto i sve te glavne osobine tih dvaju govora nalazimo i u dubrovačkom književnom jeziku XVI. vijeka, iako sam D. dvije od ńih, naime *ča* i *projdem*, nije upotrebļavao u svojemu književnom jeziku. Ja sam pak već kazao zašto ne vjerujem da su u D-ćevo doba Kotorani govorili *ča* i *vazeti* a Korčulani *ča — zač* i *-l*, pa ako je moja tvrdńa osnovana, onda moramo reći da je D. u svoj kotorski i korčulanski govor uzimao nešto čega u ńima nije bilo a što je on nalazio u dubrovačkom književnom jeziku. Zašto je on to činio, teško je kazati, ali ja mislim zato da poveća komičnost govora nekih lica uzimļući ma otkud u taj govor nešto oblikâ što su za dubrovački gradski g o v o r neobični; a možda je time hotio i da malo persiflira — i protiv samoga sebe! — taj nenarodni dubrovački književni jezik. Svakako to stoji da je D. dobro pazio kako ko govori; već sam spomenuo da od Kotorana samo najsmješniji između ńih, to jest Tripe, upotrebļava *ča* i *vazeti*, a sad ću dodati da i u *Arkulinu* od Lopuđana samo smiješni Viculin ima nešto negradskih oblika, dok ih ozbiļni Marić i Ančica nemaju. A dobru nam paralelu daje i talijanski jezik kako ga govore Dubrovčani: ozbiļna lica govore običnim književnim jezikom, — samo smiješni Arkulin govori, za Dubrovnik neobičnim, mletačkim dijalektom. Ali još jednom ističem da u D-ćevim dramama i sva lica što nisu dubrovački građani uglavnome govore kao ovi posļedńi, a D. je samo izuzetno načičkavao ńihov govor ovakim negradskim oblicima i riječima.

III. Gramatičke osobine Držićeva jezika

A. Glasovi: 1. praslavenski vokal ě

18. — Kod svakoga našega starijega jezičnoga spomenika ili pisca najviše posla zadaju refleksi praslav. vokala *ě*, naročito pak ako se radi o spomeniku ili piscu jekavskoga govora. To vrijedi i za D-ća, kod kojega je stvar još više zamršena stoga što od ńega imamo i pjesama s književnom pretenzijom i pjesničkom dikcijom, a imamo i slikâ iz običnoga života i sa svagdašńim prostim g o v o r o m, osim toga ńegove su nam pjesme sačuvane ponajviše u izdańu (od' g. 1607) u kojemu je po svoj prilici vjerno preštampano izdańe

(od g. 1551) što ga je vaļada priredio sam D., dok prozne drame imamo u rukopisu koji doista ide u D-ćevo doba, ali za koji se ne može reći da je u direktnoj vezi s D-ćem; tragediju *Hekubu* pak imamo tek u mlađim rukopisima koji su još daļi i od samoga D-ća i od ńegova vremena. Specijalno pak za reflekse vokala *ě* otežava posao to što svi ti izvori D-ćevih djela, kako smo već vidjeli (v. str. 101 i 106), donekle mijeńaju reflekse za *ě*, kako nam je dobro poznato da biva u svim djelima dubrovačke literature što nam se ne sačuvaše u autografima ili u izdańima pregledanim od samih autora.

Biće dakle dobro da se prije svega konstatuje kakvi su refleksi vokala *ě* u pojedinim D-ćevim djelima i ńihovim izvorima. Uzeću u tu svrhu najprije pjesme koje su nam sačuvane u izdańu B od g. 1607, jer iz ispoređeńa teksta V i S u ńemu i u rukopisu A proizlazi da će tekst u B biti ipak boļi negoli u A, to jest da će biti bliže originalnom tekstu D-ćevu (v. str. 105); za tim pjesmama uzeću *Hekubu* a onda prozu. Nego što se tiče pjesama napomińem da ne uzimļem u račun i ne brojim one slučajeve gdje je ikavski oblik u sroku s riječju što na odnosnome mjestu ima etimološko *i* (n. pr. *htiti* × *piti*), a ni one slučajeve gdje se jekavski oblik sriče s etimološkim *e* (n. pr. *sjeći* × *reći*), jer u svim tim slučajevima D. je morao zbog pravilnoga sroka uzeti ikavski, odnosno jekavski oblik, pa ti slučajevi za D-ćev jezik ili izgovor ništa ne znače. Ja se dakle obazirem samo na reflekse izvan sroka, gdje je dakle D. mogao uzeti po slobodnoj voļi, odnosno prema svojemu izgovoru, refleks koji je baš htio. Naprotiv uzimļem u obzir fleksivne završetke sa *ě*, naime stariji završetak *-ěh* lok. plur. osnovâ na *o*, pa (djelomice starije) završetke *-ěm* instr. sing. i dat. plur., *-ěh* gen. i lok. plur. i *-ěmi* instr. plur. kod zamjenica i pridjevâ; odnosni oblici sa *i* mjesto *ě* (*-im* itd.) nisu doista pravi ikavski oblici, jer su preuzeti od mekih osnova (*tijem* a *ńim*), ali budući da se u tim fleksivnim završecima oblici sa *ě* zamjeńuju ili miješaju s onima sa *i*, biće dobro uzeti i ńih kao da je to miješańe jekavskih i ikavskih oblika, samo što ću ih uzeti napose od ostalih slučajeva s *ě* u (korijenu ili) osnovi, jer, kako ćemo vidjeti, donekle su različite granice u kojima se kod D-ća oba oblika miješaju u osnovama s jedne strane a u fleksivnim završecima s druge.

19. — Prije svega ćemo gledati kakav je refleks vokala *ě* u osnovama, i to u onim slučajevima gdje je u jekavskom govoru redovno i jekavski refleks, dok kod starijih dubrovačkih pisaca

može biti i jekavski i ikavski; nego ćemo odvojiti priloge na *-ě*, o kojima će biti govor u § 35. Napose ćemo pak vidjeti one slučajeve gdje je u jekavskom govoru refleks redovno ikavski ili gdje je specijalno u dubrovačkom dijalektu refleks redovno ikavski. *Pjesni ļuvene*, — i to samo br. 1—24, jer br. 25 i 26 uzimļem zajedno s *Tirenom* a na br. 27, koji je iz vrlo mladog rukopisa, ne obazirem se, — broje više negoli dvaput toliko ikavshih oblika koliko je jekavskih[1] (228 ik. prema 99 jek.). I *Venere*, kad se uzme kao jedna cjelina, ima nešto malo više ikavskih oblika (96 ik. prema 83 jek.); ali kod ńe treba, kako je kazano na str. 108, odvojiti govor mitoloških lica od govora Vlahâ: prvi je odlučno ikavski (53 ik. a 23 jek.), a drugi isto tako odlučno jekavski (54 jek. a 13 ik.). Jako prevlađuju jekavski oblici u *Stancu* (117 a 28 ik.), pa se u ńemu lijepo vidi gotovo za svaki ikavski oblik zašto je uziman; nekoliko ih govore v i l e (mitološka lica! iako su to dubrovački mladići preobučeni kao vile): *kriposne* 240, *lipo* 257, *rit* 269, *kriposti zvizdâ* 301, *svitlosti* 302, *cvitja* × *prolitja* 303—304; druge opet govore drugi mladići vilama: *liposti* × *kriposti* 231—232, *na sviti* × *izriti* 231 i 232, *na bil* (sa *-l!*) *vrat* 264; pak neke govori sam Stanac u zanosu: *danicu svitlu zvat da bil* (opet *-l!*) *dan objavi* 76, *vile kakono snig bile* × 144, *s obrazom svitlim* 89. Pošto odbijemo te primjere koji su na pjesničkim mjestima i ponajviše su i izraženi pjesničkim riječima, za mirni obični govor ostaju u *Stancu* još samo ovi ikavski oblici: (Stanac) *riti* 165, *vik* (uvijek) 182, *cić* 188, *sidio* (mjesto *sjedio)* 189, *priđe* 290 (ali za ovaj oblik v. § 31); (mladi Dubrovčani) *smih* × *na vratih* 13, *viditi* 66. 166, *izrit* 110, *liti i zimi* 162. 163. Uz *Tirenu* uzimļem iz *Pjesni ļuvenih* br. 25 (Drugi prolog *Tirene)* i br. 26 (Tužba Ļubmirova), pa kad se i ona uzme kao jedna cjelina, daje nešto jači broj jekavskih oblika (493 jek. a 455 ik.), ali ti oblici nisu jednako podijeļeni u cijeloj drami; kad se naime i *Tirena* razdijeli u dvije grupe licâ, to jest *a)* ozbiļna lica (mitološka zajedno s romantički zaļubļenim Ļubmirom) i *b)* Vlasi (pastiri), izlazi da su u grupi *a)* ikavski oblici mnogo jači od jekavskih (220 ik. prema 122 jek.) a u grupi *b)* naprotiv ovi drugi mnogo jači od onih prvih (371 jek. prema 235 ik.). Ali u jednoj i u drugoj grupi nalazi se po jedan karakterističan izuzetak: u grupi *a)* nestašno dijete Kupido podjednako govori i ikavski i jekavski (po 18 primjera oba izgovora),

[1] U jekavske oblike brojim i mlađe ekavske u kratkom praslav. slogu *rě* (v. § 31) i u prefiksu *ně-* (v. § 33), naprotiv ne brojim starije ekavske oblike kao *celov, zled* itd. (v. § 36).

a u grupi *b)* govori pretežno ikavski (17 ik. a 9 jek.) pastir Radmio, koji ne mahnita za vilama kao ostali, pa se zato u stih. 735/6 kaže „uzmnožne pastire i ļube i mile, Radmile i Ļubmire, ohole tej vile".

20. — Pošto se u *Hekubi* odbije prvih 275 stihova, kojih nema u najboļemu rukopisu Be, i „intromedije",[1] s razloga što će se odmah kazati, izlazi da je i ona pretežno ikavska (511 ik. a 426 jek.); ali je u istinu razmjer ikavskih oblika prema jekavskim u Be još nešto povoļniji za ove druge, jer je gdjekoji ikavski oblik u tekstu mojega izdańa preuzet iz O ili iz Du, ili iz oba ta rukopisa, gdje Be ima odnosni jekavski oblik; a da je Be i pogrešno (protiv sroka ili metra) katkada okretao ikavski izgovor na jekavski, to je već kazano (v. str. 106). Koliko su pak ikavskih oblika mlađi rukopisi O i Du izmjeńivali jekavskim, vidi se već po tome što u prvih 275 stihova, koji su samo u ta dva rukopisa sačuvani, broj je jekavskih oblika nešto malo više negoli dvaput toliki koliki je broj ikavskih (78 jek. a 34 ik.). U *Hekubi* treba pak za se uzeti „intromedije" pri kraju prva 4 akta, od kojih su prve dvije sačuvane u Be i u O a druge dvije samo u O. Prije svega ne zna se odakle su te pjesme došle u D-ćev prevod i ko ih je u ń unio. U talijanskim izdańima, što sam ja vidio, od prvoga iz g. 1543 do onoga od g. 1566 (godinu danâ prije smrti D-ćeve a nekoliko godina pošto je *Hekuba* g. 1559.te prikazana u Dubrovniku) nema tih pjesama ni uopće kakvih drugih mjesto ńih; a kako je L. Dolce, pjesnik talijanskoga originala *Hekube,* umro već g. 1568, to bi trebalo najprije znati, ako su naše „intromedije" prevedene s talijanskoga (a ja bih svakako rekao da jesu), je li im autor sam Dolce ili neki drugi talijanski pjesnik. U drugome redu treba pitati ko ih je onda preveo[2] — sam D. ili neki drugi naš pjesnik XVI. vijeka. Kao prilog rješeńu toga pitańa ja ću zasada spomenuti ovo: razmjer ikavskih oblika prema jekavskim u „intromedijama" nije isti koji je u samoj tragediji. Neću da govorim o 3.[oj] i 4.[oj] intromediji, koje

[1] *Intromedija* ili *intramedija* načińeno je od tal. *intermedio,* a to je stariji oblik od *intermezzo* i znači mańu zabavu (scenu, pjesmu, ples) što je bivala među dva akta poveće (ponajviše ozbiļne) drame.

[2] Sto se „intromedije" nalaze, kako mi je Kolendić javio, i u šibenskom rukopisu (v. str. 106 u napomeni), na čijem se natpisu kaže da je *Hekuba* prikazana g. 1559, to još ne dokazuje da su one bile već gotove te godine, a kad bi bile, onda nema sumńe da bi i ńih bio preveo D. Ja bih naprotiv rekao da su one tek docnije umetane na zasebnim listićima, jer tako se najlakše razumije da ih je u nekim rukopisima moglo biti (kao u O), u drugim ne biti (kao u Du), a u trećim neke biti a neke ne biti (kao u Be), dok bi se one bez sumńe sačuvale u svim rukopisima, kad bi one bile odmah iz početka sastavni dio D-ćeva prevoda.

se nalaze samo u O što odlučno voli jekavski izgovor, ali i u 1.oj i 2.oj, koje imamo i u Be, u kojemu ipak prevlađuje ikavski izgovor, nalazimo da je jekavski izgovor jači (u 1.oj 6 ik. a 9 jek., u 2.oj 6 ik. a 16 jek.). Pa i to bi moglo biti samo slučaj; ali bi trebalo da bude vrlo veliki slučaj što ove dvije prve pjesme imaju 4 jekavska fleksivna završetka a samo 2 ikavska, dok u cijeloj tragediji ima preko 300 ikavskih završetaka a samo 6 jekavskih (v. § 23)!

21. — Po ovoj statistici jekavkih i ikavskih oblika u pjesmama što se nalaze u B izlazi da je ikavski izgovor mnogo jači negoli jekavski u *Pjesnima ļuvenim* a nešto jači u (ozbiļnoj) grupi *a) Venere* i *Tirene,* dok je nešto jači jekavski izgovor u (šaļivoj) grupi *b) Venere* i *Tirene,* a odlučno jači, gotovo čisto jekavski u *Stancu; Hekuba,* kako nam je sačuvana u Be, otprilike je na istome stepenu na kojemu je grupa *a) Venere* i *Tirene,* ali je lako moguće da je originaļni tekst D-ćev bio isto tako odlučno ikavski kao što su *Pjesni ļuvene.*

Nego u B imamo i nešto proze — PI i PII (posvete) i D (didaskalije). PI, namijeńena prijateļima (pred *Pjesnima),* odlučno je jekavska (22 jek., kojima se mogu pridružiti 2 jek. na natpisu, a samo 4 ik.) — ikavski su oblici književne riječi *svitlosti* i *vridnosti* 3, pa još *rit* 3. 4. PII, upravļena odličnomu Dubrovčaninu (pred *Tirenom),* već je književnija i sasvim u ozbiļnom tonu, pa zato su i ikavski oblici u ńoj nešto jači od jekavskih (15 ik. a 10 jek.); nego većina tih ikavskih oblika opet su književne riječi koje se često trebaju u posvetama: 6 ih je od *svitli — svitlos,* 3 od *vridni — vridnos* a 2 od *kripos,* tako da izvan specijalnog leksikona posvetâ ostaju samo oblici *vrime* 66 i *divica, vitar* 67. U D pak imamo 16 primjera jekavskog izgovora, naime uz ove stihove: V 1 (2). 167. S 311. T 492. 521. 1065. 1175. 1241 (2). 1249. 1393. 1525. 1637. H 686 (2), a ikavski je oblik samo *prïđe* (prije) V 1, ali za ń v. § 31.

22. — U B dakle procenat jekavskih oblika postepeno se diže od odlučno ikavskih *Pjesni ļuvenih* do čisto jekavskih didaskalija. Taj posļedńi stepen nalazimo i u D-ćevim dramama K. Nego između ńih treba donekle odvojiti obje pastorale *Grižulu* i *Ćuha,* u kojima ima i mitoloških lica a u prvoj i nešto stihova (oko 120); u govoru tih mitoloških lica i u tim stihovima ima dosta ikavskih oblika: u *Grižuli* kod mitoloških lica u stihovima 11 ik. a 9 jek.,

a u prozi 18 ik. a 125 jek.; kod ostalih lica sam Grižula u stihovima ima 7 ik. a 4 jek. a u (pjesničkoj!) prozi (Plakir) *ustrili* 129, *da nisam moj* 143, *svitlosti!* 164; Vlasi samo u (pjesničkoj!) prozi: (vila) *moje srce odni* 132, (vila) *strilovita pogleda* 133, (vila) *zvirenja k sebi potezaše* 133, (vila) *ozrivši se* 133, a onda još *svićnaci* 140, *uzrit* 150, *prîde* 160 (ali v. § 31).

Od *Ǵuha* u A sačuvao se je samo prolog, i taj je čisto jekavski, ali (u *Ǵuhu)* KM ima podosta ikavskih oblika, i ja mislim da ih je on i našao u A: *dvimjed* 431, *prolitje* 432, *Primaljetja* 433, + *Lito* (uz *Ljeto)* 433 (7). 434 (2), + *Prolitje* (uz *Proljetje)* 433 (2). 434 (5); *kriposti, cvit* 433; *nisi, strile, lipos* 434; *bez obiju nas* 436; *kćer Mratiće Lito, svitle liposti* 437, *s bilim vilami, besidit* 439; ali gotovo sve te ikavske oblike govore mitološka lica ili se nalaze u pjesničkim rečenicama.

U građanskim komedijama ikavski su oblici vanredno rijetki; nešto ih je više jedino u svečanom pozdravu Negromantovu pred *Dundom Marojem: svitlijem* 255; *svitla zvizda, svitlo lice* 256; *svitla krvi* 258; *prolitje, cvitju, bilomu* 256; *vrime od zlata* 258; nije pak siguran oblik *nismo* 260 u prologu iste komedije, jer se može čitati i *nî smo* (isp. *nî ću nî sam tvoj zet* K 251). U tekstu komedijâ nalaze se samo ovi ikavski oblici: u *„Dundu Maroju" pročitje* 291 (u pjesničkoj rečenici); u *Arkulinu* u Arkulinovim stihovima *umriti, nî* 391, *jelin* 393, a u pjesničkoj rečenici *moje svitlo sunce* 391 i *cić tvoje ļubavi* 396; u *„Pjerinu" srce mi je zanila* KM 439; tako da svega u tekstu građanskih komedija, izvan pjesničkih rečenica i stihova, ostaju ova cigla dva primjera *tríba mu će bit* 321 u *Dundu Maroju* i *tríba je* 428 u *Arkulinu,* jer etimologija glagola *uńigati* nije sigurna, od kojega imamo u *Dundu Maroju* ove oblike: *uńiga* 316. 339, *uńigaš* 367, *uńigaju* 354, *uńigaj* 337, *uńiganje* 357, i imenicu *uńigalo* 367.

23. — Fleksivne završetke s vokalom *ě* pred sufiksom treba odvojiti od ostalih primjera s istim vokalom ne samo zato što ti isti završeci sa *i* mjesto *ě* nisu baš pravi ikavski oblici, nego još više stoga što je kod ńih razmjer među jekavskim i „ikavkim" oblicima sasvim drukčiji negoli inače. I to ćemo da vidimo kako je u pojedinim D-ćevim djelima. U *Pjesnima ļuvenim,* gdje u osnovama ima više od dvaput toliko ikavskih oblika negoli jekavskih, na 84 ikavska završetka nalazimo samo 2 jekavska *(kojijem* 13, 8; *svieh [svih* B] × *bieh* 20, 16). Vrlo je malen broj jekavskih završetaka i u *Veneri:* u grupi *a) s kijem* 203 a u grupi *b) ovacieh* 42; ali

u ńoj ima malo i ikavskih (11 u *a]* a 2 u *b]*). Jači je procenat jekavskih završetaka u *Tireni,* i to ne samo u pretežno jekavskoj grupi *b)* (21 jek. a 103 ik.) nego i u pretežno ikavskoj grupi *a)* (9 jek. a 56 ik.); a još je razmjerno jači u gotovo čisto jekavskom *Stancu* (8 jek. a 18 ik.). Ne slažu se pak među sobom obje posvete: PI, koja je odlučno jekavska, ima na 10 ikavskih završetaka samo 1 jekavski *(kojijem* 3), a PII, u kojoj su ikavski oblici brojem nešto jači, ima podjednako po 6 jekavskih i 6 ikavskih završetaka. Didaskalije pak, koje su inače čisto jekavske, uz oblike *u bisacijeh* S 311, *svijema* V 266 i *druzijem* H 686, imaju i *ovim* V 266, *zatim* T 259. Očevidno je dakle da u B ikavizam je u završecima mnogo jači negoli u osnovama: prevlađuje u inače jekavskim djelima i partijama (u grupi *b] Venere* i *Tirene,* u *Stancu,* u PI), ili ga ima u većoj mjeri negoli ga ima inače (u *Pjesnima,* u grupi *a] Venere* i *Tirene* i u D), a jedino u PII razmjer ide na korist jekavizma, ali tu je tako malo primjerâ da to i malo znači. Taj toliko jači procenat ikavskih oblika u fleksivnim završecima, što se tako jasno vidi u B, još jasnije izbija u H (bez prvih 275 stihova i bez intromedijâ); premda u ńoj nema baš mnogo više ikavskih oblika negoli jekavskih (511 ik. prema 426 jek.), u završecima jekavski su veoma rijetki — samo ih je 6 (u stih. 416. 736. 779. 2139. 2694. 2695) prema 317 ikavskih! Pa i u prvim stihovima 1—275, koji su sačuvani samo u rukopisima O i Du u kojima inače odlučno prevlađuju jekavski oblici (78 jek. prema 34 ik.), u završecima velika je većina naprotiv ikavskih (39 ik. prema 5 jek.). Ta je posļedńa činenica važna, jer to može biti prilično jak argumenat za autorstvo intromedijâ u H (isp. str. 125): u prvoj nalazimo 3 ikavska završetka, u drugoj 2 ikavska a 4 jekavska, u trećoj 3 ikavska a 7 jekavskih a u četvrtoj samo 4 jekavska, svega zajedno dakle u intromedijama ima u završecima relativno mnogo više jekavskih oblika, kao što ih ima i u osnovama, pa bi to zajedno moglo ipak značiti da ih je neko drugi preveo a ne D. koji je preveo samu *Hekubu,* a ako ne to, može značiti bar to da je matica intromedijâ bila drukčija od matice same *Hekube.*

24. — Dok su u pjesmama ikavski fleksivni završeci u velikoj većini, naročito u H, a ima ih podosta i u obje P i u D, u D-ćevoj prozi ih je vrlo malo, to jest ima ih nešto samo u obje pastorale, gdje smo vidjeli da ih ima podosta i u osnovama, ali gotovo samo u govoru mitoloških lica i u pjesničkim rečenicama. Tako je otprilike u K i u završecima: u *Grižuli* mitološka lica

govore u stihovima 14 ikavskih završetaka a samo 2 jekavska, ali u prozi i oni imaju 27 jekavskih a samo 4 ikavska, a i u ostalih lica (u prozi) nalazimo 30 jekavskih završetaka a samo 4 ikavska *(druzim* 129, *kojih* 138, *otvorenim* 150 i *njekim* 153). Nekoliko ikavskih oblika ima u KM i *Ġuho: mnozim* 432, *zelenih* 433. 436, *kojih* 433; *travnih, tvojih* 434; *zelenim, bilim* 435, a sve te primjere govore mitološka lica osim, možda, jednoga *zelenih* 436. U građanskim komedijama naprotiv ikavskih završetaka nema, kao što nema ni ikavskih osnova, — jedini je siguran primjer *čim* 261, a ‚ouiſiima' 384 možda je prepisivačka pogreška mjesto ‚ouiſiema', kako sam ja u tekstu uzeo *(ovizijema)*, jer D. inače u sredini riječi ne piše *ii*, a u ovako produženim oblicima ima pred sufiksom (u prozi kod Dubrovčana!) uvijek jekavski refleks (v. malo dalje).

D. naime gradi od demonstrativnih zamjenica često, naročito u K, ovake oblike kojima je osnova proširena sa *zi* (v. § 72), pa vokal pred tim *zi* može biti i *i*, i *je*, i *e*; ali od toga *zi* bude u prozi kod Dubrovčana redovno *zije* a samo u pjesmi pa u prozi kod Nedubrovčana može biti i *-izi-*, tako da ove posljedńe primjere možemo upravo brojiti u ikavske završetke, dok ni ńih ni one sa *-izije-* ne možemo računati i u ikavske osnove, jer je tu ono prvo *i* primarno (upravo *-i* nom. pl. muškoga roda) koje se je zamijenilo jekavskim refleksom. Imamo dakle *a)* sa *-izije-: ovizijem* K 155. 227. 249. 291. 319. 349 (2). 372 (2). 388. 393. 394. 398; *ovizijeh* K 188. 190. 256. 257. 259. 268. 289. 295. 321. 327. 380. KM 435. 450; prije spomenuto *ovizijema* K 384; *tizijem* 176. 200. 242. 260. 277. 291. 327. 362. 397. 398; *tizijeh* 197. 257. 291. 397. 428. KM 431; *onizijem* K 355; *onizijemi* 161; *ovacizijeh* 238; *tacizijem* H 2695; *tacizijeh* H 232. 327; *b)* sa *-jezi-: ovjezijem* K 128; *ovjezijeh* 260. 329; *tjezijem* 233. 260. 398; *tjezijeh* 145. 238. 257. 258. 260. 291. 296. 312; *onjezijem* 154; *onjezijeh* 128. 188 (2); *onjezijema* 311; *c)* sa *-ezi-: ovezijem* KM 446; *ovezijeh* KM 442; *tezijem* K 217; *tezijeh* 257: *d)* sa *-izi-:* (u pjesmi) *tizim* Ļ 1, 16. 17. 18. (govori vila) S 267; (u Nedubrovčana) *ovjezim* 193, *onjezim* 197, *tizim* 273. 397. Oblici sa *-jezi-* postali su valjda u povodu za normalnim oblicima *ovije-, tije-* itd., ali ih ja pišem sa *je* a ne sa *ije*, jer se dandanas u Dubrovniku govori *òvezijem, tèzijeh* itd., uvijek tako s kratkim *e*, i uvijek samo tako; oblici pak sa *e* mjesto *je* biće po svoj prilici postali prema oblicima *ovega, temu* itd. (mjesto *ovoga, tomu* itd.), koji se sada u Dubrovniku redovno govore, a

izuzetno ih upotrebljavaju i dubrovački pisci XVI. vijeka, pa i D., ovaj doista samo jedanput: *po polu ovemu* S 257, ali je taj jedan primjer sasvim siguran, jer *ovemu* se tu sriče sa *po ńemu*. Ne znam je li kakva pogreška *s tozijem bogom* K 154.

25. — Refleksi praslav. vokala *ě* u D-ćevim djelima, kako su nam ta djela sačuvana u izdańu B i u rukopisu A, vrlo su nejednaki — po ńima možemo od D-ćevih djela sastaviti cijelu skalu, u kojoj od najjačega procenta ikavskih oblika postepeno se ide do najmańega. Na oba kraja stoje s jedne strane *Pjesni ljuvene* sa više negoli 2 trećine ikavskih oblika u osnovama (228 ik. prema 99 jek.) a s gotovo samim ikavskim fleksivnim završecima (84 ik. prema 2 jek.), a na drugome su kraju građanske komedije, u kojima nalazimo u osnovama samo 9 ikavskih oblika u Negromantovu svečanom pozdravu *Dunda Maroja* a 7 u nekim stihovima i pjesničkim rečenicama, i osim toga još samo 2 sigurna primjera; za završetke pak u građanskim komedijama imamo samo 1 siguran primjer *(čim* 261); svega dakle u građanskim je komedijama samo 17 ikavskih oblika (računajući u ńih čak i to *čim!)*. To je ogromna razlika među *Pjesnima* s jedne strane a građanskim komedijama s druge! tamo svega zajedno 312 ikavskih oblika i 101 jekavski, a amo samo 17 ikavskih prema mnogo stotina jekavskih; ove posljedńe nisam brojio, ali ako u Lj, koje zauzimlu samo 20 strana izdańa, ima nešto preko 400 oblika s vokalom *ě*, može se misliti koliko će ih biti u građanskim komedijama koje obuhvaćaju više negoli 10 puta toliko (tačno 263 strane). Upravo prvenstvo s jekavske strane, bar što se tiče osnovâ, išlo bi didaskalije, gdje nema ni jednog ikavskog primjera, ali broj oblikâ s vokalom *ě* u ńima je tako malen (svega tek 16) da bi to mogao biti puki slučaj. Među ta dva ekstrema pomiču se ostale stvari, koje možemo ovako grupirati: 1. stvari pretežno ikavske — grupa *a)* u V i T, pa H i P II; 2. stvari jekavske s jačom primjesom ikavizma — grupa *b)* u V i T, pa intromedije u H; 3. stvari jekavske sa slabijom primjesom ikavizma — S, P I i prozne pastorale *(Grižula* i *Ćuho)*. Još zamršeniji biva odnos ikavskih i jekavskih oblika u D-ća kad se napose uzmu fleksivni završeci; u ńima D. daje odlučno prednost ikavskim oblicima (to jest upravo oblicima s primarnim $i < ě$*):* u pretežno ikavskim stvarima ńihov je procenat jači, naročito u Lj i H, a u većini su ikavski završeci u inače pretežno jekavskoj grupi *b) Tirene* i u još jače jekavskom *Stancu;* u ostalim mańim stvarima premalo je ovakih završetaka a da bi se moglo što sigurno kazati.

26. — Kod tolike mješanije i inkonzekvencije treba da dvoje pitamo: kako je sam D. pisao i kako je on (a s ńim i Dubrovnik) govorio? Na ono prvo pitańe može se, mislim, prilično pouzdano odgovoriti da je D. uglavnome pisao onako kako nam kažu izdańe B, rukopis A i, za H, rukopis Be. Istina, mi smo vidjeli (v. str. 101 i 106) da sva ta tri izvora, a naročito ovaj posļedńi, baš u pogledu refleksa vokala ě nisu sasvim pouzdani, jer katkada imaju, protiv sroka ili protiv metra, jekavski oblik mjesto ikavskoga a sasvim izuzetno i naopako; ali opet B i A, za V i S, inače se tako dobro slažu, a i Be u fleksivnim završecima tako rijetko dira u ikavske oblike, da se zbiļa može slobodno uzeti da je u tim izvorima bilo doista nešto više ikavskih a nešto mańe jekavskih oblika, ali da je ipak ova mješanija i inkonzekvencija, gdje toga ima, uglavnome D-ćeva. Ali ja mislim da to isto treba reći i za one partije ńegovih djela u kojima te mješanije nema nikako ili gotovo nema, a to su didaskalije i građanske komedije. Za one prve naime, koje u osnovama nemaju ni jednog ikavizma, nema nikakva pametna razloga s kojega bi se moglo reći da se je u ostalim dijelovima izdańa B sačuvala D-ćeva mješanija a samo u D nije, premda treba s druge strane priznati da je broj ńihovih jekavskih oblika vrlo malen (15, jer 1 ide na H).

Naprotiv moglo bi se misliti — a sigurno mnogi tako i misle — da rukopis A sa svojom gotovo čistom jekavštinom građanskih komedija ne prikazuje vjerno način D-ćeva pisańa. Nego protiv toga mišļeńa može se iznijeti ovo: ne može se reći da je pisar A na svoju ruku slijepo izbacivao ikavske oblike (iz govora Dubrovčana), jer ih on nekoliko ostavļa u stihovima i u pjesničkim rečenicama, dakle ondje gdje se D-ćeva proza približuje najviše ńegovim ikavsko-jekavskim ili jekavsko-ikavskim pjesmama. Vidi se dakle da je pisar A pazio da zadrži pri prepisivańu jezične osobine i ako su bile ńemu neobične. A još se jasnije to u A vidi izvan građanskih komedija i izvan govora Dubrovčana: u *Grižuli* i u *Ćuhu* on ostavļa podosta ikavskih oblika što ih ne govore obični ļudi već neka viša bića (mitološka); još više pak nedubrovačkih osobina (ikavskih oblika i drugih osobina) pisar A ostavļa u govoru Kotorana i Korčulana, Jeđupke i Gulisava Hrvata, pa donekle i u govoru ļudi iz bliže i daļe okolice dubrovačke. Kad bi dakle pisar A išao za tim da izbaci iz svoga prepisa ikavske oblike u građanskim komedijama, jer su ńemu bili neobični, on bi ih izbacio i iz pjesničkih rečenica, pa iz pastorala, a još bi prije izbacio sve one nedubrovačke ele-

mente u govoru ļudi koji nisu Dubrovčani. Iako dakle moramo dopustiti da je pisar A donekle u detaļu mijeńao D-ćev tekst, opet je očevidno da velika razlika što je među građanskim komedijama i ostalim djelima D-ćevim ne može nikako biti djelo toga pisara već, baš i u pogledu refleksa vokala *ě*, mora biti osnovana uglavnome na pisańu samoga D-ća.

27. — I cijelu tu mješaniju i inkonzekvenciju D-ćevu u pogledu pisańa refleksa vokala *ě* možemo lako razumjeti: ona ide na račun dubrovačkoga ikavsko-jekavskoga kńiževnoga jezika XVI. vijeka, pa zato, kako se vidi iz onoga što je dovle kazano, sasvim je jasno da čim je koje D-ćevo djelo kńiževnije, tim se u ńemu više ističe ikavizam, koji je zato mnogo jači u stihovima negoli u prozi — najviše u sentimentalnim *Pjesnima ļuvenim* a najmańe u građanskim komedijama —, pa zato se i u pjesmama jače ističe u tragediji *Hekubi* i u ozbiļnim partijama što ih u *Veneri* i u *Tireni* govore mitološka lica i romantički Ļubmir negoli u onima što ih govore prosti i ponajviše smiješni Vlasi i pastiri, a najmańe se vidi u *Stancu*, koji je od početka do kraja jedna šala, samo što i u ńemu, kad govore „vile" ili se o ńima govori, ispadne po koji ikavski oblik. S istoga razloga i u proznim stvarima u pastoralama mitološka lica imaju podosta ikavskih oblika, naročito u stihovima, a imaju nešto malo u pjesničkim rečenicama i ostala lica; s istoga razloga i u inače čisto jekavskim građanskim komedijama ima nešto malo ikavizma u stihovima i u pjesničkim rečenicama; s istoga razloga napokon intimnija P I pretežno je jekavska a svečanija P II pretežno ikavska; D pak, koje ne mogu imati nikakve kńiževne pretenzije, gotovo su čisto jekavske. Sve se dakle najļepše slaže, i ta D-ćeva mješanija ima ipak svoje značeńe i svoj smisao.

Ne slaže se jedino to što u fleksivnim završecima ikavski oblici djelomice imaju jači procenat negoli u osnovama a djelomice i prevlađuju gdje su u osnovama u mańemu broju negoli jekavski. Sama se sobom nameće misao da je tomu uzrok što među tim ikavskim završecima ima ih mnogo od zamjenica i pridjevâ s mekom osnovom, gdje bi dakle završeci *-im* itd. bili na svojemu mjestu (*mojim* itd. prema *ovijem* itd.). Ako se ne varam, najprije sam ja na to pazio kod Rańinina lekcionara, ali u ńemu nisam našao potvrde za tu misao, pa rekoh „da će prvijeh (*-ijem* itd.) biti dva puta toliko koliko drugijeh (*-im* itd.), opet bez razlike, da li su osnove meke ili tvrde, t. j. i u mekijeh je osnova od prilike dva

puta toliko tvrdijeh završetaka koliko je mekijeh".[1] Ali za pjesnika Dinka Rañinu Stojićević je našao nešto drugo: ponajviše se miješaju ikavski i jekavski završeci „... osim iza *j;* u takom slučaju i u pesmama i u prozi stoji uvek *i,* osim jednoga izuzetka *svojijeh* XXVI".[2] Naprotiv po Vaillant-u[3] Zlatarić i poslije glasa *j* upotrebļava jekavske završetke; pa je tako i u D-ća, n. pr. *kojiem* Ļ 13, 8. H 779, *kojijem* PI 3. PII 67; *tvojijem, svojijem* PII 67, a da ne govorimo o građanskim komedijama gdje drugih završetaka nema. Ne znam zašto je D. u pjesmama jači ikavac u završecima negoli u osnovama — možebit to je isto tako puka „pjesnička samovoļa" kao što je Rañina sebi stvorio pravilo da poslije glasa *j* piše samo ikavske oblike.

28. — A na ono drugo pitańe koje je istavļeno u početku §-a 26, to jest kako je sam D. izgovarao vokal *ě,* uvjeren sam da je jedini tačan odgovor ovaj: D. ga je izgovarao kako i Dubrovčani ńegovih građanskih komedija, kako ga je ponajviše pisao ńegov vršńak B. Gradić[4] i kako ga dandanas izgovaraju Dubrovčani, to jest redovno jekavski, osim događajâ u kojima i on, i Gradić, i sadašńi Dubrovčani imaju za *ě* glas *i,* a o kojima će biti odmah govora. Meni se čini da je to tako očevidno da ne treba o tome dalļe razgovarati, ali ko bi hotio o tome razgovarati, taj bi trebao da prije svega dokaže da je D. činio da ńegovi Dubrovčani govore drukčije negoli su govorili Dubrovčani ńegova vremena, napose pak trebao bi da dokaže da i D-ćev vršńak Gradić ne piše jezikom kojim su govorili Dubrovčani. A da je Gradićev jezik nekakav „pučki" (seoski?!) govor što ga nisu govorili vlastela i obrazovaniji građani, ne može se nikako kazati, jer je Gradić dubrovački vlastelin koji je svoja *Libarca* pisao za kaluđerice dubrovačke vladike. Istina, u Gradića ima više ikavskih oblika negoli u D-ćevim komedijama, ali sva je prilika da to treba odbiti ne na neku razliku u govoru nego na okolnost da je Gradić pisao pobožne knige, a to se sve više vidi da su u najstarije vrijeme baš pobožne pjesme i knige u Dubrovnik mnogo dolazile iz čakavsko-ikavske Dalmacije. Nego, ako i hoćemo priznati da je ikavizam Gradićev nešto jači od D-ćeva, to svakako ostaje da su obojica odlučni jekavci a s ńima i Dubrovnik prve polovine i sredine XVI. vijeka.

[1] *Rad* 136, 149.
[2] Belićev Zbornik 202.
[3] *La langue de D. Zlatarić* I, 202.
[4] *Rad* 134, 118—119.

Za mene dakle ikavizam D-ćevih pjesama pojav je književnoga jezika koji za našu historičku gramatiku i historičku dijalektologiju nema apsolutno nikakva značeńa ni nikakve važnosti, pa zato se ja neću dalje ni baviti detaljnim pitańem koje je riječi i oblike D. p i s a o ikavski a koje sad ikavski a sad jekavski; naprotiv obaziraću se na neobične jekavske oblike i na one neobične ikavske za koje se može s pravom misliti da ih je D. i g o v o r i o.

29. — Što se tiče jekavskih oblika pozabaviću se najprije oko toga kako je uopće D. izgovarao vokal *ě* u dugim slogovima. Ja sam već iznio[1] da nam metrika D-ćeva i pisańe rukopisa A pokazuju da je D. u dosta velikom broju slučajeva brojio dugo *ě* kao dva sloga u stihu a da A za dugo *ě* piše redovno *ie* kao i za kratko, ali da katkada piše i *iie*, i to samo gdje je slog dug, pa bi i to pokazivalo da je D. u tim događajima izgovarao dva sloga, dakle *ije*, kao što se sada i piše, a ne jednosložan diftong *ie̯*. Ne mogu i neću ovdje ponavljati sve ono što sam tamo već kazao, ali hoću donekle ispraviti i promijeniti svoje tadašńe mišljeńe:[2] ostajem pri tome da je u dubrovačkom govoru dugo *ě* već u prvoj polovini XVI. vijeka bilo ili moglo biti dvosložno u krajńem otvorenom slogu *(nije, dvije, prije)* i u završecima pronominalne i adjektivne deklinacije *(-ijem* itd.), gdje je i sada redovno dvosložno, ali ne mislim više da je vjerovatno da je D., u povodu za talijanskom metrikom (gdje se dugi diftong *ie* može brojiti kao dva sloga), katkada uzimao dugo *ě* kao dva sloga u korjenitim slogovima. Ipak je priličnije istini da je on to činio, jer je tako bar djelomice izgovarao, a to je tim vjerovatnije što od 22 primjera, gdje D. ima dvosložno *ě*, u 20 je na korijenu silazni akcenat, a u tome se događaju i dandanas u Dubrovniku može čuti dvosložno *ije*. Nego s druge strane vrlo je čudna stvar da D. dugo *ě*, i kad je pod silaznim akcentom, redovno broji kao j e d a n s l o g a naprotiv

[1] *Rad* 233, 162—167.

[2] Treba prije svega nešto ispraviti u pogledu navedenih primjera: *tebije* se nalazi u T 360 (ne 363). 378, *svijetla* u Ļ 26, 42 (ne 41). 49, a *bijedan* u S 234 (a ne 233); treba pak brisati primjer *inijeh* Ļ 26, 44 (jer je tu *inieh* s jednosložnim *ie)* a dodati *grijeh* H 2078. 2085, pa *kijem* V 203 i *tolicijeh* H 1300. A biće dobro da za primjere iz H navedem broj stihova po numeraciji drugoga izdańa: *nijesam* 1864, *prije* 869. 1764, *prijete* 297, *svijet* 2356. Kako su pak svi ovi primjeri važni, navešću ovdje (čega u *Radu* nisam učinio) i sva mjesta gdje se u stihovima nalazi dvosložno *nije:* Ļ 6, 17. 10, 7. 26, 122. V 45. 126. 269. 347. S 75. 148. 182. 206. T 255. 393. 500. 824. 829. 840. 912. 943. 945. 1030. 1031. 1063. 1138. 1321. 1437 (2'. 1588. H 130. 225. 248. 260. 323. 430. 527. 1299. 1496. 1697. 1740. 1742 (2). 1790. 1820. 1876. 2329. 2525. 2582. 2664. 2737, dakle 49 puta (a ne 48).

etimološko *ije* ponajviše kao dva sloga, — to je nešto što ne umijem protumačiti! Naprotiv lakše se razumije što D. dugo *ě*, i kada ga je izgovarao kao jedan slog, nije biležio (osim 3 puta) svojim znakom dužine, t. j. akutom, jer on uopće nije rado biležio dužinu korjenitih slogova. Kako je još uvijek zamršeno pitańe izgovora dugoga *ě* u dubrovačkih pjesnika vidi se po tome što ga stariji D. Rańina broji katkada i u korijenima kao dva sloga, dok ga mlađi D. Zlatarić tu ne broji nikada, pa ipak i Rańina samo jedanput meće akut na dugo *ie*.[1]

30. — I što se tiče specijalno prezenta *ijem* itd. (od *jesti*) i imenice *jed* — a to su jedine dvije riječi gdje u našemu jeziku može biti u početku riječi dugo *ě*, — za koje se u D-ćevim rukopisima piše djelomice *iie*, a ređe *jie* ili *ije*, mjesto običnoga *ie*,[2] to sada još jače mislim da se tim pisańem izražava dvosložni izgovor vokala *ě*, koji je postojao već u D-ćevo doba, iako ga sada u Dubrovniku kod *jed* nema, jer se govori samo *jêd;* ali od glagola *jesti* još je dandanas jedini obični prezanat *-ìjem — ìješ — ìje — ijèmo — ijète — ìjū* ili *ijèdū (jȅdēm* itd. — *jȅdū* nema), to jest akcenat je upravo, prema poznatoj osobini dubrovačkoga govora *(vóda — sramȍta), íjem* itd. *ìjū* (odnosno *izȉjem, izijȅmo, izȉjū),* po čemu se vidi da je cijelo *ije* refleks vokala *ě*, da *e* dakle nije osnovni vokal, jer bi inače to *e* bilo dugo i imalo akcentuaciju *plètēm — pletémo.* Svraćam pak pažńu na to da i dubrovački ćirilski spomenici iz početka XVI. vijeka na osobit način pišu jekavski refleks kod ove iste dvije riječi.[3]

A što sam uzimao da se katkada i u fleksivnim završecima označuje sa *-iieh* itd. dvosložni izgovor dugoga *ě*, nije ni to dobro; kad se naime pregledaju ti primjeri,[4] vidi se da svi imaju pred vokalom *ě* jedno *j: krajijeh, kojijem, mojijeh* itd.; A dakle tu piše

---

[1] Vaillant, *La langue de D. Zlatarić* I, 142 i 94.

[2] Ńih ću ovdje svih navesti: ‚iiem' K 282, ‚iiemo' 282. 296, ‚iie' 282. 296. 309. 329. 367. 392, ‚u ‚ie' 271, ‚jie' 177, ‚iiedú' 329 (2). 343. 371, 317, ‚poiie' 392, ‚uiie' 201. 330. ‚u ‚iie' 138 ‚iio' 167, ‚u ‚iio' 155; — ‚iied' 392, ‚u iiedu' 392, ‚u ijedu' H 2706 (rkp. Be). — Ostali su primjeri za *ii* = *ij:* ‚niie' K 393, ‚iiedna' 336, ‚piie' 371, ‚koiie (= koji je) 419, pijú' 275, ‚koiiu' (= koji ju) 209, pa ‚piio' (= pio) 167. — Interesantno je da su svi ovi primjeri iz A (osim jednoga iz H), a nema ni jednoga iz B, po čemu se vidi da je to ortografska osobina pisara A, ili još bolje ńegove matice za K, jer ih on nema ni u V i S.

[3] V. moje radove *Дубровачки Зборник од год. 1520,* str. 137, i *Бернардинов Лекционар и ńегови дубровачки преписи,* str. 35 i d.

[4] I ńih ću ovdje navesti uz broj strane u novome izdańu: *kraiieh* K 291; — ‚koiiem' 374 (2). 382. 430, ‚moiieh' 426, ‚tuoiieh' 377. 412, ‚suoiieh' 343, ‚koiieh' 351, ‚moiiem' 326. 349. 358. 361. 385. 422, ‚moiiema' 374 — svi su primjeri iz A.

prvo *i* za to *j* a svoje obično *ie* za dugo *ě*, tako da ovi primjeri ne dokazuju ništa ni kako je D. pisao ni kako je izgovarao dugo *ě*.

31. — Prelazeći k nekim osobitim slučajevima gdje se za praslav. *ě* nalazi jekavski ili ikavski refleks uzećemo najprije kratki slog *rě*. U D-ća je još ponajviše stariji stepen *rje*, ali može biti i mlađi *re*, u nekim prilikama i *ri*. Ovo posljedńe redovno, i vrlo često, kod prefiksa *prě-* (kod pridjevâ i glagolâ), a jedini su izuzeci *preluda* K 149 i *prjedah* K 358; naročito ističem da je redovno i *pritil-:* + *pritio* V 125. 127. 340. S 84. K 160. 206. 217. 229. 234. 255. 280. 281 (2). 425. KM 432. 436, *pritļu* KM 435, *pritļahnijeh* K 291, a samo jedanput *pretiliš* K 312, dok je u Dubrovniku sada samo *prètio*,[1] iako je inače uvijek *pri-*. Uvijek je, i često, *prid*, pa zato i *prida mnom* K 148, a i samo *priko* K 161 i *ispriko* K 237, — sve kako i sada. Može se amo uzeti i *prȉđe* (= prije) V 281. S 290. K 160, iako se je tu *i* razvilo više zbog *đ* što je za ńim negoli u povodu za *prě-* > *pri-*.

U ostalim slučajevima pravilo je *rje: brjeme* K 140. 243. 249. 349. 417. × *vašime* H 2728; — *crjepļe* K 329; — *crjevje* K 139. 293, + *crjevjar* K 139 (4). 144. 145. 161. 293. 299. 301; — *grješnice* K 141; — + *krjepak* PI 3. V 12. 177. T 844; *krjeposti* H 1208*. KM 432. 433 (2). 435; — *mrježu* K 147. 151 (2); — *prjesnačić* K 134. 142 (2). 143 (3); — *prješa* T 266. 576. K 201. 264. 287. 319. 374. KM 447; *prješno* H 904; — *rjepicom* K 282; — *rěz-: izrjezat* K 278; — *srjed* V 277. H 138. 742. 1410; *posrjed* K 333; — *srjesti* K 367, *srjetem* T 1231, *srjetosmo* K 263, *srjetoše* 288; *srjetali* T 962; + *srjeća* S 169. K 175. 196 (2). 218. 230. 246. 247. 255. 256. 260. 264. 267. 269. 273 (4). 294. 296. 311. 328 (3). 345. 358. 361 (2). 364 (2). 367. 371 (2). 378. 398. 399. 410. KM 436. 439 (2); + *nesrjeća* H 1185. K 151. 286. 314. 316. 321. 358. 379. 382. 387. 414. KM 450; + *srjećan* K 141. 148 (2); + *nesrjećan* H 1565. K 139. 147 (2). 150. 154. 249. 256 (2). 317; *hudosrjećnijem* K 201, *-ćna* 202; — *strjelami* K 137, *strjelicu* T 239, *-ice* K 136, *-icom* KM 435; *strjelovito* K 128; — *trjeba* K 230. 296, *ovdje trjeba (ovdi je trijeba?)* 329; + *potrjeba* PI 3. S 272. H 91. K 176. 196. 210. 211 (2). 216. 219. 220. 222. 232 (2). 233. 236 (3). 237. 243. 252. 272. 287 (2). 297. 308. 309. 328. 337. 339. 348. 350. 361. 373. 376. 417. 421. 423. 427. KM 434; — + *trjeska* H 1542. 2081. 2479. K 230 (2). 233. 316. 334. 400; — *vrě-: uza-*

[1] Štamparska je pogreška u Budmana *prětio (Rad* 65, 156).

vrjelo K 141; — + *vrjeća* K 146. 147 (2). 148 (2). 150. 151 (3). 161. 163. 314. 315; + *vrjećica* K 146 (2). 163; — *vrjemena* T 177. K 258, + *brjemena* PII 67. Ļ 7, 9. T 867. K 174. 221. 232. 235. 257. 317. 355. KM 432; — *zrě-: nazrjet* (vidjeti) K 153; *zrjelu* (maturam) K 215, *zrjela* 216. 257.

32. — Ali ima i dosta ekavskih oblika: *bremenom* K 349; — *grešnoj* Ļ 23, 3. T 1565; — *mrežu* H 1246, *mreže* K 147, *mrežom* 151; — *pręd-: unapredak* H 1784; — *preša* K 442. 452, *s prešom* H 771. K 213 (2), *u preši* K 357; — *prezime* V 64. S 151; — *rěz-: izrezaše* K 263; — *sred* H 1912, *[s]red* 1562; — + *sreća* S 180.* T 424. 1397. H 1234. 2068. K 249. KM 442. 450; *srećom* (protiv sroka s *batićom)* T 1206; + *nesreća* T 65. 129. 1454. H 54. 1492. 1783. K 382; *nesrećica* K 447; *srećan* KM 447; + *nesrećan* T 358. 1394. 1530. 1542. H 88. 1017. 1283. 1351. 1580. 1713. 1800. 1971. 2046. 2702. KM 447; *hudosrećna* KM 447; — *trěb-: potreba* H 76. 742. 1521. 2296. 2430. 2458. 2467. 2634. 2644; *potrebni* H 2637; — + *treska* H 146. 150; — *vreću* V 29; — *vremèna* H 579, + *bremena* K 165. 174. 243. 273. 291. 292. 298. 302 (2).

U pojedinim slučajevima ne slažu se izvori među sobom: A *srjeća* — BC *sreća* V 161; A *srjećom* — BC *srećom* S 104; A *srjeći* — BC *sreći* S 169; A *vrjećinom* — BC *vrećinom* V 342; u ta 4 primjera dakle A voli jekavski oblik a BC ekavski, a u V 323 A ima *strjelama* a BC *strilama.* I u rukopisu Be *Hekube* nalazimo više puta ekavski oblik mjesto jekavskoga ili ikavskoga u druga dva ili u jednome od ńih: Be *krepko* — O *krjepko,* Du *kripko* 2259; Be Du *sreća* — O *srjeća* 1267; Be Du *sreću* — O *srjeću* 766; Be O *nesreću* — Du *nesrjeću* 1900; Be *nesrećo* — O Du *nesrjećo* 630; Be O *nesrećan* — Du *nesrjećan* 2403; Be *nesrećan* — O *nesrjećan,* Du *nesrićan* 2426; Be *nesrećna* — O Du *nesrićna* 2716; Be O *nesrećna* — Du *nesrićna* 1724. 1761. 2549; Be O *nesrećni* — Du *nesrićni* 1569; Be *vremena,* O *bremena* — Du *vrjemena* 927; napose pak stoje Be O *vridnija* — Du *vrjednija* 1489 i Du *nesrećne* — O *nestrjećne* (Be nema), a može se ovdje spomenuti i Be *svjerepicam,* O *sjerepicam* — Du *sirjepicam* 2428 (isp. rus. *свирѣпый*, češ. *svěřepý*, poļ. *świerzepa).*

Iz ovoga se pregleda vidi da su u B jekavski i ekavski primjeri u jednakom broju (17 jek. a 19 ek.), dok su u A oni prvi u ogromnoj većini (181 jek. a 21 ek.), a u H u velikoj većini ovi drugi (44 ek. a 11 jek.). Budući da je kod kratkoga sloga *rě* je-

kavski izgovor stariji od ekavskoga, sasvim je razumljivo, da u mlađim rukopisima *Hekube* prevlađuje ekavski, ali otkuda ta velika razlika među A i B? Je li što mijenao A ili B? ili je možda D. na jedan način pisao u pjesmama a na drugi u prozi? Ja mislim da je tomu kriv B te da je neko u ńemu zamjeńivao mnoge jekavske oblike ekavskim (isp. str. 103); ali bi moglo biti i ovo drugo, pa se pozivļem na Gradića: on je napisao, skoro jednu za drugom, dvije pobožne knížice, koje je iste godine zajedno štampao; imali bismo dakle misliti — kad je isti pisac, isti sadržaj, isti oblik, isto vrijeme i isto izdańe, — da će u obje knížice biti i isti refleks za kratko *rě*, a kad tamo, nije! u prvoj, prije napisanoj, *re* je pravilo a *rje* rijedak izuzetak, u drugoj je naprotiv *rje* pravilo a *re* rijedak izuzetak![1] Ali ja volim misliti da je u B to samovoļna izmjena, kao što je samovoļna izmjena u starijemu rukopisu Be *Hekube* što on na 11 mjesta ima ekavski oblik gdje u jednome ili u drugome ili u oba ostala rukopisa ima jekavski ili ikavski, a naprotiv Be nema nikada jekavski gdje ovi drugi imaju ekavski.

33. — Ima vrlo malo drugih sada neobičnih jekavskih oblika; najviše je što prefiks *ně-* gotovo bez izuzetka glasi *nje-* mjesto sadašńega *ne-: njetko* K 174, *nješto* V 27. 239. K 145. 148 itd., *nješta* T 814, + *njeki* Ļ 15, 29. V 5. 41. 96. 210. 289 itd., *njekoliko* K 260. KM 435, *njekad* Ļ 1, 5. 24, 59. V 176. 274. 318. H 50 itd., *njekada* Ļ 22, 1. S. 145. H 174. 191. KM 431. 434, *njegda* K 188, *njekud* KM 445, *donjekle* K 211; a nekoliko puta je i *ńe-* (v. § 54). Ekavski je samo jedan primjer: *nekad* T 1039, a i u pjesmama su vrlo rijetki ikavski oblici, jer jekavcu mogu značiti nešto sasvim drugo (ikavsko *ništa* može jekavac shvatiti kao *ništa* ‚nihil'!), pa i ńih ima samo par u H: *ništo* 2291, *nikada* 2108; Du *nika* 2285, ali Be O *njeka*. Stari su jekavski oblici i *sjemo* Ļ 20, 19. S 57. 307. T 10. H 127. 1232. 2139. 2390. K 154. 205. 319. 376 *(simo* nema) i *objedvie* H 1405; prvi se više ne govori a mjesto drugoga je *obedvije*. Stari je dubrovčanizam *lievati* Ļ 10, 9, *polievat* H 1154, dok *slovjet* H 2235 (samo u O, jer Be Du toga nemaju) mjesto *sloviti* ide radije među morfološke promjene (v. § 91). U prozi je uvijek i *nijesam* itd., a za primjer *nismo* K 260 v. str. 127.

34. — Od slučajeva gdje je u D-ća sigurno ikavski izgovor vidjećemo u prvome redu ona dva poznata događaja gdje svi je-

[1] *Rad* 134, 119.

kavski dijalekti imaju redovno ikavski refleks, naime kada se *ě* nalazi pred *j* i pred *o*. Kada se *ě* nalazi pred *j* poznato je da se u starim dubrovačkim spomenicima miješa jekavski i ikavski izgovor, ali opet tako da je ranije i konzekventnije proveden ikavski izgovor u kratkim slogovima negoli u dugima.[1] Tako je i u D-ća, i to ne samo u završetku komparativa *-iji* (gdje u jekavskom nije nikad drukčije) nego i u drugim prilikama: *umijem* itd., ali *umiju* K 311; *razumijem* itd., ali *razumiju* K 242; *umiju* ima Be i u H 2580, gdje O ima *umjeju*, pa se vaļada ipak i tako govorilo. U S 176 nalazimo normalni oblik *grijav*, a u V 7 u A *grije*, gdje B ima *‚grieie'*, što je bez sumńe štamparska pogreška mjesto *grije*, jer treba da se sriče sa *pije;* ali za čudo to se pogrešno *‚grieie'* ponavļa u T 1186 gdje se sriče sa *prije;* svakako oblik **grjejati* nije posvjedočen ni iz jednog jekavskoga spomenika, a ja znam samo iz lastovskoga dijalekta oblik *grẽjat*.[2] I prilog *gdje*, kada je za ńim enklitički glagolski oblik *je*, biva redovno *gdi;* da je tako u stihovima, ne dokazuje baš mnogo, jer se u ńima uopće mnogo češće nalazi *gdi* negoli *gdje;* naprotiv jak je dokaz što i u prozi imamo gotovo uvijek tako, dakle *gdi je* ne samo u Ļ 26, 70. V 24. T 21. 22. 92. 969. 1250. 1468, pa u H 9 putâ, nego i K 131 (2). 150. 158. 180. 183. 188. 222 (2). 233. 249. 266. 271. 313. 314. 332. 334. 337. 353. 370. 375. 421. KM 435. 437, ali opet ima i *gdje je* Ļ 21, 1. S 173. T 971. 1099. K 233. 300. 389 i *gdje ju* KM 438. U dugim slogovima pak može se reći da D. ima uvijek jekavski refleks, tako kod *smijati se* (koji glagol ima u Dubrovniku dužinu u prvome slogu): *smijejat se* K 128. 257. 358 (2). KM 431, *smijejem se* K 297. 334, *smijeje se* 264. 358, *smijeju se* 240, *nasmijejat se* 349, *nasmijeje se* 358, *nasmijejemo se* 349, *nasmijej se* 358 (2), *nasmijeja se* 159, *nasmijejaste se* 199, *nesmijejali ste se* KM 457, a samo jedanput, i to zbog sroka, ima *se smijat* T 812. I kod imperativa na *-ěj*, gdje je slog pozicijom postao dug, redovno je jekavski refleks: *ktjej* Ļ 5, 2. 23, 14. T 1576. H 324, *ktje'* Ļ 14, 13; *hotjej* H 865, *hotjejte* T 1370. 1612; *umjej* K 327. 339. 396; pa mislim da će *ktij* T 273. 528 biti pjesnički oblik. Za gen. duala imamo uz *obieju* H 1095 i *obiju* KM 436, *dviju* H 1391.

Redovno je provedeno i *-io* za *-ĕo*, pa ću spomenuti samo neke dandanas u drugim jekavskim govorima slabo obične ili upravo neobične oblike: *iznio* V 28, *donio* S 44. 79, *mnio* S 80. 314, a

[1] *Rad* 134, 129.
[2] Rešetar, *Der štokav. Dialekt* 69.

naročito *snio* V 27, *io* K 167, *uio* T 1101. K 155, *srio* K 367, *ktio* V 116. 275. 341 itd.; pogreška je pak *umjetjeonstva* K 259 mjesto *umjeteonstva* (isp. *neumjeteostva* PII 67), koja se mogla lako potkrasti kod te riječi iz književnoga jezika.

35. — Ali ima i specijalno dubrovačkih ikavizama. *Pri-* mjesto *prě-* već je spomenuto (v. str. 136), a stara je dubrovačka osobina i to da u glagolskim osnovama *vědě-* i *sědě-* u prvome je slogu ikavski refleks: *spovidjet* K 139 (2). 140. 200. 212. 229. 260. 295. 316. 337. 372. 396, *spovidio* K 212, *spovidjela* 363 (3). 398 itd., *dopovidjela* 140, *dospovidjet* 141, *zapovidio* 213 itd., a samo jedanput ima *sjedit* K 386 (prema prez. *sjèdīm).* Ali kad su osnove jednosložne, onda je pravilo jekavski izgovor: *spovijem* K 143. 185. 235. 339, *povijem* 149, *ispovijem* 309, *zapoviješ* 208, *propovije* 205, *spovie* H 422, *spovjeđ* H 301. K 139. 140. 144. 221. 361.

Vrlo često imaju u D-ća ikavski završetak prilozi mjesta što su sastavljeni sa *-dě,* dakle *gdě, ovdě* itd., pa *gorě* i *dolě,* zatim *godě.* Za *gdě* u stihovima je ponajviše *gdi,* i osim već spomenutih slučajeva veze *gdi je* (v. str. 139): tako Ļ imaju 12 puta *gdi* a *gdje* 20, 12 (2), 14. 26, 27. 30; V 10 puta *gdi* a *gdje* 44. 134. 159. 251. 266; S 8 puta *gdi* a *gdje* 23. 111. 190; T 70 puta *gdi* a *gdje* 142. 377. 513. 514. 898. 946. 965. 966. 967; H uz *gdi* 48 puta ima 9 puta *gdje.* Pa opet ikavski oblik *gdi* nije osobina pjesničkoga jezika, jer ga nalazimo i u K ne samo često u vezi *gdi je* nego i izvan ńe nekoliko puta: *gdi* 144. 147. 150. 151. 188. 253. 278. 283. 311. 319. 374 (3). 375. 380. 383. 387. 393. 396 — to je u K najbrojniji ikavski oblik, kao što je i u Gradića kod kojega od 52 ikavizma 32 idu na *gdi;*[1] sada je samo *đě.* Naprotiv, sadašńe *ó(v)di — óndi* već je kod D-ća provedeno gotovo bez izuzetka: *ovdi* vrlo često i u pjesmama i u prozi — u samim D do 22 puta! a *ovdje* samo u K 185. 202. 393; *ondi* V 134. T 1468. K 140. 143. Kod ostalih priloga na *-dě* (gdje sada ima sa *-ě* samo *nȅđe* i *nȉđe)* miješaju se jekavski i ikavski refleks: *nigdje* S 41. T 724. K 144 — *nigdi* S 104, *nigdir* T 1274; *njegdi* K 362; *indje* S 38. T 1020. × H 2335; *kudie* H 1534. 1707 *(kudi* Du). 2392 *(kudi* × *svudi* Du). 2426. 2436, *kudije* K 128. 158. 164. 294. 377 — *kudi* Ļ 19, 5. S 187. T 283. H 2392. 2406. 2426. 2436. K 131. 132. 159. 240. 310; *ovudije* K 138; *tudije* K 396 — *tudi* T 172; *svudije* K 150. 161 — *svudi* S 38. H 2394; iako je većina primjerâ sa *-i*

[1] Jagićev *Archiv* XIII, 371.

u pjesmama, ipak ima ih dosta i u K, tako da su u D-ćevo doba sigurno bili narodni, premda se sada govore samo na *-d* ili *-dā (kŭd — kùdā* itd.). Za sadašńe *gôri — dôli* i D. ima samo tako: *gori* Ļ 20, 23. V 335. H 1401. 2474. K 185. 186 (2), *doli* H 716. 2281. K 191. 195. I za (akcentovano ili neakcentovano) *godě*, a sadašńe *god — goď*, D. također ima samo *godi* PI 3. Ļ 19, 18. 25, 13. V 104. S 39. 47. T 171. 234. 535. 1234. 1357. 1460. H 19. 24. 82. 1551. 1552. 2333. K 129. 134. 150. 151 (2). 158. 235. 401. Samo *-i* (koje je također postalo od *ě)* imamo i kod prilogâ *javi* (javno) T 701. × 928. H × 431. 438. 1810, *mani* (zaman) H 1190. × 1837, *razmi* H 1080, pa i kod *krozi* (kroz) H 1516, *koli* T 247. 254. 257, *toli* T 103. 142. 219. 365 itd. K 259 (u prologu *Dunda Maroja).*

Iskļučivo su pjesnički „ikavizmi" *nidan* (mjesto *nijedan)* V 44. T × 450. 823, *nidna* T 475, za koje ja još uvijek mislim da su ih dubrovački pjesnici krivo sklopili, a da se svakako u Dubrovniku nisu nikada govorili. O ostalim ikavskim oblicima koji se nalaze samo u pjesmama mislim da ne treba napose raspravļati, a koliko ih je malo još u D-ćevoj prozi, pokazano je na str. 127).

36. — U D-ća ima i nešto ekavskih oblika: iz starine su *obećati, zled* (Ļ 1, 22. T 1073), *telesni* (Ļ 20, 15. 20), *celivati* (PII 67. K 399 itd.), koji su uvijek taki u starih dobrovačkih pisaca. Stari dubrovački pjesnici imaju često i ovake ekavizme: + *veran* Ļ 20, 13. T 1280. 1464, H 205. 1841. 2324. 2468, *najvern'ji* Ļ 10, 33; + *priverni* Ļ 12, 1. T 539. 1620, *neverniku* (Du, *nevjerniku* Be O) H 2083, a onda *vencom* T 111, *venca* 122, *venčac* Ļ 3, 5. V 69. S 156 (u pjesmici); u K nalazimo samo *vjera, vjerovati,* + *vjeran* (148. 158. 161), *nevjerni* (133), + *vijenac (*136. 145. 199), a ima i *vjenačac* T 1423, *vjenačce* T 199; u K jedini je siguran ekavski oblik ove vrste *verni* 131, ali se nalazi u pjesničkoj rečenici kojom se Grižula zakliće vili: „... tvoj rob, tvoj sluga, tvoj sužań, tvoj verni ļubovnik!" Sumńiv je naprotiv primjer *tvoga vernoga sluge* K 403 (v. str. 114). Ovakih ekavskih oblika nema ni u Gradića.[1]

Noviji su ekavski oblici *re* za *rě* (v. str. 137) i osamļeni primjer *nekad* T 1039 (v. str. 138), a sigurno su samo prepisivačke pogreške *nesam* (Be, *niesam* O Du) H 860, *vrednos* (Be, *vridnos* O Du) H 970, *bogat[ij]eh* K 232, *belomu* KM 431, *donela* 432, *ume-*

[1] *Rad* 134, 119—120.

teonstvom 434. Naprotiv dijalektička su osobina pojedini ekavski oblici u nekih Nedubrovčana u K (v. str. 117).

Za sekundarno *ě* imamo mnogo primjerâ kod stranih riječi (v. § 123), a vrlo malo kod domaćih: *motovjelom* K 161 (od *motovilo), pijer* K 291 (uz + *pir* K 139. 140. 161. 199. 218. 222. 229. 231. 235. 257); naprotiv nema još sadašńega *pàstijer* nego samo + *pastir* V 213. 465. T 80. 86. 546. 553. 733. 813. 1553. 1577. 1580. 1585. 1590. 1597. 1615. 1617. 1649, *pastirić* K 143.

2. *Ostali vokali*

37. — U pogledu *poluglasa* u sredini riječi treba prije svega konstatovati da D. ima gotovo bez izuzetka *uzeti — uzimati* (kao što uvijek ima i Gradić), a samo jedanput nalazimo u prozi *srce mi je vazela* KM 435 (u pjesničkoj rečenici u *Ǵuhu),* pa u stihovȋma *vazam* Ļ 26, 113 i *vazamši* T 1200 (govori Kupido); kod *vъpiti* miješa: *vapiti* H 213, *vapijem* Ļ 11, 4. T 347. K 131, *vapije* H 2464, *vapijući* H 487 — *upiti* H 556, *upije* T 1353. K 128, *zaupi* K 160, dok Gradić ima samo *vapiti.*[1]

Inače u sredini riječi imaju još ovi pojedini oblici: *mčinu* S 5. 30 (ak. sing. od *mčina,* a to je uvećani oblik od *mač* < *mьčь), Rta* S 206 (sada *Ráta,* gen. sing. od *Rât).* Kod nekih priloga za vrijeme miješaju se, prilično pojednako kao i danas, (stariji) oblici bez *a* i (noviji udešeni prema *kad)* sa *a: igda — ikad(a), nigda — nikad(a), njegda — njekad(a);* slično je i što uz (starije) *onda* ima i (mlađe prema *kada* itd. udešeno) *onada* H × 769. × 1620. × 1806. × 2610. K 216. 260. 276, ali u H 1620 i 1806 Be, mjesto *onada,* ima (protiv metra i sroka) *onda.* Kod prilogâ za mjesto na *-le* D. pak nema, kao ni današńi dijalekt, oblike sa (sekundarnim) *a: odkle* K 144 (2). 171. 223. 261. 288. 297 (2), *otole* K 154. 167. 195. 256 (3). 378. 398. 409, *odovle* V 332. H 1605. 2340. K 281. 362. 401. 409 — nema dakle *odakle, odatle, odavle.*

U posļedńem slogu sasvim izuzetno, i to ponajviše u pjesmama, u domaćoj riječi nema *a,* te tako nastaje pri kraju konzonantska grupa koju naš jezik na tome mjestu ne trpi: *moz (< mozg)* V 62 (isp. § 53, *c), gork jad* Ļ 10, 21. T 362, *gork plač* Ļ 23, 8. T 1570, *gork jad i moj gorki cvil* T 1570, *obraz ... gork i grub* K 156. Naprotiv u prozi kod riječi pozajmļenih iz talijanskoga

[1] *Rad* 134, 106.

jezika konzonantska se grupa ponajviše ne rastavlja sekundarnim *a: valent* K 193, *konten[t] sam* 212, *kontent* 216. 217 (3). 218 (2). 221 (2). 241. 419. 420, *ińorant* 236, *asašinament* 251, *kant* 256, *argument* 260, *ekčelen[t] ti* 266, *dijamant* 236. 274 (3). 275. 276. 279. 321. 328 (2), *pacijent* 292, *kont* (tal. *conto)* 304. 327, *galant* 334. 358, *kontent* (tal. *il contento)* 343, *testament* 349, *kont* (tal. *conte)* 378, *pufrant* 405, *tradiment* 406, *negromant* 255. 413. 428, *espedijent* 430; *čert* 187, *do kvart ure* 328, *asalt* 405. 406. Samo u nekoliko riječi što su više ušle u običaj razvilo se je tako *a: veras* PI 3. K 291. 391. 431, *Tudešak* K 273. 292, *ribalad* 335 (2). 340. 341. 359. 380, *banak* 327, *fresak* 357, *afikat* 393, *larad* Lj 26, 138; *parenat* K 196, *ponat* 232; ali u isto se doba vidi da nemaju *a* riječi što se svršavaju na *-nt* osim vrlo običnih *parenat* i *ponat,* a da ga većinom imaju one što na kraju imaju koju drugu grupu osim *čert, kvart, asalt.* Danas, bila riječ obična ili ne bila, može biti samo sa *a: kòntenat, kȁnat, kȍnat* itd., *čȅrat, kvȁrat, àsalat* itd.

Ovo se isto *a* može razviti u konzonantskoj grupi i u gen. plur. osnovâ na *o* i na *a: furfanata* K 393, *amanata* (od *amant)* 317, *canaca* 237, *perala* 293. 328, *spȅnāzā* 299, ali uz to i *fačendâ* K 294, *vergâ* 355. I tu je danas redovno oblik sa *a,* ali specijalno od *pêrla* gen. plur. je *pêrlā.*

U prefiksima D. se uglavnom drži poznatoga pravila — pred konzonantskom grupom primarnoga glagola ima *a* a pred onom sekundarnoga glagola nema ga; zato ga ima na pr. u *satre* T 932, *izakla* K 230, *odaslao* 362, *uzazna* 363, *odagni* H 2503, *odagna* K 242 (2), *izagnat* 412, *nadazrim* KM 436 itd., a vrlo je neobičan oblik *otašao* T 678 (mjesto običnoga dubrovačkoga *otîšao),* pa možda nije slučaj da ga govori jedna prosta „Vlahińa". Ali, kao i inače u našemu jeziku, pred sekundarnim glagolom, uz normalno *s-,* može biti i *sa-,* naročito pred konzonantskom grupom: *sakrivat* V 194; *satjerat* S 16; *stvoriti* S 243, *stvorio* H 475, *stvori* 483 — *satvoril* Lj 3, 24, *satvorit* S 241, *satvori* T 481. H 470; *združiti* T 1496 — *sadružit* T 942, *sadružio* K 286; *shrani* H 886, *shranit* (protiv metra Be) H 1957 — *sahranit* H 886. (O Du) 1957; *samiri* T 1618; *zda* T 974 — *sazdaše* T 531; *sakrojio* K 385; *sasao* KM 448; budući da se većina ovih oblika sa *sa-* nalazi u stihovima, može biti da su bar neki od ńih uzeti samo metra radi, a od svih ńih je danas poznat samo *sakrívat* uz *skrívat,* jer se govori i *sàkrit* uz *skrȉt.*

Kod predlogâ se *a* pojavlja češće negoli dandanas, jer ga ima ne samo u prilikama gdje se i danas čuje kao na pr. *iza sna* K 201, *nada sve* Ļ 3, 22; *prida mnom* K 148. 288, *prida me* K 193. 291, *sa mnome* Ļ 26, 151. S 188, *sa mnom* T 382, *uza te* S 284. K 167 itd., — nego se *a* javlja dosta često i gdje ga danas nema, na pr. *beza dna* K 261, *iza dna* 367, *ka stanu* 173 (uz *k Kamilu* 235), *kroza ki* Ļ 10, 22; *oda svih* Ļ 11, 19. S 164. T 276. H 70. 184. 1486. 1834, *oda sve* Ļ 10, 33. 21, 8; *oda sna* K 46, *odasvud* K 242. 256, *prida ń* K 291, *prida ńe* H 2633, *sa zlima* Ļ 26, 16. 101, *uza ńu* V 43; kako se vidi, i u onim prvim slučajevima i u ovim drugima *a* nastaje ili pred oblicima zamjenicâ *ja — ti — on,* ili pred konzonantskom grupom a jedini je izuzetak *kroza ki* Ļ 10, 22; oblici pak koji su sada neobični nalaze se gotovo svi u stihovima.

38. — Za praslav. *ę* poslije palatalnog konzonanta D. ima *a*, mjesto običnoga štokavskoga *e*, samo u *prijati* Ļ 6, 17. T 422, dakle samo 2 puta u stihovima, i to oba puta u sroku, a inače mjesto toga oblika ima štokavsko *primiti* (često); pa ipak ja mislim da se je oblik *prijati* u Dubrovniku XVI. vijeka ne samo pisao nego i govorio, jer ga ima 2 puta i Gradić[1] a i ostali dubrovački prozni spomenici toga istoga i starijega vremena.[2] Iz govora je pak Lopuđana što se par puta nalazi *o* mjesto *u* za starije vokalno *l* (vidi str. 112). — D. ima još i oblik *jâd* u značenu „otrov", gdje je *ja-* od praslav. *jě-* (kao u *jasli*): *srce mu jadom otruj* V 217, *Plako . . . ki nosi med i jad* K 136, *što zmija rodi . . . jadom meće* K 330; poslije D-ća toga nema.[3] — Za oblike *crkovne* K 206 i *ļubovcu* 404 ja ostajem pri tome da nisu uzeti iz crkvenoga jezika nego da imaju etimološko *o*.[4]

Zakon o palatalizaciji vokala *o* već je prilično porušen u završecima muških imenica na *o* ; u instr. sing. još se dobro drži *-em*, naročito poslije *č : s plačem* T 283. K 214 9 puta u H, *bičem* H 2037. K 156, *mačem* K 291. 393. 404. 409, *kolačem* 357. 362. 383, a samo 1 put *trkačom* T 641; ali poslije drugih glasova jače se miješa *-em* i *-om : bojem* T 1640, *znojem* K 275; *mužem* 187, *nožem* 325 — *lupežom* Ļ 24, 15. K 250; *Dragićem* K 133, *žmulićem*

[1] *Rad* 114, 10.

[2] Решетар, *Дубров. зборник од год. 1520,* str. 182—183.

[3] Za taj oblik *jad* Vaillant misli (*o. c.* I, 250) da je uzet iz crkvenoslavenskog jezika.

[4] *Nastavni vjesnik* I, 354; naprotiv i Vaillant (*o. c.* II, 106) uzimlje da je *ļubovnik* pozajmljeno iz crkvenoga jezika, ali u zapadnim našim katoličkim krajevima bilo bi se iz crkvenoga jezika još prije uzelo *ļubov,* ali toga oblika tamo nema nikako.

222 — *batićom* T 1205; *bracem* H 2113, *košicem* K 161, *mahnicem* 192, *ocem* 348, *kutaocem* 349, *konopcem* 409 — *Stancom* S 67. 235*, *vencom* T 111, *vijencom* K 431, a napose spomińem *plaštem* K 281. I u dat. plur. oba su završetka gotovo jednako porazdijeļena: *prijateļem* PI 3 (2). PII 67, *neprijateļem* PI 3. PII 67; *mańagvadańem* K 287, *Dubrovčićem* 397 — *lupežom* T 25, *prijateļom* H 958, *mańagvadańom* K 394, *lakomcom* 233, *čovuļicom* 257. Napokon i u proširenoj pluralnoj osnovi miješa se *ev* i *ov: kraļevi* H 1881. K 258. 275. 292, *muževom* K 226. 230 — *mužove* T 938, *zecovom* T 1287. Sredńe imenice u instr. sing. zadržavaju *-em* zbog završetka *-e* u nom. i ak. sing. a za dat. plur. nemam primjera. Za posesivne pridjeve imam samo 2 primjera što je vrijedno zabilježiti — *gospodarev* K 250 a *carov* 251.

39. — Novije su promjene: redovno + *grob* T 916. H 133. 348. 486. 1204 (ali Be *greb).* K 234. 235 (2). 262 itd., a + *greb* (prema *grepsti)* T 1048. K 235 (2), kako se sada jedino govori; naprotiv vrlo su obični oblici *ȍvo — ȍto — ȍno* (prema *ovaj* itd.), a dosta je ređi oblik *eto* (mjesto ńega O u H 195 ima *oto),* mnogo ređi *evo* (mislim da neće biti mnogo primjera više negoli H 268. 721. × 1047. 1468. 1469), a *eno* mislim da i nema, dok se sada čuje samo *evo — eto — eno.*

Dubrovački oblik *ȏholās,* koji je postao disimilacijom od *oholost,* ima i D.: *oholas* V 225. T 195. 839, 879. 1029 itd., a uz normalne oblike *otvara* K 431, *otvaraju* 208, *zatvaraju* 257, koji se sada jedino govore, ima i novije *otvorat* K 235, *otvora* 235. 362, *otvoraše* 290. 391, *zatvora* 402, koji su udešeni prema *otvoriti — zatvoriti.* Ne zna se pak zašto se mijeńa *o* sa *a* u ovim primjerima: s jedne strane *odzgor* I, 26, 51. × H 543. K 180. 394. 397, *odzgore* × V 198. × H 868, *odzgori* H × 320. × 1937, *odzgora* H × 175. × 2123. K 137, *zgor* T 26. 1078. × H 2052, a s druge *odzgar* H 200. K 198, *odzgara* × S 305. K 138. 153, *zgar* I, 7, 1. 10, 12. 13, 6. 18, 8. 19, 1. V 183. 286. T 301. H 78. 108. 236. 257. 997. 1116. 1460. 2078, × 3732 itd., *zgara* H 159. 267. 362. 827. 1590. × 2589, *odzdala* S 305. H 542. K 180. 394. 397. Upada u oči da se u pjesmama oblici sa *o* nalaze ponajviše u sroku, pa bi to moglo značiti da su D-ću bili mańe obični; sada se govori samo *odȍzgō — odȍzdō* i *odȉzgāra — odȉzdāla.*

Kod drugih priloga može završni vokal alternirati: za neke smo to već vidjeli da na kraju može biti i jekavski i ikavski refleks

vokala *ě* (v. str. 140); ali ima i drugih alternacija: a) *-i* ∝ *-e: dokoli* K 147. 167, *odkoli* Ļ 19, 1; *odkli* K 118, *pokoli* Ļ 19, 1. T 956. × 957. 1131. 1515. H 1261. 1430. 2072. 2120, *pokli* Ļ 10, 21. 12, 3. 8. 13, 1. V 161. 332. T 61. 359. 475. 1136. 1431. 1512, u H 8 putâ, u K 14 putâ — *dokle* H 456. K 207, *dosle* S 23. T 203. 789. × 800, u K 10 putâ, *dotle* K 204. 205. 207 (2), *odkle* Ļ 2, 14. K 206. 223. 430, *odtole* V 329, *odtle* 330, *otle* K 397, *pokle* H 41; — *b) -i* ∞ *a: dosti* T 719. 1173. 1495. H 1505 sve u sroku, *zadosti* T 4, 19. T 261. 594. 951. 1609. 1685. H 554 i to sve u sroku; *triebi (je)* T × 857. 883. 893. 1227, *veomi* S 82. 1244 — *dosta* Ļ 24, 37. T 701. 1263, *trijeba* (je) K 188 (2), *veoma* S 294; — *c) -e* ∞ *-a; odsele, dosle* (v. pod *a*); *sade* Ļ 26, 8. 30. T 154. 805. 895. H 1588 sve u sroku — *odsela* K 145. 197. 266. 358 (2). 363, *sada* 317. 328; — *d) -ě* ∞ *-u: gori, doli* (v. str. 141) *goru* K 174. 176. 191. 371, *uzgoru* 180, *dolu* S 282 (A, *doli* C, nema B). H 715 *(doli* Be). K 182. 186. 195. 386. Od svih tih oblika oni koji se nalaze samo u stihovima, naročito ako to biva samo u sroku *(dosti, zadosti, sade),* pripadaju bez sumńe pjesničkomu jeziku; od svega toga danas ima vrlo malo: *dȍkle, òtōle — otóle, dȍsta.*

40. — *Sažimańe vokala.* — Od općenitih osobina kod vokalâ najvažnije je sažimańe, jer tu imamo sažete oblike posesivnih zamjenica (osim oblika sa *ō* < *oje)* koji su tako karakteristični za naše starije pjesnike. Ima ih dabome i D., ali ponajviše u ozbiļnim pjesmama za ozbiļna lica, na pr. *tve* Ļ 2, 2. V 127. T 1512, *mâ* V 68. T 1498, *mê* T 1475. 1602, *mû* V 78. 79, *tva* V 74 itd., pa tako osobito često u tragediji H; ali katkada se nalaze i kod šaļivih lica kada se zalete u pjesnički stil: *mâ ļȕbi* S 155 (Ġivo u pjesmici); *mâ vilo* S 238 i *Miona mâ* 248 govori zaļubļeni Stanac (a inače on skraćuje *mo'a* 171. 253); pa i „Vlasi" govore u T: *mâ* 1143. 1165. 1183. 1268, *mê* 1300, *tva* 1276, *tvu* 1280. U prozi tih oblika gotovo nema; što u *Grižuli* Dijana govori *mâ, tve, svû* K 136 a Grižula *mâ* 129 (2). 146 (2), *mê* 129 (3). 146, *tve* 143 — to je jedno i drugo u stihovima te pastorale. Baš u prozi nalaze se samo ova 4 primjera: tri pjesnička — *ti s' moj gospodar ona mâ gospoja* K 172, *mâ grličice* 375 i *tva ljepota* KM 450, — tako da je iz ozbiļne rečenice samo ovaj jedan: *nije svê pameti* K 168, što ga govori Kotoranin Krisa u *Mandi,* a koji bi mogao biti i prepisivačka pogreška. U Gradića ovakih sažetih oblika nema nikako.

I za sažimańe završetka *-ao* nema sigurnih primjera: 2 primjera na *-ā, jebâ* K 167 i *skandâ* 273, mogu biti tačni, ali ne govore

ih Dubrovčani nego Crnogorac Nadihma (v. str. 114) i Korčulanka Laura (v. str. 116); naprotiv *kô* (mjesto *kao*) T 54 i *došô* S 290 (C, *došao* A, nema B) biće prije pogreške prepisivačke, jer se inače sigurni primjeri za tako sažimańe kod dubrovačkih pisaca nalaze tek u XVII. vijeku.[1] Stari je primjer sažimańa *stâti* (stojati) T 858, *stât* K 130. 133. 178 itd., *staću* 249, *stao* 232, *stála* S 176, *stâh (stòjāh)* H 1023; ali ima i *stojati* Ļ 6, 18, 10, 8. T 640. 1014. H 1890 (zato i *stojaše* Ļ 22, 12) — sve u sroku, pa mi je zato i sumńivo je li se tako u D-ćevo doba i govorilo (sada je samo *stât, stô — stála);* naprotiv *stojeći* H 103. K 291 narodni je oblik koji se i dandanas govori *(stojéći* uz *stéći).* — Specijalan je dubrovčanizam i *gòspār (< gospodar)* K 139. 141 itd., premda ima još i *gospodar* K 141 (2 puta, što govori sluškińa o svome gospodaru). 290 (što govori mlada vladika o Dundu Maroju), — sada bi se u oba slučaja kazalo *gospar;* naprotiv sažeti oblik *góspa,* što se u D-ća govori i o svakoj gospođi *(gospo* H 2379, *gospa* K 141), sada se govori samo o Bogorodici i o ńenoj crkvi u Dubrovniku (a ta se u D-ća još zove + *Gospođa* K 285, 3 puta), kao što je i u D-ća *Gospo od milosrdja* K 205.

41. — *Nestajańe vokala.* — Vokal se u sredini riječi rijetko gubi, to jest ima mnogo primjerâ gdje se *i* gubi pred *j*, na pr. *D'jana* Ļ 3, 4; *najvjern'ji* 10, 33; *star'ji* 26, 45; *haram'je* S 314 itd., ali to su sami primjeri gdje je D. grupu *ij* + *vok.* samo u stihu brojio kao j e d a n slog, pa to ide u metriku, kao što tamo spadaju i primjeri kada on i *-io* i *-ao* broji kao jedan slog. Inače vokal u sredini riječi rijetko nestaje: priloge gdje se miješa *-kolě* i *-klě, -tole* i *-tle* v. na str. 146; osim toga ima još *udrit* T 1257, *udrite!* K 137 (2), ali češće *udarit* T 83. K 133, *udariti* K 137, *udari* (3. sing. prez.) 151, *udari!* T 1631. 1635; ne mogu pristati uz Vaillant-a kako on tumači oblike bez *a.*[2] Može se amo uzeti i *četr dni* T 4.[3]

Mnogo češće otpada vokal na kraju riječi, najviše kod infinitiva (v. § 79) i imperativa (v. § 81). Vrlo često otpada krajńi vokal. također kod prilogâ i veznikâ; tako su vrlo obični oblici *kad, ikad, njekad, nikad, sad* i češće se nalaze negoli *kada* itd.; isto su tako

[1] *Rad* 134, 152.

[2] *La langue de D. Zlatarić* I, 250; isp. *Slavia* VIII, 639.

[3] Štamparska je pogreška *nemam* K 211 u 8. retku odozdo mjesto *ne imam;* inače bi bilo bolje taj negativni oblik pisati *nejmam,* kako ga je pisao (i izgovarao) I. Đurđević, jer sadašńe *nēmām* nije postalo sažimańem vokalâ *e-i* u dugo *e,* nego je najprije od *ne imam* postalo *nejmam,* gdje je *e* pozicijom postalo dugo, a zatim se *j* izgubilo.

*

običniji *kud, odtud, svud; odovud* K 228, *inud* S 71 negoli *kuda* itd., a prema ńima su udešeni i oblici *zgor, zgar* od *zgora, zgara* (v. str. 145). Kod riječî pak uz koje pristaje *-re* ovo je ponajviše okrńeno: *itkor* T 1246. H 2586, *nitkor* T 1243. H 1480. × 2066. K 174, *nikogar* K 183, *kogodir* 181, *ništor* T 727. 1887, *ništar* V 6, *od ništar* K 184, a ređe se drži cijelo *-re: nitkore* Ļ 24, 22. H 857. 1327, *ništore* T 838. H 1799. 1978. 2259. 2287 (u H uvijek u sroku); prilozi pak imaju uvijek okrńeno *-r: igdar* T 980. 1215. 1433, *ikadar* H 2039; *nikadar* H 2097 (*nikada* Be protiv sroka). 2368. 2675. 2733 sva 4 puta u sroku; *nigdar* Ļ 24, 40. K 190; *sadar* × H 2617, *sveđer* K 354; *jur* Ļ 2, 3, a samo jedanput *jure* PII 66; napokon i kod vezniká znatno prevlađuju krńi završeci: *er* (vrlo često), *ter* Ļ 4, 5. 10, 15. 27. T 103, *ner* S 110. T 385, a rijetki su izuzeci: *ere* V 30, *tere* T 3. K 193. 201. Prema tim oblicima gdje se miješa *-re* i *-r* imamo i *već* (više) Ļ 26, 65. × S 135. T 160 (2). 968 (2). K 213. 232. 256 uz *veće* S 230. T 83. 936. K 132. 133. 135. 140 itd., *odveće* Ļ 1, 6. T 448; *onuđ* T 1356 uz *onuđe* K 283.

42. — Pojedini su slučajevi: *neg* (vrlo često) uz *nego* Ļ 1, 29. 26, 19. V 257 itd.; *jučer* V 36 uz *jučera* V 25; *dovečer* K 229; *četr dni* T 4. Često se pak gubi krajńe *-i* kod nekih enklitika, ali navodim samo one primjere gdje poslije toga *-i* ne slijedi opet *i-* ili *j-*, jer tada to može biti samo grafička nepotpunost; sigurni su dakle ovi primjeri: *m'* (mi) H 297; *t'* (ti) Ļ 26, 113. V 239. 243 (2). 304. S (često). K 132. 133. 141 (2). 205; *s'* ([je]si) Ļ 2, 3. 18. 7, 7. 19, 24. 26, 2. 7. 10. 82. V 335. S (često). H 190. K 174. 196. 220. 238. 297; zatim *jes'* (jesi) K 195 (2). 239. 281, *nis'* T 553. H 937, *nies'* S 4, *nijes'* K 154. 204. Budući da se oblici *t', s', jes', nijes'* nalaze i u K, mislim da su sigurno narodni, kao što je i *kojigod* K 128, jer se sada ponajviše i govori *god*, a *jes'* i *nijes'* može se čuti u brzom govoru. Naprotiv sumńivi su oni, inače rijetki primjeri gdje otpada koji drugi krajńi vokal osim *i : jer s'* (se) *u ńem* Ļ 2, 3; *bogm'* (bogme) *ovdi* T 1027, *što j'* (je) *ovoj* T 1167, *liposti m'* (me) *opoji* T 1146, *tak'* (tako) *istraja* H 322, *sam'* (sama) *ostajem* H 2245. Svakako su pak proste »pjesničke licencije« što je nekoliko puta skinut krajńi vokal kod prošloga participa: *hranil'*(o) V 172, *ktil'*(a) T 476. H 79. 989, *vidil'*(o) T 192, *potlačil'*(a) 1558, *pokril'*(a) H 83, *bil'*(o) 84, *užival'*(a) 146, *izdvoril'*(a) 990; u K ima samo jedanput *htil'*(o) 136, ali to govore u *Grižuli* vile, i to u stihovima; sve je to čińeno zato da u stihu bude jedan slog mańe.

42bis. — *Sekundarnih vokala* ima malo: najviše biva da se uz sufiks *-m* u instr. sing. ženskih imenica na *a*, pa u nekim padežima zamjenične i pridjevske deklinacije razvija pri kraju jedno *-e* (v. § 65 i 73). Tako je postao i oblik *jednome* (jedanput) H 1054, koji je upravo instr. sing. f. od *jedan*, i *domome* (doma) × S 187. T × 664. × 752. × 774. × 783. 786. 797. 1206. 1220. 1277. H × 2295. 2296. K 146 (u stihu). 158 prema *domom* T × 796. × 895. 1112. 1191. 1228. 1291, i *domome* i *domom* samo u stihovima; amo napokon ide i *sveđer* K 354 prema *sveđ*. U nekih priloga dodaje se pak s kraja *-a* prema tako običnoj alternaciji *kada* — *kad* itd.: *naprijeda* × S 175. × H 2514. K 130 (3). 137. 155. 187. 256 (2), uz *naprijed* PI 3. K 138. 140. 165 (2). 260; *nazada* × T 8. K 154 uz *nazad* K 319; *opeta* T × 251. × 798. K 175. 176. 256 uz *opet* S 218. H × 165. 2520; *paka* × S 269. H 325. K 148. 158. 229; uz *pak* I_t 1, 4. 19, 10. 26, 129. S 138 itd.; *toprva* K 321 uz *toprv* K 290, a možda i (hoću it) *stranputa* H 2002. Biće tako i *nuta!* K 133. 142. 159. 419 uz obično *nut* K 153 (3). 160; Maretić naprotiv uzimļe (u Akad. rječniku) da je sastavļeno od *nu* i *ta*. D. ima i obični mlađi oblik *izišla* H 179. K 285, *izišli* K 409, što je normalni oblik za dubrovačke pisce i dubrovački govor, a koji je udešen prema *iziti* — *izidem*.

Može se ovdje navesti i to da se nekim zamjenicama i prilozima dodaje često čestica *-re*, ponajviše okrńena (v. str. 148), a zatim, mnogo ređe, čestica *no: gdino* I_t 15, 21; *štono, gdjeno* (govori Kotoranin) K 429; *jakino* I_t 17, 5; *jakno* 17, 6; *kakono* 26, 9; nekim prilozima za vrijeme dodaje se pak cijeli slog *-ka: danaska* T 685. 716. K 185 (2). 193 (3). 261. 266. 407, *jutroska* K 407, *noćaska* S 178, *sinoćka* S 69. K 186. Svi su ti oblici sastavļeni sa zamjenicom *s* (ovaj), pa se i sada govore.

3. *Konzonanti*

43. — *Konzonanti ć* i *đ*. — Među konzonantima najvažnije je naše *đ* kao refleks praslav. grupe *dj:* D. ima redovno štokavsko *đ*, i u one tri riječi kod kojih se u najstarijim dubrovačkim spomenicima može naći i inače čakavsko *j*, naime kod *gospođa, među* i *također*. Izuzetak pravi prva od te tri riječi utoliko ukoliko u stihovima i D. redovno je piše sa *j:* + *gospoja* I_t 1, 13. 2, 18. × 3, 3. 5, 17. 10, 29 (2) itd., V × 100. × 139. × 146. 291. 294. × 310. 313. S × 235. × 271. T × 193. × 315. × 321. 393. × 425 itd.,

H × 1019. × 1970 itd., a sa *đ* u stihovima ima samo *gospođami* S 266 i *gospođom* H 1019, a u H 1005 (gdje srok zahtijeva da bude *gospoja,* te tako i imaju ODu) Be je bio napisao *gospođa* pa je ispravio na *gospoja;* a i u V i S rukopis A ima par puta *gospođa* gdje B i C imaju *gospoja* (v. str. 103); svakako vidi se jasno da je D-ću za stihove bilo pravilo, u sroku i izvan ńega, *gospoja* a da su prepisivači (možda i B u S 266) katkada to okretali na *gospođa.* Drukčije je u K, tu je pravilo *đ:* + *gospođa* 135. 138 (3). 139 (4) itd., pa zato i *sveta gospođe* (Bogorodice!) K 220, i *Sveta gospođa* (dubrovačka katedrala — sada *Góspa*) 285 (2), *Svetu Gospođu* 285; A ima i *gospođe* 136, ali to treba promijeniti na *gospoje,* jer je to u stihu te se sriče sa *tvoje,* a isto tako treba i *gospođa* 172 ispraviti na *gospoja,* jer i to ima da se sriče sa *oboja,* kako se to na tome mjestu u samoj komediji ističe; naprotiv *gospoja* 383 pogreška je najprije prepisivača, koji je to napisao kao j e d n u riječ a onda obojice izdavačâ koji nisu to razdvojili: cijela rečenica treba da glasi: »Da bogme, gospo, ja ti čestitih«. Svakako ima u pogledu *đ—j* kod *gospođa* jasna razlika među pjesmama i prozom, iako treba priznati da pisar A i u V i S i u K par putâ okreće kod ove riječi prvašńe *j* na *đ.* Naprotiv u pogledu predloga *među* pjesme i proza potpunoma se slažu — dvosložni oblik imaju bez izuzetka sa *đ:* PII 67 (3). L_t 15, 16. T 153. H 316. 928. 1015. 1021. 1039. 1244. 1451. 1459. 2045. 2224. K 128. 144 (2). 154. 157 (3). 180. 253. 256. 257. 258. 293. 297. 299. 301. 305. 311. 343. 366. 402. 418 (2). Nego kad bi D-ću dvosložno *među* u stihu smetalo, on uzimļe jednosložno *meu* (nikada *međ!*): L_t 20, 5. 6. 21, 7. 24, 42. 25, 45. 26, 12. 67. 71. 76. V 168. T 33. 34. 42. 54. 685. 1036. 1288. 1366. H 494. 963. 1963. 2039. 2672, — u stihovima je dakle baš dvaput toliko *meu* koliko ima *među* (24 a 12). I u prozi nalazimo *meu* K 256. 431, ali prvi je put u svečanom pozdravu Negromanta pred *Dundom Marojem* a drugi u prologu *Ǵuha,* dakle u dva komada gdje ima i drugih pjesničkih oblika (v. § 108). I treća riječ nalazi se samo sa *đ: također* H 1516. K 243 (2). 297. A nije se čuditi što D. ima sa *j* samo djelomice *gospoja* — to je pjesnička riječ a *među* i *također* to nisu. Pa opet ja mislim da se je u Dubrovniku u D-ćevo doba govorilo bar *meju* uz *među,* jer i Gradić ima doista u velikoj većini slučajeva *među,* ali katkada ima i *meju.*[1]

[1] *Rad* 136, 12.

44. — Uvijek *ć* — *đ* ima D. u složenim oblicima glagola *iti* — *idem* kao *doći* — *dođem* (vrlo često); ima čak nekoliko putâ tako i kad je taj glagol složen s predlogom *pri: priđ'* L_t 10, 25; *pride* H 1398, *pridoše* K 258; obično se u dubrovačkih pisaca tu dental ne palatalizuje, pa je tako katkada i u D-ća: *prit* L_t 15, 22; *pridoh* 26, 96. Bez promjene se nalaze ove grupe *-jt-*, *-jd-* samo u Korčulana i u Gulisava Hrvata (v. str. 116 i 117). Dok dakle D. nemа tih nepromijeńenih grupa ni u svojim »pjesničkim« pjesmama, Gradić ima dvaput *izajdoše* u svojoj trijeznoj prozi,[1] pa može biti da se je, iako vrlo rijetko (u D-ća ni jedan put a u Gradića samo dvaput!), tako moglo još čuti u sredini XVI. vijeka.

Grupe št i žd. — I *št* (za palatilizovano *sk* — *st)* uvijek je na svome mjestu; ima i dubrovačko *mješte* K 140. 297, a samo Gulisav Hrvat govori jedanput *iśćem* K 360. Grupa *šć* nalazi se još u *Šćavuša* (Slavenka) K 295, a možda i u *šćavi* (robovi) K 301, a to bi bilo prema mletačkome izgovoru talijanske grupe *schi-*. Za *št* kod nekih participa sadašńega vremena v. § 84. — Za grupu *žd* od palatilizovanog *-zg-* imamo nov primjer u *iždeni!* K 291, pa je to *žd* prešlo i u *odždeni!* K 294. 430, *odžden'te* T 1596. 1645, gdje mu uprav nije mjesta.

45. — *Likvidni konzonanti.* — Završno *-l* u pjesmama ili ostaje bez promjene ili postaje *-o;* ono prvo biva u nejednakoj mjeri: često ga ima samo tragedija H, dok je to u ostalim pjesmama rijetko: *bosil* × V 98; *na bil dan* S 76 (u pjesničkoj rečenici), *na bil vrat* 264 (o vilama); *osvojil* × T 80, *izgubil* × 202, *provodil* 230, *probudil* 390, *vidil* 549, *mnil* × 571, *bosil* 708, *snig bil* × 1216, *obraz bil* × 1536, *za mal čas* 1583; od 13 primjera dakle 12 ih je što izlaze na *-il*, pa bi moglo biti da je to u vezi s time što pjesnički oblici *vil, stril, kril,* pa i *cvil* T 389. 495 itd. i *dil* (zbog) T 426. 645. 1540 imaju uvijek *-il* bez promjene. Samo se sobom pak razumije da ostaje bez promjene *-l'* kod okrńenoga prošloga participa (v. str. 148). Mogu se spomenuti kao sada neobični oblici: *mao* L_t 24, 49. H 2662 (sada *mălašan), svietao* S 308 (sada možda *svïjetō)* i tuđica *bao* × S 225 (tal. *ballo,* sada *bāl).*

U unutrašńosti riječi *l* se na kraju sloga i u pjesmama redovno vokalizuje; navešću neke mańe obične oblike: *sione* V 229, *sionima* T 1352; + *usioni* L_t 10, 32. 13, 7. V 137. T 263. 348. 363 itd.;

[1] *Rad* 136, 100.

ohvaone T 731; *paome* H 1237; *sviraoca* L_{ℓ} 26, 125; *maslaoca* T 11; *vlasteoski* V 18; *veomi* S 87. T 1244, *veoma S 294*, i dubrovačko *otar* V 149. H 2181; jedino uz + *anđeoski* L_{ℓ} 3, 1. 25, 37. V 22. 312 itd. ima + *anđelski* T 117. 320. 328. 942. 1118. 1366. 1383. 1514. 1567.

U prozi pravilo je bez izuzetka da se u domaćim riječima *l* mijeńa na *o* i na kraju i u sredini riječi; kazaću samo da se toga pravila drži i PI (sa 12 primjera) i PII (sa 5 primjera), a napose ću navesti samo ove primjere: *mao* K 326, *neumjeteostva* PII 67; *umjeteone* K 150 (a *umjetelan* 350), *ukuveočao* 158, *kutaocem* 349 — a jedini je izuzetak *pribil* × K 147, ali taj baš potvrđuje pravilo, jer se nalazi u stihu i u sroku. Tek u talijanskim tuđicama nalazimo par izuzetaka: *mariol* K 337, *mariolstvu* 383; *ribaldarije* 366, *-ijom* 335 (2); inače i za ńih vrijedi pravilo što vrijedi za prozu: *mariô* K 341, *ribaodo!* 175, *ribaode* 205. 249. 252 (uz *ribalad* 397); *seńao* 141, *animao* 242, *krudeo* 317 (2), *ǵintio* 324, *červeo* K M 431, a onda *otar* (od lat. *altare* preko *oltar)* V 149. H 2181, *manigodo* (od tal. *manigoldo)* 287, *votu* (tal. *volta)* K 191 (2). 275. 291 (ali gen. plur. *volât* K 394), *sodu* (tal. *soldo)* K 228. 387, *sodate* (tal. *soldato)* K 250, ali *soldina* (tal. *soldino)* K 188, *polse* (tal. *polso)* 379. S D-ćevom prozom dobro se slaže Gradić: i on ima redovno *l* > *o*, a čuva *-l* samo u gen. plur. bez *-â* (takih oblika u D-ća nema) i u još par domaćih i inostranih riječi (kojih također u D-ća nema), ali ni on ga nema nikada kod prošloga participa gdje ga pjesnici najviše imaju.[1]

46. — U + *pakļeni* S 246. T 355. 396. 576. H 646 itd. *l* je iza *k* redovno okrenuto na l_{ℓ}, kako što obično biva u dubrovačkom govoru; naprotiv miješa se starije *gn-* i mlađe *ǵn-* u *razgnijevio* K 369, *gnijezdo* 134 a *ǵniv* H 194, *pòogńijevī* K 364, *ǵnijezdo* 133, *ǵnijezdom* 136. Redovno se drži normalno *n* u *počnem* H 1508, *počnu* K 257 itd. (sada *pȍčmēm* itd.), zatim u imperfektivnih glagola na *-inati: proklinat* V 262. H 212, *začinat* K 141. 183, *zapinat* T 1287. K 134, gdje je sada, prema prezentu na *-ińem*, okrenuto i *-inati* na *-ińati*, dok u slučajevima gdje je i u prezentu osnova na *a* ostaje također *n : sapina* K 140, *zaklinam* T 674. K 175, pa je tako i kod infinitiva *penat se* (sada *pènāt se)* K 180 i kod prezenta *posila* K 221. I D. ima dubrovačko *zlamen* H 2329. Sačuvano je pak normalno *n* i u *norila* T 701, *iznori* 573 (sada *ńòrit)*, a miješa

[1] *Rad* 136, 107.

se *n* i *ń* u + *kućni* K 145. 158. 173. 178. 210. 211. 225 (2) a *kućńu* K 158, *kućńe* 210; *sumnit* T 79. H 85 a *sumńit* H 1809. 2337, *sumńim* T 515. Starije *np* H ima kod *stranputa* 2002 a redovno i starije *nb* u *hinba* 2698, *hinbe* 2581, *hinbome* 2586, *hinbenu* 2107, *hinbeno* 2107. 2530, *hinbenom* 2534, ali i *himben* 115, *himbam* 780; naprotiv T i K imaju samo *mb: himbeni* T 257, *himben* K 136, *himbi himbu* K 136. — Dobro se drži i *ń* na kraju sloga: *jańce* H 2434 (tako ODu, ali Be, protiv metra, *jagance* kao što je i sada); *strańci* K 264; *napańkao* K 358; *mańkat* 290, *mańka* 294, *mańkalo* 286 (sada *màjnkat),* ali *djetinstvom* T 921, *djetinsku* K 210. 247 pred konzonantskom grupom. — Ne pretvara se još (kao što danas biva) *m* u *n* na kraju sloga i riječi, pa je zato i *glumci* K 257, *glumca* KM 435; *obećavan te* K 240 bez sumńe prosta je prepisivačka pogreška, a *konbatit* (tal. *combattere)* K 230 i *inportancije* (tal. *importanza)* K 379 sigurno je prema starijemu talijanskome pisańu i izgovarańu sa *np.* Nego za čudo Gradić ima nekoliko putâ *-om* > *-on: čovjekon* lib. djev. 13, *nebeskon* 26; *gvozdenon verigon, verigon, udanon* 38; *tijelon* lib. vel. 31, *nebon* 50; osim toga sam u ńega našao *kijen* lib. vel. 54, ali zato i (dabome pogrešno) *napojem* (napojen) lib. vel. 15.

47. — *Labijalni konzonanti.* — Kod *vrěme* miješa se normalno *vr-* i dubrovačko *br-,* koje posļedńe svuda prevlađuje, osim tragedije H gdje se redovno nalazi više književno *vr-,* samo što i u H rukopis O ima više puta *br-* gdje drugi imaju *vr-; br-* prevlađuje i u K: *brijeme* 137. 141. 161, *brjemena* 174. 232. 235. 257. 317. 355, *brimena* 174, *bremena* 165. 174. 243, *bremenu* 292. 298. 302 (2), *bremenom* 291 a *vrijeme, vrime, vrjemena* 258, a tako miješa i Gradić. Kako redovno u starije vrijeme, ima i D. kod glagola *cavtjeti* uvijek *f* za *v* pred *t: cafti* Ļ 5, 20. 16, 12. 17, 8. T 323, *cafte* K 183, *procaftio* Ļ 1, 10; potkralo se pak pisaru A i *sfitâ* K 337 (gen. pl. od *svȉta)* a pisaru Be *sfe* H 1732 (mjesto *sve*); naprotiv, gdje bismo se prije nadali da bi moglo biti *f* mjesto *v,* to jest kod završetka *-vski,* tu ga nema: *popovski* K 293, *popovskijemi* 364. Za *p* mjesto *f* u tuđicama v. § 129, a ovdje ću spomenuti samo *Pjorovića* (od tal. prezimena *Fiori)* Ļ 26, 35. Oblika *lotropstvo* KM 434 u Akad. rječniku nema, ali ne mislim da je postalo od **lotrovstvo* (isp. češ. *lotrovství,* pol. *lotrowstwo),* nego će biti pogreška mjesto sadašńega *lotrójstvo.* U K Dubrovčani govore, kako obično, sa *v kurve* 304, *kurvami* 337, *kurvin* 235. 288, *ḱurvina* 291,

ali Kotoranin Tripe kaže sa *b kurba* (v. str. 114), pa u Akad. rječniku nema ni toga oblika *kurba* iz D-ća već se za ń kaže da se govori »po sjeverozapadnijem krajevima i u Slovenaca«.

Dentalni suglasnici. — Osim što je već kazano za glasove *ć — đ* (v. str. 149 i d.) imam još samo da navedem ova dva oblika s neobičnom palatalizacijom dentala: *prolićńi* (proljetni) V 153 i *predńu* (predńu) K 258; naprotiv uz *tja* S 62. H 130 sa sekundarnom grupom *tj*, od koje je kasnije postalo *ć* (sadašńe *ćă*), ima i *ta* S 39. 208. 212.

48. — *Guturalni konzonanti.* — Glas *h* se i dandanas u Dubrovniku sasvim pravilno izgovara, kao ni u jednom drugom štokavskom govoru, pa je tako dabome i u D-ća, ali ipak ima nekoliko slučajeva gdje se ńegov, t. j. dubrovački izgovor ne slaže sa sadašńim književnim jezikom. Tu imamo prije svega stari dubrovčanizam *zijeha* K 245 (mjesto *zijeva*), a onda u *rpa* K 362 neće biti otpalo *h* od *hrpa*, jer kod dubrovačkih pisaca regbi da je uvijek tako — bar Stulić ima samo *rpa* (s citatom iz I. Đurđevića), a po Akad. rječniku ni jedan dubrovački pisac nema *hrpa*, po čemu se može misliti da je naprotiv tu ono *h* sekundarno; *v* mjesto *h* imamo u *strava mi je* K 416 (govori Arkulin), *(ovako mi srce bije od) strave* KM 436, dok se u Dubrovniku još sada govori *strȁha*.

Ali ima u D-ća i takih primjera gdje je *h* sigurno sekundarno: poznat je taki primjer *jedihni* H, str. 456 (Du, *jedini* O, nema Be). 2306, *jedihnu* K 200 (uz *jedini* × Lj 2, 18; *jedinu* 4, 8), koji je vaļada udešen prema *mȁlahnī*, te je tako i *počihnut* (uz *počinut* T 249) K 143. 165 (ni toga nema u Akad. rječniku); pa zagonetni dubrovčanizam *ohuzdat* (obuzdati) K 153, jer u Dubrovniku niti ima *huzdati* niti *huzda* već je uvijek *ùzda (bez uzde* S 195) i sada *obùzdat*, a da bi se *b* pretvorilo u *h*, to ne može nikako biti. Sasvim je drugo što kod uzvika *ajme — ajmeh* D. često ima i u početku jedno *h: hajme* K 143. 309. 317. 358, *hajmeh* 283. 316. 374 (3), — to je prema starijemu tal. pisańu *hai! haimè!*, a isto je tako i *humiļeno* PII 67 (uz *umiļeno* K 149) prema starijemu tal. *humile* a lat. *humilis*.

Poznata je alternacija *ht-* ∾ *kt-* kod glagola *htjeti*, pa se kod D-ća ne piše jednako: pjesme bez izuzetka imaju *kt-*, samo što za H oba mlađa rukopisa O i Du, a naročito ovaj drugi, dosta često pišu *ht-* gdje je u najstarijemu Be *kt-*, — u H 164 stoji doista *htje*, ali tako je samo u Du (O ima *će* a Be nema toga stiha), — u K se pak

miješa *kt-* (nešto češće) i *ht-* (nešto ređe); zato A i u V i S ima koji put *ht-* gdje BC imaju *kt-* (v. str. 103). Tu dakle imamo s jedne strane štampane pjesme sa *kt-* a s druge strane rukopis A redovno sa *ht-*, pa se pita kako je baš pisao D.; ja bih rekao da je prije pisar A i u K okretao *kt-* na *ht-* negoli da je obratno činio izdavač B; ali da se je uz *kt-* u Dubrovniku govorilo i *ht-*, nema dvojbe. — U par riječî imamo i alternaciju *kš* ∾ *hš:* u D-ća se to vidi samo kod *omekšaju* H 1655 a *omehšaj* Ļ 10, 55 i *omehšati* T 421, ali tako je postalo i *oblahša* T 260 od *oblakša* i svakako strana riječ, za koju ne znamo odakle je došla, *ohšubra* K 138, *ohšubre* 139, *ohšubâr* (gen. pl.) V 112, koja pretpostavļa neko novolatinsko *x* (ks) za naše *hš*.

49. — U pogledu prve palatalizacije guturalâ neobičan je sada samo oblik *tečina* (tẽtkina . K 260. 319. Drugu palatalizaciju D. ponajviše provodi, ako pred guturalom nema još koji konzonant: *jaci* T 844, *antici* (nom. pl. m. od *àntīk*, tal. *antico)* K 430, *velicijem* 275, *tolicijem* 335, *kolici* 355, *ovacijeh* 383; *taciziem* H 2695; *bozi* (bogovi) T 87, *duzi* (dugovi) K 377, *blazi* (Du, *blagi* Be O) H 1264. K 257, *drazi (dragi* Be) H 1266; *druzijem* K 288; *u jusi* K 242, *na svrsi* H 2200, *u smijesijeh* K 150, *glusima* T 335, *glusijem* K 150 itd. Ali kod *tko* i *ki* i ńihovih složenica *k* se redovno ne mijeńa: *kijem* K 1659. K 273; + *njeki* (pl. m.) PII 67. S 16. K 139, *svakieme* H 105, *svakijem* K 292, samo jednom u istoj rečenici ima *njeci* i *njeki* K 238; izuzetno i inače: *blagi* i *dragi* v. gore, pa još *taki* K 264. 326, *dugijem* K 257, *tihi* T 223. H 1219. K 242. 257. 259 (2), *(ļudi blazi) tihi* K 257, *tihijeh* 137 — specijalno *tisi* u D-ća nema. Kada pak pred guturalom ima još koji konzonant, tada se gutural dosta često također palatalizuje, ali još češće ostaje bez promjene, tako s jedne strane *strańci* (dubrovački) K 264, *Tudeški* 281, *vojsci (vojci* Be) H 2056, *teci* (tetki) K 285, *kraci* (kratki) 260, *slaci* (slatki) 317, *slatcijeh* 275; *nebescieh* Ļ 26, 62; *gorcieh* T 81. 401, *gorscieh* 1075, *grčcih* (Du, *grčkih* Be, *grčkieh* O) H 2093, *rajsciem (rajskim* O) H 1601, *mušcijeh* K 174, *frescijem* 295, *pratarsci* 393, a s druge strane *(jaci i) krjepki* T 844, *slatkim* Ļ 7, 1. H 1659; *slatkime* V 151, *slatkima* H 2530, a naročito kod pridjevâ na *-ski: nebeskim* T 17, *planinskih* 288, *trojanskijeh* H, str. 456; *rajskim* H 1601, *grčkih* 1633. 1646. 2335, *trojanskih* H 2092, *gorskim* 2433, *konavaoskijeh* K 140, *ženskijeh* 226, *dumanskijem* 241, *dubrovačkijem* 255, *čovječanskijeh* 257, *mojemunskijeh*

259, *dubrovački* 264, *zemaļskijem* 288; *popovski, rimskijeh* 293; *riječki* 390, *popovskijemi* 364, *siromaškijem* 368.

50. — *Sibilantni konzonanti.* — Među ńima je vrlo karakteristična za dubrovački govor zvučna afrikata *ʒ (dz)*, koje inače nema, u domaćim riječima, ni u jednome štokavskom dijalektu osim nešto malo u crnogorskom; ńu nalazimo u B redovno u + *ʒora* Ļ 3, 10. 5, 9. 21. 15, 24 itd., T 215. 289 itd., *jeʒeru* Ļ 26, 74; *jeʒera* T 809. 1357; u H ima samo jedanput *ʒori* 304 a drugi put *zore* 178, ali ovaj je posļedńi primjer iz O Du (u Be toga stiha nema), dakle iz rukopisâ za koje prvi izdavač (Daničić) nije zasebnim znakom biļežio glas ʒ. Svakako se pak miješa pisańe ʒ i z u A; i on doista ima ponajviše ʒ (za koje on uzimļe slovo *z*), ali ne čini to konzekventno; tako ima *ʒore* K 256 (2), ali i *zora* 256; *ʒet* 248. 251 (2), *ʒeta* 229. 251 (3). 418, ali i *zet* 251. 253 (2), *zeta* 253, pa samo *prozoru* 256. Zato redovno zadržava ʒ u stranim riječima (v. § 127), a kod ńih ga katkada ima i gdje ga one nemaju: *spenʒe* (tal. *spesa* sa *z*) 211. 232 (2). 304. 349, *spenaʒa* 298, *spenʒice* 288. 309. 314; *Joʒefa* (lat. *Joseph* sa *z*) 399. Zašto se je u dubrovačkom govoru razvilo u nekim domaćim i stranim riječima svakako sekundarno ʒ, to se ne zna; što Vaillant misli[1] da je to bilo pod uticajem talijanskoga jezika koji često ima glas ʒ u početku riječi, nimalo ne uvjerava, — kad bi to bilo, onda bi toga ʒ u dubrovačkom dijalektu bilo mnogo više a ne samo u nekim određenim riječima, od kojih ga neke imaju i u sredini riječi.

Sačuvano je starije *s* u *pustim* V 259, *skripļe* S 194, *priskrine* K 180 (sada *-št-* i *škr-*), a izbija novije *š* u *oštri* Ļ 25, 50, *ištom* K 263 (uz *istom* Ļ 22, 16. V 24) te *ž* u *snižuje se* K 149. Čuva se bez promjene i *c* pred *k-t: cknim* T 1097 itd., *pocknim* H 761, *pockne* 2115; *ockvrni* H 114. 1350, *ckla* (stakla, sada *sklò*) K 140; *octa* (sada *òsta*) K 312. 430, *octicem* 379, *octikom* 358, *octičice* 358. Ne znamo zašto je č mjesto *c* u *bačiti* H 1916, *bači* 1947, a vrlo je čudno što je uopće tako, jer se u Dubrovniku tako nikako ne govori, a po svoj prilici nije nikada ni govorilo, premda Akad. rječnik navodi, uz ta dva primjera (tobože iz Vetranovića), i jedan treći iz Palmotića, i premda Daničić u Akad. rječniku kaže da tako »dolazi i u narodnijem pjesmama iz Dubrovnika«, ali i te je pjesme, kao još druge stvari, Vuk slušao u Dubrovniku ali nije od Dubrovčana.

[1] *La langue de D. Zlatarić* I, 272.

51. — *Palatalni konzonanti.* — Glas *č* ostaje bez promjene pred *t : čtuju* I$_t$ 24, 20; *čtil* 24, 76; *čtova* T 3; *počtit* PI 3. K 229, *počten* I$_t$ 24, 47. T 1124. K 281, *počtenje* S 236, *čovječtvo* K 149 itd.; tako je i sa *č* pred *c: ličce, srdačce, sunačce* (sve troje u pjesmama često), *putačce* T 578, *vjenačce* 199. U prezentu glagola *moći* slog *že* može se mijeńati na *re,* pa se svuda miješaju oblici *možeš* itd. i *moreš* itd., ali bih rekao da su u pjesmama običniji oni sa *že* a u prozi naprotiv oni sa *re;* uz *možebit* ima i *morebit* I$_t$ 25, 17. T 973. 975. K 187. 327 a samo *nebore* K 185. 217. Sekundarno *č,* koje je postalo od *tš — dš* imamo u *mahničtine* (mahnitštine) K 176, *mahničtinu* 196; *počtapļali* (potštapļali) K 232 uz *podštapļevat* 233, *podštapiš* 244; tako je i *zašadči (zasadši* = zašavši) T 521*, *našadči* 1559, samo što je tu u pismu zadržano *d.* Glas *ǵ* u domaćim riječima dolazi samo u *srǵba* (O, *srčba* Du) H 271, *srǵbi (srčbi* Du) H 869. 2387, *srǵbu (srčbu* Du) H 276. *(srčbu* O Du) 1748, a osim toga još u *roǵbinu* (rodbinu) H 2600, gdje je postao svakako od *č,* jer u Rańininu lekcionaru ima dva puta *ročbini,* u Gradića *rožbine* a u A. Gučetića (pri kraju XVI. vijeka) *roǵbini;*[1] nego otkle je to *č* ? To znamo da *č* može postati samo od *k,* pa prema tome bi trebalo da je *ročbina* postalo od **rokьbina,* ali »rodbina« i »rok« nemaju nikakve semaziološke veze — imaju je naprotiv »ročbina« i »rod«, ali tu opet nema fonetske veze među »ročbina« i »rod« — *ročbina* je dakle sasvim zagonetan oblik.

52. — *Konzonantske grupe.* — *a)* U početku riječi: Redovno se drže, zato i *gdje — gdi* i *tko* (oboje vrlo često), ali izuzetno *dje* K 187. 218. 404, *di* 174; *ko* T 383. K 314. 387, *kogodir* 181; za *člověk* dolazi ponajviše ikavski oblik sa *čl-* (tako ponajviše u pjesmama) a jekavski sa *č-* (tako ponajviše u prozi): + *človik* T 24. 205 (3). 769. 823. 827. 829. 1352, *človika* (Du, *čovjeka* Be O) H 2286, *človik* (Du, *čovjek* Be O) H 2355; + *čovjek* V 76. T 48. 1576. 1640, *čovječe* (protiv sroka B C) I$_t$ 23, 7. T 1569, *čovječanskijeh* K 257, a izuzeci su jekavski oblici sa *čl- človjeka* T 1383, *človjek* K 182, pa od ta 2 primjera ovaj drugi ne govori Dubrovčanin već Kotorka. Još se drže grupe u + *dvignuti* V 334. S 235. 311 itd., ali *uzdignutje* (Be O, *uzdvignutje* Du) H 378; *psuju* K 200, *uspsuje* T 860, *psovke* K 237, *pšeničan* K 138, + *scijenit* (često), *scjena* T 802, *svasma* I$_t$ 5, 23. 9, 2. 22, 4. 14. 24, 68. 26, 52. T 1198. 1349. 1429. 1480. H 373. 1210. 1381. K 364. K M 484, ali *sasma*

[1] *Rad* 136, 115.

H 933. 1664. 2629. Prema normalnome *htjeti* — *ktjeti* treba valjada uzeti da je olakšana početna grupa u *tijah* H 2543, *tjeh* K 291, a prema tome i u *ustjedbudeš* K 247, *ustjedbude* 327. 403, *ustjebudeš* K 294.

b) U sredini riječi: Drži se grupa u *uckнjet* KM 435, dok će *uc[k]njet* K 238 zbilja biti prepisivačka pogreška; *dockna* K 211 (2), *docknije* 231, ali *docna* 226; *tisknut* K 137. 292. 298, *tisknuše* Ļ 26, 62, ali *tisne* K 222, *pritisnemo* 151; *tugdjelice* (nepoznata postańa, sada *tùndela, -ica)* K 164; u *na Lokrumnu* K 390 (a prema tome *lokrumanske* K 390) ne može se reći da je sačuvana starija grupa prema sadašńemu *Lòkrum,* nego je ovo drugo udešeno prema talijanskom obliku *Lacroma.*[1] Na račun »etimološkoga« pisańa ide sigurno *družstva* T 534, ali kod *uzžudi* Ļ 19, 12 i *uzslušaju* T 164 možda je D. htio tako naznačiti dug sibilant. Osim običnoga dubrovačkoga *blagosov* K 157, *blagosovļene* 154, *-ena* 284 ima još *usktjebudu* S 226, *usktjebude* T 492*. 1525*, *ustjebudeš* K 294 bez *d* pred *b* (danas *ùšćebudēš)* i *usmi* (ustima) K 276; nisu pak sigurni primjeri *kinu* (kimnu) H 1436 i *vuhuju* Ļ 24, 19 mjesto *vuhvuju* (uz *vuhvo!* K 340. 369, *vuhvu* 340), jer bi moglo biti da je kod *vuhuju* samo napisano jedno *u* mjesto dva.[2] Mogu se napokon amo uzeti i ovi primjeri gdje konzonatska grupa nastaje među dvije riječi: *šeskrat* (šest putâ) PI 4; *ku[d] ćeš* T 1225. 1229, *ku[d] će* T 1239, *ope[t] ću se* K 175, *ope[t] ćemo se* 180, *konten[t] sam* 411, *smr[t] se je* 423.

53. — Napose uzimļem grupe *ts* — *ds* i *dc* — *tc.* Prvi par dolazi kada *s* pripada sufiksu *-ski* ili *-stvo,* i tada D. redovno spaja *ts* i *ds* u *c : bracki* V 80. T 826, *bracka* K 386; *kmecka* T 1130. K 213, *kmecku* V 35, *kmeckih* T 743; *gospocki* K 214. 280 (3), *gospocku* 367; + *ļucki* T 1650. H 48. 78. 797. 867. 1937. K 232. 244. 255. 257; + *bogactvo* H 1343. 1560. 2302. 2647. K 233. 248. 334; + *gospoctvo* H 1280. 1574. 2073. K 199. 243. 258 (2); *ļuctva* H 2064, *ļuctvu* 2068, *ļuctvo* 2072; *susjectvo* T 803. K 429,

[1] Budmani u Akad. rječniku govori da se još dandanas može čuti *Lòkruman,-mna,* i ja mu slijepo vjerujem da se je tako moglo čuti u ńegovo doba, ali ja sam slušao uvijek samo *Lòkrum,-ma.*

[2] Ja sam uzeo da je i u K 233 *poslјeńe* prepisivačka pogreška mjesto *posljedńe,* ali prof. Kolman iznosi (u *Južnoslov. Filologu* XI, 265—267) da oblik *poslińi* imaju i Zadarski lekcionar i Š. Menčetić i Ġ. Držić, pa misli da je taj oblik postao gubļeńem glasa *d* pred *ń,* te navodi primjere za to iz sadašńih dijalekta; ali kako sličnih primjera kod starijih pisaca ne nalazi, misli da bi *poslěńi* moglo postati od *poslě* prema *sadańi, tadańi* itd.

susjectva K 207. Izuzeci su vrlo rijetki: samo je »etimološko« pisańe u Be *ļudckomu* H 797, *ļudcka* 867 i *ļudcki* 1937, gdje oba druga rukopisa imaju normalno D-ćevo *-ck-* (bez *d)*, tako da su pravi izuzeci s jedne strane *gospostvo* H 903 i *ļustva* (Be, *ļuctva* O Du) H 2064, a s druge strane neobični oblik *graćcke* (B, *graćske* C A) V 121 mjesto *gracke* (gradske), gdje je *ć* svakako pred *k* mjesto *đ*, s čega se može misliti da je udešeno prema *građanin* (sada *gràjskī* sa *j* < *ć)*; naprotiv *graćkami* (građankama) T 33 nije načińeno sufiksom *-ski* nego sufiksom *-ka* (kao i *građanka)* prema *građanin*. Za sebe stoji primjer *poctavu* (ak. sing. *podstavu)* K 329 gdje je *c* postalo od *d* — *s* (isp. primjere gdje je na slični način postalo *č* od *d* — *š*; v. str. 157).

c) N a k r a j u r i j e č i. Zakon je dubrovačkoga dijalekta da na tome mjestu ne trpi ni jedne konzonantske grupe, te tako u mnogobrojnim slučajevima gdje u našemu jeziku ima na kraju kojagod od grupa *-st, -št, -zd, -žd*, tu on dentala na kraju nema; za grupu *-st*, koja je vrlo obična (dosta je spomenuti *jes* za *jest* i završetak *-os* za *-ost)* navešću samo neke mańe obične primjere: *čis* H 2671, *pus* 2714, *dvaes* (dvaest[i]) S 252, *izjes* (izjest[i]) V 54, *upus' (upust[i])* Ļ 17, 8; *dopus' mi (dopust[i] mi)* T 419, pa tuđicu *dispos* (tal. *disposto)* K 292; tako je i od *uzrast* postalo *uzras*, pa su po tome krńemu nom. sing. u D-ća načińeni instr. sing. *uzrasom* Ļ 3, 17 i gen. sing. *uzrasa* K 257 (koje je bez potrebe naštampano *uzras[t]a*). Za ostale grupe ima malo primjerâ: *godiš* (gen. pl. bez *-â* od *godište)* S 252, *vješ* K 309. 314, *daž* Ļ 4, 54. K 277. 297. A i izuzeci su vrlo rijetki: *svitlost će (svjetlost će* Be, *svitlos će* O Du) H 2513, *k[r]st* K 231, *dvaest i četiri* 261, *čast* 343, *okošt* 269. Za druge grupe treba samo kazati da *moz* V 62. T 648. K 140 pretpostavļa oblik *mozg* (za *mozak* — *mozga)*, gdje se među oba konzonanta nije razvio (sekundaran) poluglas, a da među talijanskim tuđicama ima ih mnogo koje zadržavaju na kraju talijansku konzonantsku grupu, što smo već vidjeli (v. str. 143).

54. — *Sekundarne grupe* konz. + *j*, to jest one grupe u kojima je među konzonantom i *j* nestalo praslav. poluglasa *ь*, ili se je poslije konzonanta praslav. vokal *ě* (po jekavskom izgovoru) u kratkim slogovima razvio u *je*, one redovno ostaju bez promjene (kao od česti i u sadašńemu kńiževnom jeziku u instr. sing. *osju, žučju; tjerati, djeca)*, na pr. *cvitje* Ļ 5, 22; *ludjak* K 312, *kopje* V 49, *dubje* Ļ 26, 150; *veselje* Ļ 5, 15; *ufanje* 10, 14; *krstjanijeh* K

238, *gvozdje* V 113 itd.; — *ljepote* Lj 1, 30; *mnjeće* K 151, *boljezan* T 497, *hljebe* V 106, *hotje* Lj 2, 5; *gdje* 21, 1; *vidjeti* 26, 103; *djevojku* V 123 itd. Izuzeci su vrlo rijetki: *ńešto* (B C, *nješto* A) V 27, *ńekoga* K 416, *uļezla* 186; *božu* (sada *bòžijū*) K 185. 353 (uz *božju* S 13. 18); a nisu sigurni primjeri *hoće* H 2203 (samo u O, nemaju Be Du), jer nije sigurno je li to 3. sing. aor. (mjesto *hotje*) ili prezenta, a ni *zđeli* K 260, jer nije jasno napisano, a inače bi to mogao biti aktivni particip od glagola *zdjesti*, kojega, ako nema Stulić, ima ga Vuk. Sigurno pak na račun Matijaševićev ide što u K M ima više puta prefiks *ńe-: ńeki* 431. 443, *ńeke* 433. 435, *ńeku* 438, *ńekom* 439, *ńešto* 435, *ńekada* 434.

55. — *Asimilacija* zvučnog i muklog konzonanta provodi se u sredini riječi katkada kada nije jasna etimološka veza s drugom običnijom riječi koja ima konzonant druge vrste: *srģba* (uz *srčba*) i *roģbina* već je spomenuto (v. str. 157), *udadbom* H 1549, *udadba* K 213, *gozba* K 257, *slatkima* (sa *tk* kao redovno u starih dubrovačkih pisaca pored *sladak*) H 2530, pa i *regbi* Lj 3, 20. 26, 100; *ustjedbudeš* K 247, *ustjedbude* 327. 403, *uzumjedbudem* 180, *uzumjedbude* 177; ali *robstvu* H 187. 195, *robstvo* 230, *grubšu* 2674, *babko* K 176, *svjedočba* 220 itd. No kada se prefiksi što na kraju imaju *b* ili *d* nalaze pred muklim konzonantom, onda se *b* i *d* redovno ne mijeńaju: *obhitit* H 1102, *obslužit* K 136; *nadpievamo* H 1315, *odhranila* 541, *odkrit* 2291 itd., a samo uz *obćenstvo* H 2568 ima i *općen* H 1531, *općeno* K 257, jer se tu ne osjeća veza sa *ob*. Kako bi bilo kod prefiksâ *iz-* i *raz-* pred muklim konzonantom a kod *s-* pred zvučnim, ne vidi se, jer se ni u izdańima D-ćevim ni u rukopisima ne razlikuje *s* od *z*. U pojedinim slučajevima biva ovaka asimilacija i među dvije sintaktički samostalne riječi *g domu* T 739, *g zlu* 953. 1143. 1565, *nat ćaćkom* K 354, *sat se* (‚*satsse*' Be, *sad se* O Du) H 2638, *pođ* (poći) *ga ću* K 341. 364. 431.

U asimilaciju ide i palatalizacija sibilanta pred palatalnim konzonantom. U rijetkim slučajevima gdje se prefiksi *iz-* i *raz-* nalaze u takom položaju ona može biti i ne biti: *iščekujem* K 129, *iščekuješ* 204, ali *isčekujem* K 310, *rasčinit* 324, *rasčini* 275, *rasčinio* 264. Vrlo često pak i redovno se palatalizuje predlog *s* pred *ńim, ńom, ńimi* — *ńima* (*š ńim* itd.), a samo izuzetno ostaje bez promjene: *s ńim* H 2314, *s ńome* T 339, *s ńimi* H 2547; katkada se pak nalazi i inače *š: š ńegovom* T 1158, *š čovjekom* K 338, *š ćaćkom* 281; pa i

bež — už: bež ńega L_t 26, 14; *bež ńe* K 142; *už ńih* T 847, *už ńega* H 2645. Nekoliko putâ biva tako i *naš — vaš*, mjesto *nas — vas*, pred palatalnim glasom enklitike: *ti naš ćeš* S 269, *sad naš će* T 1338, *bok naš će boljet* K 303, *ovo naš će* 337; *učinit vaš ću* K 222. — Za mene je *užež'* (užezi) L_t 9, 2; *užeži* V 217 primjer daleke asimilacije, to jest praslav. *žьzi* u našemu je jeziku udešeno prema prezentu te postalo *žezi*, a tek je kasnije z izjednačeno s prvim *ž*, dok je u štokavskom govoru kod *peci, reci* itd. zadržan sibilant.[1]

Za *metatezu* ima samo jedan neobičan primjer — *vehti* T 397 uz *vethi* K 140 (2). 362, *vetha* 215.

56. — *Nestajańe konzonanta.* — Često se gubi samo *j*, i to u ova dva događaja: krajńe *j* u dat. i lok. sing. f. zamjenicâ i pridjevâ (v. § 72) i intervokalno *j*. U ovome drugom položaju najviše se radi o primjerima gdje D. hoće da mu ona dva vokala oko *j* vrijede kao j e d a n slog, pa naprosto izbaci ono *j*, osobito često od enklitičkoga glagolskoga oblika *je: što 'e* L_t 15, 10. V 7, 220. 259. 281. S 9. T 1163. 1164. H 2321, *ako 'e* L_t 24, 31. T 1089. 1461, *njeka 'e* T 1337, *tebe se 'e* T 715, *što mu 'e* L_t 1, 26; *govoreno 'e* V 36, *da 'e* H 1312, *družio 'e* 1417, *ženska 'e* 2285, *otajna 'e 2291, velika 'e* 2367. Ređe to biva u sredini riječi, a i tada je drugi vokal ponajviše *e : mo'e* L_t 2, 20. V 71. 72. S 88. T 1193. 1213. H 2640, *svo'e* L_t 11, 10. 21, 12. 25, 31. T 150. H 1112, 1863, *ko'e* L_t 6, 5. 26, 94. 95. S 252. T 316. 1566, *tro'e* T 1101, *za'edno* H 1094, pa i *čo'ek* S 147, za koji se oblik ima pretpostaviti da je postao od *čojek* (čovjek). Vrlo su rijetki primjeri kada na drugome mjestu nije vokal *e : ponavļa'u* L_t 11, 15; *mo'a* S 171. 253. T 1113. 1131, *svo'u* T 1660, *da 'o'* (da joj) S 254, *neću 'oj* K 321, *sve 'oj* 344. Nego dosta često izbačeno je *j* i gdje to za metar ne bi bilo potrebno, to jest gdje oba vokala oko ńega u stihu vrijede kao dva sloga: *što 'e* (B C, *što je* A) V 27. S 62, *što 'e* T 497 (prvi put). 1144. 1233, *taka 'e* (C, *taka je* A, nema B) S 282, *došao 'e* (Be, *je* O Du) H 1122, *ńega 'e* (Be, *je* O Du) H *što 'e* T 497 (prvi put). 1144. 1233, *taka 'e* (C, *taka je* A, nema B). *svo'e* (B C, *svoje* A) V 259, *ko'e* (Be, *koje* O Du) H 1043, *za'edno* (C, *zajedno A,* nema B) S 224, *za'edno* H 749, *nasto'e* (Be, *nastoje* O Du) H 942, *ču'emo* (Be, *čujemo* O Du) H 954, *striļa'ući* T 1207. U svim tim primjerima pred elidovanim *j* stoji bez izuzetka vokal,

[1] Vaillant, *o. c.* II, 226, misli da je moglo od *žьzi* postati *ži*, pa onda da je (prema *žež-*) to *ži* preudeseno u *žeži*, ali isp. *Slavia* XI, 154.

pa zato ne može biti dobro *s varkom 'e* H 2527 *(s varkome* Be, *varkome* O, *varkom* Du), već treba ili ostaviti *s varkome* ili još prije, smisla radi, popuniti *s varkom [me] 'e.*

Ili s obzirom na metar, ili bez obzira na ń, u pjesmama prilično često dolaze oblici s elidovanim *j*, a u prozi, gdje obzira na metar ne može biti, naprotiv vrlo su rijetki: *ko'e* K 216. 251. 269, *uspomenu'eš* 204, *ja 'o' ću* 396. I tu je dakle očevidna razlika među pjesmama D-ćevim i ńegovom prozom, pa treba pitati je li ńu prouzrokovao sam D. ili prepisivač A; pa bih ja rekao da nije A, jer u nizu gore navedenih primjera iz V i S, od ńih 13 gdje je elizija slova *j* opravdana A nije dirao ni u jedan, a u 6 ńih gdje je BC imaju bez potrebe A je nema.

Inače se konzonant vrlo rijetko gubi: *er* (vrlo često) uz *jer* Ļ 20, 8. K 296. 321; + *kraļestvo* (Be nema) H 60. 100 uz *kraļevstva* (Be O, *kraļestva* Du) H 381; *kao* K 183. 235. 262. 282. 298 (2). 305. 365. itd., *kaogodi* 129 uz obično *kako; nea* K 184. 311. 314. 339. 351. 356. 357. 368. 380. 404. 417 (što govore samo sluge i »Vlasi«) uz redovno *neka*, a iz Mazijina govora (v. str. 112) *tao* (tako) *ti vjere* K 368; amo uzimļem i *ho'mo* (< *hod'mo)* S 39. 208. 212. I oblici *kao* i *nea* ne dolaze u pjesmama, a ne govore se ni danas, dok su *králļestvo* i *hȍ'mo — hȍ'te* vrlo obični, a mjesto *er — jer* govori se ponajviše *jȅrbo.*

57. — *Sekundarni konzonanti.* — Ńih je vrlo malo, ako se izuzme *-j* što pristaje uz neke oblike demonstrativnih zamjenica i priloga (v. § 76). Neke primjere sekundarnog *h* već smo vidjeli (v. str. 154); pridolaze ktomu par primjerâ sa *n* u završecima *-aski, -astvo: čovječanskijeh* K 257, *božanstvo* (× *sužanstvo)* T 1007, *proročanstvo* H 427. Običan je dubrovčanizam + *uzmnožan* T 43. 58. 726. 735. K 258, a u *sjutra* S 197. K 143. 336 u značeńu »sutra«, a ne »izjutra«, *j* je preuzeto iz *jutro,* ali se danas govori samo *sȕtra.* U *dake* T 1123. K 251 nije još prodrlo *l* iz *dokle* itd. *(dakle),* ni u *bez* (često) *r* iz *prěz,* dok se danas čuje uopće rijetko *dáke* a ponajviše *brez.* Vrlo je čudan oblik *gdio* u rečenici *gdi se je gdio?* T 1102; Akad. rječnik ima *gdjeti (se)* mjesto *djeti (se)* sa značeńem »sakriti se« samo iz Delabele i Stulića, iz prvoga s primjerom *gdi se gdio?* dakle s istim primjerom što je u T, a koji se u Akad. rječniku ne navodi, pa Budmani tamo govori: »ova su dva pisca (t. j. Delabela i Stulić) mislila da *djeti* postaje od *gdje.«* Ja sam isprva mislio da je *gdio* u B (i C) štamparska pogreška koja je

iz ńega prešla u Delabelin rječnik, a iz ovoga u Stulićev, ali je prof. Kolman iznio da ima u Nalješkovića i 3. sing. aor. *gdje*,[1] pa se zato ne smije sumńati o egzistenciji oblika *gdjeti* uz obično *djeti*, samo što se ne zna kako je došlo to *g*, jer nije nimalo vjerovatno da bi došlo od priloga *gdje*.

B. *Oblici:* 1. Imenice s osnovom na *o*

58. — *Osnove.* — Stara konzonantska osnova na *n* sačuvana je u *kami* (kao nom. i ak. sing.) Ł 3, 11. S 76. 185. T × 442. × 505. 819. H 181. K 133. 292. KM 435 (sada samo *kȃmēn*), a tako i stare kraće osnove *plam* (kao nom. i ak. sing.) Ł 2, 19. 7, 6. 8, 11. 18, 25, 40. T 263. K 292 uz *plamen* Ł 1, 11 (i danas *plâm* i *plȃmēn*), *pram* (kao nom. i ak. sing.) Ł 2, 5. 6, 3. 26, 118, *prami* (nom. pl.) Ł 3, 5. 5, × 4. 6. 16, 5. Uz oblik *ćaćko* (nom. sing.) K 353, koji je vrlo običan u starih dubrovačkih pisaca, ima i *ćaćo* (1 put kao nom. a 3 puta kao vok. sing.) K 354 (sada samo nom. *ćâće*, vok. *ćâće*), a prema i sada običnome *Vlaho* Ł 26, 45. V 344 dolazi sasvim neobično *Vlahe* (nom. sing.) V 18. 143. (vok. sing. mjesto *Vlȃše?*) V 39, *tvomu Vlahi* K 143, dakle kao umańena lična imena *Île*, *Více* što također idu (kao i slična ženska na *-e* *Máre*, *Káte* itd.) po deklinaciji osnovâ na *a*. Riječ pak *rug*, koja je inače muškoga roda (*rug* [nom. sing.] K 430, *ruže!* 193; *za rug*, *u ruge stavļat* 397) kao da prelazi među sredńe osnove u primjeru *rugo ištem* K 188, ali ja bih rekao da se sada govori *prâvī si rúgo*. A vrlo je čudno da je *bijes* dvaput ženskoga roda (toga u Akad. rječniku nema) : *njeka vražija bijes* T 623, *koja je to bije?* T 1103 (uz *probavi taj bijes* T 1628).

Od sredńih imenica *krilo* u dubrovačkih pjesnika može postati *kril*, naravski muškoga roda: *u vaš kril* V 284, *u svoj kril* × H 1147; to je čisto pjesnička samovoļa, kao *vil* — *stril* mjesto *vila* — *strěla*, što se vidi već po tome što *kril* ne znači nikada pravo (ptičje) krilo već ženski skut. Naprotiv i u D-ća je *doba* sredńega roda: *u toj doba vaše* T 871, *u najboļe doba* K 404 — drugih primjera nema, pa se ne može znati bi li ga i kako bi ga D. mijeńao po padežima. Sačuvan je pak stariji oblik *ponoće* u vezi *do ponoća* K 177 (sada *pónoć* — *pónoći*). A pjesnički su i dualni oblici *usti* Ł 3, 11;

[1] *Јужнослов. филолог* XI, 266, u stihu „Kako se gd'je (?) ljubav, kamo naš razgovor" (*Stari pis. hrv.* VIII, 83, pj. 105, 7), gdje mladi, ali inače boļi rukopis ima „Kamo je, gdi'e ...", tako da taj stih treba čitati „Kamo se gdje ...".

(nom.) *usti tve* H 1138 i *moje usti* K 183 (ženskoga roda kao *oči, uši), od usti* Ļ 2, 13; *ledji* (ak., × *pedi)* S 192 (nema u Akad. rječniku) uz *moja ledja* K 365; naprotiv može biti iz narodnoga govora *kliješti* K 298 mjesto *kliješta* (kako se sada govori).

59. — *Vok. sing. muških imenica.* — Ponajviše je normalan, pa zato i *uzdaše* Ļ 10, 21. 41, *trače* V 91, *ruže* K 193; uz stari oblik *sinu* PII 67. H 1418 ima i noviji *sine* K 235, a od *sinak* V 231. H 309 i u D-ća je vok. *sinko* V 70. 84. Ali od imenica na *-r* vok. je obično na *-ru: pastiru* T 446. × 455. 480. 486. 546. 553. 587, *satiru* T 961. × 981. 1390. 1462, *kanđilijeru* K 418, *muzuvijeru* 367, *traduturu* 193. 346. 375 (2). 376 (2), *biseru* × 130, *razgovoru* 130, a samo uz *Ļubmiru* T 513. 519. 1525. 1620 nalazi se i *Ļubmire* T 363. 371. 375. × 1417. × 1453. Završetak *-u* i inače se širi kod tvrdih osnova u događajima gdje se vok. odnosi na živa bića: *banu* H 758, *mariolu* K 340. 386 (2), *uresu* T 1531, *bludu* H 1177, *medu* K 160. 162. 165; *celovu, pogledu* 164, *šijunu* 278, *idolu* 311, *pelinku* 312, *nesnu* 313, *životu* 374; izvan toga kruga stoji samo *guvernu* K 374. 377. 388. Meke osnove imaju normalni završetak *-u* osim *kukuļaše* × Ļ 26, 26; *stupaje* (Be, *stupaju* O Du) H 580, *čovuļicu* K 169 i 3 puta u sroku *Sedmi muže* S 157. 200. 203. Neobičan je oblik *Munuo* K 213 (3) itd., od nom. *Munuo* gdje je *o* postalo od *-l;* a interesantni su oblici *moj sljepilu* K 374, *gorki srcu* 138, gdje imenice *sljepilo* i *srce* ne samo imaju završetak muških imenica nego su prešle i u ńihov rod, dok u *pusti vijeće* K 356 pridjev je također preuzeo muški rod, ali je imenica zadržala svoj prvašńi oblik, jer i mnoge imenice muškoga roda imaju u vok. sing. završetak *-e,* — normalno je samo *moje slatko nespanje* K 312.

Za završetke *-om, -em* u *instr. sing.* v. str. 144 i 145.

U *lok. sing.* dolazi nekoliko puta stari završetak *-i,* ali gotovo samo u pjesmama, i to u sroku: *na sviti* V 306. S 231. 234. T 32. 50. 328. 700. 822. 1453. 1651 (B C protiv sroka *na svitu*). 1664. H 184. 214. 710. 1002. 1063 itd., *na nebi* Ļ 8, 5. 21, 9. T 1276. H 548, a u prozi (i izvan sroka) samo *(kako sunčani zrak) na nebi* PII 67 u pjesničkoj rečenici. Iz narodnoga je jezika samo priložna veza *u sni* koja se nalazi i izvan sroka i u prozi: *u sni* Ļ × 10, 17. 13, 10. T × 342. 1602. K 179. 420, uz koju ima i *u snu* (Be protiv sroka, *u san* O Du) H 1808, *po snu* 1809. Oblik *nebi,* koji je opravdan samo kao lok. sing., u stihovima i u sroku uzimļe se i kao gen. i instr.: *s nebi* H 1133, *pod nebi* T 829. H 49.

786. 2360, a izvan sroka jedino *pod nebi* H 928. — I Gradić ima samo jedanput *u sni.*[1]

60. — Za alternaciju *ov* — *ev* kod proširene *pluralne osnove* muških imenica v. str. 145. — Ta se osnova otprilike širi kao i danas, a rijetki su primjeri gdje je drukčije: s jedne strane danas se ne bi reklo *trjeskovi* T 399, *faǵanovâ* (gen. pl.) K 281, *junakovom* (dat. pl.) K M 431, a mislim ne bi ni *ždralovi* K 256, — ne bi ni *mrazovi* Ļ 26, 40; *lugovi* V 168, *lugove* T 149, *stanove* T 150, ali to stoga što se dandanas te riječi uopće ne govore; s druge pak strane dolaze neprošireni oblici koji danas nisu u običaju: *sina* (gen. pl.) H 185 (uz *sinove* Ļ 27, 11), *muža* (gen. pl.) K 222 (uz *mužove* T 938, *muževom* K 230), *tisuću vragâ* K 358.

Za *nom.* i *vok. plur.* treba spomenuti samo ovo: kada se od *vlastelin* gradi normalni pluralni oblik (kojega danas više nema), tada završetak može biti ili starije *-e*, ili mlađe *-i: vlastele* nom. Ļ 26, × 131. × 139; vok. K 200. 258; *vlasteli* nom. × V 23. K 180. 190 (2). 430; vok. K 429.

61. — U *gen. plur.* miješaju se stariji oblici bez *-â* i noviji s ńim, ali u raznoj mjeri; pjesme svakako imaju relativno više oblikâ bez *-â* negoli ih ima u prozi, pa to nisu gotovo nikakve riječi iz običnoga govora kakve su ponajviše u prozi — u takve bismo mogli računati samo *poklad* Ļ 26, 67. × T 1686 i *godiš* (godištâ) S 252. × T 861. Svi ostali oblici bez *-â* koji se nalaze samo u pjesmama više ili mańe su pod sumńom da pripadaju kńiževnomu jeziku i da su uzimani najviše zbog metra ili zbog sroka. Tako je sigurno s oblikom *nebes* što se najčešće nalazi, ali uvijek u sroku (i u onom jednom primjeru iz K): *nebes* Ļ 6, 5. 7, 1. 15, 20. 18, 8. 19, 1. 20, 14. 17. V 183. S 184. T 124. 301. 1545. H 78. 211. 1132. K 128 (uz *nebesâ* Ļ 10, 2. 24, 164. V 239. T 192, i to sve u sroku). Relativno malo raznih primjera ima među riječima što u posļedńemu slogu imaju *a* < *b: dobâr* Ļ 27, 5. T 950. H 565. × 1043. 1553. × 1557. 1568. 2637, *zal* Ļ 27, 14; *mladac* T 156, *otac* H 1527; a može se pribrojiti i *petsat* (pet stotina) T 1602; više je primjerâ gdje je na tome mjestu neki drugi vokal: *dil* (dijèlā) Ļ 11, 11; *Sinčičević* Ļ 26, 49. V 22; *čas* Ļ 27, 3; *Držîć* T 120, *uzdah* × T 399, *Titonovîć* H 1256, *prijateļ* 1942, *protivnik* 2159, *kus* 2499, a ktomu još *mnokrat* T 1367, *tisućkrat* 1159. U H imamo čak

[1] *Rad* 136, 129.

nekoliko primjerâ na *-ov: sinov* 69. 564. 979. 1972, *gradov* 53, *vitezov* 2615, od kojih se prvi nalazi i u L_t 27, 11 (dakle ne u B). Kad se pak prebroje svi primjeri gen. plur. izlazi da u mańim pjesmama prevladuju stariji oblici (u L_t 16 a 7 mlađih, u V 3 a 2, u S 2 a 1), a tako i u T (13 a 9), ali u H jači su noviji (30 a 20 starijih); nego sve to može biti slučajno. Nema pak sumńe da je D. kraće oblike (bez *-â)* uzimao s obzira na metar, t. j. gdje mu je u stihu trebao jedan slog mańe, kako je to vrlo lijepo i u detalju pokazao Vaillant za Zlatarića.[1]

Naprotiv nije slučaj da su u prozi u vrlo velikoj većini oblici sa *-â:* u PI 3 dolaze 3 taka primjera (uz *šeskrat* 4), u PII 67 jedan, u D jedan S 311* (uz *pet satir* V 266*, *šes satir* H 686*), a u K nisam ih ni brojio, pa ću za K navesti samo primjere bez *-â: poklad* 286 (uz *poklada* 259), *sto posal* 145. K M 441 (2), *posal* 426, *godiš* 238. 360, *dukat* 275. 279 (2), 298. 300. 321. 326 (2). 327. 328. 336. 337 (2). 341. 350. 362. 363. 364. 374. 377. 385. 403 (3). 405 (4) (uz *dukata* 261. 264 [3]. 265), *dinar* 291, *lakat* 342 — gotovo su dakle same riječi koje se često broje *(godiš, dukat, dinar, lakat),* pa se zato često govore u gen. plur., a tako je i sa *posal,* pa se tako razumije i to da u D imamo *pet satir* i *šes satir,* premda *satir* nije obična riječ; za *poklad* pak treba uzeti da se je u Dubrovniku često govorilo »ovijeh poklad«, »prošlijeh poklad« itd., nego u natpisu od L_t 26 ima *u Držić na piru* (uz *Držićâ* L_t 26, 43).

Vrlo su rijetki u D-ća oblici na *-i* (prema osnovama na *i): nebesi* × L_t 3, 21. × K 127, *kusi* × H 241, *dinari* V 28, *škudi* K 166. 195. 360 (uz *škudâ* K 321. 327. 328. 361), *muži* K 389 (govori Tripče); *usti* L_t 2, 13 je prema nom. *usti* (v. str. 163).

Ne slaže se dobro s D-ćevom prozom Gradić: razumļivo je da u ńegovim pobožnim kńigama nećemo naći oblikâ bez *-â* kod riječî iz svagdašńega govora kod kojih ih nalazimo u D-ća — Gradić tih riječi nema! Ali se ne slaže s D-ćevom prozom što on ima podosta drugih oblika bez *-â:* Daničić nabraja 17 raznih primjera,[2] a to sigurno nisu svi koji se nalaze kod ńega.

62. — *Dativ plurala* ima redovno svoj praslav. sufiks *-m* (u 25 primjera), a otstupa od normalnoga oblika samo utoliko što kod mekih osnova završetak može biti i *-om* mjesto *-em* (v. str. 145); samo u H nalazimo 2 anormalna oblika: *a vašim zakoni (×* nî)

[1] *La langue de D. Zlatarić* II, 22—25.
[2] Daničić, *Историја облика* 68 i d.

sličan je i vaš glas 969 i *tko prorok hotje bit taciziem glasima* (× *očima)* 2695, pa kako su oba primjera u sroku, nema sumńe da su samo zbog ńega i uzeti. Gradić naprotiv, uz normalni oblik, ima katkada noviji završetak *-im.*[1]

Od te stroge normalnosti u dat. plur. jako odvaja raznolikost završetka u *instrumentalu plurala;* tu može biti 7 raznih završetaka: 1) normalni završetak *-i,* koji je najobičniji (83 puta); 2) uz osnovu bez toga *-i* sufiks *-mi* osnovâ na *u* i na *i: sinovmi* T 816. H 1341. 2348. 2528. K 297 (uz *sinovi* H 1562. 1641), *zubmi* (Du, *zubi* Be, *zubim* O) H 2397, *dinarmi* K 260. 291. 434, *dukatmi* 260. 275. 292. 295. 300. 340. 349 (uz *dukati* K 276); *krilmi* K 193 (uz *krili* T × 991. × 998. × H 407), *usmi* K 276; 3) noviji završetak *-im: valim* (Be, *vali* O Du) H 1121, *zubim* (O, *zubi* Be, *zubmi* Du) H 2397, *noktim* (Be, *nokti* O Du) H 2551 *(uz nokti* K 193); *djelim* (Be, *dili* O Du) H 1072, *bojnim kopjim* (Be Du, *kopjem* O) H 2450; 4) najnoviji završetak *-ima: glasima* (× *našima)* H 1693, *ovizima noktima* K 384; 5) završetak *-ami* osnovâ na *a: rogami* K 173 (govori Tripče); 6) završetak *-am* dat. plur. osnovâ na *a: zubam* (× *pobubam)* S 194 (govori Stanac); 7) noviji završetak *-ama* instr. plur. osnovâ na *a: krilama* × *strilama* V 322. T 639. 1195, *krilama* × *vilama* V 326. Nije sigurno je li D. pisao sve te razne završetke, a još mańe je li ih i govorio; u pogledu pisańa sumńiv mi je završetak *-im* (br. 3), jer ga imaju samo noviji rukopisi *Hekube,* koji se ni na jednom mjestu ne slažu među sobom, niti igdje srok podupire taj završetak, — premda Gradić ima redovno taj završetak *-im* (Daničić navodi za ń 29 raznih primjera, a uz ńih još samo *uzdasi* i *usmi);*[2] a što se tiče govoreńa sumńivi su mi svi anormalni završeci pod br. 5—7. U pogledu završetka u ovome padežu D. i Gradić ne slažu se nikako: prvi ima redovno normalni završetak *-i* a drugomu je pravilo novije *-im;* kakav obzir na metar kod D-ća ne može biti, jer završetak *-im* ne mijeńa broj slogova što ga riječ ima sa završetkom *-i.*

Kao dat. plur., tako je i *lokativ plurala* potpuno normalan sa svojim sufiksom *-h.* S obzirom na ono što je već kazano o fleksivnim završecima kazaću da proza ima uvijek završetak *-ijeh* (S 311.* K 142. 186. 188 [2]. 200. 359. KM 443); naprotiv u pjesmama ima *po polieh* T 223, *po polijeh* H 2139 a *na vratih*

[1] Daničić, *o. c.* 97 i d.
[2] Daničić, *o. c.* 113 i d.

× *smîh (smieh* B C A) S 14, *u ustih* (Be, *u ustieh* O Du) H 924. Stari je dualni oblik *na pleću* (na plećima) T × 642. K 229, *na mojijeh pleću* K 173.

2. Ženske imenice s osnovom na *a*

63. — *Osnove.* — Kao svi pjesnici, i D. ima često mjesto *vila* oblik *vil* koji naravski ostaje ženskoga roda, ali se ne mijeńa po padežima: *vil* kao nom. i ak. sing. vrlo često, gen. sing. *liepe vil* Ļ 25, 30. 36; dat. sing. *dragoj vil* Ļ 25, 6; *vil onoj* K 135 (u stihu); instr. sing. *prid tom vil* Ļ 10, 18. 13, 16. T 201; gen. pl. *riečkih vil* Ļ 26, 106; *od svih vil* T 425; ak. pl. *gorske vil* V 214 itd. Tako se ne mijeńa ni *stril* (mjesto *strěla),* koje se također nalazi dosta često kao nom. ili ak. sing., ali i kao ak. pl.: *stril* T 312. H 1083. K 135 (u stihu); *stril* je uvijek tako po ikavskom izgovoru, i ponajviše je muškoga roda: *ļuven stril* Ļ 2, 7. T 104. 496, *ovi stril* T 237, *ogńeni stril* T 1034. 1044, *moj stril* 1052 itd., a samo izuzetno ostaje ženskoga: *tvoja stril* T 351. 354, *jednu stril* K 129 (u stihu). Za ovaj oblik *stril* i za *kril* (v. str. 163) Vaillant traži neko jezično razjašńeńe — za *vil* ne kaže što misli —,[1] a ja naprotiv mislim da su to puke pjesničke samovolje: neko (Menčetić ?) prvi je rekao *vil,* a drugi pošli za ńim, hoteći tim neobičnim oblikom da istaknu neobičnu sliku svoje »vile«, pa zato nisu ni dirali u taj svečani oblik (nisu ga deklinirali), a kad je stvorena ļubļena *vil,* lako se razumije da je stvoren ńen ļupki *kril i* ńen ļubavni *stril;* muški je rod za ovaj posļedńi oblik uzet možebit zato što se je osjećalo da imenica na *-l* boļe pristaje k muškim imenicama, naročito k *cvil,* a možda je pomoglo i talijansko *strale.* To su dakle pjesničke igrarije, kao kada se u pastorali *Grižuli* spominje »moj otac Ļubav« K 149, ili kada se u drugoj pastorali *Ġuhu* govori da je »Jesen« brat »rečene Ljeta«, pa se nastavļa: »Lito lijepa, Lito draga« (K 433), kao da je *jesen* muškoga roda a *ļeto* ženskoga![2] Samo je pjesnički oblik i *kosi* (nom. pl.) × Ļ 3, 6. (gen. pl.) × 7, 3. K 183 (Turčin, a to mjesto *kose* K 191 [2]. 211 [2], *kosâ* 225), možda udešen prema *oči, uši, usti, prsi.*

64. — U *vokativu singulara* provedeno je izjednačeńe mekih osnova s tvrdim, pa i one prve imaju redovno završetak *-o* (T 597.

[1] *La langue de D. Zlatarić* II, 112.

[2] Je li D. samo mislio na talijansko *amore, autunno* muškoga roda a *estate* ženskoga, ili je možda imao pred očima kakvu tal. pastoralu s licima *Amore, Autunno* i *Estate?*

598. 949. 950. 1113. K 208. 316. 365. 367 itd.), samo *gospođa* zadržava starije *-e: gospoje* L_t 2, 18. 10, 29. × 37. 18, 1 itd. V × 139. 291. 294. × 310. 313. S × 235. × 272. T × 315. × 321. 393. 425. × 136 (u stihu); *gospođe* H 1699. K 135. 145. 148. 220. 361. 367, koji se oblik više ne govori (već *gȍspođo),* i *kćerce* T 1183, koje je uprav umańeni oblik, iako se baš ne osjeća kao takav i još se govori *(ćêrce).* I umańeni oblici na *-ica* imaju u pjesmama redovno završetak *-ice: danice* × *stražice* L_t 4, 4—5; *ružice* 15, 9; *diklice* 25, 17; v. još V 61. 81. 146. T 1. × 319. × 437. × 521. × 528. 551. 559 itd.; a samo dvaput dolazi *-ico: zlico* × *desnico* (Be, *zlice* × *desnice* O Du) H 2369—2370. U prozi naprotiv uz redovno *-ice* nalazi se već dosta često i *-ico,* pa tako imamo s jedne strane *tužice* K 129, *vilice* 131; *momice, kokošice, ovčice* 138, *Mionice* 152, itd. itd., a s druge strane: *lisico* K 154, *danico* 193, *magarico* 141 (2). 204, *strilico* 214, *pjanico* 261. 314. 353. 368. 369, *našjenico* 292. 331 (2), *djevico* 365, *sjetnico* (ispravkom od *sjetnice!)* 313, *rozico* 313, *blaženico* 314, *oslico* 141 (2). 383, *Petrunjelico* 292. 363 (uz *Petrunjelice* 293. 312. 313. 339 itd.), *Ančico* 416 (uz *Ančice* 393. 420. 422). Jasno se dakle vidi da se završetak *-ico* uzimļe gotovo samo kod riječî koje ili nisu umańeni oblici, ili se ne osjećaju više kao takovi (a taki su *djevica* i *rozica* u K a *zlica* i *desnica* u rukopisu Be *Hekube),* tako da su pravi izuzetak samo *Petrunjelico* i *Ančico,* uz mnogo običnije *Petrunjelice* i *Ančice;* naprotiv oblici na *-ice* (a ima ih preko 60!) gotovo su svi pravi umańeni oblici, koji se i osjećaju kao takovi te se govore od mila ili od šale, a jedini su izuzeci *božice* K 151. 156. 157 (2), *majko djevice* 295, *rozice* 213 i lično ime *Oposlovnice* 161. — Iz Gradića Daničić nema ni jednog primjera, a danas se miješa *-ice* (ređe) i *-ico* (češće).

65. — Vrlo je neobično što i neke tvrde osnove idu u vok. sing. na *-e: Mione* (od *Miona)* K 142 (2). 160 (2) (uz *Miona* 142 [2]), *Omake* (umańeni oblik od *Omakalica)* K 162 (3). 163 (2), *Pravde* 156, *gospe* 145. 226 (od *gospa* 141. 227. 228, uz *gospo* 139. 143. 159. 205. 227. H 2379), *profetese* 173 (2), pa ja uzimļem da ide amo i *sibilije* K 173 (2), to jest da je to sekundaran oblik mjesto *sibilijo* a ne od ńega stariji sa *-e* zbog meke osnove.

Lična imena na *-a,* što nisu umańeni oblici kao *Mára, Káta* itd., i u D-ća zadržavaju za vok. redovno oblik nominativa: *Grubiša* V 62. 119. 334. 338. 344, *Vučeta* T 1167, *božice Dijana* K 137 itd.

(v. još K 142 [2]. 148. 150 [3]. 151. 156. 157. 159. 174 [3]. 286 [2]), a vrlo rijetko imaju završetak *-o: Tireno* T 425 (uz *Tirena* × T 387), *Kasandro* H 1181, *Marijo* K 190, *Luncijato* 314; je li slučaj da su svi ti izuzeci strana imena? — Ali ima i gdjekoje opće ime što također zamjenuje vokativ nominativom: *djevojka* (uz *djevojko)* K 145, *sluga i kmete* 403, *ćaća* T 1189. 1217. 1249 (2). K 158 (2), *tata* K 370. 371, *kompańija* 386 (uz *kompańijo* 384), *fortuna* 319. 326. 366, pa i *remeta* K 145. 146. 147 (4), ali se to posļedńe može shvatiti i kao lično ime.

U *instrumentalu sing.* pristaje katkada uz *-m* ono isto *e* što tu može biti i kod zamjenica (v. § 73): *zorome* Ļ 5, 21. T 1422. × *gorome* T 215—216, *uzome* × *mojome* V 303, *buhome* × *tôme* S 249, *ženome* × *domome* T 773, *silome* 894, *gorome* × *kojome* 1102, *majome* 1291, *gorome* × *ńome* H 695; *Trojome* 749, *kćercome* × *mnome* 1099, *tugome* × *sobome* 2145, *lažome* × *lipome* 2585, *hinbome* 2586 — svi su primjeri u pjesmama, ponajviše u sroku, i to s drugom riječi kod koje je uz završetak *-om* također pristalo ovako *e*. Kao što toga *-e* nema u D-ćevoj prozi, tako ga nema ni u Gradića.[1]

66. — *Genitiv plurala* ima redovno završetak *-â* uz vrlo rijetke izuzetke: *gor* × Ļ 26, 47; *obšubâr* × V 112, *divic* T 288, *stran* × H 1997, *haļin* 2537, *gospoj* × V 146. × T 393. H 1969; može spadati amo i *vil* Ļ × 3, 23. × 5, 17. × 10, 29. × 18, 1. 26, 106, ali to može biti i oblik od *vil* što se ne mijeńa po padežima (v. str. 168). To su primjeri iz pjesama, a u prozi ih je samo od 3 riječi koje se često broje: *tisuć* (tako i danas) K 211. 261. 264 (2). 265. 267 (2). 278. 280. 294. 297. 303. 314. 335 (2). 348 (2). 364 (uz *tisuća* 364); *toliko l'itâr konaca* (od *l'itra)* 140, *vele vòlât* (mnogo putâ, od *vota*, tal. *volta)* K 394, uz koje treba uzeti iz D *sviral* H 686*. Za sebe stoji oblik *kosi* Ļ 3, 5. 4, 12. 7, 3. V 304 — sve u sroku a prema nom. pluralu *kosi* (v. str. 168). — Za izbor kraćih oblika (bez *-â)* u pjesmama mjerodavan je, naravski, obzir na metar, kao i kod osnova na *o* (v. str. 165), ali je svakako čudno da nije u obje kategorije otprilike i isti razmjer među kraćim i dužim oblicima: kod osnova na *o* prema 54 primjera bez *-â* ima ih 49 sa *-â*, dakle broj je jednak s obje strane; kod osnova na *a* naprotiv prema 91 primjeru sa *-â* ima ih samo 13, a bez oblika *vil*, samo 8 bez *-â*, dakle bez prispodobe je ovih drugih

[1] Daničić, *o. c.* 45.

mańe. Ali se i ta razlika može protumačiti time da ima među osnovama na *o* mnogo više riječî kojih oblik sa *-â* broji više od 2 sloga, pa je zato i mańe zgodan za D-ćev metar. I od osnova na *a* Gradić ima često ovake kraće oblike: Daničić nabraja 14 raznih primjera,[1] od kojih ni jedan nije od onih riječi što se često broje, — a ni to sigurno nisu svi, — dok eto D. ima u prozi kraći oblik samo od par riječi što se često broje, pa zato i lakše zadržavaju stariji oblik u gen. plur.

67. — *Dativ plurala* ima ponajviše svoj normalni završetak *-am:* L_t 1, 23. 25, 52; V 183; T 210. 333. 334. 335. 865. 866; H 82. 669. 689. 748. × 1501 itd.; vrlo su rijetki izuzeci: *a)* sa završetkom *-ami* iz instr. pl.: *tugami* × (instr. pl.) *suzami* L_t 14, 4; *zvjezdami* × (instr. pl.) *vilami* L_t 16, 7; *božicami trema* H 1622, *k novijem Indijami* K 256, *kruškami* 397; *b)* s novijim završetkom *-ama: tugama* H 222 (Du, *tugami* O, nema Be). 555.

I za *instrumental plurala* redovni je završetak normalno *-ami* (biće preko 80 primjera), ali se i ovdje može naći ono isto dvostruko otstupańe koje smo vidjeli kod dat. pl., samo u većoj mjeri, jer je uopće mnogo više primjerâ za instr. negoli za dativ: *a)* sa završetkom *-am* iz dat. pl.: *vilam* L_t 24, 6. 25, 17. 26, 67. V 264. S 187. T 38. 119. 134. 140. H 2234. K 159. 164, *haļinam* L_t 26, 84; *nevoļam* T 383. H 1501, *rilicam* T 659, *seļankam* 1015, *granam* 368, *igram* 1016, *planinam* 1662; *molbam, himbam* H 780, *pticam* 1225, *suzam* 2238, *robińam* × 2492, *sjedinam* K 176, *narančinam* 430; *b)* s novijim završetkom *-ama: rukama* × *suzama* H 1153—1154, *rukama* 1461, *vilama* K 135. 158 (2). 159, *strjelama* 151, *tugama* 262.

Lokativ plurala bez i jednog izuzetka ima uvijek (u dvaestak primjera) svoj normalni završetak *-ah.*

Za ova tri padeža, kod kojih je u književnom jeziku proveden jedan zajednički završetak, poznato je da se to izjednačavańe počelo najprije među dativom i instrumentalom, a tek docnije da je k ńima pristupio lokativ, pa nam to potvrđuje i D. a i Gradić, jer obojica imaju oba završetka *-am* i *-ami* i za dativ i za instrumental a sasvim izuzetno i noviji završetak *-ama* (Gradić samo 1 put za instr. pl.). Ali se opet u jednoj stvari bitno razlikuju: u dat. pl. obojici je doista redovni završetak normalno *-am,* ali u instr. pl. D. odlučno voli također normalni završetak *-ami,* dok Gradić isto

[1] *Istor. obl.* 79—80.

tako odlučno voli i za instr. pl. dativni završetak *-am* (27 primjera prema 5 sa *-ami);*[1] pa ako bi se moglo misliti da je D. u pjesmama možda zbog metra i sroka volio završetak *-ami* (s kojim je riječ za 1 slog duža), opet to se ne može kazati za prozu, gdje D., uz vrlo mnoge primjere na *-ami,* ima samo 4 na *-am.*

3. Imenice s osnovom na *i*

68. — *Osnove.* — Po obliku svojemu trebalo bi smatrati da amo spada *vil* i, kada je ženskoga roda, *stril* (v. str. 168), onda *kosi* (v. str. 168), dok se *usti, ledji* i *kliješti* imaju uzeti kao stari dualni oblici srednega roda (v. str. 163/4). Stare su osnove na *i pjesan* (vrlo često i uvijek jekavski, pa tako i u K *pjesan* 152), *dipli* (nom. pl.) Ļ 26, 107. T 1280. 1302, (ak. pl.) Ļ 26, 105; *gusli* (nom. pl.) i *uz gusli* K 298; *otrovi* (gen. sing.) H 1824; *mjedi* (gen. pl.) K 240. 316; *dobi* (gen. sing., u značenu »godine života«) S 252. K 211 (2). 214. 236. 239. 269, a izuzetno u značenu »vrijeme«: *k vodi tuj sjedoh u ovoj prem dobi* × S 105, *prijateļi o[d] današńe dobi* K 207 (ali *doba* srednega roda u značenu »vrijeme« v. str. 163); *pedi* (gen. sing.) S 191, ali ima i *vragut ped neću tamo* K 329 i *vragut ped!* 351 (oba ova primjera Akad. rječnik nema), kao da je muškoga roda, jer je u starom dubrovačkom govoru *vragut* kao pravi pridjev sa značenem »cigli« (isp. *ne mogu vragut bokun okusit* K 142, *a vraguta zuba u glavi ne uzima* T 863; *neg bi bez mene vragutijem se bokunom založio* K 142, *da im se vraguto slovo ne razumije* K 370). Ovdje se može spomenuti i stari oblik *ļubi* (mjesto *ļubav)* kao nom. i ak. sing. V 68. 196. S 155. T × 62. 1420. H 2224. K 133, dat. sing. *tvojoj ļubi* T 1457, koji se uzimļe samo u značenu »ļubavnica«. Od imenice *kći,* koja je uglavnome pristala uz ove osnove, ima nekoliko oblikâ po deklinaciji osnovâ na *a:* gen. sing. *kćere* H 1370 (Be, *kćerce* O Du). 1247 (Be Du, *kćerce* O). 2114. K 234; instr. sing. *kćerom* K 251 uz *kćeri* 253. Za šalu pak ima (Nadihna u *Mandi) ali se čovjek ali si ļud?* K 168.

69. — *Ženske imenice* u *instrumentalu singurala* imaju redovno završetak *-i: časti* PI 3; *liposti* Ļ 1, 7; *kriposti* 17, 10 itd. (vrlo često), a jedini je izuzetak *bolestim tom* (Be, *bolesti tom* O Du) H 934. Gradić naprotiv ima redovno (kako se i danas govori) *-im* a izuzetno *-i* (22 *-im* a 3 *-i).*[2] Za taj završetak *-i* ja

[1] Daničić, *Ist. obl.* 98 i d, i 123 i d.
[2] *O. c.* 41—42.

mislim da je sekundarno izjednačen s ostalim završecima na (kratko!) *-i*[1], a da je *-im* nastalo prema *-om* osnovâ na *o* i na *a* ne može se sumńati. — *Genitiv plurala* ima svoj normalni završetak, samo što *oči* mogu imati i svoj stari dualni: *očiju* T 174. 957. K 256. 412 uz *oči* (Be Du, *očiju* O) H 2387. (Be, *očiju* O Du) 2711. Gradić nema genitiva ni od *oči* ni od *uši,* ali se danas govori samo *òčī — ùšī. Svirali* pak, kao često osnove na *-lb* u starije vrijeme, prelazi među osnove na *a: sviral* H 686[*]. — Za *dativ plurala* imam vrlo malo primjerâ: *očima* K 190 — stari dualni oblik; *riječmi (ako ne vjerujete riječmi vjerovaćete očima)* K 190, gdje je uzet završetak *-mi* instr. pl., i 3 primjera u kojima je glavni završetak *-i* ovih osnova prešao i u ovaj padež: *tvojima ... kriposti* PII 67; *vašima liposti* × S 231 i *slatkiem pjesni* H 1659 (ima samo O). Za ovaj oblik Gradić ima 8 primjera sa završetkom *-im,* kojega D. uopće nema, i još jedanput *stvarmi*[2]; za konzonantskom grupom u istome slogu D. ima dakle *-i* a i on i Gradić *-mi* za jednim konzonantom u pređašńemu slogu. — Više je primjerâ za *instrumental plurala,* i oni su djelomice normalni: *stvarmi* PI (u natpisu), *prsmi* V 200, *riečmi* H 522. 2530. 2577, *ričmi* H 779. 2580, *riječmi* K 154. 185. 218. 243. 258. 260. 398. 430 — opet sa *-mi* poslije jednog konzonanta, a naprotiv *kriposti* PI 67. T 1094. 1352, *pjesni* $I_ć$ 19, 23. V 157. H 1646. K 128 s glavnim završetkom *-i* ovih osnova, i *pjesmima* $I_ć$ 24, 60. T 151; *slastima* S 128 sa najnovijim završetkom *-ima* poslije konzonantske grupe, ali ima i *prsi* T 755, *nemani* K 161; u normalne oblike treba računati i stare dualne *očima* T 14. 265. H 364. 947 itd., *ušima* K 150. 373. I ovdje Gradić daje prednost završetku *-im,* te ima samo ńega (15 puta).[3] — I u ono nekoliko primjerâ za *lokativ plurala* drži se redovno naš stariji završetak *-eh: pjesneh* $I_ć$ 11, 9. 24, 69. H 1293, *ļuteh* T 632, *prseh* H 469. × K 136 (u stihu), *riječeh* K 238, *misleh* 330, *po tleh* H 2375. K 147. 405; samo rukopis O ima noviji završetak *-ěh* (prema osnovama na *o)* u *pjesnieh* H 1293 *(pjesneh* Be Du) i 1310 (Be i Du nemaju); stari je oblik lokativa duala *na očiju* K 209 (ali u pluralnom značeńu). Gradić nema ni jedan put *-eh* nego 8 puta *-ih* a 5 puta *-ijeh,* čak i 2 puta *-i.*[4]

[1] *Slavia* XI, 150—151.
[2] Daničić, o. c. 101.
[3] O. c. 127.
[4] O. c. 141—142.

70. — Od *muških imenica* sačuvala se je stara deklinacija samo kod *ļudi:* ak. *ļudi* T 1103. 1630, gen. *ļudi* T 623, dat. *ļudem* T 128. H 2360. K 153. 154. 257. 258. 394, instr. *ļudmi* Ļ 24, 42. 26, 2. T 685. 1036. H 316. 1963. 2039. K 174. 185. 217. 222. 258. 291. 409, lok. *ļudeh* T 1030, a jedini je noviji oblik instr. *ļudi* (Be, *ļudmi* O Du) H 1963. Nešto je starijih oblika i od *dan: do današńega dnevi* K 415. 416 (uz *dana* × Ļ 13, 5), lok. sing. *u noći . . . u dne* K 161; *dni* nom. pl. Ļ 1, 32. H 139. 143. K 286, ak. pl. Ļ 2, 20. T 175. H 46. 263. 740. 1326 itd., *četr dni* T 4; nom. duala *dva dni* K 296; od *put* ima kao instr. sing. uz starije *putem svojime* V 83 i novije *ovim putom* PI 3; *kojijem putom, tijem putom* K 175, dakle i u prvome primjeru u pravom imeničnom značeńu a ne u priložnom »hodeći«. Za vrlo neobične oblike s osnovom *dnev-* Vaillant ima pravo što u tome ne vidi osnovu rašírenu pluralnim *-ev-*, ali je teško vjerovati da se treba uputiti od dat. sing. **dьnevi* prema deklinaciji muških osnova na *u (synovi);*[1] dobra bi paralela k tomu bila dat. sing. *gospodevi* (već u najstarijim glagoļskim spomenicima) od *gospodь,* ali je baš dativ onaj padež koji najmańe čuva starije oblike, jer se slabo upotrebļava kao prilog ili u priložnim vezama. Oblik *dnevi* za gen. sing. ima i Gradić, a ima i instr. pl. *ļudim* (2 puta) i lok. pl. *ļudeh* (1 put).[2]

4. Zamjenice i pridjevi

71. — *Zamjenice bez roda.* — U dativu (i *lokativu) singulara* uz završetak *-i,* koji je i u jekavskom govoru pravilo, može biti i (dvosložno) *-ije: menije* × T 256, *k menije* × *k tebije* 359—360, *tebije* 378. Premda je vrlo malo tih primjera i premda se i oni nalaze samo u stihu i u sroku, nema sumńe da je taj završetak uzet iz živoga govora, jer se dosta često nalazi i u starijim dubrovačkim spomenicima i u pisaca XVI. vijeka, iako ih Gradić nema[3]; naprotiv treba da se čudimo što je slog dug, jer je sada kratak *(měni* itd.); a da jest dug vidi se po tome što u ovim primjerima broji u stihu kao dva sloga, što D. ne bi nikako činio kad bi *ě* bilo kratko (v. str. 134). Po svoj prilici kvantitet završnoga sloga promijenio se je kada se je u Dubrovniku promijenio i akcenat; mora se naime pretpostaviti da je i u Dubrovniku akcenat

[1] *La langue de D. Zlatarić* II, 89—90.
[2] Daničić, *o. c.* 18. 126. 140.
[3] O. *c.* 216.

nekad bio na posljednjemu slogu (kao u *mèni* itd.), pa da je tada ovaj bio dug, a kad se je u Dubrovniku akcenat povukao na prvi slog, onda se je neakcentovano *ě* u završnome otvorenom slogu steglo u *i*. I doista D. Zlatarić, koji nema toga završetka *-ě*, a koji je vrlo tačan u bilježenju dužine slogova, bilježi da je dug posljednji slog ne samo u *meni* itd. nego i u gen. ak. *mene* itd.,[1] gdje je također sada *mȅne* itd. prema *mène* itd. u Vuka.

U *instr. sing.* miješaju se oblici normalni i oblici s dodanim *e: mnome* Ļ 11, 16. 26, 151. V 30. T 286 (2). 490. 745; *mnome* × *domome* S 188, *mnome* × *tobome* Ļ 26, 151—152. T 561—562, *tobome* T 176. 371. 721. 741, *tobome* × *tvojome* S 179, *tobome* × *domome* H 776, *sobome* H 742, kao u instr. sing. imenicâ na *a* (v. str. 170). Svi su ti primjeri u pjesmama, od česti i u sroku, a u prozi ima samo jedan: *mnome* K 193 što ga govori Kotoranin; Gradić ima samo jedanput *mnom*,[2] a i sada se govori samo *mnôm, tôbōm, sôbōm.*

Od *pluralnih oblika* treba progovoriti samo o akcentovanom dativu i o instrumentalu — za lokativ nemam primjera: prvi glasi *nam — vam* (to jest *nȁm — vȁm*): *nam* Ļ 24, 56. T 1158. 1170. H 711. K 231, *k nam* T 870. K 263. 301; *vam* K 128, *k vam* 301. 364; ali može biti i sa završetkom iz instr. pl.: *k nami* × *s vami* S 57, *k vami* K 256, *k vami* × *suzami* T 1580, kao kod imenica na *a* (v. str. 171); za instr. pl. bez izuzetka stoje normalni oblici *nami* (21 put) i *vami* (23 puta). Gradić ima redovno završetak *-mi* i za dat. i za instr. a uz to još jedanput *s vam*,[3] pa se i sada govori *nȁmi — vȁmi* uz *nàma — vàma.*

72. — *Završeci nekih padeža kod zamjenica s rodom i kod pridjevâ.* — U *gen. sing. m. i sr. roda* ne otpada nikada *a* od sufiksa *-ga;* prije XVII. vijeka u našemu jeziku toga otpadaña uopće nije bilo,[4] pa ga nema ni u Gradića ni danas. — I u *dat. sing. m. i sr. roda* vrlo se rijetko nalazi krńe *-m,* upravo sufiks lokativa, mjesto *-mu: mom* H 1368, *našem* 2232 (ima samo O), *tolikom* (Be Du, a O protiv metra *tolikomu)* 2725, *čovječkom* 2605. U D-ća je dakle samo 5 primjera iz same H, a Gradić ih ima mnogo više (15 primjera),[5] premda sada *-u* nikada ne otpada.

[1] Vaillant, *o. c,* 171.
[2] Daničić, *o. c.* 217.
[3] O. *c.* 319—320.
[4] Jedini primjer što ga Daničić ima *(Ist. obl.* 159) prije toga vremena, naime *нашеѣ* iz jedne bosanske poveļe od g. 1441, pogreška je; u novom Stojanovićevu izdańu stoji *нашега* (str. 642).
[5] Daničić, *o. c.* 164 i d.

U *dat.-lok. sing. ž. roda* već je redovno proveden završetak *-oj* i kod mekih osnova (*našoj)* i kod neodređenih pridjeva, ali stariji završetak *-i* (< *ě)* neodređenih pridjeva pojavlja se u pjesmama dosta često, i to ne samo u slučajevima gdje je neodređeni oblik opravdan, nego i u takovima gdje bi smisao tražio određeni oblik sa završetkom *-oj,* na pr. *u muci ļuveni* × Ļ 12, 6. × T 486, *u gori zeleni* V × 87. × 247 (ali *u zelenoj gori* T 381), *pri vodi studeni* S × 116. × 230, *u planini pusti* × T 1561, *plačni meni* H 413; v. još × Ļ 25, 1. × T 110. × 334. × 335. × 344. × 458. × 514. × 537. × 564. × 668. × 1147. × 1494. × 1514. × 1522. × 1604. × 1644. × 1660. H 415. 585. 684 (2). 836. 998. 1137. × 1337. 1356. 1375. × 1403. × 1457. × 1480. 1597. × 1597. 1695. Kako se vidi, u Ļ, V, S i T svi su primjeri u sroku, naprotiv u H većina nisu u sroku. Vrlo malo toga ima u prozi: *pri vodi studeni* i *u gori kameni* dolazi u prologu *Skupa* (za koji v. § 108), ali ima *i jaohi meni tužni* K 129 (govori »Vlahińa«) i *u ļubavi Adonovi* V 167* (tako A, a BC *od ļubavi svoga Adona),* — ima čak i *u ńegovi kući* K 276, a to je jedini primjer zamjenice s tim završetkom. Pa opet, pored toga što se nalazi taj završetak *-i* i u D-ćevoj prozi, nema sumńe da je to kod ńega samo pjesnički arhaizam koji se ponajviše pojavlja i ponavlja u nekim stereotipnim frazama — Gradić, i uopće dubrovačka proza, toga nema nikako.

Dosta često otpada *j* od završetka *-oj: ńegovo'* K 359, *jo'* K 147. 160. 162. 172. 175. 191. 233. 285. 286. 293. 294 (2). 295 (2). 296. 325. 326 (2). 336. 410, *bogme bi 'o'* (joj) *bilo* S 174, *bila bi 'o'* (A, *'oj* BC) 174, *da 'o'* 254, *ja 'o' ću* K 396, *tvojo'zi* (Be, *tvojojzi* O Du) H 1150, *kojo'zi* (Be, *kojojzi* O Du) H 2723, *u veliko'* K 202, *zlo' česti* 243. 397, *zločesto'* 313, *na . . . lijepo'* 267. Po tome što se ovi krńi završeci nalaze najviše u K i u S (gdje ih sam »Vlah« Stanac govori), vidi se da su to oblici prostoga svagdašńega govora, pa ih Gradić nema, a nema ih ni sada. S druge strane pristaje katkada uz *-oj* čestica *zi: ńojzi* V 248. T 724. 1322. 2528. H 334, *ńojzi* × *ovojzi* T 423—424; *mojojzi* Ļ 10, 14. 16, 3. 25, 24. 30. V 208. T 308. 317, *tvojojzi* (O Du, *tvojo'zi* Be) H 1150, *ovojzi* Ļ 4, 8. 24, 33. T 534. H 812, *onojzi* × *kojojzi* Ļ 10, 25—26, *kojo'zi* (Be, *kojojzi* O Du) H 2723; *gluhojzi* T 1187. Ima i jedan jedini primjer gdje ovo *zi* ovako pristaje i uz gen. sing. ž. roda: *iz tejzi* T 1365; naprotiv biće štamparska pogreška *pri kojom počiva* Ļ 4, 10 mjesto *pri kojoj* ili *prid kojom,* jer nema druge po-

tvrde da je već u D-ćevo doba mogao biti, kako je sada, u dat.-lok. sing. ž. roda završetak *-om* mjesto *-oj*. (Za oblike demonstrativnih zamjenica kojih je osnova proširena ovom česticom *zi* v. str. 129). D-ću su dakle ovi oblici s dodanim *-zi* pjesnički kad ih nema u prozi, pa ih zato nema ni Gradić, a ni sadašńi govor osim *ńôjzi*.

73. — Kako se u *instrumentalu* sing. m. i sr. roda, pa u gen., dat., instrum. i lok. plurala miješaju završeci sa *ije* i sa *i*, v. str. 127 i d. — Napose pak u instrum. sing. može pristajati jedno *e*, po svoj prilici najprije u ovome obliku zamjenice *on* i *ona*, a svakako najobičnije kod ńega, pa tako nalazimo, uz redovno *ńim* i *ńom*, i *ńime* V 81. 82. S 45. T 492. H 232 itd., *ńome* I_t 22, 8. S 163. T 175. 234. 541. 722 itd. Odatle je to *-e* prešlo i k zamjenicama bez roda (v. str. 175), pa i k drugim zamjenicama i (ređe) k pridjevima: *a)* m. i sr. r o d a: *mojime* × *dočime* H 2541, *svojime* V 83, *svojieme* × H 146, *time* I_t 24, 21; *zatime* × *ńime* H 231, *kime* (kim) I_t 2, 17; *kieme* T 1291. H 90, *čime* H 345, *dočime* I_t 10, 11. V 312 × *mojime* H 2540, *kojime* × 2701, *svime* × I_t 26, 46. × T 16. 165, *nikime* × *svakime* T 45—46, *svakieme* × H 105; *slatkime* × V 151, *zlatime* × 305; *b)* ž. r o d a: *mojome* × V 303. H 123. 1051, 1700, *jednome* × *mojome* S 103—104, *tvojome* V 138. 222. × S 180, *tvome* H 2513, *svojome* I_t 24, 44. T 63. 415. 437. 594, *ovome* × *domome* H 2296, *tome* T 370. H 177, *tome* × *buhome* S 250, *onome* T 372, *kojome* T 64. 369. 416. 594. H 124, *kome* H 1884, *njekome* T 28; *divjome* T 68, *prislatkome* 391, *usionome* × *rajskome* T 433—434, *rajskome* 746, *vječnome* H 4, *ļuckome* × *vrućome* 797—798, *vrućome* 1052, *lipome* × *lažome* 2584.

Svi su ti primjeri sa *-me* u instr. sing. iz pjesama, a u K ih je vrlo malo: *kojieme* 157, *kime* (kojim) 255, i *slatkome* 137, *onome* 140, *kojome* 358, ali prvi je u stihu, drugi govori Negromant u svečanom pozdravu pred *Dundom Marojem* (isp. § 108), a treći bog Plakijer u *Grižuli*. I ovi su oblici na *-me* za D-ća dakle isto tako iz pjesničkoga jezika kao u istome padežu i oblici imenicâ na *a* (v. str. 170) i zamjenicâ bez roda (v. str. 175). U K imaju još dva neobična oblika: *timim* (tim) 136 i *lov s kijema* 155, nego i od ńih prvi je u stihu i u sroku a drugi govori opet bog Plakir u *Grižuli* — prvi je siguran, ali drugi bi mogao biti i pogreška, premda ima i primjer *i hodom i svima* × T 864, nego opet tu nije sasvim sigurno je li taj oblik *svima*, koji je štićen srokom, instrumental singulara ili plurala. Daničić iz Gradića navodi samo (po 1

put) *ńime, time,*[1] a sada u dubrov. govoru ima samo *ńíme — ńćme* (uz *ńîm — ńôm).*

U *lokativu singulara m. i sr. roda* kod zamjenica se uz normalni sufiks *-m* vrlo često nalazi i *-mu* iz dativa a mnogo ređe kod pridjevâ: *rajskomu* × *momu* Ļ 8, 1, *božjemu* × *vašemu* 27, 10; *carskomu* × *svakomu* H 1023, *vernomu* 1841, *ļuvenomu* K 151, *smrtnomu* 193, *bilomu* 256. Vrlo se rijetko normalnomu sufiksu dodaje ono isto *-e* koje i instrumentalu: *ovome* K 425, a s ponovļenim sufiksom: *tomem* V 103, *ovomem* K 425. Završetak *-mu* ima katkada i Gradić,[2] a u današńemu je govoru pravilo, ali toga završetka *-me, -mem* nema ni Gradić ni sadašńi govor.

74. — Od tri padeža što su u pluralu sada izjednačeni *lokativ* je najjednostavniji: on ima bez izuzetka svoj praslav. sufiks *-h,* pa je tako i u Gradića.[3] Ali je drukčije s *dativom* i *instrumentalom:* i dativ ima doista ponajviše, naročito kod zamjenicâ, svoj normalni sufiks *-m,* ali ima dosta često i noviji završetak *-ima: ńima* T 38, *mojima* × 748, *tvojima* × 2053, *svojima* × *obima* 2117, *našima* × 1694, *vašima* S 231, *svima* H × 408. 1075. 1600, *svima* × *tužnima* 653, *sviema* 1654; relativno češće kod pridjevâ: *glusima* T 355, *mrtvima* H 640, *tužnima* × *svima* 651, *pridrazima* × *tužnima* 1641—1643, *zlima* × instr. pl. *svetima* 1531. Svi su ti primjeri u pjesmama, većinom u H i u sroku, a iz proze imam samo *tvojima* PII 67; osim ta dva završetka ima jedanput, u stihu i u sroku, *mojime* × *dočime* H 2541.

Instrumental naprotiv ponajviše je podmlađen te ima redovno sufiks *-m* dativa: nabrojio sam svega 95 primjera (47 zamjenica a 48 pridjeva), a praslav. sufiks *-mi* rijedak je izuzetak: *ńimi* S 120. 145. 311.* × T 1018. H 2094. 2547. K 128. 137. 154. 157. 185. 242. 244. 291. 297. 399, uz koji oblik ima i *ńima,* ali nema *ńim* (za instr., za dat. ima); ostali su primjeri: *našijemi* K 128 (2) i *ostalijemi planinskijemi* 128 (govori vila u *Grižuli), onizijemi nemani* 161 (»Vlahińa« u *Gržuli), divjijemi* (Prolog u *Skupu;* isp. § 108), *rumenimi i bijelim ružami* 256 (Negromant pred *Dundom Marojem;* isp. § 108), *s očima smaglivijemi* 259 (u prologu *Dunda Maroja;* isp. § 108), *bokuni popovskijemi 364.* Mnogo češće negoli normalni sufiks *-mi* dolazi najnoviji završetak *-ima: ńima* Ļ 13, 9. 17, 2. 26, 21. T 3. 291. 598. 660. × 1025. K 260. 262,

[1] *Istor. obl.* 173.
[2] O. *c.* 181 i d.
[3] O. *c.* 212.

ńima × *kima* T 3; *mojima* T 383. × H 1818, *mojijema* K 374, *tvojima* PII 67; *svojima* × T 920, *ovima* H × 2531. × 2551, *ovizima* K 384, *tima* H 342, *onjezijema* K 311, *kima* T × 4. 266, *kijema* K 384, *kojima* PII 67; *svima* × H 2124, *svijema* V 266*, *mnozima* PII 67; *dobrima* Lᵢ 26, 15. × H 2577, *zlima* Lᵢ 26, 16, *bolima* × 26, 127; *ogńenima* T 643, *tustima* × T 659, *sionima* × 1352, *krvavima* H 342, *groznima* 1058. 1158. 1559, *svetima* × dat. pl. *zlima* 1530, *svetima* 1953, *drazima* 1637, *pridrazima* × dat. pl. *tužnima* 1641, *slatkima* × *ovima* 2530, *duzijema* K 258 (govori Negromant pred *Dundom Marojem), priklonitijema* K 259 (u prologu *Dunda Maroja).* Ima nekoliko puta, u stihu i u sroku, i završetak *-ime: tvojime* Lᵢ 27, 23; *vašime (× brjeme!)* H 2729, *takime* T 166. 1016, *svime* S 125. T 136, *čudnime* S 122, a jedanput — ako nije pogreška! — imenični završetak *-i: garofalići neistučeni nakićena* K 290.

Izlazi dakle da je D-ću *-m* redovni završetak za dat. i instr., izuzevši instr. *ńimi* — *ńima* koji kod ńega drukčije i ne glasi, a uz to mu je dosta rijedak, a u prozi vrlo rijedak izuzetak *-ima* za instr. a još ređi za dat.; završetak *-ime* pripada pjesničkom jeziku. Dobro se s ńim slaže i Gradić koji također ima redovno za oba padeža sufiks *-m,* samo što ima za oba padeža *ńima* a jedanput za dat. i *ńimi,*[1] a i danas je uvijek *-m* osim *ńima.* Čini se zbiļa da se je u ovoj deklinaciji novi sufiks *-ma* najprije i najjače učvrstio kod oblika *ńima,* a kad bismo mogli povjerovati primjeru instr. pl. НИМА što ga Daničić[2] ima iz pisma dubrovačke vlade od g. 1399 što ga je izdao M. Pucić, imali bismo za taj oblik primjer koji je bar za 50—70 godina stariji od svih ostalih, ali u Pucića nema pouzdańa, a to pismo nije ušlo u novo izdańe Stojanovićevo.

75. — *Pojedini oblici. — Anaforička zamjenica* u ak. sing. ž. roda ima redovno stariji enklitički oblik *ju* PII 67 (5). Lᵢ 3, 21. 22. 24, 51. V 45 itd., ali katkada i noviji *je* PII 67. T 511. K 142. 175. 196. 202 (2). 220. 254 (2). 281. 368. 410, čak i pred glagolskom enklitikom *je* (kao i danas): *neka mi je je ispitat* K 144, *bogme vam je je Maro kalao* 361. — Tako i ak. pl. može biti i starije *ńe: prida ńe* × H 2633, *na ńe* K 134. 279. 280. 283 (2). 305 a izuzetno i *ńih: na ńih* H 2613. K 137. Iz Gradića Daničić navodi samo ak. sing. *je* i ak. plur. *ńe* uz *ńih — ih,*[3] a i sada je tako, samo što nema *ńe.*

[1] Daničić, *Istor. obl.* 186.
[2] O. c. 206.
[3] O. c. 170 i d.

Zamjenice tko i *što.* — Redovno ostaju bez promjene, a vrlo rijetko od *tko* bude *ko* (v. str. 157); gen. od *što* je *česa: česa?* K 228, *za česa* 262, *cijeć česa* 355 (nema *čega),* ali poslije predloga *od* redovno je *šta: od šta* PI 3. S 80. T 1041. H 1437. K 170. 203. 226. 256 (2). 259. 275, a izuzetno i inače: *ne bih imala šta* K 204, *na šta me si zbila* 379, pa tako je i *cić nješta* T 814. Ponajviše je *ništa,* ali katkada ima i *ništo* (Du, *ništa* Be O) H 1085. 1567. K 228 (Kotoranin u *Skupu),* pa više putâ *ništore — ništor* u pjesmama (v. str. 148), a onda *ništo* (nešto) H 2291. — *Ča* nema D. ni jedan put, ni u pjesmama, a *zač* vrlo rijetko, i to samo u pjesmama: *zač* I_i 24, 38. × 25, 49. T 1581 (Remeta). 1681 i 1688 (Kupido). H 2632 (Du, *i* Be O). — Gradić ima također *ništo* i *ništa,* ima i *česa,*[1] ali nema *šta;* sada je samo *ništa* a ima *čȅsa* (uz *čèga)* i *ȍd šta.*

Za *posesivne zamjenice* treba samo spomenuti da D. nema (a nema ih ni Gradić) sadašnih oblika *ńên — ńêzin*[2] ni *ńȉhov;* nema ni *čiji* već samo *čigov* V 295. K 143. 365, *ičigova* K 293, *ičigove* 317, i u Gradića je *čigov,*[3] a sada je *čȉgov* i *čȉjī.*

76. — *Demonstrativne zamjenice.* — Kod ńih je u našemu starijemu jeziku uopće, a napose i u dubrovačkom govoru, vrlo obična i dobro poznata stvar da uz oblike što se svršavaju s vokalom osim *i* vrlo često pristaje *-j.* Tako je i kod D-ća, pa se u pjesmama miješaju bez ikakvoga stalnoga zakona oblici sa *-j* i oblici bez ńega, te se zato u V i S u tome pogledu katkada ne slažu rukopis A s jedne strane a izdańa B C s druge (v. str. 104). U pjesmama ja bih rekao da prevlađuju oblici sa *-j* i kod ovih zamjenica i kod prilogâ *takoj* i *tuj,* ali će biti pogreška što ima i *njekadaj* (Be, *njekada* O Du) H 1970, jer taj prilog nema demonstrativnog značeńa. U prozi su naprotiv oblici sa *-j* vrlo rijetki: *toj* K 140. 149. 207. 233. 246 (2). 313. 344. 370, *taj* (nom. sing. ž.) 213, *tej* (ak. pl. ž.) 211, *onoj* 233; *takoj* 156. 161, *tuj* 243. 256. 257. 295. 315. 343; možda mi je izmakao još koji primjer, ali svakako je razlika među pjesmama i prozom vrlo velika. I Gradić miješa jedne i druge oblike, ali sada nema ni jednoga sa *-j,* nema ni *ovaj — taj — onaj,* jer se govori samo *òvī, tȋ, ònī.* — Oblike gdje se osnova proširuje česticom *zi* v. na str. 129. A za dubrovčanizam da mjesto završetaka *-oga, -omu* stoji *-ega, -emu,* kao da je meka osnova,

[1] Daničić, *o. c.* 153. 159.

[2] Budmani *(Rad* 65, 173) kaže doista da se ne govore u Dubrovniku, ali moje ih je koljeno već govorilo.

[3] Akad. rječnik pod *čigov.*

imamo samo jedan primjer: *po polju ovemu* S 257, ali taj je siguran, jer ga srok zahtijeva; Gradić toga nema. Te »meke« završetke ja shvaćam kao napredovańe mekih završetaka, dok Vaillant misli da je to analogija prema *sega* itd., što nije vjerovatno.[1]

Nom. sing. m. roda glasi *ovi* PI 4. Ļ 2, 4. 17, 6. × V 19 itd., *oni* Ļ 26, 29. S 222. H × 96. × 435. 467. K 171. 172 itd., ali uz *sî* T 740. H 1061. 1932. KM 437 ima i *saj* Ļ 1, 17. × 2, 18. 4, 6. × 7, 1. V 148. × 152. H 1070, a uz *ti* × Ļ 26, 113. S 284. K 211. 213 (2). 239. 264. 270 (2). 273. 308 itd. ima i *taj* Ļ 3, 1. 5, 13. 28. 8, 6. V 21. × 144. 177. 324. 331 itd.; interesantan je primjer *taj mudros ni taj um* S 78, gdje je *taj* najprije ženskoga pa muškoga roda. Nego oblik *taj* m. roda nalazi se gotovo samo u pjesmama, u K je vrlo rijedak: *taj* K 156. 157. 322. 343, *ta[j] je* 271, pa i od tih primjera prvi govori Plakir, drugi je u stihu, a treći govori Korčulanka (v. str. 116). Samo u pjesmama dolazi i *si* — *saj*, jer te zamjenice u prozi uopće nema; ima jedanput *segaj svita* K 360, ali to govori Gulisav Hrvat (v. str. 117). Sasvim je izuzetno *ta*di T 851. 911, to jest *ta* bez *-j* a s česticom *di*, a jedanput ima i bez *-j ta čovjek* K 316, ali to govori Korčulanka (v. str. 116). Nema u D-ća uopće *ovaj* — *onaj* kao nom.-ak. sing. m. roda, a jedini primjer *ova[j] dar* H 2026 u »intromediji« je koju ima samo O (v. str. 125). Osobina je pak i današńega dijalekta da je kod kvalitativnih zamjenica osnova za upitni oblik *kakv-* a za demonstrativne *ovak-* itd., i da je prva u nom. sing. neodređena a ove druge su određene, dakle *kàkav* — *ovàkī*, *tàkī*, *onàkī*, pa je tako i u D-ća: *ovaki* K 155. 180, *taki* 158. 180, *ovaki kakav sam* 213, *taki kakav si* 214, *onaki kakav je* 189, *onaka kakva je* 345. — Kraći oblik zamjenice *koji*, to jest *ki* itd., dolazi dosta često uz širi oblik i u prozi, te za nom.-ak. sing. sredńega roda nalazi se, uz stariji oblik *ko* H 1049. 1152 itd., već i noviji *ke* H 2529 koji je udešen prema *mê* — *tvê* — *svê* (*moje* itd.); a zabiļežimo da i u D-ća ima rijetki oblik *nikoji* (nikakav, ničiji): *nikoje ruke* × H 1442. — Gradić ima u nom. sing. m. roda *ovaj, saj, taj* i *ovi, ti, oni*, a ima uopće i zamjenicu *saj* itd. uz *ovaj*, i kraći oblik *ki* itd. uz *koji*;[2] sada je samo *òvī, tî, ònī, kòjī*.

77. — *Pridjevi.* — Za dat.-lok. sing. ž. roda sa završetkom *-i* mjesto *-oj* v. str. 176. — Ima nekoliko primjerâ za vok. sing.

[1] *Slavia* XI, 152.
[2] Daničić, *Istor. obl.* 148 i d.

m. roda neodređenog oblika: *zao čovječe* K 193 (2), *kurvin sine* 235, *drag ǵiļu* 313 (u stihu), *dobar junače* 400, *o taman!* × H 2596. — Nešto su neobični oblici komparativa *s nejačim* T 1390, *svitļi* H 1055, *svjetļa* K 133, *najsvitļe* 127, *mrzećija* T 878, *ļutije* H 2560, *grubša* T 1161. H 2674, *grubše* K 243; uz *gorči* (dvosložno) H 1063. 1786 ima i *gorčija* I_t 11, 20; *gorčiju* T 452, *gorčije* I_t 12, 3. H 2561, ali to *gorči* treba vaļada čitati *gorč'ji* kao u T 533. 962, jer su inače kod starijih pjesnika trosložni oblici mnogo običniji. Za šalu je napravļen superlativ priloga *sjutra: sjutra najsjutrije* K 278.

5. Brojnici

78. — *Jedan* se deklinira kako zamjenice, pa zato ima i *u jednomu* H 1289.* K 257, *jednome* (jedanput) S 103 (× *mojome).* T 359; ali *na jednom je (voštariji)* K 270 neće imati sadašńi završetak *-om* mjesto *-oj,* nego će biti puka prepisivačka pogreška, ili treba čitati *na jedno' mi je.* — Za broj 2, osim nom. i ak., dolaze ovi normalni oblici: gen. *od dviju* (ženâ; Be, *dvojih* Du, *ovih* O) H 1391; dat. *dvijema gospodarom služit* K 213; instr. *s dvijema rukami* 388, *s dvijema očima* K M 432; tako i od *oba:* gen. *obieju* (ženâ; O, *od obieh* Be, *od dvojih* Du) H 1095; *bez obiju nas* (ne vidi se o kome je govor) K M 436; dat. *da majka obima* (sinu i kćeri) ... *pokońi darak da* × *svojima* H 2116; — za broj 3: dat. *božicami trema ... odsudi pravdu* H 1622; instr. *založih se i trijema kosovići* K 291, *odpravih Dunda Maroja s onjezijema trijema vlasteličići* 311, gdje je normalni pluralni sufiks broja 3 *(trem — tremi)* zamijeńen dualnim sufiksom broja 2 *(dvěma),* odnosno i s ńegovom osnovom *(trijema* prema *dvijema);* za broj 4, uz obično *četiri,* ima pri kraju osakaćeni oblik *četr: četr dni* T 4, *za četr tisuće* K 327, koji se i danas govori u tim vrlo običnim vezama, pa još *četrmjed* K 430. — Nego poslije predlogâ brojevi 2 i 3 (za 4 nemam primjera) ostaju bez promjene: *kako sam ... u dva sjedenja sklopio* PI 3; *od dvie jednu* H 526, *vrh dvije kolajine* K 328, *s dva kujusa* 338; *so objedvie strane* H 1403; *od tri tisuće* 326. 377, *od tri bolanče* 397. 398. 399, *s ove tri tisuće dukât* 350, *po tri dni* 370. Tako je što dolaze i ovi oblici: *svjećicom od dvimjed* K M 431, *ļudi od ništa — od trimjed* K 259, *s pasalijerom o[d] trimjed* 408, *učinimo obraz od četrmjed* 430 (to jest od *dvije-tri-četiri mjedi),* gdje je *-mjed* isto onako postalo kao *-krat* i

-put u *dvakrat, dvaput* itd.[1] — Gradić ima samo *trema* kao dat. i instr., a inače i on poslije predloga ostavlja broj bez promjene;[2] danas se brojevi 2—4 nikako ne mijeńaju.

Od ostalih brojeva treba navesti ove: *šes* K 439 i *šesnaes* 219, oboje bez *t* na kraju (v. str. 159); *dvaes* S 252. K 197. 411 (2), *dvaest i četiri* K 261, *dvadeset i jedno* 269 (govori Kotoranin Tripe), *dvaesti* 140. 222, *dvadesti* 344; *trijes* 238. 314; *peset* T 861. H 567. K 294. 315. 321. 324. 364. 368; *dvijesti* 279 (2). 298 (2). 321. 328; *petsat* T 1002, *pecat* K 196 sa starim gen. plur. *sat* od *sto; tisuća* (često), *pet tisuć* K 260, a samo jedanput *peset hiļada* K 315 (Bokčilo u *Dundu Maroju;* isp. str. 112). — Rijedak je slučaj da se i dativu sing. ž. roda nekih brojeva dodaje *zi* (v. str. 176): *jednojzi, drugojzi* S 123, *tretjojzi* 124. — Od svih tih oblika Gradić ima samo *dvanaest*[3] prema *šesnaes,* a sada se govori *šèsnēs* itd., *dvádesti, trídesti* a u brzom brojeńu i *dvàes — trìjes, dvìjesti* (uz *dvjèsta*),[4] *pêt stȍtīnā* i *pè[t]-stotīn,* i samo *tȉsuća.*

6. Glagolski oblici prosti

79. — *Završeci.* — U *infinitivu* uz normalne završetke *-ti* i *ći* nalaze se dosta često, a djelomice i redovno, i krńi *-t* i *-ć;* u tome pogledu naime ima velika razlika među pjesmama i prozom, što se najbolje vidi na I_t s jedne strane a na P i D s druge strane: I_t imaju 47 puta *-ti* (od kojih 7 puta u sroku) a 114 puta *-t* (od ńih 15 u sroku) — obje P imaju zajedno samo 31 put *-t,* a i D samo 3 puta *-t* (T 363. 493. 1525); naprotiv i u pjesmama odlučno prevlađuju krńi oblici na *-ć;* tako na pr. T ima 49 puta *-ć* a samo 2 puta *-ći (doći* 358. 1281) i nekoliko putâ u futuru (v. § 88). U K ponajviše su krńi oblici na *-t* i *-ć,* a izuzeci su vrlo rijetki: *udariti, vidjeti* 137; *biti, pjeti* 141, pa v. još K 148. 159. 210. 217. 239. 256. 290. 339. 378; ima još i K 295, 313 (2). 391, ali ti su posļedńi primjeri u stihovima; *uteći* K 129. 153, *naći* 158, *doći* 199, *poći* 216. 341. K dakle, a još više P i D, jasno dokazuju da je D. govorio redovno na *-t* i *-ć,* pa da je sigurno samo metra radi uzimao i potpune završetke; stoga se razumije da u K neki Nedubrovčani upotrebļavaju relativno češće negoli Dubrovčani potpune završetke (v. str. 116).

[1] Isp. М. Решетар, *Дубров. нумизмашика* I, 30.
[2] Daničić, *o. c.* 229 i d.
[3] *O. c.* 242.
[4] *Dvjèsta* je preuzelo od *trȉsta* ńegov pluralni oblik *sta,* mjesto dualnoga *sti,* pa zato i ńegov kvantitet prvoga sloga.

Naprotiv završetak *-sti* ostaje uvijek bez promjene i u poeziji i u prozi: *jesti* I_t 26, 153. K 141. 217, *izjesti* K 232, *odgristi* V 61, *dovesti* K 137. 227. 234, *odvesti* 160, *sjesti* 141, *krasti* 145 (2). 243, *ukrasti* 204 (2), *upasti* 151, *uljesti* 175. 229, *mesti* 204 (2), *iskupsti* 281; jedini su izuzeci *izjes* (bez *t* na kraju, v. str. 159) V 54 (govori »Vlah«) i *povest ga* K 322 (govori Korčulanka). Da se bolje drži potpun završetak *-sti* lako se razumije: tako infinitiv ne gubi svoj karakteristični konzonant a kod futura ne nastaju teške konzonantske grupe *(iskupšću* itd.). — Po Daničiću se vidi[1] samo to da Gradić miješa *-ti, -ći* i *-t, -ć*, ali ne vidi lijepo u kojoj mjeri, a da i on ima samo *-sti*. Sada se govori samo *-t* i *-ć*, a mjesto *-sti* uvijek *-stit* (načinivši prema *daću — dat* i *jestiću — jestit).*

80. — *Prezenat.* — U *1. licu sing.* mjesto sadašnjega završetka *-im*, a rede mjesto *-em*, nalazi se stariji završetak *-ju*, odnosno *-u*. U pjesmama ima toga više negoli u prozi: *a) viđu* I_t 8, 11. S 95. T 19. 985. 1187. H 1174 (O Du, *vidim* Be), *viđu* × *idu* T 235. H 590, uz *vidim* T 29. 903. 1239. 1394. 1499; *moļu* I_t 26, 30. V 90. S 227. 245. T 599. 896. 1143, uz *molim* T 1365. 1370; *stoju* × H 57; *tužu* × T 1808, *istužu* H 255; *b) kûpļu se* I_t 26, 138, *pinu* × V 14, *kažu* × 95, *useru* S 37; *iđu* × *viđu* T 236. H 591, *idu* T 895; *čuju* 381. 669. 1490, *budu* 411. 512. 520. 942. 1303, *zovu* × 417, *svuku se* × 578, *umiru* × 974, *haju* × 1282, *otiru* 1479; a tim se primjerima mogu pridružiti ova dva iz K koji su oba u stihu: *umiru, poju* 147. U prozi se nalaze češće samo dva oblika što se i sada govore izvan Dubrovnika: *viđu* K 150. 190. 214. 224. 237. 246. 361. 388. 389. 405. 409 (uz *vidim* 147) i *veļu* 168. 243. 313. 371, a osim ńih još 3 osamļena oblika *uhiću* K 164, *kumļu* 411, *nađu* 374. — Iz Gradića Daničić navodi samo ova 3 primjera: *veļu, govoru, moļu.*[2]

I D. ima starije kraće oblike za *2. lice sing.* od glagolâ *hotjeti i moći: ili hoć ili neć* I_t 6, 18; *hoć* I_t 10, 42. V 258. K 144, *neć* H 183. K 142 itd., *ti ć* I_t 20, 19. H 1144, *ako ć* K 146; *mož* T 1262. H 859 itd. — Tih starijih oblika Daničić iz Gradića nema, a ni sada se ne govori *mož* a govori *hȍć*, upravo *hȍj*, na pr. *hȍj li dȏć?* —Krńe oblike *jes'* (jesi — si) v. na str. 148.

81. — *Imperativ* razlikuje se od današnjega najviše time što ima i zasebni oblik za 3. lice singulara (koji je jednak onomu za

[1] O. *c.* 246 i d.
[2] O. *c.* 260—261.

2. lice sing.), na pr. *vòdi me tva lipos* V 310, *kaž' mi milos tvoja* S 150 itd., ali za 3. lice plurala D. nikako nema zasebnog oblika. Ima li Gradić koji primjer za 3. lice, iz Daničića se ne vidi, jer on uzimļe 2go i 3će lice zajedno; danas ga nema nikako, osim u arhaističkim molitvama, na pr. u *očenašu (svéti se ime tvoje* itd.). Stari je oblik za 2. lice sing. *spovjeď* H 301. K 139. 140. 144. 221. 361 od *spovidjeti* (isp. str. 140), a prema tome i *viď* H 1944.

Kako se pak i dandanas u brzom govoru imperativni oblici krńe ili stežu pri kraju, tako to biva vrlo često i u D-ća, u pjesmama možda i s metričkih razloga. Tako vrlo često otpada krajńe *-i* u 2. licu sing. a prema ńemu i u pluralu pred sufiksom: *užež'* I$_{i}$ 9, 2; *priď* 10, 15; *priklon'* 10, 30; *hoď'mo* V 56, *poď'mo* 333, *požal'te* I$_{i}$ 1, 2; *ustav'te* 4, 4; *slav'te* V 157, *prim'te* 285 itd.; a ima i ovakih oblika: *dopuś'* (dopusti, v. str. 159) H 394, *ne propuś'* 2018. 2034, *dopuś'te* 1449, *probuď'te* V 298, *vrať'te* H 1595; katkada otpada cijeli sredńi slog: *ho'mo* S 39. 208. K 402. 403, *ho'te* 237 (2). 423, sje'te (sjedite) S 66. Takih primjera ima i Gradić,[1] a čuju se i sada, naročito baš i *hȍmo, hȍte, sjȅte,* koji se i sada govore.

Vrlo često otpada na isti način i krajńe *-j* od završetka *-aj: pita'* I$_{i}$ 24, 43; *hlapa'* V 15, *čeka'* V 16. 29, *čuva'te* × I$_{i}$ 1, 2; *krsma'te* S 230, *sluša'te* 297 (A, *slušajte* C, nema B), *gleda'te* K 314 itd.; jače je okrńen oblik *ček'* (čekaj) T 578. 769. K 179; a ima i *ktje'* I$_{i}$ 14, 13 (uz *ktjej* 23, 14), *nemo'* H 881. K 176. 203. 206. 208 itd. (uz *nemoj* I$_{i}$ 15, 5. 26, 86 itd.), *nemo'mo* K 304. 388. Ovakih imperativa na *-a'* ima i Gradić,[2] a ja bih rekao da se i danas čuju, premda Budmani toga ne spomińe.

82. — *Imperfekt* je u D-ća vrlo običan glagolski oblik. Za osnovni završetak može se postaviti ovo pravilo: u primarnih glagola s konzonantskim korijenom I.ve (Miklošićeve) vrste je dugo *ě*, dakle redovno *ije*, u (ponajviše sekundarnih) glagola vrstâ II—VI je kao danas, to jest *ā*, ako se infinitiv svršava na *-ati*, a inače *ja*, naprotiv osnovni završetak *ijā* dolazi samo kod glagola *htjeti* i *umjeti*. Prema tome imamo *žežieše* × *slovieše* T 280, *predieše* 872, *idieše* × 874. × *bieše* 1324, *teciehu* H 92, *pletieh* 2155, *ne dadiješe* K 140. 388 itd.; — *brińaše se* H 1746; *mńah* I$_{i}$ 22, 8. × 26, 10. K 187. 202, *boļah se* T 505, *boļaše se* K 264, *boļahote se* 263, *žuďaše* T 1270, *žuďahomo* K 413, *viďaše* T 1323. H × 1819.

[1] Daničić, *o. c.* 346.
[2] O. *c.* 344.

× 2624, *živļah* H 100 (prema infinitivu *živjeti*, v. § 91), *šńah* (Du, ‚sgnah' Be, *snih* O) × H 1806, *žeļaše* 1455, *veļaše* K 188. 274, *vrćahu se* 393; *vođaše (vodiše* Du) × H 766 itd.; za vrste IV—VI ne navodim primjerâ, jer su sasvim pravilni oblici.

Ali ima dosta primjerâ što ne idu po gorńem pravilu; od glagolâ I. vrste: *bijeh — bih* (vrlo često, nema *bijah), slovieše* (prema prez. *slovem* a infin.* *sluti)* × T 279. H × 98. 1340. 2611. × 2615, *slòvīh (slovieh* O) H 1011, *slòvīše* 1294; *iđaše* × 1592 (uz *idieše), koļaše* (od *klati — koļem)* H 1814. × 2625, *koļahu* 2541, *dmaše* (od *duti — dmem)* I$_t$ 26, 144; *mraše* V 41, *mogaše* H 68 (uvijek tako); od glagolâ III. vrste: *biesnieše* (× *resieše)* I$_t$ 26, 117; *želieše* H 509, *caftieše* (od *cavtjeti — cavtim)* H 1746, *ctieše* (od *ctjeti — ctim)* H 2206, *sidiše* (od *sidjeti)* H 1943, *ktieše* (od *htjeti)* H 1833. 2313 (uz *ktijah);* od IV. vrste: *resieše (*× *biesnieše)* I$_t$ 26, 118; od V. vrste: *zovļahu* (od *zvati — zovem)* I$_t$ 26, 33. — Jedino kod *htjeti* i *umjeti* završetak je redovno *ija: ktijah* S 2. T 1261. 1316, *htijah* K 200. 292. 331. 407 (2), *tijah* H 2543, *kt'jaše* S 134. H 579, *ktijaše* K 178. 183. 196. 205. 276, *htijaše* 361, *htijahomo* 196. 430, *ktijahu* H 504. 515. 2509, *htijahu* K 200; — *umijaše* K 339, *um'jahomo* H 697.

Ima u K nekoliko oblikâ imperfekta i od perfektivnih glagola, pa se i oni ponajviše pravilno grade: *utońahu* K 382, *ozdravļah* (od *ozdraviti)* 197, *učińaše* 197. 382, *stańaše se* 231, *zaklahu* 193, a drukčije nije moglo biti ni kod *dođah* K 231, *dođaše* 172, *nađah* 197, *nađahu* 193, *prođaše* 193; prema *mrah* je i *umrah* 317, ali nije po pravilu *buđah* (od *bŭdēm)* 308 i *ubodijaše* 308. Za sintaktičku upotrebu ovih oblika v. § 103.

Lični završeci odvajaju od sadašńih kńiževnih utoliko što je za 1. lice plur. *-homo* a za 2^{go} *-hote: vođahomo* H 694, *um'jahomo* 697, *čujahomo* 2150, *ktijahomo* K 196. 430, *ustajahomo* 226, *bijehomo* K M 452, *mogahomo* 454; *činahote* K 188, *bijehote* 256. 386, *boļahote se* 263, *rugahote se* 361. — Iz Gradića Daničić navodi nekoliko primjera, ali iz I. vrste je samo *iđahu,* a ima i on *hotijaše* i noviji oblik *pasijahu* (2 puta), pa *bîše* i *bijehomo,* a inače same pravilne primjere iz III.—VI. vrste, a među ńima rijetki oblik *bđaše* (od *bdjeti);* i ńemu su lični završeci bili *-homo* i *-hote,* jer ima i *bijehomo* i *scijeńahote.*[1] U sadašńem govoru imperfekta, osim *bjȅše* (trebalo je), nema.

[1] *O. c.* 307 i d.

83. — I *aorist* se vrlo često upotrebļava i gradi se sasvim pravilno, i to katkada i od imperfektivnih glagola, na pr. *kamo ìde?* (2. sing.) T 1175, *po svetoga Lovrijenca koga žegoše* K 186. I D. ima oblike *rijeh* K 244. 267, *riješe* 300, *odnije* 362 (3), *ponijeh* 365, pa *kamo se dje* K 175, *udri* (od *udriti* < *udariti)* K 275. Dolaze i neki ne baš obični oblici iz II. vrste bez *-nu-: običe* S 138, *ogluhoše* K 150, *išćezoh* 161, *usahoše* 283. 284. K M 435, *potište* K 311, *prikidoše* 365. Jedini je nepravilan oblik *satri* H 1770, kao da je infinitiv *satrěti* a ne *strt* Ļ 12, 14; *strti* H 1797. Za I.vo i 2.go lice plur. nemam iz D-ća ni jednog primjera (a nema ga ni iz Gradića), ali nema sumńe da su ńihovi lični sufiksi bili *-smo* i *-ste* kakvi su uvijek u starijih dubrovačkih pisaca. Gradićevi su primjeri sasvim pravilni, a ima ih i od imperfektivnih glagola;[1] u sadašńemu govoru aorista nema nikako.

84. — *Prilog sadašńi* svršava se redovno na *-ći* i pravilno se gradi, osim što jednom, u sroku sa *bježeći*, stoji *trajeći* T 175; vrlo je rijedak izuzetak završetak *-ć: znajuć* H 49, *trepteć* 604, *bijuć* 914, *tekuć* 1232, *razložeć* 1535, *brinuć se* 1843, *igrajuć* K 160; za te kraće oblike ne može se misliti da zavise o rodu i broju subjekta, to jest da im je subjekt u singularu muškoga roda — tako je samo u prvome i u posļedńemu primjeru iz H, a inače je subjekt ili ženskoga roda ili u pluralu. Rijetki su stariji oblici na *-e: hode* V 322. S 94. T 1375. H 2395, *stoje* T 157, *govore* H 155, *nehote* K 196. 285, *grede* 165, *mimogrede* 237. 364, *muče (múčēći)* 176; tako ih je napose nekoliko od glagolâ V. vrste: *spievaje* Ļ 24, 9; *opilaje* V 106, *gledaje* × T 113, *žeđaje* H 151, *čekaje* 1013. 2122, *povijaje* 2155, *pipaje* × *iskaje* H 2381—2382, gdje je posļedńi oblik anormalno načińen od infinitivne osnove (kao sada *ìskajūći).*

Ovaj se prilog ne mijeńa po padežima: u primjerima *blaženstvom bjegućim* H 1500 i *(vila) bjeguća kako košuta* K 133 oblik *bjeguć* nije više prilog (particip) nego adjektiv sa značeńem »prolazan, brz«. Tako su pravi pridjevi i oblici u kojima mjesto našega *ć* stoji crkvenoslavensko *št: ogńem goruštim* Ļ 10, 28; *gorušte ļubavi* (gen. sing.) T 1601. K 156, *goruštom ļubavi* K 157, *gorušta ļubav* K M 431. 434; *gorušte sunce, gorušte ljeto* K 256, *gorušta Lito* K M 433, *bóžo gorušti* K 129; *letušte naravi* (gen. sing.) Ļ 8, 11; *letuštijeh ptica* K M 431.

[1] O. *c.* 329.

Od ovih oblika oni na *-aje* sigurno pripadaju samo pjesničkomu jeziku, jer oblici na *-ajući*, koji broje bar 4 sloga, nezgodni su za D-ćev metar; oni pak na *-ć* i na *-e* mogu biti iz živoga govora, jer se i danas često čuje *-ć* uz *-ći*, pa *nȅhote* (i *hȍte)* i *mȉmogrēd*. U Gradićevim primjerima završetak je redovno *-ći*, a što Daničić navodi *plovuće* kao sing. sr. roda a *goruće* kao nom. sing. sr. roda i ak. pl. ž. roda,[1] po tome se vidi da su to upravo pridjevi; sa *št* ima i on *letušte* kao ak. sing. sr. r.,[2] ima pak i anormalne oblike *hotijući*, *rasteći* i *ļubļeći*;[3] nema naprotiv ni jednog primjera ni na *-e*, ni na *-aje*, ni na *-ć*. Ni Gradić ove priloge ne mijeńa po padežima, jer prije spomenuta dva primjera na *-će* i treći *minućijeh* (prolaznih)[4] pridjevi su.

85. — *Prilog prošli prosti* pravi se redovno od infinitivne osnove, izuzevši glagole I. vrste s konzonantskim korijenom bar u prezentu, koji ga prave od korijena; završetak je uz infinitivnu osnovu *-v* ili *-vši*, a oblici pravļeni od korijena ili nemaju zasebnoga završetka ili imaju završetak *-ši;* a pravilo je što vrijedi za sve ove oblike da među ńima nema nikakve razlike s obzirom na rod i na broj subjekta. Ima naprotiv razlika u pogledu upotrebe završetaka *-v* i *-vši:* u pjesmama ponajviše se nalazi *-v* (62 puta) a rede *-vši* (25 puta), ali u K samo je *-vši* (16 puta); očevidno je dakle da je D-ću *-v* oblik kńiževnoga jezika, koji je on tako često u pjesmama upotrebļavao, jer je tako postizavao kraće riječi, zgodnije za ńegov metar. Primjerâ od konzonantskih korijena je malo; bez završetka je samo *vazam* (uzevši I_t 26, 113 a sa završetkom *-ši: vazamši* T 1200, *izamši* K 260; *ispadši* T 381.*, *padši* H 977; *zašadči* (za č v. str. 157) T 521.* *našadči* 1559; *rekši* H 322; *utekši* H 2375.* K 139. Vrlo rijetko ima ovaj oblik i od imperf. glagola: *izlaziv* T 407*, *stavļavši, slijedivši* K 319. S D-ćevom prozom lijepo se slaže Gradić: uz infinitivne je osnove bez izuzetka završetak *-vši* a uz konzonantske korijene isto tako bez izuzetka *-ši*, — on ima čak *vrhši, odvrhši, uvrhši.*[5] U današńemu se govoru ovaj oblik nikada ne čuje.

Prilog prošli složeni sastavļen je od priloga *budući* i od aktivnoga participa odnosnoga glagola; u D-ća se rijetko nalazi

[1] O. c. 366 i 367.
[2] O. c. 369.
[3] O. c. 358 i 368.
[4] O. c. 367.
[5] O. c. 380.

mjesto prostoga: *ne budući dali* H 489, *budući slomili* 895, *budući umuzao* K 133, *budući obećao* 209, *budući doznao* 256; ima i pasivni oblik: *budući moļen bio* PII 66; sasvim izuzetno mjesto *budući* može stajati *biv: ja biv se ogledao* H 2510, što je kazano vaļada zbog metra, ali i Maroe Vodopija, izdavač edicije B, kaže *bivši ga usadilo* (str. 66). To je prevod talijanskoga priloga prošloga *non avendo dato* itd., *essendo stato pregato*. Sva je prilika da će toga biti i u Gradića, ali se iz Daničića to ne može razabrati; danas se govori samo složeni oblik sa *budući*, ali od onoga Vodopijinoga *bivši* postao je oblik *bjȕši* (jer se je pisalo ‚biusci') koji se u XVIII. vijeku i pisao, a govorili su ga stariji ļudi do sredine XIX. vijeka.

86. — *Participi* su normalni. Od aktivnoga participa vrijedi navesti ove oblike: *uzrastao* (danas *ùzrāsō*) K 299 i *izdahao* 142; *što si se zasopla?* K M 447 nije naravski od sadašńega kńiževnoga oblika *zasopiti se* nego od starijega *zasopsti se*. Stariji su oblici pasivnoga participa *skrovena* T 363.* 388 i *nadmen* (nadut) H 1575. Nešto jača razlika je samo kod pasivnoga participa (i glagolske imenice) glagolâ III. vrste, ukoliko neki zadržavaju stariju formaciju (od infinitivne osnove na *ě*) a drugi već imaju noviju formaciju (prema glagolima IV. vrste): *hotjenje* I_t 22, 2. V 224. T 467, + *vidjenje* T 16. K 133. 344, + *željenje* V 189. 223. T 387. 1553 — + *žuđen* I_t 13, 6. 26, 7. T 408. H 682. 1361. 1365. 1427. 2121. 2721, + *žuđenje* I_t 1, 31. 22, 1. K 128. 129. 147. 155, *cvilļenje* T 1554. H 601, *živļenje* (prema infin. *živjeti*) H 838. K 127. Od tih oblika Gradić ima starije *skrovena* uz novije *odkriveno* (sada samo *s[a]kriven*), a za pasivni particip glagolâ III. vrste Daničić donosi malo primjerâ, jer on ne uzimļe zajedno s participima i glagolske imenice, ali opet se vidi da i Gradić ima obje formacije: *vidjeno, zapovidjeno — žeļeno*,[1] danas se govori samo prema IV. vrsti: *vȉđen, žȕđen, zapòvideno, pròvrćen* (zub), *ustrpļenstvo*.

87. — *Perfektivirani prezenat.* — Zovem tako prezenat imperfektivnih glagola uz koji pristaje prefiks *uz-* te time dobija perfektivno značeńe, na pr. *uspišem* prema *pišem;* taj oblik *uspišem* nije nikako prezenat glagola *uspisati*, kojega glagola uopće nema,[2]

[1] O. c. 393 i d.

[2] Maretić *(Gramat. i stilist.*[2] 527) vrlo je dobro uočio razliku među ovakim perfektiviranim prezentima i glagolima složenim s predlogom *uz* kao *uzrasti, uzletjeti* itd., samo što je trebao još jače istaknuti da prema perfektiviranome prezentu n e m a drugih oblika a ne da „nijesu obični".

nego je zasebni oblik prezenta glagola *pisati*. Takih oblika ima u D-ća nekoliko (a ima ih već i u Šiška Menčetića i Ġore Držića): *uspitaš* T 463, *uzima* (od *ima* a ne od *uzimati*) H 974, *uzimam* K 240, *uzmože* 128, *uzlaže* 181, *uzgovori* 224, *uzgoviš* 399, *uzl̨ubite* 260, *uzvidi* 280, *uspàrā* 318 (od *pàrā* »čini se«). Primjeri su dakle ponajviše iz K, a iz proze su gotovo svi primjeri gdje se i perfektivnomu prezentu *budem* na taj način prefigira *uz-*, kao da bi se time htjela još jače istaći perfektivnost toga oblika: *uzbude* PI 3. H 2085. K 176. 187. 201. 220. 242. 259 (2). 365, *uzbudem* 348; uz koji drugi perfektivni prezenat *uz-* u D-ća ne pristaje, a on je (po Akad. rječniku) uopće prvi naš pisac što ima taj oblik *uzbudem*. Osim toga već se u D-ća nalazi da uz sažete perfektivne prezenatske veze *htjedbudem* i *umjedbudem* (isp. str. 191) može pristajati ovako *uz-*, pa tako uz *htjedbude* K 359 ima i *usktjebudu* S 226, *usktjebude* T 492.* 1525.*, *ustjedbudeš* K 247, *ustjedbude* 327. 403, *ustjebudeš* 294; *uzumjedbudem* 180, *uzumjedbude* 177. Ima li ovakih prefektiviranih prezenata u Gradića, ne mogu kazati, jer Daničić ih nije napose navodio nego ih je zajedno uzimao s oblicima bez *uz-*, odbivši i ńima taj prefiks; ali se čini da bar oblika *uzbudem* u Gradića nema — bar ga nema u Akad. rječniku (I, 355[a]), gdje se ipak taj oblik navodi i iz D-ća i iz Ark. Gučetića. Sada su obični, naročito i *ùzbudēm* i *ùšćebudēm* (*uzumjedbudem* rekao bih da nema, iako ima *ùmjedbudēm*).

7. Glagolski oblici složeni

88. — *Futur prvi* sastavl̨a se ponajviše normalno, ali kod ńega je infinitiv p r e d pomoćnim glagolom vrlo rijetko potpun; za *-ti ću* iz pjesama imam samo jedan primjer *rieti ću* Ļ 24, 39, a iz proze opet samo jedan *uzeti će* K 259, ali taj jedan govori ga Negromant pred *Dundom Marojem* (o ńemu isp. § 108); više je primjerâ za *-ći ću*, i oni su ponajviše iz pjesama: *poći ću* S 187. T 1228. 1239. 1247, *doći ćeš* T 663, *naći ćeš* T 989. H 2330, nego 4 su primjera i iz K: *moći ću* 180. 186, *poći ću* 181. 186, ali prvi govori Korčulanka a ostala tri Kotorani što rado upotrebl̨avaju potpuni oblik infinitiva (v. str. 116). Obično je dakle pred *ću* krńi oblik na *-t*, ali često bez toga *-t: plovaćeš* Ļ 26, 154; *poznaću* V 229, *ostaće* 255. 260, *hotjeće* T 71, *poniješću* K 176 itd.; to pisańe sa *-t* i bez ńega sigurno je samo ortografska stvar. Redovno se pak kod *-ć ću* oba *ć* slivaju u jedno: *proće* V 62; *poću* V 93. H 179.

K 131. 174. 175 (2). 178 itd. (u K vrlo često); *uteću* V 619, *reću* (Be, *rit ću* O Du) H 2656, K *naćeš* 133. 263 itd.; primjerâ gdje bi *-ć* pred *ću* bilo očuvano, gdje bi dakle bilo na pr. *doć ću*, nema ni jednoga! Naprotiv, kako završetak *-sti*, kad je infinitiv sam, ostaje uvijek čitav, tako ostaje uvijek neokrnjen i pred *ću: jesti ćeš* Lj 26, 153; *upasti će* H 2404, *smesti će* K 184, *uljesti ću* 426 itd. Zbog metra D. uzimlje katkada potpun oblik pomoćnoga glagola, na pr. *hoće me umorit* Lj 15, 8; *s kih hoću umriti* 16, 12; *ter hoću umriti* T 1116, gdje se ne ističe pojam volje nego se naprosto izražava budućnost. — Za oblike futura kod Gradića, i uopće za složene glagolske oblike kod ńega, Daničić nam ne pomaže, jer se on u *Istoriji oblikâ* ne obazire na složene glagolske oblike; sadašńi govor, prema svojim infinitivima kao *dȁt, dôć, jȅstit*, ima bez izuzetka kao oblike futura *dȁću, dôću, jȅstiću.*

89. — *Futur drugi*, to jest veza infinitiva s prezentom *budem*, ima raznu sintaktičku vrijednost (v. § 105), a ovdje ću spomenuti samo to da on u pjesmama dosta često stoji u glavnoj rečenici mjesto futura prvoga, na pr. *ne budem ini raj ... žudit* V 313, *sjutra budem te ... liepo gostit* S 198; v. još Lj 16, 14—15. 18, 10. T 423. 946. 982. 983. 1524. H 43. 556. 725. 786. 1874 itd.; tako može biti i za sam glagol *biti*, na pr. *spomena bude biti* H 2231, *rič primljena bude bit* 1875, a može katkada infinitiv stajati i pred *budem*, na pr. *staviti ter bude* H 21. U K ova je veza vrlo rijetka: *koja igra ovdi bude bit, vidjećete* 128, govori vila u prologu *Grižule; ukazat budem* 135, govori Kupido, i to u stihu; kod Nedubrovčana ima i toga više (v. str. 114), ali na račun Dubrovčana ostaju samo ovi primjeri: *ne bude veće on moj sin bit* 349; *knige su u mene — budem ih otvorit* 369, *ne budeš bez mene umrijet* 392. Toga niti ima kod Gradića niti u sadašńemu govoru. — Ima pak od glagolâ *htjeti* i *umjeti* zasebna taka veza gdje je ńihov infinitiv pred *budem* i s ńim srastao kao u perfektivni prezenat: *htjedbudem, umjedbudem*, koji se može i perfektivirati sa *uz-* (v. str. 190): *ushtjedbudem, uzumjedbudem*, te se i upotrebljava kao i obični perf. prezenat (v. § 101 i 104). — Za *perfekt drugi*, to jest za vezu aktivnoga participa s prezentom *budem*, na pr. *sumniće da ne bude osvojil* T 80, v. § 106, a za *složeni prošli prilog* v. str. 188.

U pogledu *kondicionala* treba iznijeti ove dvije osobine: prvo, kad se radi o kondicionalu samoga glagola *biti*, particip je više putâ ispušten: *molim ... da bi mi zgar* (bila) *dana* Lj 13, 6; *istom*

bi mi milo (bilo) *združit se* T 562, *ni što bi još gore* (bilo) H 1041, *koji bi mi sada dobar* (bio) K 389; v. još T 615. 1661. H 584. 578. 1041, 1578. K 145; jedanput ima, s elipsom pomoćnoga glagola, *da on izide, tot veće mi* (bismo) *pošli gore se ne more* K 209; drugo, izuzetno glavni glagol ne stoji u participu već u infinitivu: *rad bih znat* I_4 13, 6. × 24, 47; *da bih počinuti* × S 72, *rad bih se pomladit* S 251, *da bi me pomilit* × *da bi me ļubavi nadilit* T 415--416, *za slugu da bi me primiti* T 474, *anđelska ńe lipos da bi me smiriti* × T 1118, *u ruke da bih doć* × *i prispjet da bih moć* H 167—168, *rad bih se razgovorit* K 264. Primjeri su dakle, osim posļedńega, svi u pjesmama i u sroku, pa su za pjesme vaļada i načińeni; ali i od onoga ispuštańa participa glagola *biti* nema danas traga.

8. Pojedini glagolski oblici

90. — *Atematske osnove.* — Neki su se oblici dobro očuvali: *ıem* (jedem) V 12, *ije* u K često (a *jede* K 371. 392 govore »Vlasi«), *uije* K 138, *jedu* 269, *ijedu* 317. 329 (2). 343. 371 (za ovo *ije*- v. str. 135), *izjedu* 281, *jeđ* 290 (2), *io* 167, *uio* 155; *povijem* 199, *zapoviješ* 207, *propovije* 205, *spovjed* S 122. H 301. K 139. 221, *zapovjed* K 264, *spovjedmo* 304; *vid* H 1944. K 179. 206. 327 itd. Prosto *vim* (znam) dolazi samo u pjesmama (I_4 6, 7; T 411. H 2343) i jedan put u K 180, ali taj posļedńi primjer govori Korčulanka Mande (v. str. 116); i *dim* (govorim) samo je u pjesmi (I_4 3, 19. 21, 9. V 202. × 293. × H 849); naprotiv kraći i noviji oblik *grem*, koji je udešen prema *ijem*, *-vijem*, dolazi i u prozi: *grem* I_4 × 2, 9. × 8, 9. 19, 5. T 1372. K 129. KM 436. 437; *greš* V 10. K 134. KM 436, *gremo* T 1022 itd. — Od svih tih atematskih oblika Daničić iz Gradića ima samo *vidmo*[1]; ali se još sada mnogi govore: cijeli prezenat *ìjem* i *(ispo-, pripo-, zapo-)vìjem* (uz *-pòvidīm*), pa imperativ (malo preudešen prema tematskim glagolima) *jȅđi — jȅđimo, -pòviđi — -pòviđimo, vȉđi — vȉđimo.*

91. — *I. vrsta.* — Od *djeti (djet* K 167) D. ima dva od onih vrlo rijetkih oblika koji su načińeni od reduplikovanog korijena *deđ-: nadeđe* K 201. 421 (u Akad. rječniku prvi je citiran kao *nadeđoh* a drugi kao *nadeđem* — prvi je možda 3. sing. aorista [v. § 101] a drugi je 3. sing. prezenta); — praslav. *čisti — čьtǫ* prešlo je u značeńu »čitati« u IV. vrstu: *čti* (2. sing. imp.) I_4 24,

[1] *Istor. obl.* 337.

76, a u značeńu »poštovati« svojim perf. oblikom *počtit* K 229 također u IV. vrstu a imperfektivnim *čîtā* Ļ 24, 44; *čîtāmo* H 1426 u V.; — *uzrasti* ima svoj normalni particip *uzrastao* K 299 za nom. sing. muškoga roda; — *pasti* zadržava bez izuzetka svoju staru prezenatsku osnovu: *pade* 3. sing. prez. H 586, *padi* 2. sing. imper. H 546 itd.; — *uljesti* ima sve svoje oblike od korijena *lěz-: uljeze* K 190, *uljezi* 187, *uljezoh* 198, *uljezao* 186 itd.; — od *nesti* dolazi još prosti oblik *nesu* 3. pl. prez. T 650, i redovno novija infinitivna osnova *ně-: donijet* K 134, *podnijet* 138 itd., ali izuzetno se nalaze i oblici od korijena *nes-: donesao* × Ļ 26, 18; *odnesla* K 179 (govori Kotoranin); — isto je tako i za *reći* infinitivna osnova *rě-: rijet* K 134 (2), *rit* PI 3. 4. Ļ 3, 23. 26, *izrit* Ļ 2, 3. 3, 14; *rijeh* K 244. 267, *riječe* 300 itd., a mnogo ređe korijen *rek-: reći* S 170, *zarekoh* 203 itd.; — i *leći* zadržava redovno kao prezenatsku osnovu korijen: *ležem, lezi* K 198 itd.; — a tako isto i *moći* (vrlo često — nema *mognem),* pa zato i *pomoći: pomožeš* K 326, *pomozi* 417 itd.; — sačuvan je prezenat po ovoj vrsti *živem* K 147, *žive* (3. sing.) T 378. 686 itd., ali je infinitiv prešao u III. vrstu: *živjet* Ļ 27, 33; *živit* 25, 46; *živiti* T 500 itd.; — *duti* je još prost glagol: *dmu* (3. pl.) Ļ 26, 60; *dmahu* 26, 144 a uz stariji pasivni particip *nadmen* H 1575 ima i noviji *nadute* Ļ 26, 24; — od *ići* infinitiv je u starijemu obliku *it* Ļ 7, 6. × 18, 6; *izit* PI 3; *prit* Ļ 10, 43. 15, 32. 18, 10 itd., ali u prezentu uz *pridem* dolazi i *priđem* (v. str. 151), a od *naći* ima stariji (dubrovački) particip pasivni *našten* K 429; — miješa se *upiti* i *vapiti* (v. str. 142); — dobro se drži normalno *pjeti* K 141, *pjet* 238 itd., a *poje* (3. sing.) Ļ 3, 1. × 10, 38. T 259*, *poju* K 239; — *znati* u 3. pl. prez. zadržava još stari oblik *znaju* T 1651. K 155. 203. 207. 264. 281. 319. 401; — i od praslav. glagolâ *pluti — plovǫ, sluti — slovǫ* sačuvala se je prezenatska osnova po ovoj vrsti a infinitivna je prešla u druge vrste: *plovem* T 429, *plove* 668 a *plovaćeš* K 229; *slove* T 135. 141. × 1006. × 1036. H 594, *slovete* H 2450 a *sloviti* H 2701, *slovit* × 1416, *sovjet* 2235 (ima samo O); a od *otprijeti — otprem* ima prezenat *odperemo* K 150 (kojega nema u Akad. rječniku). — Od tih oblika Daničić iz Gradića navodi samo ove: *podnijeti* uz *podnesti, podnije, podniješe, podnio, podnijela, živemo; rijeti, rijet; pjeti, spjela, plovuće, poznaju;* nešto se je sačuvalo u sadašńemu govoru: *pȁstit — pádem* (i *pȃnēm), ùļezēm* (ali *ùļegō — ùļegla), lȅžēm, pòmožēm,* samo *(dò)nijet* i *rȉjet; žívem* a *žívjet; ìzīt;* ali *(nà)đedēm,*

nadùven i *nȁdūt, hòdit* i *dôć* (nema nikako *it* ni *prit), pjȅvat* (uz *kàntat)* i *plȉvat* a za 3. pl. prez. samo *znádu.*

92. — *III. vrsta.* — U ńu je prešao glagol *cvasti — cvatem,* koji ima dva razna oblika — kraći *cti* (3. sing. prez.) Ļ 27, 17. V 135. S 162, *cte* (3. pl. prez.) H 1236, *cti* (3. sing. imp.) K 127, *proctil* Ļ 21, 1; *ctjele* K 130, i duži *cafti* Ļ 5, 20. 16, 12. 17, 8. T 323, *cafte* K 183, *procaftio* Ļ 1, 10; kraći oblik regbi da je D-ću pjesnički izražaj, jer se u K prvi put nalazi u stihu a drugi put ga kaže stari Grižula u ļubavnom zanosu. Oba je oblika dobro protumačio Daničić (u Akad. rječniku) od praslav. prezenatske osnove *cvbt-.* I *tjerati* prelazi katkada u pjesmama u ovu vrstu: *tiri* (3. sing. prez.) × H 329, *tirite* T 964, *tjere* H 1132. Naprotiv su prekrojeni prezenatski oblici sa završetkom *-em: pozrem* × Ļ 8, 10; *pozre* (3. sing.) Ļ 6, 14 uz *nadazrim se* K M 436, *uzdrže* (3. sing.) × T 1097, a tako je i prilog *zrući* (dozrijevajući) K M 436. Neobično je što nekoliko putâ negativni oblik od *hoću* nije *neću* već *ne hoću: ne hoće* H 867. 890. 2120. K 343; u H je tako vaļada zbog metra, ali u onom jednom primjeru iz K oblik je jako akcentuiran *(ne zna, er ne hoće da zna).* — Iz Gradića Daničić nema ovakovih oblika, a iz sadašńega govora mogu navesti samo *càvćet — càvtīm.*

V. vrsta. — Neobični su oblici po 1. razredu: *jauka* K 281, *lipsaju* Ļ 17, 5; *plȁkā* K 142 (uz *plače* K 151 itd.[1]), *pomagam, pomaga* 325, *posila se* (pošiļe se) K 221, *poteza* T 1412, *potezaju* K 226, *prizira* Ļ 19, 6; *sapina* K 140, *satira* Ļ 1, 4; *vika* H 2168. K 141 (2). 150, *vikaju* T × 914. 915, *vikaj* T 1626, *vikajući* S 311*, *zaklinam* T 674. K 175, *zapina* K 136; — po 2. razredu: *kupļu se* (kupam se) Ļ 26, 138. (kupaju se) K 200; *pleštemo* T 1020, *šļu* (šaļu) H 1372; — po 3. razredu: *izagnem* K 205, *izagnu* 258, *odagni* (2. sing. imp.) T 398. 401. H 2503, *izagnite* K 239 uz *oddženi* K 294. 430, *iždeni* 291, *oddžen'te* T 1596. 1645; *žvem* (žvačem) V 12. H 2685, *žve* K 296; — po 4. razredu[1]: *daju* Ļ 24, 26; *skončaje* × 340, *prodaju* K 397. I za to ima iz Gradića malo primjerâ: *pomagaju, priziva, razbiru, zaplijeta* uz *zaplijeću; obońaje, udaje,* ali sada se govori *jȁučēm, plȁčēm, pòtēžēm, sàpińēm, vîčēm* (ali uz *vîčū — víčūći* i *víkajū — víkajūći), zàkliń̄ēm, zàpińēm; kûpām, šļēm* i *šȁļēm, ùdāvām* (nema ni jednog prezenta na *-ajem* — ni *dajem* nego samo *dâvām*).

[1] Mislim da se, prema Miklošićevoj razdiobi glagolâ, mogu amo smjestiti naši glagoli na *-avati, -ajem*

VI. vrsta. — Ima podosta glagolâ što u D-ća idu po ovoj vrsti a sada idu po V. vrsti ili sasvim ili bar svojom infinitivnom osnovom koja ima završetak *-ivati* mjesto *-ovati (-evati): ispisovat* PI 67; *ispitovaše* V 42, *pametovat* K 140, *pogleduje* 148, *ukidovanje* 154, *uspomenu'eš* 204, *uspomenuj* 211, *okoristovat* 204. 232, *podštapļevat* 233, *sramujemo se* 237, *sramujem se* 248 (uz *sramio se* 355), *spomenovat* 394, *spomenujete* 255, *ureševahu* 290, *prikladuje* 355, ali ima i *naučivamo* K 319. Takih oblika ima dosta i u Gradića: *probuđevat, probuđevaše, prikazovati, prikazovahu, zahvaļevat, ugaševaše, odiļovaše, prosvjetļevaše.* U današńemu govoru nema ni jedan od tih oblika; tako se sigurno govori samo *pântit, spòmińat, srámit se, zafaļívat,* a možda bi se reklo i *spomeńívat* i *ispišívat;* svakako u Dubrovniku ovi su glagoli na *-ivat* sasvim prešli u V. vrstu, pa im je i prezenat na *-ivam: zafaļívat — zafàļīvām* itd.

C. Sintaktičke osobine

93. — *Rod.* — Već je spomenuto kod imeničnih osnova (v. str. 163, 168 i 172) da neke imenice mogu biti drukčijeg roda negoli su u književnom jeziku, a već je kazano i to da imenice srednjega roda kad se uzimļu u vok. sing. prelaze u muški rod (v. str. 164). Ovdje se iznose neki primjeri kongruencije: *sluga* u plur. je muškog roda: *valenti ti su sluge* K 282, a tako je i *njeki se ļudi nahode zli bjestije* K 330. Uz subjekt u plur. ženskoga roda particip ili adjektiv u predikatu i relativna zamjenica ili je po pravilu također ženskoga roda, ili gotovo isto tako često muškoga: *ogńili ti kosti* S 1, *ki* (vijenac) *su mu na glavu* (vile) *stavili* T 123, *Nereide mi smo vile ... prišli* H 1293, *od šta smo* (Variva i Gruba) *besjedili* K 203, *žene ... ne bijehu vidjeli* K 257, *oči ... ali ste doplakali?* K 262, (sińore) *toliko su na bašije pali* K 273, *a mi* (Laura i Petrunjela) *ne znali ništa* K 360, *vi žene ne biste mogli* K 396, *ove su djevojke zaspali* K 422; pa tako može biti i kad je subjekt u plur. srednjega roda: *cvitja i bilja ki su čâs* S 304, *taj lica pogledam gdi su ... ubliedili* T 1505, *martorija koje sam podnio* K 141; u primjeru pak *kako kliješti ki nijesu za ino dobri* K 298 riječ *kliješti* je zadržala svoj stari (srednji) rod, samo je rečeno *kliješti ki* kao što je eto kazano i *cvitja i bilja ki.* Prema smislu je uzet gramatički rod u ovim primjerima: *blaženo i cvitje i, ki ga sazdava, blaženo prolitje* I$_{ļ}$ 5, 23; *ļubav govore djeteta ... ki smeta* T 640; *er djecu*

svu sada, kom se ki izleže, ļuveni bies vlada T 775; *ona starež ktio mi je forcu činit* K 183, a može se tako shvatiti i *da jednoga i drugoga* (učiteļa i ńegovu ženu) *za kose svučemo* K 191, gdje su obje riječi uzete u pretežnijem muškom rodu. U svim ovim primjerima vidimo dakle poznato prevladivańe muškoga roda nad ženskim i sredńim. — Vaļada je nekakva pogreška u primjeru *jeda si koje mlad* (koju mladu životińu) *za ovi pir donesao?* I_t 26, 18.

94. — *Broj.* — Uz brojeve *tri* i *četiri* imenice muškoga roda još su uvijek u pluralu: *izidu tri satiri* T 1637*, *sto lakat kurdjele tri prste široke* K 160, *na tri škude* (u D-ća je *škud* m. roda) K 280, *njeki tri iz Dubrovnika... došli su* K 311, *er su ga njeki tri vlasteličići poveli* K 314; *dat dvaest i četiri końe* K 261, *po četiri vanđeli[st]e* K 280, *po četiri vanđeliste* K 398; ali ima već jedanput i dual uz *tri: ja ne mogu tri posla ujedno činit* K 161. Uz brojeve 2 i 3 glagol je redovno u pluralu, pa zato imamo i primjere *tri dni jesu* H 139, *tri dni su* 143, *jesu tri godine* K 255, *jesu tri godišta* 269, a što ima i *jes dva dni* K 296, *jes tri dni* H 10, *jes tri godine* K 256, *jes tri godišta* 293, to bih ja rekao da je tu *dva dni* itd. shvaćeno kao jedinica mjere. — Uz brojeve preko 4 atribut kao da stoji u plur. ž. roda (isp. *za jedne tri tisuće dukata* K 326, *tako bi i odnio ove tri tisuće dukata* 348): *da mu izmamimo jedne deset škudi* K 166, *htijah se servat jedne dvijesti dŭkāt* K 258, *gdje moje pet tisuć dukata otidoše* K 280, a tako i predikat: *pet tisuć dukata utonule se* K 348, a glagol redovno je u pluralu: *ukažu se šes vila* V 131*, *dotrče pet satir* 266*, *gdje moje pet tisuć dukata otidoše* K 280, *jesu osam godišta* 359. Neobičan je pak singular u primjerima: *dvojica mi se je hitala* K 358; *čeļad ne more* 150, *ova se čeļad izbode* 230, *ova se čeļad ruga* 340 uz (ova čeļad) *časte grad* I_t 26, 78; naprotiv neobičan je plural u primjerima: *svojta, za Miljenkom idući, s Radatom govore* T 1099*; *nut liepe mladosti što milo šetaju* T 27.

95. — *Padeži.* — U svezi s predlogom prilično se često nalazi padež kretańa (ak.) mjesto padeža stańa (lok. ili instr.), ali to biva ponajviše u pjesmama i u sroku, na pr. *na svit saj* (×) *ti s' raj moj jedini* I_t 2, 18; *tko je na saj svit* (×) *anđeoski ki poje* I_t 3, 1, a izvan sroka to rijetko biva, na pr. *u pjesan da će izrit lipos mê gospoje* I_t 3, 2; *kako taj ki u san uživa* I_t 19, 9; u prozi toga ima vrlo malo: *od koje ćeš imat odmjenu u sve kućne posle* K 225, *pod pazuh nošaše* 235, *htje danas dinare u najveću moju potrjebu* 328.

Naprotiv sasvim rijetko dolazi padež stańa mjesto padeža kretańa: *ufat nî u čem* × H 1571, *da po tleh* (mjesto *na tle) vržemo* K 405.

Kad se radi o zamjenicama ili pridjevima što se odnose na živa bića a nisu u neposrednoj vezi s kojom imenicom, to se i mjesto akuzativa plurala uzimļe redovno genitiv, na pr. *striļa svih* Lį 4, 16; *kada svih zazovemo* S 300, *poď'mo zvat Dragića i ostalih* T 891, *uzimļemo onjezijeh koji zlo od nas govore* K 128, *vjerit ju za druzijeh* K 249, *toliko nas kilavijeh rađa* K 397 itd. Sasvim izuzetno može biti tako i kada se radi o neživoj stvari: *od tuga kojijeh sam imala* K 139, *da ih* (kruške) *pomižanijeh prodaju* K 397, a i to je zato što pred *kojijeh* stoji genitiv *tugâ* a pred *pomižanijeh* genitivni oblik *ih.* — Protiv običnoga pravila o ak. sing. idu i ovi primjeri: *ļudi bježahu smrtnoga poraza* × Lį 26, 126 (u sroku!); *klin klina izbija, veći dinar mańega pokriva* K 295, jer kad bi se reklo *klin klin,* ne bi se osjećalo da je jedno subjekt a drugo objekt, a kad bi se kazalo *veći dinar mańi,* ne bi se znalo što je subjekt a što je objekt; *djeteta vidismo* V 326, *ļubav govore djeteta* T 639, *djeteta ukroti* T 773 (za *djeteta* kao ak. sing. v. još H 1530. 1829. 1899. K 150); *govna li ovoga* (o momku!) *mislite ženiti?* V 50. — Neobična je i ovaka upotreba samoga akuzativa (bez predloga) za oznaku vremena: *kad sunačce od zemļe bude odnit* (u) *zimńi dan svo'e ličce* Lį 22, 12; *ne znaš li er vile* (u) *sadańa vrjemena srca su kamena?* T 177, *da ti* (u) *večer lega* K 236 itd.; a i u primjeru *donio je tabulâ veće stotinu* K 315 ne bismo očekivali akuzativ mjere nego genitiv poslije *veće* (više).

Vrlo rijetko drugi se koji padež, osim akuzativa, nalazi bez predloga u neobičnoj sintaktičkoj vezi, tako *nominativ* uz uzvik: *vajmeh ja!* H × 1717. 1980, *jaohi nesrjećna* (ja)! K 147 (uz *jaohi meni!)* itd.; *genitiv: upitaj Pravde* (gen. sing.) K 156 (prema *upitaj ńega); dativ: nemoćnu zdrav ne razumije ni lačnu sit* T 621—622, *za vlastelinu bit hoće se čista krv* K 338, *ma što je bit akortu* (lukavu)! K 339.

96. — *Predlozi.* — Protiv pravila književnoga jezika najčešće biva to da se predlog *od,* prema tal. *di,* vrlo često uzimļe uz genitiv gdje ga ne treba, na pr. *ljepotu od moje poezije i dobrotu od moga uma, prije pogođaj od prijateļa neg pomrńenje od neprijateļa* PI 3, što je poznata osobina dubrovačkoga dijalekta; naročito to pak biva i u događajima gdje se u starije vrijeme nije uzimalo *od* uz

genitiv a sada redovno uzimlje, to jest uz komparativni i partitivni genitiv, pa tako uz stariju vezu bez predloga *ljepša sam vila svieh* Lj 20, 16; *svaki vas* PI 3. T 1597, *veći dio ńih* T 930 itd., nalazimo i noviju vezu s predlogom — a to je za D-ćevo doba dubrovački idiotizam — *huđe od nas* T 918, *od ove ljepša* Lj 4, 2; *najlipšoj od vila* 10, 25; *bolji dio od koje* 24, 38 itd. Dubrovčanizam, odnosno talijanizam je također što se dosta često nalazi predlog *od* mjesto *o: što ću riti od vile?* T 937, *od šta smo besjedili* K 203, *govori zlo od nas* K 337 itd. Neobična je pak veza *od šta* (o čemu) *se ne varam* PI 3.

Dubrovačka je osobina i to što uz glagole kretańa često stoji predlog *u* s genitivom mjesto *k* s dativom: *da dođeš u Kamila* K 214, *jes' ponio pratež u Skupa?* K 238 itd.; naprotiv našao sam samo jedan primjer za drugu dubrovačku osobinu da uz instrumental, kada znači sredstvo, stoji predlog *s: sjeć se s puńalići* K 237. Opet dubrovčanizam i talijanizam je upotreba predloga *za* s infinitivom mjesto namjerne rečenice, koja je u D-ća vrlo obična: *za ukazat ljepotu, za slobodit se, za ugodit* PI 3 itd. Mjesto predloga *od* stoji *za* u ovome primjeru *veće za peset hiljada* K 315, a izlišan je predlog *ćić* u ovoj vezi: *ćić ... neka i oni znaju* H 2326, to je kako se danas u Dubrovniku govori na pr. *tô sam ti rèkō za da znâš.*

U pogledu padežâ što se vežu uz razne predloge malo ima što treba iznositi. U primjeru *za česa su dukati?* K 262 uz predlog *za* je genitiv prema dubrovačkoj osobini da se tom vezom izražava namjena (na pr. *tô sam kúpio za mòjē mâjkē);* naprotiv u primjeru *na cuńe igra* K 256 imamo još stariju normalnu vezu, dok se dandanas u Dubrovniku govori uz glagol *igrati (se)* samo *na* s genitivom *(na cúńā, nà karātā* itd.). Za vezu predloga *s* s akuzativom ima uz poznati primjer *s ovu stranu* K 128 i neobični *s drugu stranu* K 256; pjesnička je pak ta veza u ovim primjerima: *sa svu moć* (sa svom snagom) × T 83. H 2037, *sa svu vlas i svu moć* H 781.[1] U primjeru *dijetac* (je) *od dvadeset i jedno godište* K 269 uzeto je da *jedno godište* sačińava sa *dvadeset* jedan broj a ne da zavisi direktno od predloga *od,* a u drugome *do kvart ure* K 328 veza *kvart ure* uzeta je kao mjera vremena u akuzativu. Biće pak (prepisivačka) pogreška *od sve što ste ulovili* K 301 mjesto *od*

[1] Da tu imamo baš predlog *sa* a ne *za,* kako se obično štampa (pa tako i u mojem izdańu za oba primjera iz H), vidi se po tome što rukopis Menčetićevih pjesama, koji dobro razlikuje *s* od *z,* piše uvijek *sa svu moć;* a onda Menčetić ima i *s veću moć* St. pis. hrv. II, 252. 292 i *s veći var* 221, br. 91, 21.

svega; naprotiv u primjeru *jaoh, pod Sveti Vlasi!* K 268 pogreška je samo utoliko što sigurno *pod* stoji mjesto *po,* jer se u našemu jeziku ne kune nikada sa *pod* nego uvijek sa *po,* ali inače sam oblik *Sveti Vlasi* (kao da je nominativ) može biti D-ćev: ime *Vlasi* u Dubrovniku se nije mijeńalo po padežima, pa je i ovdje bez promjene, te je uza ń bez promjene ostao i ńegov atribut.[1]

97. — *Zamjenice.* — Posesivnih zamjenica *ńen* — *ńezin* i *ńihov* D. još nema nego se to pripadańe označuje uvijek genitivom *ńe* i *ńih,* osim što se katkada mjesto *ńe* (ńen) uzimļe refleksivna zamjenica, na pr. *izdrit majci slatki rod svoj* (ńen) H 539, *toj djevici gizdavi prikrati život svoj* H 1481. Uopće, kao i sada, *svoj* često zamjeńuje, prema tal. *suo,* i posesivnu zamjenicu *ńegov,* na pr. *sumnit će tuj Ļubmir da svoju* (ńegovu) *dragu vil ne bude satir . . . osvojil* T 79, *imam Popivu s svojijem* (ńegovim) *gospodarom tisknut* K 292 itd. S druge strane nađe se koji put i zamjenica anaforička mjesto refleksivne, na pr. *ako budu poznat ńih* (svoje) *dobro* T 50; *sve te kriposti među ńimi* (sobom) *mir čine* K 128; *kako bi imali bogati podštapļevat ńih* (svojim) *bogactvom uboštvo* K 233.

Katkada se *ga* umeće gdje rečenica nema pravoga objekta: *bogme ga ne mogu veće it* V 94, *niti ga mogu spat* V 234, *s ļubavi mudrovat nî ga moć* T 1165 itd. Može se uzeti da je isti taki pleonazam i gdje D. ima oblik *si* (sebi), jer ga on nikada ne upotrebļava u značeńu pravoga dativa refleksivne zamjenice: *koji si je ovi život* K 205, *da si se ne razumijemo* 224, *ali si je u štetu ali u koris moga gospodara?* 230, *jaoh si ve meni* 261, *jao si ve meni* 309. — Koji put ima samo *tko* mjesto demonstrativne i relativne zamjenice, na pr. *da li ću iskati tko me tač skončaje* T 340, *naćeš tko ti će večeru povidat* K 133, *blaženi tko nas može primit* 228, a neobičan je ovaj primjer: *oni tko je vaš* K 229.

98. — *Pridjevi.* — U pogledu određenih i neodređenih oblika D. se dosta često ne drži naših pravila. Tako ima određeni oblik gdje naša školska gramatika traži neodređeni: *ka nosi obraz bil i ures gizdavi* Ļ 3, 3; *ni jaki bih* H 90, *prî neg ki gorki vaj ockvrni našu čâs* H 1062, *kad bude pojaki* 2317, *ma ti ću zautra veliki ubrusac dat* K 208 (a u Dubrovniku ima oblik *vȅlik), kako ubodeni cipo* K 213, *pođ' u dobri čas* 213; *ti su bo — u dobri čas — neprijateļi* K 297 (a *u dobar čas ja prvi uljezoh* K 228); *blaženi tko nas*

[1] I u ćirilskom dubrovačkom *Ofičju,* od g. 1512 u kalendaru stoji da se 5. jula svetkuje рѹка ѡдь с҃ти власи (Revue des Études slaves XII, 60).

može primit K 228, *er su novi pat učinili* 260, *ma si sad mali* 274 (a D. ima oblik *mao* H 2662), *tot bi vječni mir bio* K 297; primjeri su dakle ponajviše — ali nisu svi! — gdje je pridjev neposredno uz imenicu kojoj je on atribut, to jest u položaju gdje je sigurno najprije i najviše određeni oblik zamijenio neodređeni. Ali se nalazi i neodređeni oblik gdje naša gramatika propisuje određeni: *tvoj stril zlat* Ļ 6, 9; *silna Akila* H 463. 551. 1398, *put slavna grada* (poznatog) H 1250, *djevici gizdavi* (poznatoj) H × 1403. × 1457. × 1480, *sî lip čas* 1061, *u tužnu srcu svomu* 2240, *oni ... zao čovjek* K 171, *oni star vrag* 213. 242, *oni vrag star* 238, *od toga uboga mladića* 276, *ovi krudeo čovjek, oni krudeo čovjek* 317, *tvoga razumna i lijepa govorenja* 231; za ovakove primjere iz pjesama moglo bi se reći da su taki iz obzira na metar ili srok, jer bi određeni oblik donio jedan slog više ili mijenao srok, ali primjeri iz K dokazuju da je D. i u prozi tako pisao, a bez sumńe i govorio.

Neobičan je pridjev mjesto priloga u primjeru *lasni uzdišu* T 627, a prema latinskoj je sintaksi što u pjesmama izuzetno dolazi plural sr. roda zato da se označi sve (sve stvari) što spada odnosnomu pojmu: *zemaļska ki sklada* Ļ 24, 32; *svakoja dobiva* T 590, *otajna naravi sva mu odkrivaju* T 125, *mnoga objavi menije* T 1581. — Neobična je pak upotreba komparativa mjesto superlativa u ovakim događajima: *ovo je ljepša okazijon od svijeta* K 380, *bogatijega čovjeka od grada* 248, *ruinaniji smo ļudi od svijeta* 337, a s druge strane neobičan je superlativ u ovim prilikama: *najlakše!* K 349. 417, *spravite najbrže!* 136, *hod' doma najbrže* 159; za *najbrže* v. još K 167. 172. 188. 193. 216.

99. — *Brojnici.* — Mogu se navesti samo neki primjeri gdje se upotrebļavaju zbirni pridjevski oblici, i to ponajviše normalno: *vuk mu je uio ovcu i tro'e mlado* T 1101, *majka će vidjeti smrt od svoje dvoje dieti* H 162, *ukopaj tvoje mrtvo dvoje dieti* H 2717, *led i ļubav dvoje je* K 172, *dvoja je fatiga* K 213, *da se od dvoja* (muškarca i ženske) *jedno učini* K 331; u primjeru *u troje boj biju* T 1617* uzeto je *troje* za tri skupine po 3 razna lica, a neobičan je oblik zbirnoga pridjeva u primjeru *ja* (muškarac) *i ona častan par — ļubena oboja* K 172, gdje se *oboja* sriče sa *gospoja.* Nije normalno upotrijebļen zbirni adjektiv u ovim primjerima: *neka duh Akilov od dvojih krv pije* (t. j. krv Hekube i Poliksene) H 1095, pa isto tako *da srce sad moje od dvojih* (H. i P.) *plač smuti* H 1391, ali tako je samo u najslabijemu i najmlađemu rukopisu Du, u Be je

obieh i *dviju* a u O *obieju* i *ovih;* obični su pak brojevi mjesto zbirnih pridjeva u *dva mila* (mladoženu i nevjestu)... *združila nebeska slava jes* K 128 (u stihu); *da majka obima* (t. j. sinu i kćeri, ali u sroku) *pokoñi darak da* H 2116 i *uhit'mo se u dva* (momak i djevojka) *igrat* K 160.

100. — *Glagoli.* — *Vid:* Rijetko se razlikuje od sadašnega stańa: *poznati,* što je u sadašńemu dijalektu samo imperfektivan glagol a po Vuku samo perfektivan, u D-ća može biti jedno i drugo: *sad me ćeš poznati, ako me ne poznaš* T 1252, *sad poznam zlo moje* T 1507; — *vrjeću ti ću na glavu stavit, da te nitko ne pozna* K 147, *povedite Plakira u tamnicu, da Plakir pozna...* K 157; *snjeti* — *snim* je redovno imperfektivno: *snim li ja ovo?* K 251, *ali ja snim ovo?* 304, *ali snim?* 311, *jeda ja snim?* sada je perfektivan *(snjelo mi se je)* a imperf. je *sńijevam mi se; vezati* je imperf.: *vežem te* V 304, *vila te svojom uzom veže* K 146, *onjezijem slatkijem riječmi me veže* K 154, — sada je perf. a imperf. je *vežívat* — *vèžīvam; skončati* može biti i imperf.: *na suncu kako mraz skonča se život moj* T 428. 1364, premda ima i imperf. *skončavati: gorki tvoj nepokoj srce mi skončava* T 446; *usilovati* je imperf. u primjeru *na veliku me stvar usiluješ* K 212 — po Vuku je perf., a i u sadašńemu govoru prema imperf. *sȉlovat* sva je prilika da bi *usilovati* bilo perf.

Infinitiv. — Već je pokazano da za kondicional može u pjesmama mjesto prošloga participa stajati infinitiv (v. str. 191), a isto tako može biti infinitiv mjesto prošloga participa i u želnoj ili koncesivnoj rečenici: *ah, tako mene ini plam ne gorit* I_{ℓ} 2, 19; *ah, tako suzice ne ronit* I_{ℓ} 16, 13; *ah, tako u milos tvoju prit* I_{ℓ} 18, 9; — *a makar ludovat, za vilom hoću poć* T 1166.

101. — *Prezenat.* — Perf. prezenat vrlo se rijetko u glavnoj rečenici nalazi u službi futura: *i mene tamnosti obujme sve tada* I_{ℓ} 15, 9; *smrti ovom, morebit, sine mi svitli dan | i tamo na on svit bude mi slađi stan* H 1055—1056; *morebit bude dobar kolač* K 369, dok u primjeru *a on mi ne bude veće na oči* K 268 treba po svoj prilici uzeti da fali infinitiv *doć,* ili tako nešto, da je tu dakle upravo futur iskazan sa *budem* i infinitivom (v. str. 191); primjer *ne bude inako* 183 govori „Turčin". Zima[1] uzimle amo ova dva primjera: *nea ti naših bragešica: u kojijeh se oženimo, u tjezijeh nas i ukopaju* K 351; *ah, jeda se izgubi za vazda, ter ga vijeku ne*

[1] *Nekoje, većinom sintaktične razlike* 248.

nađemo K 353, ali sasvim je jasno da ni jedan ni drugi ne spadaju amo: u prvome *ukopaju* isto je tako gnomički prez. perf. kao i *oženimo se*, a u drugome se sa *jeda . . . ne nađemo* izražava želja. Uz *jeda* naime više putâ dolazi prez. perf. da se izrazi želja: *jeda te kad srjeća dovede* K 267; *ah, jeda za ńome proplačeš* 158, *jeda se kad stanemo* 172, *jeda što lavu iz nokata izmem* 349; i tada onaj što govori želi da bude ono što je u rečenici kazano, a samo jedanput želi da bude protivno: *jeda ga zakolę* K 265. Ta konstrukcija (*jeda* s prez. perf.) sasvim je ista kao što se često želja izražava prostim *da*, na pr. *ah, da dođe* ili *da tako bude*, a s futurom nema nikakva posla. — Prezenat perf. u ovoj službi ne nalazi se ni kod Gradića ni u sadašńemu govoru.

Kako D. vrlo često upotrebļava aorist, tako mu ne treba historički prez. perf.; ima doista mnogo primjerâ gdje neki oblik glagola I.^{ve}, IV.^{te} i Vte vrste može biti i aorist i prez. perf. (ponajviše, istina, s drukčijom akcentuacijom), na pr. *dóde, ȕčinī, zapíta* i *dôđē, ȕčinī, zàpītā*, ali nema sumńe da je i take oblike D. redovno uzimao kao aoriste, gdje smisao zahtijeva taj oblik. I tako sasvim su rijetki primjeri gdje je za prošlost uzet perf. prez.: *djevojku mu i svega obećaju dati* V 38; *htjedbude nesrjeća, jedan susid vrže oko na devojku* K 359. Možda spada amo i primjer *gruba ti bila gospođa i s imenom makar tko mi ga nadeđe* K 201; u Akad. rječniku naprotiv se uzimļe da je u ńemu aorist, te se oblik navodi kao *nadeđoh*, što bi naravski sasvim sigurno bio aorist, ali u primjeru eto stoji *nadeđe*, što može biti i prezenat, pa će tako i biti, jer za prezenat *nadeđem* imamo još jedan siguran primjer u samoga D-ća (K 421), dok za aorist *nadeđoh* nema ni jedan — ima samo *nadjeđe* u Ohmućevićevu rukopisu *Osmana*.

102. — Naprotiv gnomički prez. perf. dosta je običan, pa ću ja navesti samo nekoliko primjera gdje se u tome smislu uzimļe perfektivirani prezenat (isp. str. 189): *med njeki ushvale kakono slatku stvar* V 5, *tad stoje domome . . . djeca im usplaču* T 784, *a vraguta zuba u glavi ne uzima (uz+ima) i uzvidi se (uz+vidi) guba* T 863—864; *to u početak bude, a pak i one, brijeme ih nauči, u kući uzrade (uz+rade)* K 225. U didaskalijama pak nesvršeno se djelo redovno izražava imperf. prezentom, a svršena perf. prezentom i nikad aoristom; to se lijepo vidi iz ove poduļe didaskalije pred V 131: „Ovdi se *odkrije* šena. Vlasi se *pripadu*, a *ukažu* se šes vila, koje najprvo *poju*, pak *tancaju*. Uto Venere božica *izide*, a vile

joj se *klańaju* govoreći"; pa tako je i u ostalim kraćim didaskalijama, iz kojih navodim, zbog glagolskoga oblika, ove dvije: *ovdi satir usktjebude vilu ugrabit* T 493 i *ovdi Ļubmir usktjebude se ubit* T 1525. U didaskalijama je dakle D. uzimao za prošlost perf. prezenat a ne aorist, jer on u ńima nije pričao nešto što se dogodilo jedanput nego kaže nešto što se je (kod svake nove pretstave) ponavļalo.

Mogu se zabiļežiti ovi primjeri gdje se na neobičan način upotrebļava prezenat *jesam: ȍvo sam* K 284. 338. 387. 389. 404 (sada samo *ȅvo me!), zdrav si!* K 161 (mjesto *zdrav bio!), jes bogme, za ńim mre!* V 98, *jȅs! a neće izit* K 155 (mjesto *da!* ili *baš!* kako se i danas govori).

Imperativ. — Historički imperativ za 1. lice sing. nalazi se par putâ: *tako ja i zabudi* K 139, *dođi ja s komarde* 141, a ima za isto lice i sveza čestice *neka* s 1. licem sing. prezenta: *neka idu ja sade* T 895, *neka pokucam* K 176, *neka projdem* 181 (2). Neobično je što se oblik *budi* za 3. lice sing. uzimļe u koncesivnoj rečenici: *a o prćiji, ili bud' ili ne bud', da, ne misli* K 212, pa u upitnoj rečenici u značeńu čestice *zar: budi je ovo veselje ko ufah od pira?* H 1169. — Sasvim je neobično što 3. lice sing. stoji za 3. lice plur.: *a ostale budi kakve mu drago* K 210, *što će rit božice . . .? Govor'* (neka govore) *što im drago* V 187.

103. — *Imperfekt* se sasvim normalno upotrebļava, a osim toga i u irealnoj hipotetičkoj periodi, i to ili u obje rečenice ili samo u jednoj: *htijah te probosti, da se ne odkrivaše* S 2; *da tebe slȕšāh, tri tisuće dȕkāt naše bijehu* K 374; *da se ne biješe napetrio visoko, htijah ga u peče učinit* K 407; tako je i u ovim primjerima gdje hipotetička perioda nije potpuna: *ja ga naučih* (= da ga ja ne naučih), *bez mene se ne umijaše obrnut* K 339; *ah, da tvoj konseļ ne slijeđah* K 374 (= ah, da tvoj konseļ slijeđah, biješe mi boļe); *što se ne javļaše?* (= da se ne javļaše) *ktijah te probosti* S 1. Samo u takoj irealnoj periodi nalazi se imperfekt perf. glagolâ: *da oni sikofanta ne dođaše, sve bih razumio* K 172, *ma ja ne nađah kćeri ni ozdravļah od ludosti, da se ova smeća ne učińaše* K 197; *da te ovi nađahu, kako prođašē? Zaklahu te . . . ne imaše kad Jezusa rijet, ter bi život i dušu izgubio* K 193; *čas jedan da docknije dođah, stvar biješe učińena* K 231; *još da bȕđāh š ńim, ter da ubodijaše gospara Mara!* (teško bi to po mene bilo!) K 308; *vrag uzeo čas kad nijesam prije umro, er umrah miran* K 317; *da docknije dođah, tezoro se*

moje stańaše u Zlatoga Kuma K 321; *da ovako prije učińaše, tvoje tri tisuće ne utońahu* K 382.

Aorist, što ga D. sasvim normalno upotrebļava, dolazi dosta često i od imperf. glagolâ: *ku glavom štitiše* I_t 24, 57; *tebi se braniše dipli ove ke mnogi želiše* I_t 26, 107—108; *k vodi idoh ovdi* S 72; *skuboh sjedine — staros ne mogoh skrit* K 211; *što vodiše — vodiše, dovodiše — mene dovedoše* K 309; *mlijeko koje sisa* K 316. 353; *Gȍvorī li? Govorih* K 337 itd. Kako se vidi iz navedenih primjera D. upotrebljava aorist imperf. glagolâ sasvim tačno zato da istakne da je to svršena radńa koja je u prošlosti trajala.

Ali D. uzimļe dosta često aorist, kao i u sadašńemu kńiževnom jeziku, također mjesto futura *a)* u glavnoj samostalnoj rečenici ili *b)* u hipotetičkoj periodi (djelomice mjesto prez. perf. kao zamjenika futura): *a) sad ti dah* S 12, *er te sad štropijah* S 53, *kuda se ȍdpravī?* S 187; *Pȍđe li? Pođoh* K 176; v. još T 1027. 1028. K 132 (2). 133. 142. 149 (3). 174 itd.; *b) ako ga vidješe, ončas ga uzeše* V 88—89; *ako budeš piti, noćas razum steče* S 118; *ako ne ktje it, triebi će bit* T 893; *ako te ja uzeh, osta ūzȩt* K 143; *odvedoše, ako se ne remedija* K 235 itd. (često osobito u K). — Neobičan je ovaj primjer: *gdi pȍđe?* T 1309 u značeńu „gdje si bio?"

104. — *Perfekt.* — Pored tog normalnog upotrebļavańa imperfekta i aorista, naročito i u K, upada u oči da D. u PI i II gotovo nema ni jednog ni drugog; samo u ozbiļnijoj PII imaju po 2 aorista i 2 imperfekta: *„Tirenu" koju složih i prikazah* 66, *biješe u rukah od mnozijeh ki je davahu* 67; inače su za prošlost sami perfekti, i to od perf. glagolâ mjesto aorista: *ja vam sam dao, i dao* (sam), *mnokrat sam dao, kako sam komediole sklopio* 3, *mnokrat sam obećao* 4, *odlučio sam* 67, a od imperf. glagola i *a)* mjesto imperfekta i *b)* mjesto aorista: *a) er me je tako brijeme silovalo; ono što sam umio i imao ma sam razmišļao* 3, *sām se sam čudio* 4, *ļubav ku mi si vazda nosio, koji sam se vazda klańao* 67; *b) da sam ove pjesni činio dat na svitlos, što ste pitali, zašto ste ovi dar pitali* 3, *nije mi se moglo smańe* 66. Ne znači li to da su se u govoru samoga D-ća već gubili imperfekt i aorist? — Po načinu kako D. upotrebļava perfekt u svojim djelima, ja ne nalazim da on čini kakvu strogu razliku među ńim s jedne strane a imperfektom i aoristom s druge. Inače u tome pogledu pjesme nisu dosta pouzdani svjedoci, jer se uvijek može misliti da je perfekt uzet iz obzira na metar ili na srok; a što se tiče proze, — iako se može reći da perfekt često

stoji u značeńu pravoga (grčkoga) perfekta, to jest da izražava radńu koja je izvršena u prošlosti, ali svojim posļedicama ide do sadašńosti (onoga koji govori), — ipak često nalazimo kod D-ća i aorist gdje bi trebao perfekt (perfektivnoga glagola), i obratno perfekt (perf. glagola) gdje bi trebao aorist, ili perfekt (imperf. glagola) gdje bi trebao imperfekt, na pr. *mi vile dođosmo na ńegov pir* (na kojemu se sada i nalaze)... *i ja sam sama došla sada ovdi* K 128; *veće sam ja otišao, veće mene pokri grob* (i on je sada [u misli] u grobu) 262; *ja sam tugovao s goduļom* (ne tuguje više) *koja ne dadiješe* 140; *u naše mlade dni, i stara sam bila* (onda), *nijesam gospodara moga imenom zazvala* (onda) 159 itd.

Za *glagolske priloge* treba samo reći da redovno zamjeńuju vremenu rečenicu za radńu koja biva u isto vrijeme s radńom glavne rečenice (sadašńi) ili prije ńe (prošli), i da je subjekt priloga redovno onaj isti koji je i glavne rečenice; vrlo rijetko može biti drukčije, na pr. *puštav ga* (ako se pušta), *ukratko kajanje se stječe* I$_1$ 17, 12; *progovorivši* (ako progovori) *ončas će jezik izgubit* S 296; *ali ka neman, zaspavši* (ja) *tužan, srce mê rani* T 1075; *zvir jeda..., stegnuv ju žeđa i trud, na vodu došeta* T 252; *ter m' ovdi prieku smrt zovući ostavi* T 569. 613, *sad ti je ne mneći sve palo zlo u skut* T 787.

Perfektivirani prezenat upotrebļava se mjesto običnoga perfektivnoga prezenta i u istim prilikama, ali ponajviše u hipotetičkim rečenicama — pravim ili temporalnim i relativnim, na pr. *što uspitaš od mene, sve ti ću dopustit* T 463; *ako ne uzimam, ne hodi za mene* K 240; *koliko se uzmože, onoliko se će učinit* K 128; *da bog nadahne Skupa,... kad mu uzgovori za kćer* K 224; *pravdi mjesto daj, kad platit grijeh svoj uzbude* H 2085; *per Dio će smiešno bit, ako... usktjebudu učinit* S 226, *ako uzumjedbude* K 177, *ako se ne uzumjedbudem* K 180 itd. Ali može biti i drugovdje: *pušta' tvoj tužan glas, jeda... uzima koju vlas* H 974 (u žeļnoj rečenici uz *jeda*), a u D: *ovdi satir usktjebude vilu ugrabit* T 193*, *ovdi Ļubmir usktjebude se ubit* T 1525* (mjesto gnomičkog perf. prezenta, v. str. 202).

105. — Za *futur drugi* već je kazano da dosta često zamjeńuje futur prvi u glavnoj rečenici (v. str. 191), ali on dolazi često mjesto futura i u podređenoj rečenici hipotetičkoj — pravoj ili temporalnoj i relativnoj; u tome događaju futur drugi *a)* mora biti, ako je glagol imperfektivan, *b)* bez potrebe zamjeńuje glagol perfektivan: *a) ako*

budeš piti S 118, *prî neg gdje bude it* ⨯ S 898, *kada hvaliti* (⨯) *budem* T 1607, *ako budemo bit* H 1434, *čim* (dok) *budem živiti* H 887 itd.; *b) ako ne bude dat* L$_i$ 6, 8; *kad bude odnit* L$_i$ 21, 12; *čim budem pospat* V 287, *kad se opraviti bude* T 90, *ne budem ako prit* 556, *tko se bude rodit* 1109 itd. U ovom slučaju može stajati i perfektivirani prezenat (v. § 104).

Dovle se D-ćeva upotreba futura drugoga slaže sa sadašńim govorom, ali ona u pjesmama ide i mnogo dalje, jer se u ńima ovaj složeni oblik često nalazi i *a)* mjesto perf. prezenta, i *b)* mjesto imperfektivnoga: *a) da bude dat* L$_i$ 12, 6; *da se ne bude stvoriti* L$_i$ 25, 40; *da ne bude pokrasti* S 78, *da sunce bude stât* T 460, *da me prî bude strt i muke izbavi* T 570, *glas da bude čuven bit* H 1434, *da shrańena bude bit* H 1446, *da budem sljesti* H 2277 itd.; *b) neću da budeš cviliti* T 376, *a imam tuj na har ku ne budu iskati* ⨯ T 512 (koju ne ištem), *neka ja budem znat* T 954, *činiću da . . . bude mrit* ⨯ T 1242, *ter mene posla . . . da boje ne gledam, . . . sahrańen da stoju, . . . dni u goju da budem trajati* H 55—58, *došao sam da budem . . . tebe zvat* H 1369 itd.

Izuzetno može futur drugi biti mjesto perf. prezenta i u glavnoj rečenici: *htjedbude* (historički prez.) *nesrjeća* K 359; *jeda pjesni slatka rados | bude tugu srcu odniti* H 707—708 (želna rečenica uz *jeda*, v. str. 202); *što ne budem k ńemu prit?* (negativno pitańe); *gdi da se bude nać?* (dvojbeno pitańe), v. još T 203—204. Vrlo je neobičan primjer *a makar ustat već ne budem* T 560; u Akad. rječniku nema ni ovoga ni uopće kojeg drugog primjera gdje bi uz *makar* bio futur drugi, ali je jasno da i ovdje futur drugi zamjeńuje uz *makar* perf. prezenat, a za taku vezu Akad. rječnik ima par primjerâ iz starijih pisaca koji nisu Dubrovčani.

106. — *Perfekt drugi* mogao bi se zvati i hipotetički perfekt, jer ga bar D. uzimle ili za radńu za koju subjekt nije siguran je li izvršena, ili u hipotetičkoj rečenici: *sumnit će tuj Ljubmir da svoju dragu vil | ne bude zli satir . . . osvojil* T 79—80; *da bi bog dao da i on bude dobro pošao* K 161 (nije sigurno je li tako bilo); *jeda se s vragom bude zaklala, kako reče* K 180 (ni to nije sigurno); *jeda ne budeš ponio!* K 374 (želja za koju subjekt ne zna odgovara li onomu što je bilo); — *toliki trud ne bismo imali, | da te sad mrtva budemo zastali* T 1149—1150; *mnim da je došla, — ako ne bude* (došla), *sada će doć* K 187; *dobra ću bit, ako me mati bude dobru učinila* K 202 (nije sigurno je li je taku učinila); *da budem znao, u*

Kotor bih sina poslao K 264; *da ne budem gledao, rekao bi mi* K 275; *da ne budem vidjela, rekao bi mi* K 359. U svim tim primjerima mogao bi se mjesto perfekta drugoga uzeti perfekt prvi, pa bi smisao ostao isti, samo što bi tvrdńa bila sigurnija. — I za ovaj oblik ima vrlo neobičan primjer gdje on stoji mjesto futura drugoga: *jeda ga gdi nađem | prî nego potlačio bude, jaoh, svû mlados | i ovim skratio planinam svu rados* T 209—210; to je vaļada učińeno zbog metra: *skratio* ima 3 sloga a *skratit* samo dva, dok D-ću *potlačio* nije smetalo, budući da je to mogao uzeti, i zbiļa je uzeo, također kao 3 sloga čitajući *potlačio*.

107. — *Negacija* je normalna, a samo sam opazio: *požalit a mene nitko* (ne) *bi na saj svit* Ļ 10, 24 — bez sumńe samo zbog metra; isto se tako rijetko ispušta upitno *li: ne vidiš ništa ti?* Ļ 26, 69. T 31, *čuješ ti* K 394, *scijeniš ti?* 398 *jes' ponio?* K 238. — Više putâ se oblik *kao* uzimļe i u upitnim rečenicama, čega dandanas nikako nema: *kao ti će ova stvar proć?* K 183, *da mu spovijem kao stvar stoji* K 235, *kao ti se zovu* K 262, *ponijeh li se kao?* K 365 itd.

Red enklitika je poznati stariji, zato imamo i *er mi se će* S 247, *ja mu je ću pridat* K 368, *ti si li?* K 174, *dobro ti bi im bilo* K 200, a izuzeci su vanredno rijetki: *skrit ću se* K 229. 230. 231, *privarili ste se* 290, *kad će se* (Be, *se će* O Du) H 1693, *kad ću se* (Be, *se ću* O Du) H 2094, *ti li s' toj?* T 236, *ti li si?* K 181. 207. 236; *vi li ste?* 301, *ovdi li si?* 371, *i ti li me se odvrže?* 423. — U stihu i u sroku predlozi *dil, rad, van* mogu stajati poslije riječi s kojom su u vezi: *boga dil* T 1540, *boga rad* T 1139. 1525, *toga rad* H 992, *mora van* T 108, *puta van* H 1534.

Više u poetiku ide što se u pjesmama pojedine riječi ponavļaju: *od stara od mene* T 1181, *u hvalu u vašu* T 1611, *u vojsci u našoj* H 724, *u potrebu u veliku* H 2458; — *o svite, ti ti si pun tamne tamnosti* Ļ 23, 1. T 1563, *ti ti se mož riti* H 1835; — *tamo u grčkih stranah u tih* H 1633, *nije u tuzi, nije snage* H 248 itd.

D. Razlike u jeziku Držićevih pjesama i ńegove proze

108. — Iz ove analize D-ćeva jezika proizlazi da u pogledu gramatičkih osobina ima prilično velika razlika među ńegovim pjesmama i ńegovom prozom, i da ta razlika najjače izbija među *Pjesnima ļuvenim* (bez br. 25 i 26 što pripadaju *Tireni)* s jedne

strane a govorom dubrovačkih građana u ńegovim komedijama s druge strane, po čemu se može slobodno ustvrditi da sve ono što ima u pjesmama a nema u govoru D-ćevih Dubrovčana ne pripada narodnomu dubrovačkomu govoru D-ćeva vremena nego — budući da se sve to nalazi i u pjesnikâ toga i starijega vremena — da pripada samo dubrovačkomu književnomu jeziku što su ga dubrovački pjesnici XVI. vijeka, a među ńima i sam D., baštinili od prvih (nama poznatih) pjesnika iz druge polovice XV. vijeka. To je, mislim, načelno stanovište što se mora zauzeti ako se hoće tačno shvatiti razlike u jeziku D-ćeve poezije i govora ńegovih Dubrovčana. Ali i kod samih Dubrovčana mogu se konstatovati neke sitne razlike prema tome ko govori i u kojoj prilici govori. Tako je sam D. u svoje ime napisao posvetu pred Ļ i pred T, pa smo vidjeli da je ona prva gotovo čisto jekavska a ova druga pretežno ikavska, jer je ova ozbiļnija i upravļena odličnomu vlastelinu, dok je PI namijeńena D-ćevim ličnim prijateļima kojima je mogao slobodnije govoriti (v. str. 126), pa zato u PII ima i oblik lok. sing. *na nebi* koji se inače nalazi samo u pjesmama (v. str. 164); u didaskalijama pak, koje također idu na lični račun D-ćev, nalazimo samo jekavskih oblika (v. str. 126). Dubrovčani govore i prologe komedija, pa i to su, kao i posvete, ipak nešto svečaniji momenti, s čega i u ńima se može naći po koje „pjesničko zrnce" što ga inače nema u govoru Dubrovčana u dijalogu komedija; tako dolazi u prologu *Skupa: pri vodi studeni, u gori kameni* (v. str. 176), *divjijemi* (v. str. 178); u prologu *Dunda Maroja: nisam* (v. str. 127), *toli* (v. str. 141), *smagļivijemi, priklonitijema* (v. str. 178); u prologu *Ćuha: meu* (v. str. 150); amo uzimļem i svečani pozdrav Negromanta pred *Dundom Marojem,* premda ga D. sigurno nije smatrao Dubrovčaninom, i tu nalazimo nešto neobičnih ikavskih oblika v. str. 127), pa *meu* (v. str. 150), *kime* (v. str. 177), *rumenimi, duzijema* (v. str. 178), *uzeti će* (v. str. 183). Ali se mora pretpostaviti i to da D-ću, koji je dobro poznavao književni jezik i od česti ga i sam upotrebļavao, lako se je mogao potkrasti koji oblik književnoga jezika i u obični domaći govor ńegovih Dubrovčana; pa ja mislim da se oni moraju tražiti i mogu naći u onim osobinama govora D-ćevih Dubrovčana koje su obične u D-ćevoj poeziji a vrlo su rijetke u tome govoru, a za koje se uzmogne dokazati da ih nije imala dubrovačka proza D-ćeva i ńemu starijega vremena.

109. — Iz oblasti *vokalizma* ovo su najglavnije razlike među D-ćevom prozom (u smislu govora ńegovih Dubrovčana) i ńegovim pjesmama — među Pr i Pj: 1) Pr je čisto jekavska a Pj su ili pretežno ili dobrim dijelom ikavske (v. str. 130 i d.); — samo Pj imaju: 2) „ikavizam" *nidan* i 3) ekavizme *venac, veran* (v. str. 141); 4) *vazeti* (v. str. 142); 5) *prijati* (v. str. 144) i 6) sažete oblike *mâ* itd. (v. str. 146 ; — a ktomu pridolaze još ove mańe važne osobine koje se nalaze samo u Pj: 7) razni prilozi na *-i* (v. str. 141), a naročito *dosti* (mjesto *dosta),* i to samo u sroku (v. str. 146); 8) oblik *sade* (mjesto *sada),* i to samo u sroku (v. str. 146); 9) oblik *stojati* (mjesto dubrovačkoga *stati),* a i to samo u sroku (v. str. 147); 10) oblici *domom* i *domome* mjesto *doma* (v. str. 149); 11) metričke elizije kao *bogm' ovdi* i *ktil'* mjesto *bogme* i *ktila* (v. str. 148); — ponajviše samo u Pj a rijetko u Pr nalazi se: 12) vokal *a* (mjesto poluglasa) uz prefikse i predloge (v. str. 143/4); 13) oblici *zgor(a)* — *odzgor(a)* (v. str. 145).

I iz oblasti *konzonantizma* ima par važnih razlika: 14) Pr ima redovno *gospođa* a Pj *gospoja;* i Pj imaju, uz *među,* i *meu* a Pr samo *među* (v. str. 150); 16) u Pj se nalazi, kad češće a kad ređe, bez promjene *-l* na kraju riječi, a u Pr je uvijek *-o* (v. str. 151); — mańe su važne ove razlike: 17) Pj kod glagola *htjeti* imaju bez izuzetka u početku *kt-,* dok Pr miješa *kt-* (češće) i *ht-* (ređe) (v. str. 154); 18) Pj imaju ponajviše *človik* a Pr *čovjek* (v. str. 157); 19) intervokalno *j* Pj elidiraju vrlo često a Pr vrlo rijetko (v. str. 161); 20) *kao* i *nea,* mjesto *kako* i *neka,* dolazi samo u Pr, i to gotovo samo kod prostoga naroda (v. str. 162).

Prilično mnogo ima morfoloških osobina u kojih se pogledu razilaze Pj i Pr: *a)* kod osnova na *o:* 21) samo Pj imaju oblike *kril, usti, ledji, kliješti* (v. str. 163/4); 22) lok. sing. na *-i* (Pr samo *u sni)* i *nebi* kao gen. i instr. sing. (v. str. 164); 23) gen. pl. u mańim Pj češće je bez *-â,* u H samoj nešto češće sa *-â* a u Pr je redovno sa *-â* (v. str. 165/6); b) kod osnova na *a:* 24) oblici *vil, stril, kosi* nalaze se samo u Pj (v. str. 168); 25) u vok. sing. završetak *-ico* mnogo se češće nalazi u Pj (v. str. 169); 26) samo u Pj u instr. sing. završetak može biti *-ome* (v. str. 170); c) kod zamjenica i pridjeva: 27) nekoliko putâ u H u dat. sing. m. i sr. roda nalazi se okrńen završetak *-m* (v. str. 175); 28) samo u Pj instr. sing. zamjenicâ bez roda može imati završetak *-ome* (v. str. 175); 29) samo Pj imaju katkada u dat.-lok. sing. ženskog

roda *-i* i *-ojzi* mjesto *-oj* (v. str. 176); 30) gotovo isključivo u Pj može se naći u instr. sing. *-ime* i *-ome* osim *ńime* i *ńome* (v. str. 177); 31) u dat. i instr. pl., uz redovni završetak *-im*, samo u Pj se može naći i *-ima*, *-ime* osim *ńimi* — *ńima* (v. str. 177); 32) samo se u Pj nalazi katkada *zač* (v. str. 180); 33) u Pj se demonstrativnim zamjenicama i prilozima dodaje vrlo često *-j* s kraja a u Pr vrlo rijetko (v. str. 180); 34) Pr nema zamjenice *saj* a i oblik *taj* je vrlo rijedak već je redovno *ti* (v. str. 181); d) kod glagolâ: 35) infinitiv u Pr ima redovno završetke *-t* i *-ć*, dok je u Pj dosta često i *-ti* i, relativno češće, *-ći* (v. str. 183); 36) mnogo se češće u Pj negoli u Pr nalazi 1. sing. prez na *-u* (v. str. 184); 37) prilozi sadašńi na *-aje*, prošli na *-v* i onaj jedan konzonantski bez *-ši (vazam)* — sve je to samo u Pj (v. str. 187/8); 38) samo u Pj dolaze futuri kao *doći ću*, u Pr je *doću* (v. str. 190); 39) samo u Pj nalazi se katkada kondicional s infinitivom mjesto s participom (v. str. 192); 40) samo su pjesnički oblici *vim*, *dim*, *ctjeti*, *tjeriti* (v. str. 192 i 194).

Vrlo malo se može iznijeti iz *sintakse*, ali opet važno je da 41) samo u Pj može katkada perf. prezenat imati u glavnoj rečenici značeńe futura (v. str. 201), i da 42) gotovo samo u Pj veza *budem* s infinitivom može imati to isto značeńe (v. str. 201). Osim toga 43) samo u Pj futur drugi može i u drugim zavisnim rečenicama osim hipotetičkih zamjeńivati prezenat perfektivnih i imperfektivnih glagola (v. str. 205/6) i 44) samo u Pj nalazi se supstantiviran plural pridjevâ sredńega roda (v. str. 200), a 45) mnogo češće u ńima negoli u Pr uz predloge stoji akuzativ mjesto lokativa ili instrumentala (v. str. 198).

110. — Kad se pregledaju sve te razlike među D-ćevim Pj i Pr vidi se jasno da je D. sve osobine (osim one pod br. 20) kojim se Pj odlikuju od Pr, — pa bilo da se one nalaze samo u Pj ili u ńima u jačoj mjeri negoli u Pr, — uzimao iz književnoga jezika kojim su pisali svi dubrovački pjesnici do Gundulića. Među ńima dakle nalazimo i one osobine zbog kojih se govori da se je u Dubrovniku, bar do vremena prvih pjesnika, govorilo i pretežno ikavski, i *ča* — *zač*, i *-l* na kraju riječi, i *vazeti* itd., pa da su baš i prvi pjesnici tako govorili, te zato tako i pisali. Ali, ako je osnovano moje mišljeńe da se je u D-ćevo doba onako govorilo kako govore Dubrovčani u ńegovim komedijama (pa da je zato i on sam tako govorio), a ne onako kako je D. pisao svoje ozbiljne pjesme, onda

zato da vjerujemo da su prvi pjesnici, dakle i Gore Držić (koji, ako nije propjevao prije Š. Menčetića, svakako je prije ńega prestao pjevati, jer je umro 26 godina prije ńega), — zato da to vjerujemo, trebalo bi vjerovati i to da se je za jedno koļeno — tâ naš D. bio je sinovac Gorin! — govor u Dubrovniku znatno promijenio, jer bi tada Gore govorio (ne samo pisao!) pretežno ikavski, *zač* (ako ne i *ča), -l, vazeti* itd. a Marin čisto jekavski, bez *zač*, bez *-l*, bez *vazeti* itd.

Nego, budući da sam ja sâm dokazao da prepisivač D-ćevih komedija mijeńa po koju sitnicu u jeziku svoje matice (v. str. 104/5), moglo bi mi se prigovoriti da razlike što postoje u jeziku među Pj i Pr nisu postale tako da ih je sam D. provodio, nego da su postale tako da je taj prepisivač u velikoj mjeri mijeńao jezik svoje matice te zamjeńivao ikavske oblike jekavskim itd., te da je tako nastala ta dosta velika razlika među Pj i Pr. Ali ja sam konstatovao i to da je A u V i S, što su nam sačuvani u izdańima B i C, vrlo malo ispravļao jezik svoje matice (v. str. 105), pa zato nemamo pametna razloga da mislimo da je on to u mnogo jačoj mjeri činio u komedijama, naročito u govoru Dubrovčana, — iz promjena izvršenih u V i S vidimo jasno samo to da je on u tim sitnicama jezik tih dviju D-ćevih pjesama približavao govoru Dubrovčana u K. I time baš i prepisivač rukopisa A (za kojega nema sumńe da je bio Dubrovčanin vršńak D-ćev) sasvim jasno dokazuje da je D. dobro pogodio u K pravi dubrovački govor ńegova vremena.

To nam još sigurnije može potvrditi dubrovačka proza D-ćeva doba, i mi iz toga vremena imamo poznato djelo Bazilija Gradića koje je štampano iste g. 1567 koje je naš D. umro, i koje nam daje potpuno jemstvo da je pisano baš pravim dubrovačkim govorom iz sredine XVI. vijeka, jer je to skromno pobožno djelo bez velikih književnih pretenzija a pisano je od dubrovačkoga vlastelina za dvije dubrovačke vladike. Na žalost ja to Gradićevo djelo nisam mogao za ovaj članak temeļito proučiti, te sam se morao zadovoļiti svojim vrlo ograničenim starijim ispisima i onim što Daničić iznosi o oblicima kod Gradića u svojoj *Istoriji oblika.* Pa opet i to je dosta za konstataciju da u pogledu onih osobina gdje Pj otstupaju od Pr Gradić se gotovo uvijek slaže sa Pr, iako ima, kako ćemo odmah vidjeti, i nešto neslagańa.

*

E. Jezik B. Gradića prema Držićevu

111. — Stvar se svodi na to da se vidi kako stoji Gradićev jezik prema govoru Dubrovčana u D-ćevim komedijama. Za sada ja mogu reći da se Gradić uglavnome slaže s D-ćem, a naročito ističem da nema nikada ni *ča* ni *zač*, da redovno ima i on *-o* mjesto *-l*, tako bez izuzetka u participu aktivnom (v. str. 152), i da nema nikada *vazeti*, i za futur u glavnoj rečenici nikada ne uzimlje ni perf. prezenat ni vezu *budem* s infinitivom. Osim toga Gradić se slaže s D-ćevom Pr za osobine, što se navode u § 109, u pogledu onih pod br. 2, 3, 18, 21, 22, 24, 26, 28, 29, 30, 40; a kad se temeljito prouči ńegov jezik, naći će se da se slaže i u pogledu gotovo svih ostalih što se dalje ne spomińu. Ali u nekim stvarima ova se dva pisca ne slažu: prije svega Gradić ima svakako više ikavskih oblika, iako je i on odlučno jekavac (v. str. 133); ima par putâ *meju* (v. str. 150) i *prijati* (v. str. 144). Ali mnogo je više otstupańa u oblicima: u gen. pl. osnovâ na *o* i na *a* Gradić ima više primjerâ bez *-â* (v. str. 166 i 171); u dat. pl. osnovâ na *o* on ima katkada završetak *-im* (v. str. 167) a redovno ga ima za instr. pl., dok D. drži još normalne završetke *-om (-em)*, odnosno *-i* (v. str. 167). I za osnove na *a* Gradiću je u instr. pl. završetak redovno *-am* a D-ću normalno *-ami* (v. str. 171). Najviše se razlikuju u pogledu osnova na *i:* u instr. sing. Gradiću je završetak redovno *-im* a D-ću *-i*, u dat. pl. prvomu opet *-im* a drugomu *-mi* ili *-i*, u instr. pl. Gradiću također *-im* a D-ću *-mi* ili *-i*, u lok. pl. prvomu *-ih* ili *-ijeh* a drugomu redovno *-eh* (v. str. 173). Za zamjenice vidi se samo to da Gradić u dat. sing. m. i sr. roda ima sufiks *-m* mnogo češće negoli D. u kojega se nalazi samo 5 primjera u H (v. str. 175); naprotiv u Gradića nema okrńeni završetak *-o'* za dat. i lok. sing. ž. roda (v. str. 176/7), a on ima i oblike za nom. sing. *ovaj, onaj* i zamjenicu *saj* kojih D. nema, i češće za nom. sing. oblik *taj* (v. str. 180/1). Pored tolike razlike u završecima deklinacije, naročito imenične, treba reći da ih u pogledu konjugacije nema, osim što Gradić ima par primjerâ za imperfekt sa završetkom *-ijah* od konzonantskih glagola I. vrste (v. str. 186), — nego to se lako razumije: razlike u deklinaciji izbijaju kod onih oblika koji su u našemu jeziku s vremenom dosta mijeńali svoje završetke, dok su glagolski oblici ponajviše zadržali svoje oblike bez promjene. Ali gdje ima promjene i kod glagolâ, tuse Gradić dobro slaže s D-ćem: ni on gotovo nema za 1. sing. prez. završetak *-u* (v. str. 184), nema za

prilog sadašńi završetke *-aje* ni *-ć*, ni za prilog prošli *-v* (v. str. 188).

Ove dosada konstatovane razlike među Gradićem i D-ćem (to jest govorom D-ćevih Dubrovčana) mogu se skupiti u dvije grupe: u prvu idu one osobine u kojima se Gradić bolje slaže s D-ćevim pjesmama a u drugu one gdje on ide svojim putom. U prvu idu: nešto veći broj oblika ikavskih i gen. plur. bez *-â*, pa glagol *prijati*, završetak *-m* za dat. sing. m. i sr. roda kod zamjenica i zamjenica *saj*, a u drugu gotovo sve ostale, naime provođeńe zajedničkog oblika za dat. i instr. pl. svih triju imeničnih deklinacija (*-im* za osnove na *o* i na *i*, — *-am* za one na *a*); u lok. pl. ni on još ne dira, ali opet za osnove na *i* ima već noviji završetak *-ih*, *-ijeh* prema starijemu *-eh* u D-ća, koji uopće i za dat. i instr. pl. mnogo bolje drži starije završetke, kao što to čini i kod instr. sing. osnovâ na *i*, gdje Gradić opet provodi novije *-im*; a noviji je u Gradića i izuzetni završetak *-ijah* u imperfektu. Za sebe pak stoji samo oblik *meju*, što ga D. nema ni u Pj ni u Pr, i dat.-lok. sing. ž. roda u zamjeničnoj deklinaciji, za koji Gradić nema okrńenoga završetka *-o'* što ga u D-ća nalazimo i u prozi i u pjesmama.

112. — Gradićev je jezik prema D-ćevoj prozi u toj prvoj grupi razlikâ „književniji" — konzervativniji, a u drugoj je, osim oblika *meju*, odlučno moderniji a sigurno i narodniji, jer ako je D. mogao zadržavati starije oblike, Gradić sigurno nije mjesto ńih izmišljao neke nove što se ne govore. Pa odakle to razilažeńe? Kad se gledaju te osobine gdje se Gradić i Držić ne slažu, vidi se da se radi o takim stvarima gdje se je dubrovački govor baš nekako od prve polovine XVI. vijeka stao podmlađivati, pa su se bez sumńe mogli za neko vrijeme govoriti usporedo i stariji i noviji oblici, a onda se je moglo lako dogoditi da je jedan pisac zavolio i uzeo kao pravilo (uvijek uz više ili mańe izuzetaka) stariji oblik a drugi je naprotiv mogao uzeti noviji oblik, na pr. moglo se govoriti u isto vrijeme u instr. sing. i *kosti* i *kostim*, pa je D. zavolio ono prvo a Gradić ovo drugo. Zašto je pak od ńih dvojice jedan uzeo jedne oblike a drugi druge, to se ne može znati — može donekle biti da su bile i neke familijarne osobine, ali biće najviše subjektivna samovolja. Jedno mi se čini da se ne smije misliti za cjelinu tih razlika, to jest da je ona u svezi s time što je D. „pučanin" a Gradić vlastelin, jer ako bi tobožńemu konzervativnijemu govoru tadašńe dubrovačke vlastele dobro pristajala ona prva „aristo-

kratska" grupa razlikâ, ne bi nikako ova druga „demokratska". Ja dakle mislim da i D-ćevi Dubrovčani i B. Gradić, ukoliko se slažu — a ponajviše se vrlo dobro slažu! — pretstavljaju pravi dubrovački govor iz sredine XVI. vijeka, a gdje se ne slažu, tu se radi o faktičnom kolebańu u samom dubrovačkom govoru. Tako ja tumačim i što u Gradića ima relativno više ikavskih oblika negoli u D-ća (u Pr); uvjeren sam naime da je u najstarije vrijeme u dubrovačkom dijalektu zbiļa bilo nešto više mješanije u pogledu vokala *ě* negoli je ima u D-ća, jer je nalazimo i u starijim proznim dubrovačkim spomenicima,[1] iakọ sam još više uvjeren da je nije bilo toliko koliko je ima u najstarijih dubrovačkih pjesnika, pa i u pjesmama samoga D-ća. Pa tako mislim da je moglo za neko vrijeme biti usporedo i *prijati* i *primiti*, i *meju* i *među*.[2]

F. Jezične promjene izvršene na tuđinkama

113. — Riječi inostranog porijekla što ih nalazimo kod D-ća spadaju, kao elemenat ńegova jezika, k ńegovu rječniku kojim se ja ovdje ne bavim, ali će opet trebati da se ovdje govori o spoļašńemu obliku pod kojim su te tuđinke ušle u D-ćev jezik, odnosno u dubrovački govor ńegova i starijega vremena. D-ćeve su tuđinke u velikoj većini preuzete iz romanskoga (novolatinskoga) leksikona, dok je malen broj onih što su došle iz grčkoga i turskoga jezika (računajući k turskima i turske pozajmļenice iz arapskoga i persijskoga jezika); samo je par tuđinaka ńemačkih i maģarskih, a podosta je riječî za koje se s priličnom sigurnosti može kazati da nisu slavenskoga porijekla, iako se ne može reći odakle su stigle k nama. Romanske riječi stizale su u dubrovački govor raznim putom: najprije sigurno iz staroga dalmatskoga govora koji se je u gradu Dubrovniku govorio prije negoli se je grad poslavenio a sačuvao se najduže u javnome životu (u skupštinama vlastele i u sudovima) do druge polovice XV. vijeka. Po svoj prilici nešto kasnije, ali uglavnome nekako usporedo s tom dalmatskom strujom, razvijao se i uticaj latinskoga jezika koji je od najstarijega vremena bio jezik crkve pa i uredâ i škole. Ali najveći je broj dubrovačkih tuđinaka uzeto iz talijanskoga jezika, jer je Dubrovnik, otkada je postao autonomnom općinom koja se je živo bavila trgovinom, stupio u jake ekonomske, političke i uopće kulturne veze

[1] Решетар М., *Дубров. Зборник од г. 1520*, str. 171.
[2] O. *c.*, str. 182 i 192.

s raznim krajevima i gradovima talijanskim, pa je tako s mnogim novim pojmovima i predmetima kulturnoga života prelazilo u Dubrovnik iz živoga talijanskoga govora i ńihovo talijansko ime. Osobito je pak postao jak talijanski uticaj otkada se je u Dubrovniku u drugoj polovici XV. vijeka probudio interes za talijansku literaturu, pa kako je tada toskanski govor bio već postao općim talijanskim književnim jezikom, samo se sobom razumije da su dubrovačke talijanske tuđinke koje su tim putom ušle u dubrovački govor redovno i toskanskoga (književnoga) tipa; to naročito vrijedi za onu veliku masu talijanskih tuđinaka što ih nalazimo u dubrovačkome govoru novijega i najnovijega vremena kada je talijanski književni jezik bio u Dubrovniku postao jezikom uredâ, škole i uopće višega kulturnoga života.

Nego drukčije je s onim talijanskim tuđinkama što ih je sam prosti narod preuzeo iz općeńa sa Talijancima: tu nalazimo mnogo riječî za koje se mora reći da u Dubrovniku nisu došle iz talijanskoga književnoga (toskanskoga) jezika već iz dijalekta Mletaka, s kojima je Dubrovnik od najstarijih vremena imao najviše vezâ i pod kojih je direktnom vlasti bio preko 150 godina (od g. 1205 do 1358). Već je spomenuto (v. str. 120) da i ondje gdje u D-ća Dubrovčani, sasvim izuzetno, govore talijanski sami ili među sobom, ima u ńihovu govoru i nešto iz mletačkoga dijalekta, napose mnogo u govoru Arkulina u komediji istoga imena, ali ćemo odmah vidjeti da i među talijanskim tuđinkama ima ih, mnogo više negoli se obično misli, koje su mletačkoga porijekla. To ističem, jer Budmani, koji je izvrsno poznavao dubrovački dijalekt i prvi se ńim bavio (u 65.oj knjizi *Rada*), samo za jednu riječ *latun* navodi da je iz mlet. *laton* a ne iz tosk. *ottone*, dok za mnoge druge koje su isto tako sigurno mlet. porijekla, kao na pr. *feca, fatiga, skoǧat*, ne spomińe mlet. oblika *fezza, fatiga, scoder* nego ih dovodi u vezu s odnosnim tosk. oblicima *feccia, fatica, scuotere* (što ima sasvim drugo značeńe — ‚tresti' a ne ‚naplatiti'); ali u AR[1] Budmani se redovno obazire i na eventualne mletačke oblike. Zato je i Zore u svojoj monografiji *Дубровачке шуњиће* (Biograd 1895) uzimao također više obzira na mletački dijalekt, premda nije to činio u onoj mjeri u kojoj je to trebalo. Između D-ćevih tal. tuđinaka

[1] U ovoj glavi upotrebljavam ove skraćenice: AR = Rječnik Jugoslav. akademije; ml. = mletački oblik; sml. = stariji mletački oblik; nlat. = noviji lat. oblik; to. = toskanski (književni tal.) oblik; sto = stariji toskanski (književni tal.) oblik.

treba pak odvojiti još jednu dosta veliku grupu — starije riječi i oblike što su se još u XVI. vijeku u Toskani govorili i pisali, a sada se više ne pišu a ponajviše i ne govore, ili se samo govore u kojemu dijalektu, naročito opet u toskanskom ili mletačkom, što su za nas u ovome poslu najvažniji. Svakako, kad se D-ćeve tuđinke ispoređuju s odnosnim oblicima mletačkoga dijalekta ili starijega kńiževnoga (toskanskoga) jezika, vidi se da razlike što se mogu konstatovati među tim D-ćevim oblicima i odnosnim oblicima sadašńega tal. kńiževnoga jezika ne idu na D-ćev račun već na račun onoga govora odakle ih je on, odnosno odakle ih je Dubrovnik uzimao.

114. — Sigurno su dalmatskoga porijekla riječi što su sačuvale guturalni konzonant pred palatalnim vokalom: *kȁpula*[1] K 390* ‚lȕk' = dalm. *kapáu̯la—kapóu̯la* = lat. *cepulla* (B. II, 193);[2] — *kîma* K 384 = lat. *cyma* (a ovo od grč. *κῦμα)*, samo što dandanas ima svoje pravo značeńe ‚vršika' a ovdje u D-ća znači ‚voļa': *dohodi mi kima da mu . . . izdrem one očine*, možda i nije ista riječ; — *plakijer* K 128. 256. 402 ‚uživańe' (u *Grižuli* često kao lično ime *Plakijer* i *Plakir)* = dalm. *plakár* od lat. *placere* (B. II, 389); — *galàtīna* K 256 ‚hladetina' = lat. *gelatus*— **gelatina*[3]; — amo se može uzeti i *gùstijerna* K 141* ‚cisterna', premda taj oblik nije postao, kako se u AR kaže, direktno od lat. *cisterna*, a ni od grč. *κινστέρνα*, nego od kalabreškoga *gusterna* (B. I, 307) s anormalnim *g* mjesto *k* (B. II, 384). Nadaļe amo idu riječi s grupom *pl-*, *bl-:* već spomenuto *plakijer;* — dubrovačka *Placa* S 38. K 174 ‚trg' (sada glavna ulica = dalm. *plasa*, pored sumńe iskazane u AR, od lat. *platea*, ali ne direktno nego preko **platja* (B. II, 366); — *dȕplī* K 177* ‚dvostruk' = lat. *duplus;* — *blȕta* K 312 ‚pokvareno vino', za koje se u AR uzimļe da postaje od tal. *biotto* a lombardskoga *blot* ‚go, jadan', ali će prije biti od sto. *biuta* (od **bluta)* ‚mješanija masnih materija'. U dalmatske riječi

[1] Riječi navodim u nom. sing., ako su imenice, u nom. sing. muškoga roda, ako su pridjevi, u infinitivu (s potpunim sufiksom *-ti)*, ako su glagoli; koje se još dandanas govore u Dubrovniku, ńima biļežim akcenat. Ako se koja riječ nalazi više puta, navodim samo dva—tri mjesta, a označavam zv̄jezdicom one što se u AR (u prvih 10 kńiga što su doslije izdane) ne spomińu iz D-ća ili uopće ne spomińu; to biva dosta često, jer su se D-ćeve tuđinke, naročito novije talijanske, slabo biļežile za AR.

[2] B = Bartoli M. G., *Das Dalmatische* I. II. (Beč 1906), odakle uzimļem primjere iz sada već izumrloga dalmatskoga govora grada Krka.

[3] Bartoli u *Rešetarovu Zborniku* 414, koji misli da je od toga dubrov. oblika postalo tal. *galantina*.

spada i *dûmna* K 225 ‚kaluđerica' sa sačuvanom grupom *mn* = nlat, *domna* od lat. *domina,* pa sa sačuvanim muklim intervokalnim *s rûsa* K 153. 244 ‚ruža' (u tal. *rosa s* je zvučno *z)* = dalm. *ruọ̑sa* od lat. *rosa* (B. I, 261), i *kosao* K 442 ‚seoce' = nlat. *casalis* (B. II, 363).

Ima pak cijeli niz riječî koje su po svoj prilici također dalmatskog, odnosno latinskog porijekla, jer se znatno razlikuju od odnosnih tal. oblika. Od D-ćevih tuđinaka mislim da se imaju amo brojiti ove: *àfikat* K 393 (2)* ‚najam' = lat. **affictum* (tal. *affitto);* — *àraǵān* K 407* ‚crven u licu (od ļutine)': B. II, 367 dovodi ga u vezu s tal. *arrabbiato* i ispoređuje *Rožato* < *Rabiat-;* — *bîtva* K 241 ‚blitva' = lat. *beta* (sto. *bieta);* — *cípō, -ola* K 213 = lat. *cephalus* (to. *cefalo,* ml. *zievolo);* — *čêrsa* K 225* ‚bjelilo (za lice)', upravo od **cersa* koje treba pretpostaviti za sto. *gersa;* — *delektati* S 211.* K 206.* 376* ‚naslađivati' = lat. *delectari* (sto. *delettare);* — *ìngvast* K 260 ‚crnilo (za pisaće)' = nlat. *incaustum* (tal. *inchiostro),* ali dubrov. oblik pretpostavļa oblik sa *g* (* *ingaustum)* kao i ml. *ingiostro* i češko *ingoust* (uz *inkoust);* — *kutao* (sada *kǔtō), -tla* K 261 ‚mjera (za vino)' = lat. *cotula?* — *lòpiža* K 200.* 204* ‚zemļani sud' = nlat. **lapidiu* (B. II, 363; — *nèpūča*[1] K 326* ‚sinovica, nećakiña; unuka' = nlat. **nepotia* (B II, 420); — *nȅpūt* (ne *nȅput* kako je u AR) K 237 = (zbog *nepuča)* lat. *nepote(m)* a ne, kako je u AR, od pučkoga tal. *nepote* (tal. *nipote);* — *òvrata* K 391 ‚vrsta ribe' = dalm. *oruọ̑ta,* lat. *aurata* (B. II, 210), a ne od tal. *orata* kako je u AR, tako da nije „nejasno *v*"; — *pìkat* K 356* ‚ģigerica' = dalm. *fecụ́át* od nlat. *ficàtu* (ml. *figà;* B. I, 263. II, 182), a (zbog akcenta i glasa *k)* ne od tal. *fègato* kako je u AR; — *ròmijenča* K 329 ‚bakreni sud za vodu' = nlat. **ramentia;* — *sofrikat* K 390 ‚potprig', *sofriktan* K 312 ‚potprigan' = lat. **suffrictus,* **suffrigere* (tal. *soffritto, soffriggere);* — *sovrna* (sada *sòvrńa)* K 279. 353 ‚pijesak kao balast za lađu' = lat. *saburra* (tal. *zavorra);* — *žmùlić* K 222 ‚čašica' (od *žmǔo* — *žmúla,* a to je postalo od *možul, mžul* = dalm. *mezúl—mizǔ́ol,* lat. *modiolus* (tal. *moggiolo).*

115. — To su D-ćeve tuđinke za koje se sasvim sigurno, ili s velikom vjerovatnosti, može uzeti da su u dubrov. dijalekt ušle iz narodnoga dalmatskoga i latinskoga jezika i kojih se jezične pro-

[1] Pogrešan je kod Zore akcenat *nèpuča* a kod mene *nȅpūča* što se navodi u AR.

mjene mogu bar djelomice protumačiti s pomoću odnosnoga dalmatskoga ili latinskoga oblika. Naprotiv bez sumńe su došle iz književnoga latinskoga jezika, i to preko ljudi vještih tomu jeziku, riječi kakve su ove: *advokat* m. (sada *avòkāt)* K 385* = lat. *advocatus* (tal. *avvocato); — advokata* f. K 385*; — *obstakulo* K 396* ‚zapreka' = lat. *obstaculum* (tal. *ostacolo);* — pa ove riječi s grupom *kt* (tal. *tt): doktrina* K 291.* 296* (sada *dòtrīna* prema tal. *dottrina); dòktūr, -úra* K 291.* 296*; *faktura* K 341* (sada *fàtūra* prema tal. *fattura); viktorija* K 231. 292 (sada *vìtōrija* prema tal. *vittoria);* — napokon ove kod kojih je sačuvan gutural lat. prefiksa *ex-* kojega u tal. nema: *ekčelent* K 224.* 266.* 328* = lat. *excellente(m)* (sada *ečèlenat, -ēnta* prema tal. *eccellente); egzortati* K 243* (pisano ‚exortat', no ja mislim da je *x* pisano prema lat. pisańu, ali da se je izgovaralo *gz* prema tal. izgovoru lat. *exhortari,* danas *ezòrtati;* naprotiv za *ežortavam* K 428 i *ežerčit* K 228 uzeo sam izgovor sa *ž,* više prema dalmatinskom [mlet.] izgovoru, premda je i to pisano ‚exortauám—exercit', jer to govore Kotorani).

116. — Od romanskih riječi najviše ih je iz narodnoga talijanskoga jezika, a među ńima opet mnogo ih je koje su uzete iz mletačkoga[1] a ne iz toskanskoga (književnoga) govora, te su po svoj prilici, bar većim dijelom, prešle u dubrovački govor u kasnije vrijeme negoli one dalmatskoga i narodnoga latinskoga porijekla. Malo ih je, istina, kojih u to. govoru uopće nema: *bižìgati* K 355* ‚pretraživati' = ml. *bisegar* (to. *frugare); cûń — cúńa* K 256[2] = ml. *zono* a *cogno—cono* što se u AR navodi uz *zono* sasvim je druga stvar (to. *rullo).* Više je riječî kojih se oblik u oba tal. govora znatno razlikuje, pa se jasno vidi da je dubrov. oblik postao od mletačkoga: *adonka* K 190* ‚dakle' = ml. *adonca* (to. *addunque);* — *arecitati* K 190. 200 (4) (u AR krivo *arečitati)* = ml. *arezitar* (isp. Piccio 186; to. *recitare* AR); — *brikunanje* K 275 = ml. *briconar* (to. *bricconeggiare;* AR tal. *briccone);* — *bûža* K 397 = ml. *busa* (tal. *bugio* AR); — *čestjelica* (sada *čèšćelica)* K 225 = ml.

[1] Za mletački govor upotrijebio sam ponajviše postariji, ali dosada najpotpuniji ńegov rječnik *Dizionario del dialetto veneto di Giuseppe Boerio* (Venezia 1829) i, donekle, nešto stariji *Vocabolario veneziano e padovano . . . composto dall' abate Gasparo Patriarchi* (Padova 1821) i najnoviji, ali mali *Prof. Giuseppe Piccio, Dizionario veneziano-italiano, II. edizione* (Venezia 1927).

[2] Da se prištedi nešto prostora, ne navodim značeńa onim riječima što su protumačene u AR.

cestela (sto. *cestello;* AR tal. *cestella); — fagànio, -njela* (sada *-ńela)* K 350* = ml. *faganelo* (to. *fanello); — kǔń* K 295 = ml. *cugno* (lat. *cuneus* ili tal. *conio* AR); — *kustijon* K 400* = ml. *custion* (to. *questione); — skòǧati* K 206. 327 ‚naplatiti (nešto novaca)' = ml. *scoder* (to. *scuotere* ‚otresti'); — *skurtati* K 196 ‚skratiti' = ml. *scurtar* (to. *accorciare);* — pa zbog akcenta *prȉkla* K 390 ‚uštipak' = ml. *frìtola* (to. *fritèlla).*

Kod mnogih riječi mletačko porijeklo odaju završeci: 1) *-ar (-aro* sml., *-ario* to.): *òrmār, ára* K 200 = ml. *armaro* (u Padovi), *armer* (u Mlecima) (iz lat. *armarium* ili [staro]tal. *armario* AR; *armadio* to.); — 2) *arija (-aria* ml., *eria* to.): *barbarija* K 243*; — *galantàrija* K 193.* 231*; — *Garʒarija* K 188.* 190.* 430* ‚ime pozorišne družine' = ml. *garʒaria* (to. *-eria)* ‚mjesto gdje se grebena sukno'; — *mrčarija* K 261 = ml. *merzaria* (to. *merceria* AR); — *poltronarija* K 312* ‚kukavičluk'; — *ribaldarija* K 335. 366 ‚lopovluk'; — *superkjarija* K 405 ‚nasilje' = ml. *superchiaria;* ali završetak *-aria* ima i u sto.; — 3) *-ija : škrimija* S 9 ‚mačevanje' = ml. *scrimia* (to. *scrima); —* 4) *-ižati : festìžati* K 179* ‚svetkovati' = ml. *festizar* (to. *festeggiare); — amorižati* K 187.* 196* ‚ljubakati' = ml. **amorizar* (to. *amoreggiare); — fjorižati* K 401* ‚sabljom igrati' = ml. **fiorizar* (sto. *fioreggiare* ‚cvasti'); — amo ide i *kortiǧati* K 308* ‚udvarati se' = sml. *cortizar* (ml. *cortezar,* to. *corteggiare);* — 5) možebit i glagoli na *-ńati* (v. § 134).

117. — Svjedoče o mletačkom porijeklu i pojedini glasovi: 1) vokal *a : kămara* K 176 = ml. *camara* (to. *camera); — makàruo, -úla* K 241* = ml. *macaron* (tal. *maccherone* AR); — 2) vokal *e : ʒengati* S 25.* K 304* ‚hiniti' = sml. *fenzer* (ml. *finzer,* to. *fingere); — navègati* K 287* = ml. *navegar* (lat. ili tal. *navigare* AR); — *ordenati* S 224.* K 209.* 317* = ml. *ordenar* (lat. ili tal. *ordinare* AR); — *pèngati* S 16.* 126.* K 137* = ml. *(de)penzer* (lat. ili tal. *pingere* AR); — *trafegati* (sa *e* i *g)* K 297 ‚potrošiti' = ml. *trafegar* (to. *trafficare* ‚trgovati'); — amo uzimlem i prefiks *de-,* premda se nalazi i u sto.: *desponáti* K 316.* 327* ‚odrediti' = ml. *desponer* (sto. *disponere); — devèntati* K 223. 295. 364 (AR samo K 295) = ml. *deventar* (to. *di-);* — 3) vokal *i : spìčār, -ára* K 280 ‚apotekar' = ml. *spizier* (to. *speziale);* — 4) vokal *u : čùveta* K 128 = ml. *zueta* (tal. *civetta* AR); — 5) intervokalno *d* mjesto *t : incukarada* K 319* ‚vrsta slatkiša' = ml. **inzucarada* (to. *inzuccherata);* — *krepadura* K 189* (uz *krepatura* K 178.* 397*) ‚kila' = ml. *cre-*

paura iz **crepadura* (to. *crepatura);* — *levada* K 288* ‚zamah' = ml. **levada* (to. *levata);* — *munida* K 318* (uz *mùnīta* K 222. 356) = ml. *moneda* (lat. ili tal. *moneta* AR); — *provadura* K 280 ‚vrsta sira' = ml. **provadura* (to. *-tu-);* — *rudela* K 288 (2) ‚okrugao štit' = ml. *rodela* (to. *rotella);* — 6) intervokalno *g* mjesto *k*: *bragešice* K 351. 365 = (demin. od) ml. *braghesse* ([staro]tal. *brachesse* AR); — *fàtīga* K 213.* 467* = ml. *fatiga* (to. *-ca);* — 7) ml. *c* a to. *č*: *bùnaca* K 280 = ml. *bonazza* (to. *-accia);* — *cance* K 237.* 298.* 340*, *cancati* K 219 = ml. *zanze, zanzar* (tal. *ciancia, cianciare* AR); — *fẽca* K 257 = ml. *fezza* (to. *feccia);* — *(po)menacati* K 171* ‚zaprijetiti' = sml. *menazzar* (ml. *manazzar,* to. *minacciare*); — *pelicar* K 330 ‚kožuhar' = ml. *pelizzaro* (u Padovi), *pelizzer* (u Mlecima) (sto. *pellicciaro;* AR ‚tamna značeńa i postańa'); — 8) ml. *ʒ*: *ʒoja* K 275. 326 (3). 328. 375. 376. 378 (uz *ǵoja* K 197. 328) ‚juvel' = ml. *ʒogia* (to. *gioia).*

118. — Za sve dovle navedene riječi može se reći da su sigurno mletačkoga porijekla, ali ima i takih koje se također nalaze u mletačkom govoru a ne nalaze u sadašńemu toskanskom nego u starijemu, pa su u Dubrovnik do XVI. vijeka mogle stići i iz Mletaka i iz Toskane. K ovoj grupi spadaju ove riječi: *armilin* K 330* = sto. *armellino* (to. *ermellino),* ml. *armelin;* — *barižeo, -ela* K 388* ‚kapetan stražarâ' = sto. *barigello* (to. *bargello),* ml. *bariselo;* — *fameļa* K 397* = sto. *fameglia* (to. *-mi-),* ml. *famegia;* — *indivìnati* K 429 (2) ‚ugonenuti' = sto. *indivinare* (to. *-do-),* ml. *-nar;* — *kânkar, -ara* K 343 = sto. i ml. *cancaro* (to *-che-);* — *konseļ* ‚savjet' i *konseļati* K 267* = sto. *conseglio* (to. *-si-),* ml. *consegio;* — *kurdjela* K 342* (sada *kùrdelica)* = sto. *cordella,* ml. *-ela;* — *martorìžati* K 140. 232 = sto. *martorizzare* (to. *martoriare),* ml. *-izar;* — *maskar* S 217. 235. 261 = sto. i ml. *mascara* (to. *-sche-)* (arap. *masχara,* tur. *masquara* AR, ali u primorske krajeve nema sumńe da je riječ došla iz Italije); — *mistijer* K 287* ‚zanat' = sto. *mistiere* (to. *me-),* ml. *mistier;* — *mišer* K 363* ‚gospodin' = sto. *misser* (to. *me-),* ml. *missier;* — *mòrtār, -ára* K 387. 409 = sto. i ml. (u Padovi) *mortaro,* ml. *morter* (to. *mortaio);* — *nàrānčina* K 430* = sto. *narancio* (to. *arancio),* ml. *naranza* (AR grieškom *naranzo);* — *pȍnat—pônta* K 232 = sto. i ml. *ponto* (to. *punto* AR); — *pônta* K 262* *‚b)* bodac' = sto. i ml. *ponta* (to. *punta);* — *prješa* (sada *prěša)* T 266. 576 = sto. *prescia,* ml. (i to.) *pressa;* — *prozuntuoz* K 314 ‚ohol' i *prozuncijon* K 319 = sto. *prosuntuoso,*

ml. *prosontuoso;* — *ruina* K 183. 205, *ruinati* 213 ‚upropastiti' = sto. i sml. *ruina, ruinare—ruinar* (to. i ml. *rovina, rovinare—rovinar);* — *serena* H 1315 ‚sirena' = sto. i ml. *serena;* — *specija* K 281 ‚mirođija' = sto. i ml. *spezie* (to. *specie);* — *vjertu* (ak. sing.) K 233 ‚krepost', *vjertuoz* K 291 (uz *virtùōz* K 187. 311) = sto. i ml. *vertù, vertuoso;* — pristaju amo i ove riječi s prefiksom *de-: dekjarati* K 258* ‚izjaviti' = sto. *dechiarare,* ml. **dechiarar;* — *desperacìjōn, -óni* K 244*, *dèsperān* K 193.* 213* = sto. *desperazione, desperare,* ml. *-zion, -rar* (tal. *di-, di-* AR); — *dèspet* K 145* =sto. *despetto,* ml. *despeto* (tal. *dispetto* AR); — *despjačer* K 388* ‚žalost' = sto. **despiacere* (to. *dis-),* ml. *despiasèr;* — *dezereditati* K 304.* 353* = sto. **desereditare,* ml. **-dar* (sto. *diseredare,* ml. *deseredar);* — *dezvìjati* K 168.* 236.* 241* = sto. *desviare,* ml. *-iar* (tal. *dis-* AR); — i nekoliko primjerâ s prefiksom *re-: rebelati se* K 420 ‚pobuniti se' = sto. *rebellare* (to. *ri-),* ml. **rebelar;* — *remedijo* K 173, *remedijati* K 213 ‚popraviti' = sto. i ml. *remedio,* **remediare, -diar* (to. *ri-);* — *repozati* K 281. 356 ‚počinuti' = sto. *reposare* (to. *ri-),* ml. *-sar;* — *reprenǵati* K 324 ‚ukoriti', *reprensijon* K 180 ‚ukor' = sto. *reprendere, reprensione* (to. *ri-, ri-),* ml. **reprender (represo);* — *resolvati (se)* K 304. 327. 325 ‚odlučiti se' = sto. *resolvere* (to. *ri-),* ml. **resolver;* — *respet* K 394, *respetati* K 399 ‚poštovati' = sto. *respetto,* ml. **-eto,* sto. **respettare* — ml. *-etar* (to. *ri-, ri-);* — *retìrati se* K 379. 393 ‚uzmaći' = sto. **retirare,* ml. **-rar* (to. *ri-);* — *reverencija* K 310 ‚poklon' = sto. *reverenzia* (to. *riverenza),* ml. *reverenza.*

119. — Napose napokon uzimļem D-ćeve talijanske tuđinke koje potječu doista iz toskanskoga govora, ali pretpostavļaju oblike što su bili u starije vrijeme obični u tome govoru a sada se više ne upotrebljavaju ili su se, izuzetno, sačuvali samo u govoru prostoga naroda. To su ove: *barbaćep* K 257 = *barbachieppo;* — *dìlikān* K 341* = *dilicato* (sada *de-);* — *faļati* K 387* = *fallare* ‚mańkati' (sada ‚pogriješiti'); — *kolora* K 251. 276. = *collora* (sada *-lle-);* — *kondenati* K 296* = *condennare* (sada *-dann-;* AR lat. *condemnare);* — *konfalun* K 397* ‚barjak' = *confalone* (sada *gon-);* — *kortižana* K 269.* 296*, *kortiǵana* K 276* ‚kurtizana' = *cortigiana;* — *lîjer* — *lijèra* K 131 = *lirio* (grč. *λείριον* AR); — *litere* f. pl. K 237 ‚nauka' = *litere (literario);* — *malankunija* K 377.* 397*, *malankonik* K 376* = *malanconia, -nico* (sada *me-);* — *navao* (sada *nâvō)—nâvla* K 280 = *naulo* (sada *nolo;* AR lat. *naulum);* —

pànāta K 170* = *panata; — partičìpati* K 330* ‚saopćiti' = *participare* (sada *-te-); — (na) prepozit* K 218. K 249. 382 ‚à propos' = *preposito* (sada *pro-); — soličitati* K 391 ‚poticati' = *sollicitare* (sada *-lle-); — suspet* K 327. 376 ‚sumńa' = *suspetto* (sada *so-); — valentižija* K 193 ‚vaļanost' = *valentigia; — veska* K 433 ‚ļepak' = *veschio* (sada *vi-).*

Od romanskih, ponajviše talijanskh tuđinaka spomińane su dovle samo one što pokazuju kojim su putom dolazile u Dubrovnik, a inače ńihov je broj u D-ća mnogo veći. Za ńih treba istaći dvije stvari: prvo, malo je koja od ńih prešla iz Dubrovnika, odnosno uopće iz Primorja u naše krajeve koji su podaļe od mora; a drugo, one se kod D-ća, kako se vidi iz citatâ, nalaze gotovo sve u komedijama, gdje se govori običnim domaćim jezikom, a malo koja u ozbiļnim pjesmama kojih je jezik „knìževan". I tako (talijanske) tuđinke postaju također jednom karakterističnom osobinom D-ćeva proznoga jezika (isp. § 108—110), što dabome zavisi odatle što predmeti ozbiļnih pjesama nisu tražili da se uzimļu talijanske tuđinke, pa tako na pr. *Pjesni ļuvene* (br. 1—24) imaju samo 2 tal. riječi: *ģiļ* I$_ļ$ 19, 24 i *lir* I$_ļ$ 2, 11. 3, 15, — ako ovu drugu ne računamo u grčke, — pa 2 grčke *(lipsati* I$_ļ$ 17, 5 i *drum* 24, 3) i 1 ńemačku *(tanac* I$_ļ$ 5, 24 i *tanačac* I$_ļ$ 3, 20. 24, 8).

120. — Uz taj veliki broj talijanskih riječi, što se ima pripisati vrlo jakomu kulturnomu uticaju Italije na Dubrovnik, vrlo je malen broj riječî koje su stigle u Dubrovnik iz drugih jezika a ostale su u granicama u kojima su otprilike ostale talijanske. Ima prije svega nešto malo grčkih, koje su možda još iz vremena kada je Dubrovnik bio pod bizantskom vlasti (do g. 1205): *gòstara* K 276, *gòstarica* K 139 = novogrč. *γαστέρα; — har* f. (i odatle *hâran* itd.) H 791. 887 = *χάρις; — kòmārda* K 191. 200 = sredńogrč. *καμάρδα; — maďionica* H 2397, *zamaďijan* K 304 = *μαγία; — perivoj* H 2142 = novogrč. *περιβόλι; — pêrpera* (griješkom *pèrpera* AR) S 213. K. 338 = *ὑπέρπυρον,* ali sigurno preko dalm. **perpero; — poklisar* H 2222* = *ἀποκρισιάριος; — pŕćija* K 166 ‚miraz' = sredńogrč. *προικίον; — zȁhara* K 199. 208 ‚vrsta poslasticâ' = novogrč. *ζάχαρη;* — naročito pak dubrovački ‚parac' (zaštitnik) *sveti Vlâsi* (sada sv. *Vláho)* K 268 = *Βλάσιος* (pa zato sa *v* i *s,* dok je od lat. *Blasius* postalo *Blaž); —* u grčke tuđinke broje se u AR i ove dvije: *bastah* K 140 = *βάσταξ* i *bumbačic* K 241 kao demin. od *bŭmbăk* = sredńogrč. *βαμβάκιον,* sredńolat. *bam-*

bacium, tal. *bambagio*, ali prije svega u oba slučaja po novogrč. izgovoru očekivali bismo za *β* u nas *v*, a onda od (*βάσταξ* ak. sing.) *βάσταγα* opet na kraju *g* a ne *h*[1] a na kraju druge i *ć* – *č* i *ž* – *ǵ* ali nikako *k;* zato ja mislim da su obje riječi došle iz Italije (zato u obje *k-)*, a druga od nekog sredńolat. ili dalm. oblika sa *k* na kraju.

Par riječî ima i iz ńemačkoga jezika: *grîntav* K 191, a to od *grînta* = starovisokońem. *grint;* — *herceg* K 432* = *Herzog;* — *stàglīn, -ína* K 134 ‚češļuga' = *Stieglitz*, uzevši možda završetak tal. imena *cardellino;* — *špotati se* K 364 ‚rugati se, šaliti se' = *spotten;* — *tanac, tanca* Ļ 5, 24. S 120. V 159 ‚ples, igra', *tancati* V 131 = *Tanz, tanzen;* — u *Dundu Maroju* Dubrovčanin sluga Nijemca kaže *trink ide* K 281 ‚pije se' i *brinc ide* 282 ‚napija se': prvo je dabome *trink'* ‚pij', a drugo će biti okrńeno od *bring' dir's* (tebi prinosim) ‚nazdravļam ti', od kojega je postalo tal. *brindisi* ‚zdravica'. — I jedna je maǵarska riječ *rusag* H 1400 ‚zemļa, narod' = *ország.* Riječî ovoga sjevernoga izvora bilo je u Dubrovniku, pa ima i dandanas, vrlo malo, jer Dubrovnik nije nikada bio pod direktnim kulturnim uticajem ńemačkim ni maǵarskim, te je samo po koja riječ do ńega dopirala preko Hrvatske i Bosne.

U kulturnom pogledu nisu Dubrovčani ništa primali ni od Turaka, pa zato je i u dubrov. govoru vrlo malo turskih tuđinaka, osim nekih što su prodrle u sve krajeve našega naroda i, specijalno kod D-ća, osim nekih što ih, više za šalu, govori ‚Turčin' u *Mandi.* Navodim zato samo ovo nekoliko riječî: *aba* K 329* = *aba;* — *aferin* K 315.* 438* = *aferin* (samo *aferim* AR); — *baš* K 312* ‚poglavar' = *baš* ‚glava'; — *đidija* K 194* (2). 265* = *gidi;* — *ǵimrijati* K 280* ‚živjeti kao *ǵimrija'* a ovo = *gimri* ‚siromah'; — *hasas* S 36. 37 (2) ‚kapetan noćne straže' = *Hasasin*[2]; — *mojemun* K 256 i *mojemuča* K 257 = *majmun;* — *muzuvijer* K 361* = *müzévvir*, i odatle *muzuvijeriti* K 367.*

121. — Vrlo su interesantne napokon one riječi koje su po svoj prilici tuđinke, ali se ne zna iz kojega su jezika uzete; i tih ima u D-ća nekoliko: *bačkio, -kjela*[3] K 145. 387 ‚maļ kojim se nabija kudjeļa' = može biti od novogrč. *φάσκελον* ‚zvrčka' AR, ali ni oblik ni značeńe ne pristaje, pa bi trebalo pretpostaviti tal. riječ na

[1] U Pucića *Срп. спом.* I, 77 *бастаке* je pogreška mjesto *бастахе* kako je u Stojanovića I, 403.

[2] Isp. Jagićev *Archiv* XXXI, 478/79.

[3] Daničić u AR piše *bàčkio* — *bačkijèla*, ali ja mislim da će prema Stulićevu pisańu *hacskio* — *bacskjela* drugi slog biti kratak.

*-ello (*baccichello?); — bestro* K 287.* 403* ‚nekakav usklik u čudu'; — *bort* (?): *u bortijeh* K 226* ‚nekakav nakit na haljini' = tal. *bordo* ‚rub' ? — *bulin : izrizikati bule i bulin* K 295: biće sigurno od tal. *bolla* ili *bulla* i *bolino*, ali ne pristaje ni jedno značeńe što mogu imati te tal. riječi; — *felak—feoka* (?): *kao njeki ki su u feocijeh upengani* K 430; — *gàrbiješ, -ijèša* K 432*; — *gẽra* K 390*; — *grińa* T 831. K 193; — *kuf* K 148* ‚labud' = tal. *gufo* ‚jejina' ili tur. *kugu—kuh* ‚labud'? AR; Vaillant[1] ima pravo da nije vjerovatno ni jedno ni drugo, ali ni ńegovo tumačeńe iz grč. *κύκνος* preko dalmatskoga **kuknu* ne zadovoljava; — *munčjela*[2] K 200 itd. ‚nekakav zemljani sud': mislim da bi to moglo biti tal. *monicella* ili *monacella*, kako narod u Toskani zove sud u koji se metne nešto žerave, pa se ńim zimi grije krevet (zovu ga i *prete);* — *ohšubra* V ž12. K 138. 139 ‚papuča': od neke romanske riječi koja je za naše *hš* (iz starijega *kš)* imala *ks;* — *pańula* K 355 (2)* ‚neka skupa roba, koja se spomińe uz zlato'; — *pasalijer* K 401.* 402* ‚drzak momak' : u vezi s ladinskim *pasler„* lat. *passer* ‚vrabac'? — *pocjelica* K 293 ‚ženska kapa': kao i tal. *fazzuolo* od novolat. *faciale* ‚ubrusac' AR — slabo vjerovatno; — *punduriļa* K 133 ‚neko loše piće', isp. u Nalješkovića *punduriļa mješte vinca (Stari pis. hrv.* V, 242); — *romazin* K 174. 179 ‚zavor na vratima', ima ga i Stulić; — *sìčija* ‚sušica' a odatle *usičijati* K 242 ‚dobiti sičiju': neće biti u vezi sa praslav. *(suhъ) syhati* kao naše *sušica* nego od nekog dalmatskog oblika, isp. dalm. *secioira* ‚suhost' (B. II, 222); naše *sučija* (u Dalmaciji) po svoj prilici udešeno je od *sičija* prema *sušica;* — *smůdūt* K 348 ‚vrsta ribe': može se isporediti iz slav. jezika samo naše *smud* koje Daničić (*Основе* 64) broji također među tuđinke; — *spik* K 139 ‚nekakav ženski nakit' ? — *striļa* K 242 ‚đavolica' (?): ima tal. riječ *striglia* koja oblikom potpuno odgovara, ali znači ‚željezna četka za velike životińe'; — *šticati se* K 309, *štincati se* K 440 ‚ukloniti se': ni to neće biti tal. *stizzarsi* ‚naljutiti se', jer se značeńe preveć razlikuje; — *štòpela* K 177 ‚fina papuča'; moglo bi biti od tal. **staffella* kao deminut. oblik od *staffa* ‚stremen', ali toga oblika u tal. jeziku nema; — *tamaša* K 357 ‚šala' i odatle *tamašiti* T 1018 ‚šaliti se': ima oboje i Stulić, koji se za glagol pozivlje na D-ća; — *tartara* K 139 (4) ‚neko slatko

[1] *Revue des Études slaves* IX, 270—271.

[2] Ima pravo Maretić što je u AR napisao *munčjela* mjesto *munčela*, kako sam ja štampao u Rańin. zborniku str. 180; to najsigurnije potvrđuje pisańe мѣнчиела u Dubrov. lekcionaru (v. moj spis *Бернардинов Лекционар* str. 90 pod *kamenica*).

jelo': neće biti u vezi s tal. *torta*, jer je odviše daleko jedno od drugoga; — *torala* kruha K 367, u Stuliću *toralica* ‚hlebac u obliku prstena'; — *zetenin* K 329 (3) ‚neka tkanina za ženske haljine'.

122. — Ove su tuđinke, prelazeći iz svoje zemlje k nama, u dosta širokom opsegu mijenale svoj oblik a katkada i svoje značenje. Za općeslav. osobinu da tuđe neakcentovano *a* bude *o* imamo u D-éa nekoliko primjera: *kòmīn, -ína* K 309.* 420* = lat. *camìnus* ili tal. *camìno*; — *kopun* K 222 (uz *kapun* K 229. 280. 358, *kapunić* 282, i sada *kàpūn, -úna*) = *cappóne*;[1] — *ogrestija* K 314.* 371* = ml. *agrèsta*, to. *agrèsto* ‚vrsta kiselog grožđa i vina' (isp. u AR *ogresta*); — *okordati* K 327.* 344* (uz *akòrdati* K 180*) = *accordàre*; — *ormanica* K 378* ‚oružana lađa', od *ormati* = *armàre* ‚oružati'; — *ròmijenča* K 329 = nlat. **ramèntia*; — *sovrna* K 279. 353 = *zavòrra*; — *sparožina* K 302 augm. od *spàrog* = *spàrago*; — *tòvijerna* K 267 = *tavèrna*. Tal. *a* prometlo se u naše pomično *a* u ova 2 primjera: *katànac, -ánca* K 256 = to. *catenàccio*, ml. *cadenàzzo*; *stômak—stômka* K 193 = *stomaco*. Vrlo rijetko biva od tuđega *a* što drugo: *mȉjendeo, -ela*, a odatle *mijendelak, -deoka* K 208 = sto. i ml. *mandola* (ili ńem. *Mandel* AR); — *demaškin* K 238.* 329* ‚damast' = (drappo) *damaschino*, a nije sigurno u vezi s našim *demeskija—demeškińa*; — *asisin* K 361*, *ašisin* 361.* 385*, *ašišinati* 385* (uz *asàsīn* K 230.* 253*, *asašin* 239*, *ašašin* 205*) = *assassino*, s asimilacijom drugoga *a* na *i* što je za ńim, ali bi moglo biti i u vezi s imenom *Hasasin—Hašišin*, odakle je i tal. *assassino*.[2]

123. — Od tuđega vokala *e* često biva *ě*, to jest *je* ili *ije* (a *i* pred *o*), naročito u tal. završetku *-ello, -ella*: *čestjelica* (sad *čèšćelica*) K 225 = ml. *cestela*, sto. *cestello*; — *fagànio, -njela* (sada *fagàńela*) K 350* = ml. *faganelo*; — *gramandionik* K 410* = od *gramandio, -djela*, tal. *grimaldello*, AR; — *karàtio, -tjela* (sada *karàćela*) K 298* = *caratello*; — *kàštio, -štjela* (sada *kàšćela*) K 228* = *caratello*; — *kurdjela* (sada *kùrđelica*) K 342* = sto. *cordella*, ml. *cordela*; — *srdjela* (sada *sȓđela*) K 338 = *sardella*; — amo se može uzeti i *gambjelot* K 314.* 315* = sto. *giambellotto* ‚fina tkanina'; — *žùdio, -djela* (sada *žùđela*) K 176 pretpostavlja tal. **giudello*,

[1] Odavle dalje gdje nije naznačen jezik iz kojega je uzeta odnosna riječ, to se razumije da je uzeta iz talijanskoga (toskanskoga) književnoga jezika.

[2] Jagićev *Archiv* XXI, 478; oblik *ašišin* ima i Dubrov. zbornik od g. 1520, str. 4 (XXI, 18).

pa *bačkio, -kjela* (v. str. 223). U drugome redu od *e* biva *ě* pred *r* i *n* u zatvorenom slogu: *fȉjersa* ‚brazgotina' = sto. *fersa*, to. *sferza* (tal. *sfregio?* AR), a od toga *fjèrsati* K 388*; — *gùstijerna* (v. str. 216); — *mijendelak* (v. str. 225); — *mȉjentovati* H 1721. K 249. 343 = *mentovare;* — *plakijer* (v. str. 216); — *ròmijenča* (v. str. 225); *tòvijerna* (v. str. 225); — *vjertu* (v. str. 221). Inače se rijetko nalazi *ě* mjesto *e : bjestija* K 168. 388. 400 (uz *bȅstija* K 295.* 300*) = *bestia;* — *funjestra* = *finestra; pijena* K 330* (uz *pena* K 374*) = *pena.*

Ima pak nekoliko primjerâ gdje se *e* pretvara u *i : armilin* K 330* = sto. *armellino;* — *furistijer* K 190* = *forestiere;* — *ǵiļoz* K 302.* 388* = *geloso* i odatle *ǵiļozija* K 393* ‚žaluzija'; — *ǵintio* K 324* = *gentile;* — *kanǵìlijer* K 418.* 421.* 422* = *cancelliere;* — *mùnīta* K 198. 356 = lat. ili tal. *moneta;* — *pridikati* K 238 = lat. *praedicare* ili tal. *predicare,* ali tu je po svoj prilici uzeto dubrovačko *pri-* mjesto *prě-* (v. str. 136); — *rigulet* K 139 = *regoletto*[1]; —*zibilin* K 329. 335 = *zibellino;* — naprotiv sačuvano je *e* u *pez* K 179.* 229* = *peso,* dok je sada *pîz* i *pìzati;* možda je gdjegod nastala asimilacija na bližńi slog sa *i,* na pr. kod *armilin, zibilin.* Ne može se pak misliti da se je u ovim primjerima *e* prometlo u *i* zato što je *e* (u to.) u neakcentovanom slogu usko, približavajući se glasu *i,* jer ćemo odmah vidjeti da se u drugim primjerima neakcentovano *i* pretvara u svakako širi glas *e.* — Možda je nastala asimilacija i u ovim primjerima: *katànac* K 256 = *catenaccio;* — *tântati* K 332 = *tentare;* — *tàraca* K 452 = *terrazza.*

124. — Još je više promjenâ kod vokala *o,* ali one idu gotovo bez izuzetka jednim istim smjerom da se *o* mijeńa na *u.* Osim toga imamo poznati primjer *Jàkīn, -ína* K 268* = lat. (i tal.) *Ancona,* gdje je od završetka *-ōna,* bez sumńe preko *-ūna,* postalo *-īn,* pa (asimilacijom?) *salac* K 128. 146. 339, i odatle *salacati se* K 189. 363 i *salačȉv* 293. 331, uz *solac* K 174 (2). 189 = *sollazzo, sollazzarsi,* a onda *Fjerenca* K 260* itd. = *Fiorenza,* za koji oblik ja nemam drugoga tumačeńa nego da je po starome zakonu *o* poslije *j* postalo *e.* Za običnu promjenu *o* > *u* ne može se uhvatiti nikakvo pravilo, osim što se može kazati da ona redovno biva kod muških imenica na *-one* i *-ore,* pa zato imamo na pr. *bàlūn, -úna* K 388* = *ballone;* — *bȍkūn* K 142 = *boccone;* — *kàntūn, -úna* K 275* =

[1] Skok u *Rešetarovu Zborniku* 429—432.

cantone; — invèntūr, -úra K 296 = *inventore; — kòlūr, -úra* K 390* = *colore; — tradìtūr, -úra* K 182. 192 = *traditore.* Ali ženske imenice na *-one,* ako zadržavaju isti rod te ulaze među naše ženske osnove na *i,* zadržavaju bez promjene i *o,* na pr. *devocìjōn, -óni* K 238* = *devozione; — generacìjōn, -óni* K 190* = *generazione; — imaginacìjōn, -óni* K 212* = *immaginazione;* ali ako ovaka riječ, izuzetno, prede k muškim imenicama, onda ona ima i *u* mjesto *o: kolacijun* K 199* = *colazione.*

Izvan tih događaja nalazi se *u* za tal. *o* u ovim primjerima: *argument* (sada *argùmenat, -mēnta)* K 260* = *argomento; — brikunanje* K 275 = ml. *briconar* (to. *bricconeggiare); — bùnaca* K 280 = ml. *bonazza* (to. *bonaccia); — cokula* K 139 = *zoccolo; — cûń — cúńa* K 256 = ml. *zono; — dunižati* K 177. 203. 207 = sml. *donizar* (sto. *donneggiare); — dùzīna* K 280 = *dozzina; — furistijer* K 190* = *forestiere; — gŭčula* K 403 (sada ‚guša') i *gočula* K 205 = *gocciola; — gùveran, -ērna* K 243* i *guvèrnati se* K 145. 183 = *governo* i *governarsi; — îzula* K 401* i *izulan* K 288 (2)* = *isola* i *isolano; — korunica* K 141 demin. od *koruna* = *corona; — kúda* T 846* = *coda; — kumpàńija* K 384.* 386* uz *kompańija* K 200* = *compagnia; — kurdjela* K 342* = sto. *cordella; — lùmbārda* K 222. 410 = *bombarda; — Lŭža* K 387* = *loggia; — malankunija* (i *malankonija)* K 397* = sto. *malanconia; — mirakulo* (sada *mìrākuo)* K 259* = *miracolo,* ako nije od lat. *miraculum; — mùnīta* K 198. 356 = lat. i tal. *moneta; — mŭo — múla* K 398* = *molo; — nàmurān* K 213. 232 pas. particip od *namùrati se* = *innamorarsi,* odatle (kao da je *na-* predlog) i *smurati se* V 340. K 226. 384; — *perikulo* (sada *pèrīkuo)* K 190* = *pericolo,* i odatle *perikùlati* K 207.* 235* = *pericolare,* ako nije od lat. *periculum* i *periculari; — pŭč* K 329 = *pozzo,* ako nije od lat. *puteus; — rudela* K 288 (2) = ml. *rodela* (to. *rotella); — rûsa* K 153. 244 = dalmat. *rosa* (v. str. 217); — *skapùlati* K 201 = *scapolare; — tavula* K 314 = *tavola* (uz *tabula* K 315 = lat. *tabula); — tavulijer* K 337 = *tavoliere; — tramùntāna* K 367 = *tramontana; — triunfati* K 391, *trunfati* K 361. 367, *trumpati* K 362 = *trionfare; — Tùdešak, -ška* K 273 = sto. *Todesco.* — Za neke se od ovih primjera lako razumije kako su došli do svoga *u: brikun(anje), cuń, kumpańija, kurdjela, lumbarda, tramuntana, triunfati* imaju *u* < *o* pred likvidnim glasom u zatvorenom slogu, u kojemu se je položaju *u* moglo lakše razviti; ali za ostale riječi ne može se reći da se

*

ńihovo *u* razvilo od tal. (tosk.) zatvorenoga *o :* to bi doista moglo vrijediti za većinu slučajeva, to jest za sve one gdje tal. *o* nije akcentovano, jer je *o* tada uvijek usko, — nego ono nekoliko riječi kod kojih u tal. akcenat pada na *o* mogu imati usko, ali i široko *o :* usko je u *códa, gócciola, pózzo,* ali je široko u *lòggia,ròsa.*

125. — Ostali se vokali slabo mijeńaju. Za *i* ima 2 primjera gdje se u završetku *-ir* mijeńa na *ě* (isp. str. 142): *lȉjer* K 131 = sto. *lirio,* i *muzuvijer* K 361* = tur. *müzévvir.* Kako pak od *e* može da bude *i,* tako može obratno i od *i* postati *e : bèškot* K 287* = *biscotto;* — *deferencija* K 253* = sto. **differenzia* (to. *differenza);* — *menestrati* K 161.* 207* = sto. *minestrare;* — *òblegān* K 217.* 233*, pas. particip od *oblègati* = *obbligare;* — *pestuleza* K 391.* 393 (2)* = *pistolese;* — *rȅmeta* T 159. K 128 = *(e)remita;* — *reuškati* (sada *rebȕškati)* K 231. 334 = *riuscire;* — *začèlati* K 233 = *vacillare.* U *gramandionik* K 410 pak prvo je *a* postalo od *i* = *grimaldello.*

Uz već spomenuto *Jakin,* što pretpostavlja stariji stepen *-ūn-* < *-ōn-* (v. str. 226), za vokal *u* može se još navesti *mîr—mira* S 43.* H 87* = lat. *mūrus,* tal. *mūro;* — uz *purgàtorijo* K 173 ima i *porgatorijo,* ali ovo drugo govori Kotoranin; — *bàraška* K 442 = *burrasca* (ili ml. *borasca?),* s asimilacijom prvoga vokala na drugi? — *bòfūn, -úna* K 353* = *buffone,* s disimilacijom od **bufun?* — Od diftonga *au* pretvara se *u* u *v : òvrata* K 391 = lat. *aurata;* — *navao* (sada *nâvō)—nâvla* K 289 = sto. *naulo;* diftonag *uo* sažimlje se pak u *ū : picikaruo, -ula* K 280* = sto. *pizzicaruolo.*

Kada je u kojoj tuđinki vokalno *r,* ono postaje od grupe *r* + *vokal* ili *vokal* + *r : pŕćija* K 166 = novogrč. *προικίον;* — *tŕpeza* K 141 = grč. *τράπεζα;* — *pržon* K 309 ‚tamnica', *pržon* i *prgon* K 395 ‚tamničar' = *prigione;* — *krmizin* (bolje nego *karmizin)* K 329* = *cremisino* i *chermisino;* — *mrčarija* K 261 = sto. **merciaria* (to. *merceria,* ml. *merzaria);* — *mŕnār, -ára* K 325 = *marinaro;* — *srdjela* (sada *sŕdela)* K 338 = *sardella;* — *sovrna* (sada *sòvrńa)* K 279. 353 = *zavorra,* pretpostavlja oblik **savorna* s disimilacijom grupe *rr* na *rn.*

Sasvim rijetko se gubi koji vokal: za *čȅrsa, kutao, pŕkla, strańak, žmȕlić* v. str. 217; osim toga spada amo: *letuarijo* K 282* = *elettuario;* — *nàmurān* K 213. 232 = *innamorato,* prema kojemu je pak načińeno *namoroz* K 177 (uz *amoroz* K 187*) ‚ljubavnik' i *namuroza* K 270* ‚ljubavnica'; — za cijeli slog je skraćeno *pantufa*

K 139* = sto. *pantufola* (to. i ml. *-to-*), koje nije pogreška, jer isti oblik ima i Nalešković. — Isto se tako rijetko dodaje nov vokal: za *arecitati* prema tal. *recitare* v. str. 218; — *kolajina* K 275* = *collana;* — *mojemun* K 256 i *mojemuča* 257 = tur. *majmun.* — Za *a* koje se razvija u konzonantskoj grupi na kraju riječi v. str. 143.

126. — Od konzonantâ najviše su izloženi promjenama sibilantni i palatalni. Od prvih (muklo) *s* se često mijeńa u *š*, i to ponajviše kada se nalazi pred kojim eksplozivnim glasom, to jest pred *k — p — t : a) sk: bandeškati* K 358* = *bandire—bandisco;* — *bàraška* K 443 = *burrasca;* — *bazilišk* K 352* = *basilisco;* — *bèškot* K 287* = *biscotto;* — *demaškin* K 238.* 329* = *damaschino;*[1] — *maškar* K 430, *maškarata* K 165 (2). 169 uz *maskar* S 205. 217. 261 = sto. i ml. *mascara;* — *Moreška zemļa* K 361* = *moresca;* — *pateškati* K 358* = *patire—patisco;* — *reuškati* K 231. 339 = *riuscire—riesco;* — *škȃtulica* K 139 = *scatola;* — *škìvati* K 359 = *schivare;* — *škrimija* S 9 = ml. *scrimia, škrimati se* S 8. K 391 = sto. *scrimire;* — *škrìvān, -ána* uz *skrivan* K 287 = *scrivano;* — *škòļ—škòļa* T 154. H 2438 = *scoglio;* — *škud* K 197 = *scudo;* — *toškano* K 273 = *toscano;* — *Tùdešak, -ška* K 273 = sto. *Todesco;* — *b) sp: ošpedao* (sada *ošpèdō*), *-ála* K 219*. 243* = *ospedale;* — *špa[l]mata* K 348 = *spalmata;* — *c) st : kàštio,- štjela* (sada *kàšćela*) K 228* = *castello;* — *štomak* K 280 uz *stômak* (sada samo tako) K 193 = *stomaco;* — *štropìjati* S 4. 53 = *stroppiare;* —*voštarija* K 267 itd. = sto. i ml. *ostaria;* — *šticati se* K 309 i *štincati se* 440 = ? — *štòpela* K 177 = ? — Nego dosta često ostaje *s* u istim prilikama bez promjene, na pr.: *a) sk: fresak, -ska* (sada *frȅšak, -ška*) K 295.* 356* = *fresco;* — *skapùlati* K 268 = *scapolare;* — *skàrtati* (sada *škàrtati*) K 278 = *scartare;* — *skrińa* K 206. 262 = *scrigno;* — *skȕla* K 177 itd. = lat. *scŏla;* — *b) sp: spȉlica* K 142 = novogrč. σπηλιά; — *c) st: kòstati* K 275 = *costare;* — *stampa* (sada *štȃmpa*) PI 3 = *stampa;* — *stokata* K 395 = *stoccata.*

Gdje inače može da bude u tal. jeziku glas *s*, to jest pred i među vokalima i poslije *l — n — r*, tu se vrlo rijetko *s* mijeńa na *š : asašin* K 239*, *ašašin* 205* uz *asàsīn, -ína* 230.* 253* = *assassino;* — *bašije* K 273*, kompar. od *baš* (sada *bȁšet*) = *basso,* i odatle

[1] Budmani uzimļe u AR da je oblik *dèmašak,-ška,* koji se govori u Dubrovniku, uzet od tur. *dimešk,* ali baš ovaj oblik *demaškin* pokazuje da je riječ tal. porijekla.

abašati K 428* = *abbassare;* — *bragešice* K 351. 365, demin. od *brageše* = ml. *braghesse* (sto. *brachesse);* — *mišer* K 263* = sto. *misser,* ml. *missier;* — *oršu* K 191.* 208.* 234* itd. = *orsù.* — Vrlo se rijetko nalazi i *s* gdje mu se ne bismo nadali: *česar* K 269, gdje svi dubrov. pisci koji dobro razlikuju *s* od *z* (sve do Ić. Đurđevića i Stulića) imaju baš tako sa *č* i *s*, što je čudno, jer kad bi to bilo dalmatsko *s* kao kod *rûsa* (v. str. 217), onda bismo očekivali *ke-* mjesto *če-*, a ako je to tal. *cesare* (t. j. *čezare),* onda se ne razumije otkuda je *s* mjesto *z*, ali isp. malo dalje *skûša—skûža.* Nerazumljivo je i *s* u *sovrna* K 279. 353 = *zavorra,* možda je ostalo od lat. *saburra;* naprotiv u *sveti Vlasi* K 268 zadržano je iz grč. *Βλάσιος.*

Zvučno *z*, koje u tal. jeziku može biti samo među vokalima, isto se tako rijetko mijeña na *ž* kao što, u istome položaju, *s* na *š*: *bižigati* K 355* = ml. *bisegar;* — *bûža* K 397 = ml. *busa* (tal. *bugia* AR); — *mûžik* K 291* i *mûžika* K 128 = *musico, musica;* — *ùžati* K 291. 351 i odatle *ùžänca* K 236 = *usare, usanza.* — Neobično je što prema tal. *scusa* (t. j. *skuza)* ima i *skûža* K 305 i *skûša* K 247; to bi bila kao paralela za *česar* < *cesare* (čezare). — Za *ežerčit* i *ežortavati* v. str. 218.

127. — Za palatalizaciju glasova *s* — *z* moglo bi se na prvi mah pomisliti da joj uzrok treba tražiti u izgovoru mletačkoga dijalekta u kojemu se ti glasovi izgovaraju gotovo kao *ś* — *ź;* nego kad se vidi da ta palatalizacija biva gotovo samo pred eksplozivnim glasovima, gdje i u domaćim riječima to isto biva *(škropiti, špica, oštar* itd.), to će prije biti da su se za tim domaćim riječima povele i ove tuđinke, premda u pojedinim slučajevima može biti da je naš narod to „mletačko *s*" čuo kao *š*.

Sibilantne afrikate *c* i *ʒ* redovno ostaju bez promjene, samo što treba paziti da kod nekoliko tal. riječi naši oblici imaju ta dva glasa mjesto toskanskoga *č—ǵ*, jer su k nama došle iz mletačkoga dijalekta (v. str. 220). Zato i kńiževna imena *Grecija* H 965.* 2517* i *Tracija* H 29. 2447 imaju *c*, jer su došla u Dubrovnik preko Mletaka; naprotiv za *salčica* K 280 (to. *salciccia)* treba pretpostaviti ml. **salcizza.* Glas *ʒ* očekivali bismo i u *žăhara* (danas tako uz *ʒăhara)* K 194. 208 = novogrč. *ζάχαρη*, pa u *‚intromeciajmo se'* K 305, koje se ne može drukčije čitati nego *intromecajmo se,* dok bismo prema sto. *intermezzare (*intromezzare)* za tal. zvučno *zz* očekivali u nas *ʒ*. Prema dubrov. izgovoru je naprotiv *Jòʒef* K

399* = lat. *Joseph;* — *spênza* K 211 = *spesa;* neobično je pak *z* u *zubun* K 365 (u Vuka *zubun*), ali ako je postalo od tal. *giubbone*, može se pretpostaviti ml. oblik *zubon* sa *z;* — ne zna se odakle je *z* u *zetenin* K 329 = ? — Mjesto tal. *z* imamo *č* u *čafran* V 7. K 315 = ml. *zafran* (to. *zafferano*).

128. — Zamršene su prilike kod refleksa tal. palatalnih i palatizovanih glasova, izuzevši tal. *š* koje ostaje bez promjene, samo što kod *lišencija* K 238* (uz *ličencija* K 251*) = sto. *liscenzia* naše *š* odgovara tal. glasu *č*. Redovno bez promjene prelazi i glas *č*, nego on može biti i drugog porijekla; može naime odgovarati i glasu *c* (tal. *zz* — *z*): *pẽča* V 16. S 176. K 280 = *pezza;* — *pũč* K 329 = *pozzo;* — *spičār, -ára* K 280 = ml. *spizier* (sto. *speziale*); — može se iz govora Kotoranâ navesti *bolanča* K 267. 397. 398. 399 = ml. **balanza;*[1] — a vrlo je neobično *č* u *čavao* (sada *čāvō*)—*čāvla* K 391 = sto. *chiavo*, jer bi normalni refleks tal. *chi-* imao u nas biti *ć-* a ne *č-*, valjada je neka promjena nastala već u tal. dijalektu iz kojega je ta riječ k nama došla.

Raznoličniji su refleksi tal. glasa *ǵ;* istina, ponajviše i on ostaje bez promjene, ali dosta često nalazimo mjesto ńega glas *ž*: *Lũža* i *lòpiža* već je spomenuto (v. str. 217) a tako i glagolski završetak *-ižati* koji se donekle miješa sa *-iǵati* (v. str. 219) i *kortižana* uz *kortiǵana* (v. str. 221), pa *pržon* uz *prǵon* (v. str. 228); amo idu još *barižeo, -ela* K 304.* 311.* 388* = sto. *barigello*, ml. *bariselo;* — *karižica* K 365*, demin. od *kariǵa* = nlat. *carisia;* — *valentižija* K 193 = sto. *valentigia;* — *žigant* V 126. 343. K 179 = *gigante;* — *Žùdio, -djela* (sada *-đela*) K 176 = to. *Giudeo*, sml. *Zudio*. Bila bi vrlo jednostavna stvar kad bi u svim tim prilikama u ml. dijalektu bilo *z* mjesto *ǵ* u toskanskom, jer bi se naprosto moglo reći da je, kao još u nekim slučajevima (v. str. 230), od ml. *z* postalo naše *ž;* ali nije tako: *loza, -izar, zigante, Zudio* imaju u tome dijalektu afrikatu *ʒ*, koja bi se, palatalizacijom, u nas prije prometnula opet u afrikatu *ǵ* negoli u prosto spirantno *ž*. — Sasvim izuzetno može mjesto tal. *ǵ* biti i *j*: *judicijo* K 290* = *giudizio;* — *konjura* K 258* = *congiura;* kako su to dvije više književne riječi, to su sigurno izbačene prema lat. izgovoru (*iud-, conjur-*) od dvojice što hoće da učeno govore.

Glas *ǵ* može i inače biti gdje mu se ne bismo nadali: *àraǵān* je već spomenuto (v. str. 217), a u *kanǵìlijer* K 418*, s demin.

[1] Isp. moju *Дубров. нумизматику* I, 32.

oblikom *kanǵo* K 422 (2)*, *ǵ* stoji mjesto *č* u tal. *cancelliere;* — *fenǵati* K 327* mjesto i sada običnoga *fèngati* (v. str. 237), sumńivo mi je. Interesantno je pa da neki tal. glagoli na *-dere* dobijaju završetak *-ǵati: poseǵati* K 423* ‚posvojiti' = *possedere* ‚posjedovati'; — *proveǵati* K 326. 328 = *provvedere;* — *reprenǵati* K 324 = *riprendere;* — *skòǵati* K 206. 327 = ml. *scoder* ‚naplatiti nešto novaca' (i odatle sada *kòǵati,* kao da je ono *s* predlog); — *spènǵati* K 238. 260 = *spendere,* i odatle *pènǵati* K 275*, opet kao da je *s* predlog; sada ima još *ofènǵati* = *offendere,* i *pretènǵati* = *pretendere.* Vrlo je teško protumačiti taj završetak *-ǵati,* a ne mislim da bi to moglo biti od 1. pl. prezenta na *-diamo.* Ovo dosta zamršeno pitańe sibilantnih i palatalnih glasova u tal. tuđinkama trebaće da se bolje prouči na širemu temelju negoli nam daju odnosne riječi kod D-ća.

129. — Kod ostalih konzonantskih nizova nalazi se malo promjenâ. Od likvidnih konzonanta *l* i *n* nekoliko se putâ palatalizuju: *faļati* K 387* = *fallare;* — *ǵiļoz* K 301.* 388* i *ǵiļozija* K 393* = *geloso* i *gelosia;* — *kukuļaš* I_{ℓ} 26, 26 od nlat. *cuculla* ili tal. *cocolla;* — *mańkati* (sada *màjnkati—mànkati)* K 228 = *mancare* (može biti u povodu za *mańe* kako je u AR); — *strańak* K 264 = nlat. *subterraneum;* — pak u nekoliko glagola što u tal. pred infinitivnim završetkom imaju glas *n: despońati* K 316* = sto. *disponere* (to. *disporre);* — *interteńati* K 276*. 291* = *intertenere;* — *intravèńati* K 185.* 217* = *intravvenire;* — *konvèńati* K 379* = *convenire;* — *mantèńati* K 232 = *mantenere;* lako je moguće da je to *ń* došlo iz ml. dijalekta gdje se govori *(inter)tegno, (con)vegno, mantegno,* a prema tome i infinitiv izlazi na *-gnir,* ali za ovo *-ńati* isp. gore *-ǵati* < *-dere.* — Možda su disimilacijom postali primjeri *gramandionik* K 410* od *gramandio, -djela* = *grimaldello;* — *Lùncijāta* K 387* = *Nunziata;* — *mezalin* (sada *menzàlīn, -ína)* K 280 = *mezzanino;* — *poklisar* H 2222* = ἀποκρισιάριος. — Neće biti *n* < *m* na kraju sloga (isp. str. 153) u *inmaǧinati* (sada *imaǧinati)* K 335 (2)* = *immaginare, inportancija* K 379* = sto. *importanzia* i *kònbatiti* K 230* = *combattere,* nego će to biti prema starijemu tal. izgovarańu i pisańu. — Pojedinačke su promjene *bòkara* S 22 = *boccale* (biće s promjenom sufiksa); *makàruo, -úla* K 241* = ml. *macaron.*

Labijalni konzonanti ostaju redovno bez promjene osim što se *f* često pretvara u *p* — najviše u govoru nekih Vlaha (v.

str. 113), ali i iz dubrov. govora ima uz stare primjere *cipo* i *pikat* (v. str. 217) još *prȉgati* K 312. 390 itd. = *friggere;* — *pȁte!* ‚zapovijedajte' K 272*. 316.* 365.* 405* = *fate* ‚činite'. — Iz „vlaškoga" je također govora *bersati* K 391* i *zabersati* K 167 što je načińeno, više za šalu, od *vȅras—vêrsa* K 167 = *verso* ‚stih' (a tal. je glagol *verseggiare).* — *Lùmbārda* K 220. 410 = *bombarda* biće prije postalo disimilacijom negoli u povodu za *Lombardia;* — *kajpa* (sada *gâjba* a *kâjpica* u značeńu ‚kavez') K 288[1] = ml. *cheba* (to. *gabbia)* postalo je sigurno od **caiba* s neobičnom promjenom glasa *b* na *p.* — U pogledu d e n t a l n i h konzonanta već je spomenuto da od *-dere* biva *-ģati* (v. str. 232), a za *prȉkla* V 98. K 241 treba uzeti da je postalo od ml. *frìtola* tako da je najprije bilo **pritla,* a onda se, kao često u nas, grupa *tl* pretvorila u *kl.* — Od palatalizovanih g u t u r a l a nastaju u nas *ć — đ: barbaćep* K 257 itd. = *barbachieppo; — pŕćija* K 166 itd. = *προικίον; — šćav* K 301 (uz *skjâv* K 414) = *schiavo; — mađionica* H 2397 od *mađija* = *μαγία;* tal. riječi ove vrste po ml. izgovoru imaju jasno palatalno *k,* gotovo kao naše *ć.* U *ohšubra* (nepoznata postańa) V 112. K 138. 139 *hš* je bez sumńe postalo od *kš* (kao u *ohsjenač, ohšit);* naprotiv vrlo je neobično *hrusta* K 290 = lat. i sto. *crusta,* koje se nalazi samo tu u D-ća, — da nije pogreška? Kod *kaban* K 297 = *gabbano* imamo opet, kao kod *kajpa* < **caiba,* promjenu među sličnim muklim i zvučnim glasom, ali u protivnom smjeru. Za *legati, fengati, pengati, prigati* s (guturalnim) *g* v. str. 237.

130. — U tudinkama se vrlo rijetko gubi koji konzonant: *Jàkīn* K 268* = lat. i tal. *Ancona;* — *mavàsija* K 145.* 368* = *malvasia;* — možebit da je tako postalo i *špa[l]mata* K 388 = *spalmata,* a da nije prepisivačka pogreška što u rukopisu nema *l;*[2] — jako je sažeto *strańak* K 264 = nlat. *subterraneum;* — *pazmati* K 416 nije od tal. *spasimare* nego od sto. *pasmare;* — *pèńgati* uz *spèńgati* postalo je (kao sada i *kòģati* uz *skòģati)* kao da je *s* prefiks (v. str. 232); — za *l* i *st* na kraju riječi v. str. 152 i 159.

Mnogo se češće razvija sekundaran konzonant, tako najprije pred vokalom u početku riječi: *voštarija* K 267 itd. = sto. i ml.

[1] U AR griješkom se uzimle da na ovome mjestu u D-ća *kajpa* ima značeńe ‚kavez'.

[2] Može se iz sadašńega dubrov. govora isporediti *špâde* f. pl, gen. pl. *špȁlādā* = *spade* (kod igraćih karata), samo što se ne razumije kako bi od tal. *spade* u nas postale **špalde,* a još se teže razumije kako od nom. *špade* može biti gen. *špalada,* ako *špade* nije postalo od **špalde.*

ostaria; — *Jàkīn* K 268 = lat. i tal. *Ancona;* — *jajer* K 262 (2). 288 (2). 388 = sto. *aere*; kod *jajer* razvilo se je *j* i među oba vokala, pa je tako i kod *ajer* K 397 (2)*, ali ono prvo govore pučani a ovo drugo Kotorani, a dubrov. pisci imaju inače *aer;* — *pojeta* K 167 (govori Kotoranin) = *poeta,* a inače *pòēta* K 291.* 431*, i *poèzija* PI 3. — Sekundaran je nazal u ovim primjerima: *morinčela* K 287* = demin. od sto. *morice—morici* f. pl. ‚hemoroide'; — *spẽnʒa* K 211 itd. = *spesa* (možda je *n* u povodu za *spendere—spènǥati);* — *rampina* K 330 = *rapina* ‚otimačina' (u povodu za *rampino* ‚kvaka'?); — to su dakle primjeri gdje se može razumjeti da se je razvio sekundaran nazal, ali je sasvim nerazumljivo da ga nalazimo i u *sovrna* (sada *sòvrńa)* K 279. 353 = *zavorra,* već ako je u nekom tal. dijalektu od *rr* postalo *rn.* — Ima još nekoliko pojedinačkih primjera: sigurni su *sàplūn, -úna* K 364 = *sapone,* i *viojla* (sada *vìhōjla)* K 130 = *viola,* a nešto su sumnivi *foldra* (sada *fûdra)* K 335 = sto. i ml. *fodra);* *provardura* K 280 = * ml. *provadura,* to. *provatura;* — *stratrati* K 306 = sto. *strattare.*

131. — Tuđinke koje su imenice muškoga roda ostaju takove a mijeńaju se kao naše osnove na *o.* Ali ima dosta izuzetaka, a prije svega sve imenice što u tal. imaju završetak *-io* zadržavaju ga, kao *-ijo,* i u dubrov. govoru: *fàstidijo* K 173* = *fastidio;* — *martorijo* K 140* = *martorio;* — *òficijo* K 396* = *offizio;* — *refriǥerijo* K 298 = *refrigerio;* — *rèmedijo* K 173. 213 = sto. *remedio;* — *sakrìleǥijo* K 239. 247 = *sacrilegio;* — *studijo* K 264 = *studio;* — *tedijo* K 397 = *tedio;* — *vituperijo* K 397 (2) = *vituperio.* Za te imenice moglo bi se misliti da su zadržale *-o* jer su u lat. sredńega roda (na *-ium),* tim više što imamo i *mirakulo* (sada *mìrākuo, -ula)* K 259* = *miracolo,* lat. *miraculum;* — *perikulo* (sada *pèrīkuo, -ula)* K 190 = *pericolo,* lat. *periculum,* — ali nije to, jer izuzetno mogu zadržati tal. *-o* i imenice koje su u lat. jeziku muškoga roda: *animo* S 51.* K 319* ‚kuraža' = *animo,* lat. *animus;* — *lìbro* (pl. *lìbra)* K 237* = *libro,* lat. *liber;* — *tezoro* K 200 = *tesoro,* lat. *thesaurus;* — *torto* K 395 = *torto,* lat. *tortus.* — Zašto je kod ovih riječi sačuvano tal. *-o,* teško je kazati, osim što se za riječi na *-io* može misliti da je dubrov. govor zazirao od završetka *-ij* u kojemu ne izbija dosta jasno konzonantski završetak naših imenica muškoga roda.

Sasvim izuzetno muške imenice prelaze među ženske: *kàra* K 342* = po svoj prilici *carro;* — *soda* K 228 = *soldo* ‚najam,

kirija' (a kao novac sada *sòlad—sôlda*); — *vȅska* K 433 = sto. *veschio.*

Ženske imenice na *-a* ostaju redovno bez promjene, a što mnoge imaju završetak *-ija* prema *-a* u sadašńemu tal., to je odatle što ih je D. našao u starijem tal. gdje im je također završetak na *-ia*, na pr. *ińorancija* K 237* = sto. *ignoranzia;* — *ličencija* K 251* = sto. *licenzia;* — *pacijencija* K 208* = sto. *pazienzia;* ali ima i par primjerâ gdje ne nalazim da je u starije vrijeme u tal. moglo biti *-ia : ogrestija* K 314.* 371* = ml. *agresta*, to. *agresto;* — *sibilija* K 173 (2). 178. 179 (2) = *sibilla.* — K muškim imenicama prešle su samo *maskar* S 217. 235. 261, *maškar* K 430 (sada *màškara*) = sto. i ml. *mascara*, i *mijendelak, -deoka* K 208 demin. od *mìjendeo, -dela* = sto. i ml. *mandola;* naprotiv *manil* K 375* nije od tal. *maniglia* nego od sto. *maniglio.*

132. — Ženske imenice na *-e* većinom se svršavaju na *-one* a u dubrov. govoru imaju redovno završetak *-on* i ostaju ženskoga roda, te većim dijelom idu kao ženske osnove na *i*, na pr. *devocìjōn, -jóni* K 238* = *devozione;* — *diskrecìjōn, -jóni* K 232* = *discrezione;* — *imaginacìjōn, -jóni* K 211* = *immaginazione;* — jedini je izuzetak u D-ća *kolacijun* K 199*, što će biti prešlo među muške imenice kao sada *kompasìjūn, -júna* i *pročesìjūn, -júna* uz *kompasìjōn, -jóni* i *pročesìjōn, -jóni* ženskoga roda. — Drugu grupu za sebe prave riječi što se u sto. svršavaju na *-ate* ili *-ade* a sada na *-à;* one u dubrov. govoru mogu imati dvojak oblik: one izlaze ili na *-a*, i tada se ne mijeńaju, ili na *-at*, i tada se mijeńaju kao ženske osnove na *i*. Tako imamo s jedne strane *eredita* (ak. sing.) K 377* = *eredità;* — *eta* (ak. sing.) K 243* = *età;* — *feličita* (ak. sing.) K 369* = *felicità;* — *komodita* (nom. sing.) K 206 = *comodità;* — *krudelta* (ak. sing.) K 393* = *crudeltà;* — *liberta* (nom. sing.) K 201* = *libertà;* — *partikularita* (ak. pl.) K 326* = *particolarità;* s druge su pak strane ovi primjeri: *adversitati* (lok. sing.) K 327.* 356* = **adversitate* (prema lat. *adversitas, -tatis);* — *feličìtāti* (nom. pl.) K 304.* (ak. pl.) K 298.* 339* = *felicitate;* — *krudèltāti* (ak. pl.) K 374* = *crudeltate;* — *libèrtāti* (lok. sing.) K 297 (2)* = *libertate;* — *prosperìtāti* (lok. sing.) K 358 = *prosperitate.* Po obliku amo spada i *podesta* (nom. sing.) K 197. (ak. sing.) 197 = *podestà—podestate*, ali budući da označuje muškarca već je u tal. muškog roda, pa zato imamo i *podestata* (ak. sing.) K 183*; prema tal. imenicama na *-tà*, što u

D-ća imaju nom. i ak. sing. na *-a*, i tal. *virtù—virtute* ima u ńega oblik *vjertu* (ak. sing.) K 233. Nije jasno odakle je *parenta* (nom. sing.) K 410*; (dat. sing.) *parentati* K 211*, *parentadi* (govori Kotoranin) K 186* ‚svojta, rod'; u D-ća je riječ ženskog roda, pa neće biti od ml. *parentà* koje je muškog roda i postalo od *parentado*, a nema *parentà—parentate* u tosk. ni *parentade* u ml., koje bi bilo ženskoga roda.

Još ima nekoliko riječî što ne spadaju u te dvije grupe: *èrēda* K 369. 379 ‚baštinica' = *erede; — mȃrtira* K 173.* 186.* 293* ‚mučenica' = *martire*, specijalno pak Kotoranin Tripe ima ove oblike: *fin* (ak. sing.) K 397* = *fine* ‚kraj'; — *leĝe* (gen. sing.) K 179* = *legge; — peli* (ak. pl.) K 330* = *pelle.*

133. — Tal. pridjevi dobijaju obične završetke naših, te se s ńima potpuno izjednačuju, pa treba samo spomenuti da se s ńima izjednačuju i tal. pridjevi s jednim završetkom *-e* za muški i ženski rod; prema tome nalazimo nom. sing. n. *impòsibilo* (a m. bilo bi *impòsibio)* K 233* = *impossibile; — krùdeo* K 315*, *krùdēla* (nom. sing. f.) K 315.* 391 (2)* = *crudele.* Kao i kod domaćih pridjeva, za prilog se uzimļe nom. sing. sredńega roda, na pr. *dìskrēto (pita)* K 233* = *discreto* (a prilog *discretamente); — (ja ju sam) sèkrēto (vjenčao)* K 251 = *secreto* (a prilog *secretamente);* zato dobija završetak *-o* i *volontijero* K 292 = *volontieri.*

Kao od naših pridjeva i priloga, tako se i od talijanskih gradi i drugi i treći stepen, na pr. *(na) bašije (su pali)* K 273* od *baš* (sada *bàšet)* = *basso* ‚nizak'; — *largije (živjet)* K 336* od *lȃrgo* = *largo* ‚široko'; — *onestije (govòri)* K 265* od *onesto* ‚pošteno'; — *(to je remedijo) najespeditije* K 378* od sto. *espedito* ‚brz'; — *(uboštvo je) najvilija (stvar)* K 215 od *vile* ‚podal'; u *sikùrisim* K 355 ostao je pak bez promjene tal. superlativ *sicurissimo.* — Može se navesti još ovo: u tal. tituli *Signoria vostra* i druga je riječ shvaćena kao imenica, pa je tako napravļen dativ sing. *sińoriji vostri* K 411.

134. — Tal. glagolâ ima u D-ća vrlo mnogo, i gotovo se svi svršavaju u inf. na *-ati* a u prez. na *-am,* idu dakle u I.[vi] razred V.[te] vrste. Izuzetaka je u D-ća (i uopće u dubrov. govoru) vrlo malo: po IV.[oj] su vrsti na *-iti, -im kònbatiti* K 230* = *combattere,* i *pȃrtiti, -im*[1] K 319* = *partire,* a po VI.[oj] na *-ovati, -ujem:*

[1] Nije impf. i perf. glagol, kako stoji u AR, nego samo pf.; impf. je oblik (u Dubrovniku) *parćívati, pàrćīvām.* Interesantno je da svi ti izuzeci imaju na

mȉjentovati, -tujēm H 1721. K 249. 343 = *mentovare*, pa je očito da je tal. završetak *-ire*, odnosno *-ovare* potisnuo ta dva glagola u te dvije vrste. Inače svi tal. glagoli, i na *-are*, i na *-ēre*, i na *-ĕre*, i na *-ire* pretvaraju se u glagole na *-ati, -ām*, pa je s te strane stvar vrlo jednostavna; ali je dosta zamršena kad se gleda kakva im je „osnova" pred tim završecima. Samo, naime, glagoli na *-are* ostaju bez promjene, osim što je od *fallare* postalo *faļati* K 387* s palatalnim *ļ*. Malo je glagolâ na *-ēre: poseǵati* (= *possedere*), *proveǵati* (= *provvedere*), i *manteńati* (= *mantenere*) već su spomenuti (v. str. 232), a treba dodati još ove: *pàrati* S 62. K 242 itd. = *parere*; — *vàļati* K 185. 377 = *valere*. Više ih je na *-ĕre: reprenǵati* (= *riprendere*), *skòǵati* (= ml. *scoder*), *spènǵati*—*pènǵati* (= *spendere*) sa svojim zagonetnim *ǵ* a *despòńati* (= sto. *disponere*) sa svojim *ń* već su navedeni (v. str. 232). Ima pak nekoliko glagolâ što kod nas imaju g prema običnome tal. *ǵ : fengati* S 25.* K 305* itd. = *fingere*; — *lègati* K 200* = *leggere*; *pèngati* S 16.* 126.* K 131* = *pingere*; — *prȉgati* K 342. 390 = *friggere*; moglo bi biti da je tu guturalno g preuzeto iz dalmatskoga govora (isp. str. 216), ali je ipak vjerovatnije da je taj glas došao iz 1. sing. i 3. pl. prez. (*fingo—fingono*), jer se u Dubrovniku govori i *redùkati, introdùkati*, a tu se sigurno ne može misliti da je sačuvano lat. *ducere* prema dalmatskom izgovoru nego je naš oblik udešen prema *-duco—ducono*. A koliko je jak uticaj 1. lica sing. i 3.ega pl. vidi se po tome što glagoli na *-ire* što u ta dva lica imaju glasovnu grupu *sk* ńu zadržavaju: *bandeškati* K 358* = *bandire—bandisco*; *pateškati* K 358* = *patire, -isco*; — *reuškati* K 231. 334 = *riuscire—riesco*, a sada još u mnogo glagolâ (*ardìškati, aplaudìškati, avertìškati* itd.). Par primjerâ na *-ńati* za *-nire* navedeno je gore, a inače ni glagoli na *-ĕre* ni oni na *-ire* u D-ća ne prikazuju promjenâ, osim što primaju, po kazanom pravilu, završetke *-ati, -am*, na pr. *ašendati* K 386* = *ascendere*; — *resolvati* K 305. 327 = *risolvere*; — *servati* K 298. 328 = *servire*.

Ovdje nisu navedene sve tuđinke što se nalaze kod D-ća nego gotovo samo one što imaju u jezičnom pogledu neko značeńe, —

prvome slogu silazni akcenat, tako još *fȉnuti,-nēm* (= *finire*); *bȁtiti, -īm* (= *battere*), pa zato i *kòmbatiti*; *fȁliti* (*fallire, fallare*); *ôfriti,-īm* (= *offrire*); *sôfriti,-īm* (= *soffrire*); *tântati,-ćēm* (= *tentare*); *sȁkovati,-kujēm* (= *sciacquare*): naprotiv svi normalni glagoli na *-ati, -ām* imaju kratki uzlazni akcenat na slogu pred osnovnim *a*, na pr. *vàļati, vàļām*, osim, ako se ne varam, *prȉgati,-gām* i *prôvati,-vām*. Iterativni pak oblici, koji su od tih tal. glagola kod nas građeni, imaju uvijek akcentuaciju naših iterat. glagola, na pr. *kompòńati: kompońávati—kompòńāvām*; *fȁliti: faļívati—fàļīvām*.

uistinu ńihov je ukupni broj dosta veći, ali to će trebati da se ļepše vidi kad se prouči i prikaže D-ćev leksikon; a i kad se uzmu zajedno sve D-ćeve tuđinke, one dabome nisu s v e tuđinke dubrov. govora — ńihov je broj još mnogo veći. Ali opet mislim da se po D-ćevim tuđinkama, o kojima se ovdje govori, uglavnome jasno vidi kojim su se promjenama podvrgavale tuđe, naročito romanske (talijanske) riječi što su prelazile u naš jezik, odnosno u dubrov. govor. Osobito pak mislim da je dobro da se bo|e zna negoli bi se to reklo po AR, koje je tuđinke upotrebļavao i naš D-ć, kad je to vrlo savjesno registrovano za neke naše starije pisce koji ni izdaleka ne znače u historiji naše literature i jezika ono što znači Marin Držić.

Pregled sadržaja

Strana

I. Izvori (1—5) 100

II. Jezik u Držića uopće (§ 6—17) 108

(§ 6—7) Književni i pučki jezik (str. 108); (§ 8) Govor: dubrovačkih građana (str. 110); (§ 9) ljudî iz okolice (str. 112); (§ 10) „Vlahâ" (str. 113); (§ 11) Kotorana (str. 114); (§ 12—13) Korčulana (str. 115); (§ 14) ljudî iz drugih krajeva (str. 117); (§ 15—16) Talijanski i drugi jezici (str. 118); (§ 17) Šarena jezična slika (str. 121).

III. Gramatičke osobine Držićeva jezika (§ 18—107) . . . 122

A. *Glasovi* (§ 18—57) 122

1. Praslav. vokal *ě*: (§ 18—22) uopće (str. 122); (§ 23—24) u fleksivnim završecima (str. 127); (§ 25—28) otkle ikavski oblici (str. 130); (§ 29—30) jekavski refleks u dugim slogovima (str. 134); (§ 31—32) u kratkim slogovima *rě* (str. 136); (§ 33) pojedini jekavski oblici (str. 138); (§ 34) *ě* pred *j* i *o* (str. 138); (§ 35) pojedini ikavski oblici (str. 140); (§ 36) ekavski oblici i sekundarno *ě* (str. 141) 122

2. Ostali vokali: (§ 37) poluglas (str. 142); (§ 38—39) ostali vokali (str. 144); (§ 40) sažimanje (str. 146); (§ 41) nestajanje (str. 147); (§ 42) sekundarni vokali (str. 148) 142

3. Konzonanti: (§ 43) *ć—đ* (str. 149); (§ 44) sekundarno *ć—đ* i *št—zd* (str. 151); (§ 45 46) likvidni (str. 151); (§ 47) labijalni i dentalni (str. 153); (§ 48—49) guturalni (str. 154); (§ 50) sibilantni (str. 156); (§ 51) palatalni (str. 157); (§ 52—54) grupe (str. 157); (§ 55) asimilacija i metateza (str. 160); (§ 56) nestajanje (str. 161); (§ 57) sekundarni konzonanti (str. 612) 149

B. *Oblici* (§ 58—92) 163

1. (§ 58—62) Imenice s osnovom na *o* 163
2. (§ 63—67) Imenice s osnovom na *a* 168
3. (§ 68—70) Imenice s osnovom na *i* 172
4. (§ 71—77) Zamjenice i pridjevi: (§ 71) zamjenice bez roda (str. 174); (§ 72—74) završeci nekih padeža (str. 175); (§ 75—76) pojedini oblici (str. 179); (§ 77) pridjevi (str. 181) 174
5. (§ 78) Brojnici 182
6. (§ 79—87) Glagolski oblici prosti 183
7. (§ 88—89) Glagolski oblici složeni 190
8. (§ 90—92) Pojedini glagolski oblici 192

C. *Sintaktičke osobine* (§ 93—107) 195

(§ 93) Rod (str. 195); (§ 94) Broj (str. 196); (§ 95) Padeži (str. 196); (§ 96) Predlozi (str. 197); (§ 97) Zamjenice (str. 199); (§ 98) Pridjevi (str. 199); (§ 99) Brojnici (str. 200); (§ 100—104) Glagolski oblici prosti (str. 201); (§ 105—106) Glagolski oblici složeni (str. 205); (§ 107) Negacija; veznici; red enklitika; ponavljanje riječi (str. 207) 195

D. *Razlike u jeziku Držićevih pjesama i ńegove proze* (§ 108—110) 207

E. *Jezik B. Gradića prema Držićevu* (§ 111—112) 212

F. *Jezične promjene izvršene na tuđinkama* (§ 113—134) . . . 214

(§ 113) Dubrov. tuđinke uopće (str. 214); (§ 114) dalmatske (str. 216); (§ 115) latinske (str. 217); (§ 116—117) mletačke (str. 218); (§ 118) mletačke ili starije toskanske (str. 220); (§ 119) starije toskanske (str. 221); (§ 120) iz drugih jezika (str. 222); (§ 121) nepoznatog porijekla (str. 223). — Promjene pojedinih stranih glasova: (§ 122) vokal *a* (str. 225); (§ 123) vokal *e* (str. 225); (§ 124) vokal *o* (str. 226); (§ 125) ostali vokali (str. 228); (§ 126—127) sibilantni konzonanti (str. 229); (§ 128) palatalni (str. 231); (§ 129) ostali konzonanti (str. 232); (§ 130) otpadańe i pristajańe konzonantâ (str. 233); (§ 131) muške imenice i ženske na *a* (str. 234); (§ 132) ženske imenice na *e* (str. 235); (§ 133) pridjevi i prilozi (str. 236); (§ 134) glagoli (str. 236).